

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ TEOLOGII
INSTYTUT NAUK TEOLOGICZNYCH

Ks. mgr lic. Mateusz Zając
Nr albumu 156502

Znajomość i akceptacja katolickich wartości religijno-moralnych.
Studium katechetyczne w świetle badań licealistów diecezji świdnickiej

Rozprawa doktorska napisana
na seminarium z katechetyki
psychologiczno-pedagogicznej
pod kierunkiem
ks. prof. dra hab. Pawła Mąkosy

Lublin 2025

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	4
WSTĘP	6
ROZDZIAŁ I	
WARTOŚCI RELIGIJNO-MORALNE W ZAŁOŻENIACH PROGRAMOWYCH	
NAUCZANIA RELIGII W LICEUM	15
1.1. Prawdy wiary katolickiej.....	16
1.1.1. Nauczanie Kościoła o Trójjedynym Bogu	17
1.1.2. Nauczanie Kościoła o Jezusie Chrystusie	18
1.1.3. Nauczanie Kościoła o Duchu Świętym.....	21
1.1.4. Nauczanie Kościoła o Maryi	22
1.1.5. Nauczanie Kościoła o rzeczach ostatecznych	23
1.1.6. Kościół katolicki i przekaz depozytu wiary	24
1.2. Katolicka liturgia i modlitwa.....	27
1.2.1. Znaczenie i celebrowanie liturgii	27
1.2.2. Istota i rodzaje modlitwy	35
1.3. Katolickie normy moralne.....	39
1.3.1. Przekaz wartości moralnych w kontekście sekularyzacji	40
1.3.2. Źródła i normy katolickiej moralności	44
1.3.3. Wychowawcy moralności a kształtowanie sumień młodzieży katolickiej.....	49
ROZDZIAŁ II	
METODOLOGIA BADAŃ I CHARAKTERYSTYKA ŚRODOWISKA BADAWCZEGO	
.....	55
2.1. Charakterystyka współczesnej młodzieży.....	55
2.1.1. Charakterystyka rozwojowa	55
2.1.2. Obraz młodzieży należącej do generacji „Z”	67
2.2. Kwestionariusz ankiety jako narzędzie badawcze	70
2.2.1. Technika ankietowania	71
2.2.2. Konstrukcja narzędzia badawczego	78
2.3. Procedura badań i charakterystyka grupy badawczej	80

ROZDZIAŁ III

ZNAJOMOŚĆ WARTOŚCI RELIGIJNO-MORALNYCH PRZEZ LICEALISTÓW.....88

- 3.1. Znajomość katolickich prawd wiary 88
- 3.2. Znajomość doktryny katolickiej w odniesieniu do sakramentów i formuł modlitewnych 100
- 3.3. Znajomość katolickich norm moralnych..... 115
- 3.4. Znajomość katolickich wartości religijno-moralnych a wybrane zmienne niezależne..... 122

ROZDZIAŁ IV

AKCEPTACJA WARTOŚCI RELIGIJNO-MORALNYCH PRZEZ LICEALISTÓW ..132

- 4.1. Akceptacja prawd wiary i związek z Kościołem 132
- 4.2. Udział w życiu sakramentalnym i życiu modlitwy 148
- 4.3. Akceptacja norm moralnych 159
- 4.4. Poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych a wybrane zmienne 168
 - 4.4.1. Akceptacja wybranych prawd wiary i norm moralnych a życie sakramentalne młodzieży 168
 - 4.4.2. Akceptacja wartości katolickich a poziom wiedzy religijnej młodzieży 186
 - 4.4.3. Częstotliwość praktyk religijnych a poziom wiedzy religijnej 193

ROZDZIAŁ V

POSTULATY KATECHETYCZNO-PASTORALNE.....200

- 5.1. Działalność preewangelizacyjna 200
 - 5.1.1. Istota preewangelizacji 201
 - 5.1.2. Sposoby realizowania preewangelizacji..... 202
- 5.2. Ewangelizacja przez głoszenie kerygmatu 207
 - 5.2.1. Istota kerygmatu chrześcijańskiego 207
 - 5.2.2. Treści i formy kerygmatu adresowanego do młodzieży 210
- 5.3. Mistagogiczny wymiar formacji młodzieży 214
 - 5.3.1. Istota mistagogii 215
 - 5.3.2. Zadania mistagogii w perspektywie katechetycznej 219

ZAKOŃCZENIE224

BIBLIOGRAFIA.....232

WYKAZ TABEL257

WYKAZ WYKRESÓW.....260

ANEKS263

WYKAZ SKRÓTÓW

AAS	<i>Acta Apostolicae Sedis</i> , Città del Vaticano 1909-
CBOS	<i>Centrum Badania Opinii Społecznej</i> , Warszawa 1982-
ChL	<i>Christifideles laici</i> , Adhortacja apostolska Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie, 30 grudnia 1988
ChV	<i>Christus vivit</i> , Adhortacja apostolska Franciszka do młodych i całego Ludu Bożego, 25 marca 2019
CT	<i>Catechesi tradendae</i> , Adhortacja apostolska Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach, 16 października 1979
DK	<i>Dyrektorium o katechizacji</i> , Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, 23 marca 2020
DM	<i>Ad gentes divinitus</i> , Dekret o działalności misyjnej Kościoła, 7 grudnia 1965
DOK	<i>Dyrektorium ogólne o katechizacji</i> , Kongregacja ds. Duchowieństwa, 15 sierpnia 1997
DWCh	<i>Gravissimum educationis</i> , Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Soboru Watykańskiego II, 28 października 1965
EG	<i>Evangelii gaudium</i> , Adhortacja apostolska Franciszka o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie, 24 listopada 2013
EN	<i>Evangelii nuntiandi</i> , Adhortacja apostolska Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym, 8 grudnia 1975
FC	<i>Familiaris consortio</i> , Adhortacja apostolska Jana Pawła II o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym, 22 listopada 1981
GeE	<i>Gaudete et exultate</i> , Adhortacja apostolska Franciszka o powołaniu do świętości w świecie współczesnym, 19 marca 2018
HV	<i>Humanae vitae</i> , Encyklika Pawła VI o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego, 25 lipca 1968.
ISKK	<i>Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego</i> , Warszawa 1993-
KDK	<i>Gaudium et spes</i> , Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II o Kościele w świecie współczesnym, 7 grudnia 1965
KK	<i>Lumen gentium</i> , Konstytucja dogmatyczna Soboru Watykańskiego II o Kościele, 21 listopada 1964
KKK	<i>Katechizm Kościoła Katolickiego</i> , Poznań 1994

KL	<i>Sacrosanctum concilium</i> , Konstytucja o liturgii świętej, 4 grudnia 1963
KO	<i>Dei verbum</i> , Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym, 18 listopada 1965
KPK	<i>Kodeks prawa kanonicznego</i> , Poznań 1984
LF	<i>Lumen fidei</i> , Encyklika Franciszka o wierze, 29 czerwca 2013
PDK	<i>Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce</i> , Konferencja Episkopatu Polski, 20 czerwca 2001
PNR	<i>Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach</i> , Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Częstochowa 2018
PPK	<i>Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce</i> , Konferencja Episkopatu Polski, 8 czerwca 2018
RM	<i>Redemptoris missio</i> , Encyklika Jana Pawła II o stałej aktualności posłania misyjnego, 7 grudnia 1990
SC	<i>Sacramentum caritatis</i> , Adhortacja apostolska Benedykta XVI, 22 lutego 2007
VD	<i>Verbum Domini</i> , Adhortacja apostolska Benedykta XVI o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła, 30 września 2010

WSTĘP

W roku 2019 ukazała się *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, którą papież Franciszek zadedykował „młodemu oraz całemu Ludowi Bożemu”. Sam tytuł przytoczonego wyżej dokumentu wskazuje, jak ważną kwestią dla Kościoła jest wychowanie młodego pokolenia. Zagadnienie to od wielu lat znajduje się w centrum zainteresowania Kościoła powszechnego.

Nie sposób więc nie zgodzić się z nauką Soboru Watykańskiego II, który w *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim* z roku 1965 określa młodzież „nadzieją Kościoła”¹. Inspiracje do zainteresowania się życiem, formacją i przyszłością młodych osób można odnaleźć w samej Biblii, zarówno w Starym jak i w Nowym Testamencie². Przykłady konkretnych osób, które w swoim młodzieńczym wieku doświadczają obecności, prowadzenia, opieki ze strony Boga, czy też życiowej siły płynącej wprost od Niego, są jasnym przekazem, że młody człowiek także stanowi ogromną wartość w oczach Boga³. Niektóre wydarzenia z historii Kościoła, ale również z historii powszechnej, często ukazują obraz lekceważenia i braku szacunku wobec młodych osób, podczas gdy „Bóg patrzy na nich inaczej”⁴, bo „człowiek widzi to, co dostępne dla oczu, a Pan widzi serce”⁵. Z powyższych względów Kościół uznaje i docenia potencjał, który niesie ze sobą każdy młody człowiek⁶, gdyż – jak zauważa papież Leon XIV – „(...) młodzi każdej epoki, to wulkan życia, energii, uczuć i idei. Widać to po wspaniałych rzeczach, które potrafią robić w wielu dziedzinach”⁷.

Niepokojącym zjawiskiem, które od jakiegoś czasu występuje wśród młodzieży katolickiej w Polsce, jest spadek poziomu religijności⁸. Przejawia się to między innymi w coraz rzadszym uczestnictwie w niedzielnej Mszy Świętej i kryzysie życia sakramentalnego. Ponadto bardzo widoczna jest kontestacja nauczania Kościoła, zwłaszcza w kwestiach moralnych⁹.

¹ DWCh, 2.

² Cytaty, numeracja i nazwy ksiąg biblijnych podawane w pracy są zgodne z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Wydanie piąte na nowo opracowane i poprawione*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 2003; zob. Rdz 37-47; Sdz 6, 13-14; 1 Sm 3, 1-21; 1 Sm 16, 1-13; 1 Krl 3, 4-7; Jr 1, 4-8; Łk 15, 11-32.

³ Zob. Mt 19, 16-22; Mk 10, 17-22; Łk 18, 18-23.

⁴ ChV, 6.

⁵ Por. 1 Sm 16, 7.

⁶ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009, s. 11.

⁷ Zob. Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego do Braci ze Szkół Chrześcijańskich (Rzym, 15 maja 2025)* [online], <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250515-fratelli-scuole-cristiane.html> [dostęp: 29.05.2025 r.].

⁸ Zob. J. Mariański, *Religijność młodzieży szkolnej w procesie przemian (1988–2017)*, „Edukacja Międzykulturowa” t. 10 nr 1/2019, s. 21.

⁹ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży(...)*, dz. cyt., s. 11.

Niniejsza rozprawa doktorska, zatytułowana *Znajomość i akceptacja katolickich wartości religijno-moralnych. Studium katechetyczne w świetle badań licealistów diecezji świdnickiej*, jest nie tylko pozycją charakteryzującą młodzież katolicką zamieszkującą obszar diecezji świdnickiej, ale także próbą zrozumienia tej grupy społecznej, a nade wszystko wyrazem troski o formację i wychowanie młodych ludzi w kontekście zauważalnych w świecie przemian, niosących ze sobą liczne zagrożenia i niebezpieczeństwa, na które szczególnie narażone jest młode pokolenie. Jednym z celów niniejszej rozprawy jest wypracowanie nowych rozwiązań zmierzających do pogłębienia wiary i religijności przez młodych ludzi w Kościele katolickim.

Odnosząc się do sformułowanego tytułu dysertacji, w pierwszej kolejności należy wyjaśnić konstrukcję słowną „wartości religijno-moralne”. Sam termin „wartość” (łac. valor) wywodzi się od czasownika „być wartościowym” (łac. valere). Pojęcia tego używa się w wielu dziedzinach naukowych, na przykład w matematyce, ekonomii, socjologii, psychologii, filozofii czy teologii. Na temat „wartości” powstało wiele opracowań naukowych, badań oraz przemyśleń, chociażby w odniesieniu do wymienionych wyżej dziedzin naukowych, gdyż termin ten jest wieloznaczny i w konsekwencji trudny do zdefiniowania¹⁰.

W odniesieniu do „wartości ludzkich” najczęściej określa się nimi to, co cenne, pożądane i dobre dla człowieka oraz co stanowi kres jego dążeń¹¹. Współczesna psychologia podaje, że „wartość” stanowią „przekonania będące podstawą norm etycznych i zasad postępowania oraz wzorców zachowania przyjętych w danej społeczności czy kręgu kulturowym¹²” oraz, że są to „czynniki motywacyjne pozostające w ścisłej relacji z takimi konstruktami, jak: postawy, cele, potrzeby oraz normy społeczne, co znajduje swój oddźwięk na płaszczyźnie poznawczej i społecznej¹³”.

Termin „wartość” można też rozpatrywać w kontekście teologicznym w odniesieniu do relacji z Bogiem, gdzie „wartością jest to, co służy osobie i wartością jest to, co służy istnieniu, podtrzymuje je, wzbogaca, przedłuża”. Łącząc te odniesienia można stwierdzić, że wartością jest to, co służy istnieniu każdego człowieka, a ponieważ pełnią istnienia osoby ludzkiej jest jej zbawienie (...), stanowi ono najwyższe dobro i największą wartość osoby¹⁴. Pogląd ten ma swoje źródło w religii chrześcijańskiej, która rozwinęła teorię wartości, wprowadzając do niej

¹⁰ Zob. S. Kowalczyk, *Filozoficzne koncepcje wartości*, „Collectanea Theologica” t. 56 nr 1/1986, s. 38.

¹¹ Por. P. Oleś, *Z badań nad wartościami i wartościowaniem: niektóre kwestie metodologiczne*, „Roczniki Psychologiczne” t. 5/2002, s. 53.

¹² H. Liberska, *„Klasyczne” i współczesne podejścia do wartości w psychologii*, w: *Tradycja a nowoczesność. Wartości współczesnego człowieka - przedmiot, źródła, obszary i konflikty*, red. H. Liberska, A. Malina, D. Suwalska-Barancewicz, Bydgoszcz 2017, s. 21.

¹³ D. Krok, *System wartości a poznawcze i społeczne wymiary religijności*, „Roczniki Psychologiczne” t. 13 z. 2/2010, s. 162.

¹⁴ M. Wolicki, *Relacje osoby a jej samorealizacja*, Przemyśl 1999, s. 183.

teocentryczne elementy, do których można zaliczyć: „powiązanie wartości z osobą ludzką, ustanowienie powszechnej hierarchii wartości oraz uzależnienie wszystkich wartości od Boga jako wartości najważniejszej”¹⁵.

Kościół katolicki od wieków przekazuje kolejnym pokoleniom ludzi prawdę o Bogu jako wartości najważniejszej. Dokonuje się to na wielu płaszczyznach, poprzez nauczanie Kościoła, w ramach działalności duszpasterskiej, a także w procesie katechizacji i formacji młodych katolików. Katecheza pełni bowiem kluczową rolę w inicjowaniu, formowaniu oraz wspieraniu procesu dojrzewania postaw wiary, stanowiąc integralny element dynamiki w rozwoju religijnym człowieka¹⁶.

Do procesu formacji chrześcijańskiej, związanego z polskim systemem edukacji, zaliczają się także lekcje religii, które pełnią trzy zasadnicze funkcje: nauczającą, wychowawczą i wtajemniczącą¹⁷. W ramach nauczania religii – katechezy szkolnej skierowanej do dzieci i młodzieży ma miejsce przekaz wartości religijno-moralnych wpływających z Objawienia chrześcijańskiego. Dzięki temu Kościół „w swojej doktrynie, w życiu i kulcie przedłuża i przekazuje wszystkim pokoleniom wszystko, czym jest i w co wierzy”¹⁸. Tego rodzaju działanie katechetyczne w odniesieniu do młodzieży ma dwa zasadnicze cele. Po pierwsze, ma przyczynić się do pogłębiania wiary, a po drugie ma stanowić pomoc w prowadzeniu świętego życia¹⁹. Stanowi to istotę tego, „co przekazuje się w Kościele, tym, co przekazuje się w jego żywej Tradycji, jest [to] nowe światło, rodzące się ze spotkania z Bogiem żywym, światło, które sięga centrum osoby, jej serca, angażując jej umysł, jej wolę oraz jej życie uczuciowe, otwierając ją na żywe relacje w komunii z Bogiem i innymi ludźmi”²⁰.

Kościół katolicki w Polsce, w poczuciu odpowiedzialności i troski o integralne wychowanie młodego pokolenia, proponuje, aby wartości religijno-moralne były przekazywane również w szkole. Założenia edukacyjne realizowane w ramach lekcji religii na poziomie szkoły ponadpodstawowej zawarte w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*²¹ oraz w *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*²² wpisują się w nauczanie głównych prawd wiary katolickiej, które swoje źródło czerpią z *Pisma*

¹⁵ W. Janiga, *Funkcje wartości w kształtowaniu osobowości*, „Studia Warmińskie” nr 43/2006, s. 227.

¹⁶ Por. E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechezy fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 146.

¹⁷ Zob. P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” t. 3 nr 58/2011, s. 125.

¹⁸ KO, 8.

¹⁹ Tamże.

²⁰ LF, 40.

²¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018 (dalej w przypisach jako: PPK).

²² Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* (dalej w przypisach jako: PNR).

Świętego i Tradycji²³. Do szerzej rozumianych wartości religijno-moralnych można zaliczyć prawdy wiary, liturgię, modlitwę oraz zasady moralne. Tak ujęte wartości są analogiczne do struktury *Katechizmu Kościoła Katolickiego* składającego się z czterech części.

Warto w tym kontekście przypomnieć słowa św. Jana Pawła II zawarte w *Adhortacji apostolskiej „Catechesi tradendae”* z roku 1979 a następnie włączone do *Katechizmu Kościoła Katolickiego*: „katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego”²⁴.

Autorzy *Podstawy programowej katechezy* oraz *Programu nauczania religii* z roku 2018 zaproponowali następujący układ treści dla poszczególnych etapów nauczania w liceum: klasa I – *W poszukiwaniu wolności*, klasa II – *W poszukiwaniu dojrzałej wiary*, klasa III – *W poszukiwaniu nadziei*, klasa IV – *W poszukiwaniu miłości*. Takie zestawienie treści przeznaczonych dla młodzieży licealnej ma za zadanie pomóc młodym ludziom ukształtować własną, silną tożsamość. Ta z kolei ma stanowić podstawę do budowania stabilnego obrazu siebie, samoakceptacji, relacji z Bogiem i drugim człowiekiem. Katecheza na poziomie szkoły ponadpodstawowej zakłada również osiągnięcie konkretnych celów katechetycznych, a jednym z nich jest „kształtowanie hierarchii wartości w oparciu o Boże Objawienie”. Realizacja tego celu na etapie szkoły ponadpodstawowej ma więc pomóc młodemu człowiekowi „w rozpoznawaniu i hierarchizacji wartości”, czego skutkiem będzie dokonywanie przez niego właściwych, chrześcijańskich wyborów życiowych²⁵.

Autor niniejszej rozprawy zamierza przeprowadzić analizy poziomu wiedzy młodzieży na temat wartości religijno-moralnych oraz stopnia ich akceptacji. Podtytuł dysertacji, *Studium katechetyczne w świetle badań licealistów diecezji świdnickiej*, wskazuje, że pojęcie „młodzież” odnosi się tutaj do uczniów liceów ogólnokształcących. Są to osoby uczące się w klasach od pierwszej do czwartej na terenie diecezji świdnickiej. Badani licealiści mieszkają zatem w południowo – zachodniej Polsce, zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich. Wszyscy uczęszczają do szkół ponadpodstawowych zlokalizowanych w miastach leżących w granicach diecezji świdnickiej. Wśród nich są zarówno mniejsze miejscowości, takie jak Strzegom, liczący ok. 20 tysięcy mieszkańców, jak i znacznie większe miasta, na przykład Wałbrzych, którego populacja wynosi około 100 tysięcy mieszkańców. W momencie przeprowadzenia badań uczniowie klas maturalnych należeli do rocznika, który w 2019 roku rozpoczął edukację

²³ Por. W. Osiał, *Przekaz doktrynalnych prawd nauki wiary w katechezie – rys historyczny i wyzwania współczesności*, „Studia Katechetyczne” t. 10/2014, s. 52.

²⁴ CT, 18; KKK, 5.

²⁵ Zob. PPK, s. 100; PNR, s. 161.

w czteroletnim systemie kształcenia licealnego. Był to zatem pierwszy rocznik, który w całości ukończył ośmioletnią szkołę podstawową po reformie systemu edukacji wprowadzonej ustawą *Prawo oświatowe* z 14 grudnia 2016 roku²⁶ likwidującej istniejące od roku 1999 do 2019, gimnazja.

Podstawowym problemem badawczym dysertacji będzie udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie: Jaki jest stopień znajomości i akceptacji wartości religijno-moralnych wśród licealistów diecezji świdnickiej? Tak sformułowany problem badawczy po pierwsze uszczegóławia zakres prowadzonych badań, po drugie jest punktem wyjścia dla podjętych analiz. W celu rozwiązania problemu badawczego została postawiona hipoteza główna, której brzmienie jest następujące: Znajomość wartości religijno-moralnych wśród licealistów diecezji świdnickiej jest zdecydowanie większa niż ich akceptacja. Ponadto, autor rozprawy uznał, że cel niniejszego studium wymaga rozpatrzenia hipotez szczegółowych, które przyjęły następującą formę:

1. Młodzież licealna posiada znaczną wiedzę na temat katolickich prawd wiary i zasad moralnych.
2. Poziom wiedzy religijnej zwiększa się w kolejnych klasach.
3. Młodzież licealna w większości akceptuje prawdy katolickiej wiary.
4. Duży odsetek młodzieży nie bierze udziału w liturgii i życiu Kościoła.
5. Znaczny odsetek młodzieży nie akceptuje katolickiego nauczania moralnego, zwłaszcza dotyczącego seksualności.
6. Poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych jest wprost proporcjonalny do częstotliwości praktyk religijnych.
7. Poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych jest wyższy wśród licealistów mieszkających na wsi niż w mieście.

Aby rozwiązać główny problem niniejszej rozprawy konieczna będzie analiza dokumentów Kościoła oraz innych dokumentów związanych z nauczaniem religii w polskich szkołach. Pozwoli to na uzyskanie obrazu młodzieży oraz katechizacji prowadzonej w ramach systemu edukacyjnego. Ponadto, omówione zostaną wartości religijno-moralne przyswajane przez uczniów w czasie lekcji religii.

Problem przekazu wartości religijno-moralnych oraz poziomu ich akceptacji przez młodzież był w przeszłości przedmiotem wielu badań i opracowań naukowych. Na szczególną

²⁶ Zob. *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe* (Dz. U. z 2017 r., poz. 59) [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2017000059/O/D20170059.pdf> [dostęp: 10.03.2023 r.].

uwagę zasługują monografie autorstwa m. in. Z. Bielas²⁷, K. Skoczylasa²⁸, H. Słotwińskiej²⁹, Z. Marka i A. Walulik³⁰ a także dzieła zbiorowe, takie jak: *Drogowskazy wychowania*³¹ czy *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*³².

Ponadto w ostatnich latach ukazał się szereg artykułów podejmujących problem wartości religijno-moralnych przekazywanych uczniom szkół ponadpodstawowych w ramach procesu katechizacji. W tym miejscu warto wymienić osoby, które podjęły tę tematykę w swoich publikacjach. Są to między innymi A. Zellma³³, P. Mąkosa³⁴, M. Zająć³⁵, A. Kiciński³⁶, P. Goliszek³⁷, W. Czupryński³⁸, W. Osiał³⁹, W. Janiga⁴⁰, J. Kistorz⁴¹, M. Sroczyńska⁴²,

²⁷ Z. Bielas, *Podstawowe zadania katechezy w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce na podstawie podręczników do szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2015.

²⁸ K. Skoczylas, *Wartości młodych katolików regionu konińskiego: studium katechetyczno-pastoralne na przykładzie wybranych szkół ponadgimnazjalnych regionu konińskiego*, Toruń 2011.

²⁹ H. Słotwińska, *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka. Studium z pedagogiki religii*, Kraków 2019.

³⁰ Z. Marek, A. Walulik, *Pedagogika Dobrej Nowiny. Perspektywa katolicka*, Kraków 2020.

³¹ *Drogowskazy wychowania*, red. S. Wilk, A. Kiciński i in., Lublin 2012.

³² *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, red. R. Chałupniak, J. Kistorz, Opole 2001.

³³ A. Zellma, *Nauczanie religii w kontekście reformy systemu edukacji*, „Studia Pastoralne” nr 13/2017, s. 98-108; *Zajęcia z wychowania do życia w rodzinie jako miejsce uczenia się przez odkrywanie i przeżywanie wartości*, „Teologia Praktyczna” t. 18/2017, s. 135-146; *Formacja sumienia uczestników lekcji religii w czasach „płynnej nowoczesności”*, „Forum Teologiczne” t. 15/2014, s. 109-120.

³⁴ P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania religii (...)*, dz. cyt., s. 123-136; *Znaki czasu dla katechezy w Polsce*, „Verbum Vitae” t. 35/2019, s. 459-475; *Terminologiczne podstawy katechezy mistagogicznej*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” t. 4 nr 59/2012, s. 181-190; *The Religious Education of Polish Youth in the Face of Changes in Religiosity*, „Roczniki Teologii Katolickiej” t. 17 nr 2/2018, s. 87-100.

³⁵ M. Zająć, *Educational Possibilities in Contemporary Schools*, „Roczniki Teologii Katolickiej” t. 17 nr 2/2018, s. 101-114.

³⁶ A. Kiciński, *Katecheza i liturgia*, „Roczniki Teologiczne” t. 54 nr 6/2007, s. 117-128.

³⁷ P. Goliszek, *Teologalne wychowanie w katechezie*, „Roczniki Teologiczne” t. 63 nr 11/2016, s. 129-139.

³⁸ W. Czupryński, *Antropologiczne podstawy chrześcijańskiej koncepcji wychowania*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” t. 18/2023, s. 153-166; Tenże, A. Zellma, *Wychowanie młodzieży do życia w rodzinie w kontekście ponowoczesności*, w: *Septuaginta Pedagogiczno-Katechetyczna. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi dr. hab. Zbigniewowi Markowi SJ w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Walulik, J. Mółka, Kraków 2017, s. 555-567.

³⁹ W. Osiał, *Przekaz doktrynalnych prawd nauki wiary w katechezie – rys historyczny i wyzwania współczesności*, „Studia Katechetyczne” t. 10/2014, s. 52-69.

⁴⁰ W. Janiga, *Funkcje wartości w kształtowaniu osobowości*, „Studia Warmińskie” nr 43/2006, s. 225-236.

⁴¹ J. Kistorz, *Wychowanie liturgiczne dzieci i młodzieży w nowej Podstawie Programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, „Liturgia Sacra” Rok XVII nr 2 (38)/2011, s. 241-255.

⁴² M. Sroczyńska, *Wartości religijne i orientacje rytualne współczesnej młodzieży w refleksji socjologicznej*, „Konteksty Społeczne” t. 3 nr 1/2015, s. 55-71.

J. Mariański⁴³, S. H. Zaręba⁴⁴, M. Filipczuk⁴⁵, M. Szczodry⁴⁶.

Pomimo rozległej literatury obejmującej obszar wartości religijno-moralnych w życiu młodzieży nadal pozostaje problem poziomu akceptacji tychże wartości, zwłaszcza przez młodzież licealną. Dotychczas nie powstało żadne opracowanie naukowe odnoszące się wprost do młodzieży licealnej z terenów diecezji świdnickiej. Zauważalne zmiany, które dokonują się w świecie, a co za tym idzie również w życiu człowieka, dobro i przyszłość katechizowanych stanowią bezpośrednią przyczynę powstania niniejszej dysertacji. Z tych właśnie względów autor podjął się uzupełnienia tej luki badawczej. Niniejsza dysertacja może posłużyć, z jednej strony w przedstawieniu charakterystyki młodzieży Kościoła świdnickiego i poziomu znajomości wartości religijno-moralnych, z drugiej zaś strony ma celu ukazanie poziomu akceptacji tych wartości w codziennym życiu młodzieży. Powstanie tej rozprawy ma być także pomocą dla osób odpowiedzialnych za katechizację młodego pokolenia w Kościele (zwłaszcza świdnickim), w nakreśleniu nowych kierunków rozwoju i praktycznych działań katechetyczno-duszpasterskich.

Głównymi źródłami niniejszej rozprawy będą wyniki badań empirycznych, przeprowadzonych drogą elektroniczną za pomocą techniki CAWI (ang. Computer-Assisted Web Interview – wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony WWW), przy zastosowaniu formularza ankiety jako narzędzia badawczego. Zebrany materiał zawierać będzie odpowiedzi młodzieży pobierającej naukę w liceach ogólnokształcących znajdujących się na terenie diecezji świdnickiej. Ważnymi źródłami tej monografii będą także *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* przyjęta podczas 379. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski oraz *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* zatwierdzony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Oba dokumenty zostały wydane w roku 2018 i aktualnie wyznaczają kierunek edukacji religijnej w polskich szkołach. Do istotnych źródeł należeć będą także *Pismo Święte*, nauczanie Soboru Watykańskiego II, a także dokumenty posoborowe ukierunkowane na katechizację młodzieży. Ważnymi pozycjami źródłowymi, odnoszącymi się do zagadnień poruszanych w dysertacji będą *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Dyrektorium o katechizacji* z 2020 roku, a także dokumenty papieskie m. in. *Adhortacja apostolska* autorstwa św. Jana Pawła II „*Catechesi tradendae*” oraz *Adhortacja apostolska* papieża Franciszka „*Christus vivit*” czy *Encyklika „Lumen fidei*”. Ponadto,

⁴³ J. Mariański, *Religijność młodzieży szkolnej w procesie przemian (1988–2017)*, „Edukacja Międzykulturowa” t. 10 nr 1/2019, s. 19-37.

⁴⁴ S. H. Zaręba, *Wiara religijna wśród wartości nadających sens życiu ludzkiemu w świetle badań socjologicznych nad młodzieżą szkolną i akademicką*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne” nr 4/2010, s. 4-19.

⁴⁵ M. Filipczuk, *Budowanie domu na skale – o chrześcijańskiej wizji procesu wychowania*, „Teologia i Człowiek” t. 43 nr 3/2018, s. 99-122.

⁴⁶ M. Szczodry, *Młodzież w świecie uprzedmiotowionej seksualności. Wyzwanie moralno-duszpasterskie dla Kościoła*, „Teologia i Moralność” t. 15, nr 1 (27)/2020, s. 51-64.

w treści niniejszej pracy znajdą się również odwołania do *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, a także *Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce*. Do materiałów źródłowych można zaliczyć także nauczanie papieży – św. Pawła VI, św. Jana Pawła II, Benedykta XVI oraz Franciszka – dotyczące kwestii wychowania i formowania młodego pokolenia.

W niniejszej dysertacji poza wskazanym wyżej materiałem źródłowym niezbędne będzie także odwołanie się do literatury z katechetyki, teologii pastoralnej oraz innych dyscyplin i subdyscyplin teologii. Ponadto, uwzględnione zostaną publikacje z obszarów dziedzin naukowych takich jak: pedagogika, psychologia, socjologia czy historia.

Interdyscyplinarność niniejszej rozprawy wynika z przedmiotu prowadzonych badań, a kluczową kwestią pozwalającą uzyskać odpowiedź na postawione pytanie badawcze jest zastosowanie metod, które stosowane są w naukach empirycznych. Przyjęta metodologia dysertacji będzie inspirowana paradygmatem trzech etapów analizy teologicznopastoralnej⁴⁷. Początkowy etap, inaczej nazywany kryteriologicznym będzie dotyczył refleksji nad założeniami przekazu wartości religijno-moralnych w klasach licealnych. Na tym etapie badawczym zostaną wprowadzone i użyte metody postępowania dedukcyjnego, takie jak analiza dokumentów, metoda egzegezy, porównawcza, analogii czy interpretacji tekstu. Kolejny etap – kariologiczny – będzie koncentrował się na ukazaniu poziomu wiedzy na temat wartości religijno-moralnych, jaką posiadają licealiści diecezji świdnickiej, a także poznaniu poziomu akceptowania tychże wartości. Na tym etapie badawczym zostanie wykorzystana metoda sondażu diagnostycznego wraz z innymi adekwatnymi technikami charakterystycznymi dla metodologii badań socjologicznych. Natomiast końcowa faza, określana mianem etapu prakseologicznego, będzie ukierunkowana na analityczne opracowanie wyników uzyskanych w poprzednich fazach badania oraz na sformułowanie konstruktywnych postulatów, które mogą posłużyć jako podstawa do przyszłych działań katechetycznych podejmowanych wśród młodzieży na terenie diecezji świdnickiej.

Rozprawa zostanie podzielona na pięć rozdziałów, z których każdy będzie zawierał kilka podrozdziałów. W pierwszej kolejności zostaną poddane analizie katolickie wartości religijno-moralne przekazywane uczniom liceów. Wynikają one z nauczania Kościoła oraz z założeń *Podstawy Programowej Katechezy i Programu nauczania religii* dla szkół ponadpodstawowych. W pierwszym rozdziale niniejszego studium, na podstawie nauczanych dogmatów i prawd wiary katolickiej (paragraf pierwszy), liturgii i modlitw katolickich (paragraf drugi) oraz katolickich zasad moralnych (paragraf trzeci), a także wybranych celów katechetycznych, treści i wynikających z nich postaw uczniów, zostanie przedstawiony integralny wizerunek młodego,

⁴⁷ Zob. R. Kamiński, *Tożsamość metodologiczna teologii pastoralnej*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011, s. 37-55; zob. W. Przygoda, *Paradygmaty postępowania badawczego w teologii praktycznej*, w: *Tamże*, s. 97-113.

wierzącego i praktykującego katolika. Będzie to zatem próba zebrania tego, co religia katolicka proponuje osobom przeżywającym czas dorastania w wytworzeniu osobistego systemu wartości.

W rozdziale drugim zostanie opisana metodologia badań empirycznych. W pierwszym paragrafie tego rozdziału przedstawiona będzie charakterystyka współczesnej młodzieży, co pomoże nakreślić obraz środowiska badawczego. Drugi paragraf tego rozdziału zostanie poświęcony konstrukcji i kształtowi kwestionariusza ankiety wykorzystanego w badaniach oraz doborowi próby badawczej. Ostatni paragraf tego rozdziału zawierać będzie analizę procedury badań empirycznych.

Rozdziały trzeci i czwarty niniejszej rozprawy doktorskiej będą przedstawiały wyniki badań empirycznych oraz ich analizę. Konieczne dla tych części rozprawy będą obliczenia statystyczne, które zostaną przedstawione w formie tabel i wykresów. W rozdziale trzecim zaprezentowane będą wyniki badań dotyczące posiadanej przez licealistów wiedzy na temat wartości religijno-moralnych, w skład których wejdą prawdy wiary katolickiej (paragraf pierwszy), sakramenty i formuły modlitewne (paragraf drugi) oraz katolickie nauczanie moralne (paragraf trzeci). Z kolei dane przedstawione w rozdziale czwartym będą przede wszystkim weryfikacją tego czy młodzi ludzie akceptują naukę przekazywaną przez Kościół. Rozdział ten będzie więc kluczowy w uzyskaniu odpowiedzi na postawione pytanie badawcze. Wyniki badań ukażą na ile młodzi ludzie akceptują prawdy wiary katolickiej i jaki jest ich stosunek do Kościoła katolickiego (paragraf pierwszy), jak wygląda ich udział w życiu sakramentalnym i życiu modlitwy (paragraf drugi) oraz czy akceptują oni zasady moralne nauczane przez Kościół (paragraf trzeci).

W ostatnim rozdziale niniejszej dysertacji, autor rozprawy na podstawie przeprowadzanych badań empirycznych i ich analizy sformułuje postulaty na przyszłość odnoszące się do zwiększenia poziomu wiedzy religijnej wśród młodzieży, jak również akceptacji przez nich wartości religijno-moralnych.

Można mieć nadzieję, że niniejsza rozprawa przyczyni się do rozwoju teologii pastoralnej – katechetyki jako dyscypliny naukowej. Dysertacja ta ma pomóc poznać i zrozumieć środowisko młodzieży żyjącej i katechizowanej na terenie diecezji świdnickiej, co może zaowocować większym zrozumieniem młodych ludzi i bardziej skutecznym wypracowaniem nowych rozwiązań, mających na celu pogłębienie przez nich wiary i nawiązanie trwałej relacji z Kościołem.

ROZDZIAŁ I

WARTOŚCI RELIGIJNO-MORALNE W ZAŁOŻENIACH PROGRAMOWYCH NAUCZANIA RELIGII W LICEUM

Historia współczesna dotycząca obecności lekcji religii w polskim systemie oświaty, rozpoczyna się nieco ponad trzydzieści lat temu, gdy w roku szkolnym 1990/91 wróciła do szkół publicznych, jako przedmiot nauczania. Usankcjonowanie tej decyzji (podjętej w porozumieniu ówczesnego rządu wraz z Konferencją Episkopatu Polski) znalazło swój wyraz w późniejszych, najważniejszych dokumentach państwowych. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* stanowi, że „rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”¹. Kolejnym argumentem uzasadniającym nauczanie religii w polskich szkołach było zawarcie umowy międzynarodowej (*Konkordatu*) pomiędzy państwem polskim a Stolicą Apostolską w 1993 roku. Artykuł 12. tego dokumentu brzmi następująco: „uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji Państwo gwarantuje, że szkoły publiczne podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej, organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych”². Oba, wymienione wyżej dokumenty państwowo-kościelne stanowią jasny przekaz i umocowanie prawne dla nauczania i organizacji lekcji religii w szkołach.

W polskim systemie edukacyjnym ze względu na szczególny status lekcji religii bywa ona traktowana jako katecheza szkolna, która jako główny cel swoich działań wyznacza „wprowadzenie wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego”. Zadanie to wspomaga „przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy”³. Treści, jakie Kościół katolicki przekazuje uczestnikom katechezy szkolnej zawarte zostały w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* oraz w *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, a opierają się one na strukturze

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), art. 48 ust. 1 [online], <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> [dostęp: 01.12.2023 r.]

² *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany dnia 28 lipca 1993 r.* (Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318), art. 12 [online], <https://lex.lego.pl/konkordat-miedzy-stolica-apostolska-i-rzeczpospolita-polska/> [dostęp: 02.12.2023 r.].

³ Por. CT, 18.

zawartej w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, tj. Credo, liturgia, moralność oraz modlitwa, które stanowią depozyt wiary katolickiej⁴.

W niniejszym rozdziale ukazane zostaną przede wszystkim prawdy wiary katolickiej, które uczniowie szkół średnich omawiają na lekcjach religii. Następnie zostaną omówione zagadnienia związane z katolicką liturgią i modlitwą, które mają znaczący wpływ na budowanie postaw wiary, co stanowi główny cel nauczania katechetycznego⁵, zgodnie z koncepcją przyjętą w Polsce. Przedstawione zostaną także katolickie zasady moralne, które mają stanowić „drogowskaz” w dorosłym życiu chrześcijanina, zwłaszcza w jego postępowaniu moralnym, jako człowieka „zjednoczonego z Chrystusem”⁶.

1.1. Prawdy wiary katolickiej

Dyrektorium o Katechizacji z roku 2020 stwierdza, że „każdy człowiek, który poprzez szczere poszukiwanie sensu swego istnienia stara się ukoić niepokój, jaki zamieszkuje jego serce, może w pełni zrozumieć siebie w Chrystusie, a dzięki zażyłości z Nim dostrzec, że kroczy ścieżką prawdy”⁷. Ową drogą prawdy w sposób systematyczny podążają uczniowie, którzy w ramach edukacji szkolnej realizują również naukę religii. Trwająca od wieków refleksja Kościoła katolickiego nad Objawieniem Bożym zaowocowała m.in. wyklarowaniem się głównych prawd wiary, które są podawane wiernym, jako oficjalne nauczanie doktryny katolickiej⁸. Przekazywanie nauki Kościoła oraz głębsze poznawanie Boga, stanowi główny cel misji, która przyświeca także nauczycielom religii – katechetom. To oni na podstawie mandatu Kościoła i w Jego imieniu przekazują młodemu pokoleniu podstawowe prawdy wiary⁹. Lekcje religii w polskim systemie oświaty stanowią więc ważne narzędzie nie tylko w przekazywaniu wiedzy o Bogu, ale również w procesie wchodzenia z Nim w coraz ściślejszą więź. Dzieci i młodzież uczęszczające na katechezę szkolną mają niepowtarzalną szansę na zgłębienie i przyswojenie wiedzy religijnej, która może pomóc ukształtować ich człowieczeństwo i światopogląd.

Do istotnych prawd wiary znajdujących się w obszarze nauczania Kościoła zaliczyć można przede wszystkim te treści, które zawarte zostały w *Credo (Wyznaniu wiary)*, a są to zagadnienia dotyczące takich prawd jak np.: Pismo Święte i Tradycja, Trójjedyny Bóg, Jezus Chrystus, Duch

⁴ Zob. W. Osiał, *Przekaz doktrynalnych prawd nauki wiary w katechezie – rys historyczny i wyzwania współczesności*, „Studia Katechetyczne” t. 10/2014, s. 52.

⁵ Por. PDK, nr 44.

⁶ Por. CT, nr 5.

⁷ DK, 17.

⁸ Por. W. Osiał, *Przekaz doktrynalnych prawd (...)*, dz. cyt., s. 52.

⁹ *Wskazania dotyczące misji i zadań katechety. Posługa katechety w środowisku szkolnym*, Świdnica 2017, nr 1 [online], <https://katecheza.diecezja.swidnica.pl/index.php/katecheci/posluga-katechety-w-parafii-i-szkole> [dostęp: 04.12.2023].

Święty, Maryja, Zmartwychwstanie czy Paruzja i Sąd Ostateczny. W kolejnych częściach tego paragrafu, wymienione wyżej prawdy wiary zostaną po krótko omówione i scharakteryzowane, jako te, które wspólnie tworzą doktrynę katolicką i jako takie są podawane w nauczaniu Kościoła. Następnie, krótkiej analizie będą poddane treści zawarte w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* oraz w *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* w celu zweryfikowania nauczania kościelnego przekazywanego na lekcjach religii.

1.1.1. Nauczanie Kościoła o Trójjedynym Bogu

Kościół katolicki naucza, że w życiu i wierze chrześcijanina centralne miejsce powinna zajmować tajemnica Trójcy Świętej¹⁰. Dogmat o Bogu Trójjedynym ostatecznie został sformułowany w roku 381 podczas I Soboru Konstantynopolińskiego. Kościół podaje wiernym jako nieomylną naukę, że „Trójca jest jednością. Nie wyznajemy trzech bogów, ale jednego Boga w trzech Osobach (...). Osoby Boskie nie dzielą między siebie jedynej Boskości, ale każda z nich jest całym Bogiem: Ojciec jest tym samym, co Syn, Syn tym samym, co Ojciec, Duch Święty tym samym, co Ojciec i Syn, to znaczy jednym Bogiem (...)”¹¹. Hans Urs von Balthasar, wybitny szwajcarski teolog, stwierdził kiedyś, że „Bóg musi być trójjedyny”, ponieważ tylko ta zasada stanowi gwarancję przyszłości człowieka i ludzkości¹². Słowa te potwierdzają prawdę, którą Kościół od wieków przekazuje Ludowi Bożemu, co ma także przełożenie w katechezie szkolnej w ramach procesu dydaktyczno-wychowawczego, a mianowicie, że tajemnica Trójcy Świętej jest przyczyną dziejów zbawienia i z tego powodu jest także podstawą i punktem odniesienia dla autentycznej wiary oraz kształtowania życia każdego chrześcijanina¹³.

Biorąc pod uwagę pierwszy z artykułów wiary katolickiej w brzmieniu: *Wierzę w jednego Boga, Ojca wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych*¹⁴, uczniowie liceum, na katechezie szkolnej, zapoznają się – według *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* – z przymiotami, imionami, a także obrazem Boga; odkrywają świat, który jest znakiem Boga, stworzonym z niczego i dla chwały Bożej; poznają prawdę o człowieku, który został stworzony na obraz i podobieństwo Boże; zdobywają również wiedzę na temat prawa naturalnego i objawionego¹⁵. Z kolei *Program*

¹⁰ Zob. KKK, 234.

¹¹ Por. Tamże, 253.

¹² Por. H.U. von Balthasar, *Duch chrześcijański*, tłum. Z. Włodkowa, Paryż 1976, s. 63.

¹³ Zob. J. Królikowski, *Trójca Święta i doświadczenie mistyczne*, „Teologia w Polsce” t. 14 nr 2/2020, s. 7.

¹⁴ Kongregacja Nauki Wiary, *Formuła Wyznania wiary (...)*, AAS 59, s. 1058, Rzym 1967 [online], AAS-59-1967-ocr.pdf (vatican.va) [dostęp: 07.12.2023 r.].

¹⁵ Zob. PPK, s. 101-102.

nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach dodatkowo wskazuje na treści związane z: wiarą w jednego Boga (oddawaniem czci jednemu Bogu, wykroczeniami przeciwko wierze i Bogu oraz współczesnymi wyobrażeniami Boga); tajemnicą Jego pozornej niemocy; objawieniem nadprzyrodzonym i jego przekazywaniem oraz obowiązywalnością prawa naturalnego i objawionego. W *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* można również odnaleźć treści odnoszące się do człowieka, jako istoty stworzonej do życia w raju czy też dróg prowadzących do poznania Boga¹⁶. Kwestie poruszane w ramach katechezy szkolnej na poziomie szkoły ponadpodstawowej mają na celu otwarcie młodego człowieka na konkretne postawy życiowe lub ich utwierdzenie. Chodzi tu m. in.: o dzielenie się własnym doświadczeniem Boga i gotowości poszukiwania Go; o prawidłowe odczytywanie obecności i działania Boga w świecie oraz umacniania w sobie postawy wdzięczności za stworzony świat i za dar życia¹⁷. Ponadto, Kościół poprzez katechizację szkolną oczekuje od młodego człowieka, aby ten rozwijał w sobie podstawę wiary i zaufania Bogu oraz umacniał się w przekonaniu o Jego wiarygodności, aby pogłębiał wiarę w jednego Boga, a także identyfikował się z chrześcijańską koncepcją człowieka i świata oraz konsekwentnie stosował ją w swoim życiu¹⁸.

1.1.2. Nauczanie Kościoła o Jezusie Chrystusie

Innym aspektem w przekazywaniu doktryny katolickiej jest poznanie Boga – człowieka, Jezusa Chrystusa. W dokumencie *Catechesi tradendae* z roku 1979, papież Jan Paweł II przypomniał wszystkim wierzącym i podkreślił ważność różnorodnych działań katechetycznych, które zawsze powinny być ukierunkowane na Chrystusa. Osobę Jezusa z Nazaretu w najprostszy sposób można zdefiniować, jako „jednorodzony od Ojca, pełen łaski i prawdy”¹⁹, który doświadczył męki i umarł na drzewie krzyża za każdego człowieka, ale prawdziwie zmartwychwstał i żyje, i jest z nami „przez wszystkie dni, aż do skończenia świata”²⁰; On jest „Drogą, Prawdą i Życiem”²¹, a wiara i życie każdego chrześcijanina polegają na podążaniu za Nim i naśladowaniu Go²². We wspomnianym wyżej dokumencie można odnaleźć także inne zdania, które są potwierdzeniem tego, że jedną z podstawowych reguł stosowanych w katechezie jest zasada chrystocentryzmu, a brzmią one następująco: „(...) ostatecznym celem katechezy jest

¹⁶ Por. PNR, s. 162-163, 166, 177, 180, 189.

¹⁷ Zob. PPK, s. 100-102.

¹⁸ Por. PNR, s.163, 180, 190, 194.

¹⁹ J 1, 14.

²⁰ Mt 28, 20 b.

²¹ J 14, 6.

²² Por. CT, 5.

doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem Chrystusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości. Bo tylko On sam może prowadzić do miłości Ojca w Duchu Świętym i do uczestnictwa w życiu Trójcy Świętej”²³.

W myśl tej chrystocentrycznej zasady – na lekcjach religii – uczniowie poznają treści odnoszące się do Jezusa „historycznego, uwielbionego i aktualizującego Królestwo Boże na ziemi”, a więc przekazywana im jest prawda o „człowieczeństwie i bóstwie Chrystusa oraz o Jego zbawczych czynach i słowach”²⁴. Nauczanie religii ma jeszcze jedno istotne zadanie względem zasady chrystocentryzmu. Ma ona pomóc uczniom nie tylko w przyswajaniu wiedzy na temat Chrystusa, ale także pomóc im zrozumieć, że Dzieło Zbawcze, którego dokonał, wypełnia się również w ich życiu. Każdy katechizowany jest wezwany przez Jezusa do dania Mu osobistej odpowiedzi, interpretowania własnych doświadczeń egzystencjalnych w kontekście Ewangelii, a także do kształtowania swojego życia w świetle Jego nauki²⁵.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce dla klas licealnych, w odniesieniu do Osoby Jezusa Chrystusa, obejmuje następujące treści: Bóg stał się człowiekiem; Jezus – prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek; męka i śmierć Jezusa oraz ich rozumienie w świetle wiary²⁶. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* wskazuje na: Boże Narodzenie, dzieciństwo i życie ukryte Jezusa; najważniejsze wydarzenia Jego publicznej działalności i ich znaczenie oraz przynależne Mu tytuły: jedyny Syn Boży, Pan²⁷. Uczniowie liceum, dzięki lekcjom religii, na których zapoznają się z konkretnymi wydarzeniami z życia Jezusa jednocześnie kształtują w sobie postawę szacunku dla wcielenia Boga w Jezusie Chrystusie; wyrażają wdzięczność za Jego zbawczą Mękę i Śmierć oraz z szacunkiem (świadomie) wypowiadają tytuły Jezusa (...)”²⁸. Założenia programowe przewidują, że katechizowani ukształtują w sobie postawę ucznia Chrystusa, zasłuchanego w Jego słowo i podążającego za Nim, a przede wszystkim pogłębią osobistą relację z Jezusem²⁹.

Fundamentalnym zagadnieniem nauczaniem w szkole, dotyczącym Jezusa Chrystusa jest Jego zmartwychwstanie, gdyż znajduje się ono w samym centrum historii zbawienia. Chociaż sam moment zmartwychwstania „wykracza poza ramy przyrodzonego doświadczenia i możliwości empirycznej weryfikacji”, to – jak zaznaczył w swojej publikacji, teolog, kard. Gerhard Ludwig Müller – „(...) Paschalne wydarzenie staje się empirycznie uchwytne dzięki ukazywaniu się

²³ CT, 5.

²⁴ Por. J. Kostorz, *Zasada chrystocentryzmu w katechezie w świetle książki Benedykta XVI Jezus z Nazaretu, cz. I i II*, „Studia Warmińskie” nr 48/2011, s. 139 za: CT, 5-6; 9.

²⁵ Por. Tamże, s. 140.

²⁶ Zob. PPK, s. 103.

²⁷ Por. PNR, s. 171, 177.

²⁸ Zob. PPK, s. 102-103.

²⁹ Por. PNR, s. 185, 212.

Zmartwychwstałego (chrystofanie) i relacjom świadków”³⁰. Zmartwychwstanie Jezusa, Kościół katolicki stawia w samym centrum, w „sercu tajemnicy wiary”³¹. Katecheza szkolna w klasach licealnych stawia za cel uświadomienie uczniom, że w Osobie Jezusa Chrystusa – Boga i człowieka – wypełniły się wszystkie obietnice mesjańskie, a fakt zmartwychwstania jest potwierdzeniem tego, co Jezus nauczał i czynił podczas swojego ziemskiego życia³². Dzieło zmartwychwstania posiada także dwa aspekty, szczególnie ważne dla przekazu katechetycznego. Po pierwsze, „ (...) przez swoją śmierć Chrystus wyzwala nas od grzechu” a poprzez „zmartwychwstanie otwiera nam dostęp do nowego życia. Jest to przede wszystkim usprawiedliwienie, które przywraca nam łaskę Bożą”³³. Po drugie, dzięki tryumfowi Jezusa nad śmiercią i grzechem oraz nowemu uczestnictwu w łasce, każdy człowiek staje się „bratem Chrystusa”, „przybranym synem”. Dokonuje się to „ (...) nie przez naturę, ale przez dar łaski, ponieważ to przybrane synostwo udziela rzeczywistego uczestnictwa w życiu jedyne Syna, który objawił się w pełni w swoim zmartwychwstaniu”³⁴.

Uczniowie szkół średnich w czasie lekcji religii zostają zapoznani z argumentami dotyczącymi zmartwychwstania Jezusa. Katecheza szkolna ukazuje im również sens i znaczenie tego dzieła w kontekście ich własnego życia i wiary, „jako zasada i źródło naszego przyszłego zmartwychwstania”³⁵. Nauczyciele religii przekazują wychowankom naukę o katolickim orędziu, którego fundamentem jest zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Wskazują również na uniwersalizm zmartwychwstania każdego człowieka, co otwiera perspektywę eschatologiczną, a więc życie po śmierci³⁶.

Nauczane treści w ramach lekcji religii w szkole ponadpodstawowej odnoszą się do następujących tematów związanych ze Zmartwychwstaniem Jezusa: wydarzenie zmartwychwstania sens i znaczenie zmartwychwstania, epifanie Zmartwychwstałego, Zmartwychwstanie Chrystusa a nasze zmartwychwstanie, sens śmierci³⁷ oraz Chrystus otwiera bramy zbawienia sprawiedliwym zmarłym przed jego przyjściem³⁸. Katecheza dotycząca wydarzenia Zmartwychwstania Jezusa ma umacniać w młodych katolikach postawę wdzięczności

³⁰ G. L. Müller, *Chrystologia – nauka o Jezusie Chrystusie. Podręcznik teologii dogmatycznej*, tłum. W. Szymona, Kraków 1998, s. 227.

³¹ KKK, 647.

³² Zob. Tamże 651-652.

³³ Tamże, 654.

³⁴ Tamże.

³⁵ Zob. Tamże, 655; 1 Kor 15, 20-22.

³⁶ Por. P. Przybył, *Czy zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest faktem naukowym?*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” t. 36 nr 2/2017, s. 44.

³⁷ Zob. PPK, s. 104-105.

³⁸ Por. PNR, s. 166.

za zbawczą Mękę i Śmierć Jezusa³⁹, rozwijać postawę chrześcijańskiej nadziei, pobudzać do kształtowania swojego życia w świetle prawdy o zmartwychwstaniu i w perspektywie życia wiecznego, a także pomagać w traktowaniu Chrystusa jako źródła nadziei odnośnie do własnego życia, obecnego i przyszłego. Ponadto, ma pomóc w kształtowaniu perspektywy swojego życia wykraczającej poza doczesność⁴⁰.

1.1.3. Nauczanie Kościoła o Duchu Świętym

W doktrynie katolickiej ważne miejsce zajmuje trzecia Osoba Trójcy Świętej, którą jest Duch Święty. W *Wyznaniu wiary* zawarte zostały następujące stwierdzenia odnoszące się do Ducha Świętego uznawanego w Kościele powszechnym za: „(...) Pana i Ożywiciela, który od Ojca i Syna pochodzi, który z Ojcem i Synem wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę; który mówił przez proroków”⁴¹. Słowo „Duch” jest tłumaczeniem hebrajskiego terminu „Ruah”, które oznacza tchnienie, powietrze. W jednym z fragmentów Ewangelii wg św. Jana, można odnaleźć moment, kiedy Jezus w czasie rozmowy z Nikodemem posługuje się obrazem wiatru w kontekście Osoby Ducha⁴². Chrystus sam wskazał „transcendentną nowość Tego, który jest w sposób osobowy Tchnieniem Boga, Duchem Bożym”⁴³. Nauczanie dotyczące Trzeciej Osoby Trójcy Świętej realizowane na poziomie szkoły średniej opiera się przede wszystkim na źródłach biblijnych oraz na wypracowanej przez Urząd Nauczycielski Kościoła nauce o Duchu Świętym. Kościół wyznaje wiarę i podaje jako prawdę teologiczną, że Duch Święty istniał od zawsze, choć Jego objawienie nie nastąpiło od razu (podobnie jak w przypadku Syna Bożego). Jego Boska obecność i działanie zostały zaznaczone już w pierwszych zdaniach Biblii⁴⁴ i pojawiają się w różnych momentach historii zbawienia, zarówno na kartach Starego jak i Nowego Testamentu (Pięcioksiąg, pisma prorockie, Ewangelie, Dzieje Apostolskie, Listy, Apokalipsa)⁴⁵. Katecheza szkolna na poziomie szkoły ponadpodstawowej obejmuje poznanie i zrozumienie działania Ducha Świętego, Jego imion, jako m.in. Parakleta, Pocieszyciela, Ducha Prawdy, Ducha Obietnicy, Ducha Chrystusa, Ducha Bożego oraz oznaczających Go symboli: wody, namaszczenia, ognia, obłoku i światła, pieczęci, ręki, palca oraz gołębic⁴⁶. Kościół katolicki, uznaje, że wiedza odnosząca się do Osoby Ducha Świętego jest istotna w procesie kształtowania własnej wiary, zwłaszcza w okresie

³⁹ Zob. PPK, s. 103.

⁴⁰ Por. PNR, s. 167, 211.

⁴¹ Kongregacja Nauki Wiary, *Formuła Wyznania wiary (...)*, AAS 59, s. 1058, Rzym 1967 [online], AAS-59-1967-ocr.pdf (vatican.va) [dostęp: 10.12.2023 r.].

⁴² Por. J 3, 5-8.

⁴³ Zob. KKK, 691.

⁴⁴ Zob. Rdz 1, 2; KKK, 703.

⁴⁵ Por. T. Szałanda, *Duch Święty. Dotyk Boga w codzienności*, Kraków 2023, s. 7-8.

⁴⁶ Zob. KKK, 692-701.

młodzieńczym, w czasie bezpośredniego przygotowania lub tuż po przyjęciu sakramentu bierzmowania, który wprowadza „w dalszą drogę chrześcijańskiego wtajemniczenia” oraz „upodabnia wiernych do Chrystusa i daje im moc do dawania o Nim świadectwa i budowania Jego Ciała (Kościoła) w wierze i miłości”⁴⁷.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce zakłada, że uczniowie liceum zdołają odkryć lub pogłębić wiedzę dotyczącą Trzeciej Osoby Trójcy Świętej poprzez realizację konkretnych tematów, obejmujących: imiona, określenia i symbole Ducha Świętego, Jego obecność i działanie w historii zbawienia i w Kościele⁴⁸. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* wskazuje także na grzechy przeciwko Duchowi Świętemu, jako niezbędną wiedzę w dalszym rozwoju chrześcijańskiego życia⁴⁹. Katecheza szkolna w liceach w kontekście nauki o Duchu Świętym stawia za cel: kształtowanie osobistej relacji z Nim⁵⁰ poprzez modlitwę do Ducha Świętego, posłuszeństwo Jego natchnieniom oraz współpracę z Jego darami⁵¹.

1.1.4. Nauczanie Kościoła o Maryi

Kościół katolicki wyraźnie akcentuje także prawdy dotyczące Maryi, matki Jezusa, podkreślając Jej rolę w dziele zbawienia. Na podstawie tekstów biblijnych oraz Tradycji, Kościół powszechny na przestrzeni wieków opracował naukę dotyczącą Maryi, której fundament opiera się na czterech dogmatach⁵²: o *Bożym Macierzyństwie Maryi* (Efez, 431), o *Maryi zawsze Dziewicy* (Rzym, 649), o *Niepokalanym Poczęciu Maryi* (Rzym, 1854), o *wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny* (Rzym, 1950)⁵³. W ramach katechezy szkolnej na poziomie ponadpodstawowym, uczniowie zgłębiają wiedzę na temat Maryi „(...) jako Matki Zbawiciela, Dziewicy i Służebnicy Pańskiej, Świadka wiary, Matki Bolesci, Początku Nowego Przymierza, Symbolu doskonałości i spełnienia”⁵⁴. Maryja, Jej życiowe wybory i postawy względem Boga są także uświadamiane katechizowanym jako konkretny przykład i wzór do naśladowania, aby podążać „naprzód

⁴⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzęd przyjęcia sakramentu bierzmowania*, w: *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2019, s. 15.

⁴⁸ Zob. PPK, s. 104.

⁴⁹ Por. PNR, s. 189.

⁵⁰ Zob. PPK, s. 104.

⁵¹ Por. PNR, s. 190, 194.

⁵² Dogmat (gr. dogma) - oznaczał pierwotnie opinię, pogląd, decyzję. W Kościele katolickim dogmaty wiary dotyczą stałych, podstawowych treści wiary chrześcijańskiej i stanowią naukę Kościoła zawartą w Objawieniu. Są ogłaszane podczas soborów powszechnych lub przez samą głowę Kościoła katolickiego (papieża).

⁵³ Zob. KKK, 490-507.

⁵⁴ P. Tomasiak, *Katecheza maryjna dzieci i młodzieży szkolnej. Źródła, zakresy tematyczne, zasady*, „Collectanea Theologica” t. 89 nr 2/2019, s. 164 za: L. Scheffczyk, *Maryja-Matka i Towarzyszka Chrystusa*, Kraków 2004, s. 11 nn.

w pielgrzymce wiary”⁵⁵ i „osiągnąć duchową doskonałość idąc przez życie drogą, którą ukazała Maryja”⁵⁶.

Do ważnych treści nauczanych na lekcjach religii w odniesieniu do Maryi można zaliczyć: Maryję w Bożym zamyśle zbawienia świata i człowieka⁵⁷, a także Maryję jako tę, która jest zjednoczona ze swoim Synem⁵⁸. Nauczane treści mają pomóc w kształtowaniu konkretnych postaw wśród uczniów szkół licealnych m. in. W postawie miłości do Maryi i naśladowaniu Jej w drodze do nieba, w pogłębianiu swojej więzi z Matką Bożą⁵⁹, a także w kształtowaniu w sobie pobożności maryjnej oraz matczynej relacji z Matką Bożą⁶⁰.

1.1.5. Nauczanie Kościoła o rzeczach ostatecznych

W nawiązaniu do Misterium Paschalnego Jezusa Chrystusa niewątpliwie ważną kwestią, którą Kościół katolicki wyznaje i przekazuje w prawdach wiary są rzeczy ostateczne. Należą do nich: śmierć, sąd Boży, niebo lub piekło.

Kościół naucza, że wraz z chwilą śmierci człowieka dobiega końca także czas „(...) zbawczego zaproszenia Boga”⁶¹, a więc możliwości „przyjęcia lub odrzucenia łaski Bożej ukazanej w Chrystusie”⁶², której „towarzyszy wolność człowieka”⁶³. Teksty Pisma Świętego, zwłaszcza Nowego Testamentu skupiają się przede wszystkim na Sądzie Ostatecznym, na spotkaniu z Chrystusem przy Jego ponownym przyjściu (paruzji). W niektórych natchnionych księgach można odnaleźć fragmenty odnoszące się do sądu szczegółowego⁶⁴, który odbywa się zaraz po śmierci człowieka i jest „zapłatą za jego czyny i wiarę” w czasie ziemskiego życia. Wtedy też dokonuje się ostateczne przeznaczenie nieśmiertelnej duszy⁶⁵, którym może być: oczyszczenie – czyścić⁶⁶, szczęście – niebo⁶⁷ lub potępienie – piekło⁶⁸.

Zagadnienia związane z nauką i wiarą Kościoła katolickiego na temat życia wiecznego są również przekazywane w czasie lekcji religii rozumianych jako katecheza szkolna. Młodzież

⁵⁵ KK, 58.

⁵⁶ Por. M. Zając, *Wychowanie maryjne w katechezie*, „Katecheta” t. 51 nr 5/2007, s. 11.

⁵⁷ Zob. PPK, s. 103.

⁵⁸ Por. PNR, s. 193.

⁵⁹ Zob. Tamże, s. 194, 201.

⁶⁰ Por. PPK, s. 103.

⁶¹ Por. P. Zieja, *Natura piekła*, „Studia Sandomierskie” t. 26/2019, s. 259-260.

⁶² Zob. KKK, 1021.

⁶³ Zob. B. Ferdek, *Pustostany w niebie, tłok w piekle? Teologia o wiecznych losach człowieka*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 9 nr 2/2001, s. 51 za: E. Stein, *Welt und Person*, Louvain-Freiburg 1962, s. 159.

⁶⁴ Por. Łk 16, 22; Łk 23, 43; 2 Kor 5, 8; Flp 1, 23; Hbr 9, 27; 12, 23.

⁶⁵ Por. KKK, 1021-1022.

⁶⁶ Zob. Tamże, 1030-1032.

⁶⁷ Tamże, 1023-1029.

⁶⁸ Tamże, 1033-1037.

licealna, która wkracza w dorosłość, przez lekcje religii ma szansę nie tylko na zgłębienie wiedzy odnośnie do życia wiecznego, ale również osobistego otwarcia się i przyjęcia perspektywy eschatologicznej, która wzywa do ciągłego nawracania i pielęgnowania własnej relacji z Bogiem, aby w dniu Sądu Ostatecznego, „podczas chwalebnego powrotu Chrystusa (...) w godzinie w której wszyscy, którzy spoczywają w grobach i usłyszą głos Jego (...), pójść na zmartwychwstanie życia, a nie na zmartwychwstanie potępienia”⁶⁹.

Treści katechezy w szkole ponadpodstawowej w odniesieniu do życia wiecznego omawiane są przy następujących zagadnieniach: wniebowstąpienie Jezusa, Jezus Chrystus obecny po prawicy Ojca i w swoim Kościele, Jezus Chrystus powróci w chwale, sąd nad żywymi i umarłymi. Poruszane tematy mają kształtować w uczniach szkoły średniej następujące postawy: wdzięczności za obecność Jezusa w Kościele, pragnienia podążania za Chrystusem w drodze do nieba oraz życia ze świadomością spotkania z Chrystusem w dniu sądu⁷⁰.

1.1.6. Kościół katolicki i przekaz depozytu wiary

Nad całością przekazywania i nauczania prawd wiary katolickiej, jako „świętego depozytu”⁷¹ czuwa Urząd Nauczycielski Kościoła (biskupi w jedności z następcą Piotra, Biskupem Rzymu), „ (...) który autorytatywnie działa w imieniu Jezusa Chrystusa”⁷². Głównym zadaniem Magisterium Kościoła (inna nazwa tegoż Urzędu) jest „z rozkazu Bożego i przy pomocy Ducha Świętego słuchać pobożnie słowa Bożego, święcie go strzec i wiernie wyjaśniać”, a także podawać wszystkim wiernym, jako nauczanie objawione przez Boga⁷³. Kościół, który został powołany przez Jezusa Chrystusa i posłany przez Boga do wszystkich narodów, aby głosić Dobrą Nowinę ciągle powraca do słów swojego Założyciela „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, (...). Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata”⁷⁴.

Katecheza szkolna na poziomie szkoły ponadpodstawowej ma za zadanie wyjaśnić i uświadomić młodemu człowiekowi, czym jest Kościół powszechny oraz jaką rolę pełni On w życiu wierzących. Lekcje religii w liceach mają także pomóc zrozumieć katechizowanym ich własne miejsce we wspólnocie Kościoła, do którego należą i utwierdzić ich w wierze, że „poza

⁶⁹ Por. KKK, 1038-1041.

⁷⁰ Por. PPK, s. 104.

⁷¹ Zob. KKK, 84 (do Objawienia – „depositum fidei” należy Tradycja Kościoła oraz Piśmie Święte).

⁷² Por. KKK, 85.

⁷³ Tamże, 86.

⁷⁴ Zob. Mt 28, 19-20; KKK, 849.

Kościółem nie ma zbawienia”⁷⁵, a On sam jest pewną drogą w rozwoju wiary i ostatecznym dojściu do Boga.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce zawiera następujące treści w odniesieniu do nauki o Kościele: Objawienie nadprzyrodzone i jego przekazywanie, Tradycja a Pismo Święte, interpretacja depozytu wiary – Urząd Nauczycielski Kościoła, natchnienie biblijne, Kościół zrodzony w sercu Ojca, Misterium Kościoła, cechy Ludu Bożego, Kościół jeden, święty powszechny i apostołski, powołanie i odpowiedzialność papieża, biskupów, prezbiterów, świeckich i osób konsekrowanych oraz przykazania kościelne⁷⁶. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* dodatkowo wskazuje na przyczyny reformacji i reformy katolickiej oraz dzieło Soboru Trydenckiego, zapoznanie z widzialną rzeczywistością Kościoła: zadaniami papieża i hierarchią Kościoła, zadaniami świeckich i osób konsekrowanych, ukazanie Chrystusa, który jest obecny w Kościele, przedstawienie Ducha Świętego działającego w Kościele oraz w życiu człowieka, I Sobór Watykański i nauczanie II Soboru Watykańskiego, współczesne życie zakonne, posoborowe nauczanie papieskie, wkład Kościoła w Polsce w rozwój nauki, szkolnictwa, wychowania i opieki społecznej, najważniejsze fakty i postaci z historii Kościoła w Polsce w okresie niewoli narodowej oraz w XX wieku, rodzaje powołań w Kościele i sposób ich realizacji; charyzmat w Kościele i dla Kościoła, Kościół w życiu narodu polskiego⁷⁷. Wiedza dotycząca Kościoła katolickiego ma jednocześnie za zadanie ukształtowanie w młodym chrześcijaninie postawy szacunku i posłuszeństwa wobec Pisma Świętego, kształtowania w nim postawy wdzięczności Bogu za Kościół oraz czynne włączanie się w realizację kapłańskiej, prorockiej i królewskiej misji Kościoła, umacnianie własnej tożsamości jako członka Ludu Bożego i utożsamianie się ze wspólnotą Kościoła. Ma także pomóc w rozeznawaniu swojego miejsca w Kościele, w kształtowaniu postawy szacunku dla osób pełniących różne urzędy i funkcje w Kościele oraz w wypełnianiu przykazań kościelnych⁷⁸. W kształtowaniu postaw młodzieży wobec Kościoła, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* rozszerza te treści na następujące zagadnienia: budzenie postawy wdzięczności za obecność Jezusa w Kościele; umacnianie własnego przekonania o wiarygodności Boga, który spełnia swoje obietnice; respektowanie w życiu prawa naturalnego i kierowanie się prawem objawionym, kształtowanie postawy posłuszeństwa Kościołowi, pogłębianie wiedzy o Kościele, zajmowanie stanowiska w ocenie kart z dziejów Kościoła i uwzględnianie nauki soborów powszechnych, odnoszenie się z szacunkiem do Kościoła

⁷⁵ Zob. KKK, 846-848.

⁷⁶ Zob. PPK, s. 101,104-106.

⁷⁷ Por. PNR, s. 183, 192, 199, 207, 213.

⁷⁸ Zob. PPK, s. 101,104-106.

w Polsce, charakteryzowanie wybranych dróg powołania chrześcijańskiego oraz omawianie działalności zakonów i ich roli w dziejach Kościoła, a także o umiejętność wymieniania charyzmatów i wyjaśniania ich specyfiki⁷⁹.

Tematyka niniejszej dysertacji dotyczy uczniów szkół licealnych, a więc młodzieży przeżywającej okres adolescencji. Materiał realizowany na lekcjach religii na poziomie szkoły ponadpodstawowej zawarty w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* oraz *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* ma za zadanie pomóc młodym ludziom ukształtować własną, silną tożsamość. Ta z kolei ma stanowić podstawę do: stabilnego obrazu siebie, poziomu samoakceptacji, relacji z Bogiem, samym sobą i drugim człowiekiem. Katecheza na poziomie szkoły ponadpodstawowej zakłada również osiągnięcie konkretnych celów katechetycznych, a jednym z nich jest „kształtowanie hierarchii wartości w oparciu o Boże Objawienie”. Realizacja tego celu na etapie szkoły ponadpodstawowej ma pomóc młodemu człowiekowi „w rozpoznawaniu i hierarchizacji wartości”, czego skutkiem będzie dokonywanie przez niego właściwych, chrześcijańskich wyborów życiowych⁸⁰.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce dla nauczania religii w szkołach ponadpodstawowych została zatytułowana „Katecheza tożsamości chrześcijańskiej”⁸¹. W praktyce, oznacza to, że na tym etapie edukacyjnym młodzież, która ukończyła ośmioletni cykl nauki na poziomie podstawowym⁸² ma możliwość, aby również w szkole średniej zgłębiać prawdy katolickie, odkrywać ich wartość i coraz świadomiej przeżywać własną tożsamość chrześcijańską. Proces ten ma się dokonywać na przestrzeni kilku lat, a wspomóc go mają konkretne zadania przyświecające katechezie szkolnej tego okresu. Jednym z takich zadań jest właśnie „rozwijanie poznania wiary”.

Wymienione wyżej założenia realizowane w procesie katechetycznym w klasach licealnych wskazują na ścisłą korelację przekazywanych prawd wiary katolickiej a rozwojem duchowym młodego człowieka. Zdobyta wiedza stanowi fundament dla integralnego rozwoju każdego chrześcijanina. Można więc stwierdzić, że katecheza w szkole ponadpodstawowej pełni nie tylko rolę poznawczą, ale ma również charakter służebny wobec wiary i pojmowanego holistycznie, życia młodego katolika⁸³.

⁷⁹ Por. PNR, s. 179, 184, 194, 200, 207.

⁸⁰ Zob. PPK, s. 100; PNR, s. 161.

⁸¹ Por. PPK, s. 95.

⁸² Zob. *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe* (Dz. U. z 2017 r., poz. 59) [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/O/D20170059.pdf> [dostęp: 05.12.2023 r.].

⁸³ Por. W. Osiał, *Katechizm narzędziem katechezy – bogactwo tradycji wobec wyzwań współczesności*; „Collectanea Theologica” t. 87 nr 2/2017, s. 108.

1.2. Katolicka liturgia i modlitwa

Temat liturgii i modlitwy katolickiej jest zgłębiany od początków chrześcijaństwa. Wskazania Kościoła do wychowania liturgicznego i modlitewnego stanowią ważny aspekt w nauczaniu religii katolickiej oraz rozwoju duchowym każdego wierzącego. Realizacja tych zadań w znaczący sposób dokonuje się w ramach katechezy szkolnej.

W niniejszym paragrafie zostanie podjęta próba analizy problematyki liturgii i modlitwy w procesie katechetycznym. Omówione będzie nauczanie Kościoła dotyczące tych zagadnień, tj. roli liturgii i sakramentów oraz istoty i znaczenia modlitwy w życiu chrześcijanina. Analizie poddane będą także treści programowe przeznaczone dla klas licealnych podejmujące zagadnienia liturgii i modlitwy Kościoła katolickiego.

1.2.1. Znaczenie i celebrowanie liturgii

Już pierwsi Ojcowie Kościoła zwracali uwagę na konieczność permanentnej formacji liturgicznej. Cyryl Jerozolimski w swoich dziełach akcentował fakt, iż formacja mistagogiczna nie może kończyć się wraz z zakończeniem katechumenatu i przyjęciem chrztu, ale musi trwać nieprzerwanie przez całe życie chrześcijanina⁸⁴. Na przestrzeni wieków powstało wiele dokumentów kościelnych i publikacji odnoszących się do tych zagadnień. Sobór Watykański II w *Konstytucji o liturgii świętej* na nowo pouczył wierzących o tym, że „Matka Kościół bardzo pragnie, aby wszyscy wierni byli wdrażani do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, jakiego domaga się sama natura liturgii. (...) Liturgia jest bowiem pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha”⁸⁵. Uczestnictwo w życiu liturgicznym Kościoła oraz modlitwa, która stanowi wyraz wyznawanej wiary są elementami, które powinny konstituować życie każdego chrześcijanina.

Nauczanie religii katolickiej zgodnie z *Dyrektorium o katechizacji* „(...) ma nie tylko ułatwiać żywe poznanie tajemnicy Chrystusa, ale także wspierać rozumienie i doświadczanie sprawowania liturgii”⁸⁶ oraz „(...) uczyć modlitwy, rozwijając kontemplacyjny wymiar chrześcijańskiego doświadczenia”⁸⁷. Realizacja wymienionych założeń ma stanowić konkretną pomoc osobom katechizowanym w coraz bardziej świadomym pojmowaniu roli liturgii kościelnej, głębszym rozumieniu nauki o sakramentach i dowartościowaniu życia sakramentalnego w rozwoju religijnym człowieka, gdyż „sprawowane w liturgii sakramenty są szczególnym

⁸⁴ Por. K. Witko, *Katecheza i liturgia według katechez Cyryla Jerozolimskiego (+387)*, „Studia Pastoralne” t. 13/2017, s. 212.

⁸⁵ KL, 14.

⁸⁶ DK, 81.

⁸⁷ Tamże, 86.

środkiem, który w pełni jednoczy z Tym, którego głosi Kościół”⁸⁸. W kwestii modlitwy, *Dyrektorium* dodaje, że „kiedy katecheza jest przeniknięta klimatem modlitwy, wtedy praktykowanie całego życia chrześcijańskiego osiąga swoją głębię”⁸⁹.

Termin *liturgia* bierze swój początek od greckich słów *leitōs* – publiczny oraz *ergon* – służba, praca. Pojęcie to w pierwszej kolejności oznaczało „dzieło publiczne” lub „służbę pełnioną przez lud lub na rzecz ludu”⁹⁰, a z czasem zostało zaadaptowane do tradycji chrześcijańskiej. Nauczanie o liturgii zostało sprecyzowane przez Sobór Watykański II w słowach: „(...) uważa się liturgię za wypełnianie kapłańskiej funkcji Jezusa Chrystusa. W niej przez znaki dostrzegalne wyraża się i w sposób właściwy dla poszczególnych znaków dokonuje uświęcenie człowieka, a Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, sprawuje pełny kult publiczny”⁹¹. W rozumieniu współczesnym termin *liturgia* odnosi się więc do „uczestnictwa Ludu Bożego w dziele Bożym”⁹². *Katechizm Kościoła Katolickiego* rozwijając soborową definicję liturgii dodaje, że „dzieło to zostało spełnione przez Chrystusa Arcykapłana i jest kontynuowane przez Niego w Kościele”⁹³. A zatem *liturgia* stanowi „(...) kontynuację zbawczego posłania na świat Syna Bożego, który za sprawą Ducha Świętego stał się człowiekiem oraz przez głoszenie Królestwa Bożego - przez słowa i czyny, uwieńczone w misterium Jego męki i zmartwychwstania, przeniósł ludzi do królestwa swego Ojca i posłał apostołów napełnionych Duchem Świętym, aby to dzieło głosili i sprawowali przez ofiarę i sakramenty, przez moc tegoż Bożego Ducha”⁹⁴.

Poddając analizie znaczenie liturgii w życiu chrześcijan należy również wspomnieć, że „w *liturgii Nowego Przymierza* każda czynność liturgiczna, szczególnie celebrowanie Eucharystii i sakramentów, jest spotkaniem Chrystusa i Kościoła”⁹⁵. W czasie jednej z katechez papież Benedykt XVI komentując ten fragment *Katechizmu Kościoła Katolickiego* stwierdził, że oznacza to, iż każdą liturgię „celebrowa *Christus totus*, cała wspólnota, Ciało Chrystusa zjednoczone ze swą Głową. (...) Ważne jest, aby każdy chrześcijanin czuł się i był naprawdę wszczepiony w owo powszechne „my”, stanowiące podstawę i schronienie dla „ja”, w ciele Chrystusa, którym jest Kościół”⁹⁶.

⁸⁸ DK, 81.

⁸⁹ Tamże, 86 za: DOK, 85.

⁹⁰ Por. KKK, 1069.

⁹¹ KL, 7.

⁹² Zob. KKK, 1069.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ S. Czerwik, *Liturgia wyznaniem wiary i środowiskiem jej formacji według Vaticanum II i dokumentów posoborowych*, „Kieleckie Studia Teologiczne” t. 11/2012, s. 42 za: KL 6.

⁹⁵ KKK, 1079.

⁹⁶ Benedykt XVI, *Liturgia uczy otwartości na Boga i powszechność Kościoła* [online], <https://papiez.wiara.pl/doc/1306354.Liturgia-uczy-otwartosci-na-Boga-i-powszechnosc-Kosciola> [dostęp: 05.02.2024 r.].

Powyższe, syntetyczne ujęcie nauki Kościoła w kwestii liturgii ukazuje, że jest ona przede wszystkim: wykonywaniem kapłańskiej misji Chrystusa; uobecnieniem misterium paschalnego; zapowiedzią liturgii niebieskiej⁹⁷; jest także uświęceniem człowieka i uwielbieniem Boga oraz dziełem samego Chrystusa i Jego Kościoła. Konkludując, liturgię Kościoła katolickiego można ująć jako szeroko rozumiany kult oddawany Bogu przez człowieka⁹⁸.

Celem, który przyświeca liturgii a zarazem wiąże ją z katechezą jest „doprowadzenie wiernych do komunii z Jezusem Chrystusem”⁹⁹. Jest to istotny czynnik ukazujący, że obie rzeczywistości nie są sobie przeciwstawne, lecz paralelne¹⁰⁰. Zacieśnienie wzajemnych relacji między liturgią i katechezą było następstwem dwóch zjawisk: rozwijającego się na początku XX wieku ruchu biblijnego i liturgicznego oraz nauczania Soboru Watykańskiego II¹⁰¹. Stanowisko Kościoła uwzględniające „powrót liturgii do katechezy i katechezy do liturgii”¹⁰² zostało potwierdzone przez Jana Pawła II w *Adhortacji apostolskiej „Catechesi tradendae”*, w której papież zaznaczył, że katecheza w swojej naturze jest nierozzerwalnie związana z kultem, zwłaszcza kultem liturgicznym i sprawowaniem sakramentów. Wynika to z faktu, iż właśnie w sakramentach, a szczególnie w Eucharystii ma miejsce zbawcze działanie Chrystusa, które prowadzi do wewnętrznej przemiany człowieka¹⁰³.

Postulaty, które zostały przedstawione w oficjalnym nauczaniu Kościoła przyczyniły się do zdecydowanego ożywienia relacji pomiędzy katechezą i liturgią. Po Soborze Watykańskim II coraz częściej w teologii pojawiały się nowe określenia, tj. formacja liturgiczna, wychowanie liturgiczne, nauczanie liturgiczne czy katecheza liturgiczna¹⁰⁴. Pod koniec XX wieku powstała także definicja katechezy liturgicznej, która w dydaktyce katechetycznej jest rozumiana jako: holistyczna propedeutyka liturgiczna, która w konsekwencji ma doprowadzić do opartego na liturgii uroczystego świętowania wiary¹⁰⁵.

Jednym z fundamentów, na których opiera się liturgia i katecheza jest Słowo Boże. W posynodalnej *Adhortacji „Verbum Domini”* papież Benedykt XVI zwrócił uwagę, że Kościół jako „Dom Słowa” jest miejscem „uprzywilejowanym”, gdyż podczas każdej liturgii sam Bóg przemawia do człowieka¹⁰⁶. Myśl ta jest odwołaniem do *Konstytucji o liturgii świętej*, gdzie

⁹⁷ Zob. KL, 8.

⁹⁸ Por. P. Lewandowski, *Co to jest liturgia*, [online], <http://www.lso.archidiecezja.wroc.pl/index.php/materialy-formacyjne/liturgika/msza-swieta/co-to-jest-liturgia> [dostęp: 06.03.2024 r.].

⁹⁹ Zob. KKK, 426 za: CT, 5.

¹⁰⁰ Por. Z. Głowacki, *Paralelizm liturgii i katechezy*, „Roczniki Teologiczne” t. 56 nr 8/ 2014, s. 27.

¹⁰¹ Zob. H. Wrońska, *Rola liturgii w katechezie*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” t. 2 nr 57/2010, s. 121.

¹⁰² M. Kowalczyk, *Katecheza i liturgia: w kierunku odnowy*, „Teologia i Człowiek” t. 11/2008, s. 128.

¹⁰³ Por. CT, 23.

¹⁰⁴ Zob. M. Kowalczyk, *Katecheza i liturgia (...)*, dz. cyt., s. 128.

¹⁰⁵ Por. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 76.

¹⁰⁶ Por. VD, 52.

zaznaczono, że zawsze, gdy w Kościele głosi się Słowo jest w Nim obecny Chrystus, który mówi do człowieka w „teraźniejszości jego życia”¹⁰⁷. Nie bez znaczenia jest tutaj rola i działanie Ducha Świętego, który sprawia, że Słowo – „ciągle żywe i skuteczne”¹⁰⁸ – rezonuje w sercach uczestników liturgii¹⁰⁹. Słowo zawarte w Piśmie Świętym niesie w sobie nie tylko pouczenie, ale prowadzi również do obudzenia wiary człowieka, jej ożywienia, a w konsekwencji do dania osobistej odpowiedzi i nawiązania dialogu z Bogiem¹¹⁰.

Przekaz słowa Bożego w Kościele jest możliwy również poza zgromadzeniem liturgicznym. Przestrzenią do proklamacji orędzia zbawczego zawartego w Piśmie Świętym jest katecheza realizowana w różnych miejscach i środowiskach. Do jednych z nich należy szkoła. Głoszenie przez nauczycieli religii słowa Bożego i zapoznavanie się uczniów z Jego treścią w czasie katechezy stanowi „ważną dziedzinę duszpasterstwa Kościoła, dającą możliwość mądrego odkrywania na nowo centralnego miejsca słowa Bożego”¹¹¹. Zdaniem M. Zająca poznawanie Biblii, jako głównego źródła życia chrześcijańskiego i całego nauczania Kościoła zawiera w sobie nie tylko walor edukacyjny, ale również wychowawczy dla każdego człowieka¹¹². Według H. Wrońskiej działanie i moc słowa Bożego rodzą w człowieku wiarę, która swój szczyt osiąga w liturgii. Znajduje to swoje potwierdzenie także w najnowszych dokumentach Kościoła. Autorzy *Dyrektorium o katechizacji* zaznaczają, że słowo Boga nie może zostać ograniczone tylko do słów Pisma Świętego. Jest to rzeczywistość żywa, dynamiczna, która swoje odzwierciedlenie znajduje również w stworzeniu i w historii człowieka¹¹³.

Proklamowanie Słowa Bożego w czasie lekcji religii – z punktu widzenia Kościoła – jest o tyle ważne, że może doprowadzić ucznia do prawdziwej dojrzałości w wierze, a ta stanowi cel katechezy. Wiara dojrzała z kolei charakteryzuje się wewnętrzną potrzebą relacji i spotkania z Chrystusem w liturgii. Można więc stwierdzić, że jakakolwiek działalność związana z katechezą zawsze powinna być nastawiona na wychowanie liturgiczne i prowadzić człowieka do świadomego uczestnictwa w życiu liturgicznym Kościoła¹¹⁴.

W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* odnaleźć można stwierdzenie, że w formacji liturgicznej podstawowym zadaniem wobec wiernych jest ich „wprowadzenie w misterium Chrystusa”, inaczej nazywane „mistagogią”. Jest to ściśle związane z wykształceniem

¹⁰⁷ Zob. KL, 7.

¹⁰⁸ Hbr 4, 12.

¹⁰⁹ Zob. J. Miazek, *Liturgia jako uprzywilejowana przestrzeń Słowa Bożego według adhortacji apostolskiej Verbum Domini Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” t. 23 nr 1/2010, s. 271-272.

¹¹⁰ Por. H. Wrońska, *Rola liturgii w katechezie (...)*, dz. cyt., s. 122.

¹¹¹ VD, 74.

¹¹² Zob. M. Zając, *The Biblical Dimension of Religious Instruction in Poland*, „Verbum Vitae” t. 39 nr 4/2021, s. 1296.

¹¹³ Zob. DK, 91.

¹¹⁴ Por. H. Wrońska, *Rola liturgii w katechezie (...)*, dz. cyt., s. 121.

w człowieku wierzącym umiejętności „przechodzenia od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od sakramentów do misterii”¹¹⁵. Refleksję dotyczącą tego zagadnienia podjął Benedykt XVI w *Adhortacji apostolskiej „Sacramentum caritatis”*. W dokumencie tym papież potwierdził, że katecheza liturgiczna oprócz waloru wychowawczego zawiera w sobie potencjał do formowania wiernych w coraz głębszym rozumieniu przeżywanej i świętowanej wiary¹¹⁶.

Kościół powszechny podejmując się dzieła katechizacji ma na celu prawidłowe uformowanie chrześcijan także w kontekście wychowania liturgicznego. W praktyce oznacza to doprowadzenie człowieka do świadomego i pełnego przeżywania własnej wiary, w tym do uczestnictwa w liturgii. Należy podkreślić, że świadomy i aktywny udział chrześcijanina w liturgii Kościoła jest podstawą do mówienia o owocności i efektywności procesu katechizacji¹¹⁷.

Życie liturgiczne, a przede wszystkim życie sakramentalne stanowi szczyt życia Kościoła¹¹⁸. Sobór Watykański II w *Konstytucji dogmatycznej o Kościele* już w pierwszym punkcie podkreślił rolę Kościoła nazywając go „niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego”¹¹⁹. W nawiązaniu do tego stwierdzenia warto po raz kolejny przywołać myśl papieża Benedykta XVI, który pisał, że wiara człowieka karmi się i dojrzewa w spotkaniu ze zmartwychwstałym Chrystusem, a to działanie dokonuje się w sakramentach Kościoła¹²⁰. *Katechizm Kościoła Katolickiego* odnosząc się do tego zagadnienia dodaje, że Kościół katolicki ma pełnić również rolę „stróża sakramentów Nowego Prawa”¹²¹, a Jego najpilniejszym zadaniem w tej materii jest czuwanie nad tym, aby każdy, pojedynczy sakrament był „znakiem przypominającym, ukazującym i zapowiadającym zbawienie”¹²².

W nauczaniu katolickim najważniejsze kwestie dotyczące sakramentów można ująć w następujący sposób: na podstawie Pisma Świętego, dzieł Ojców Kościoła oraz Tradycji stwierdza się, że wszystkie sakramenty zostały ustanowione przez Jezusa Chrystusa¹²³; sakramentami świętymi są: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta, namaszczenie chorych,

¹¹⁵ Zob. KKK, 1075.

¹¹⁶ Por. SC, 64.

¹¹⁷ Zob. M. Kowalczyk, *Katecheza i liturgia (...)*, dz. cyt., s. 129.

¹¹⁸ Por. DOK, 27.

¹¹⁹ KK, 1.

¹²⁰ Por. SC, 6.

¹²¹ Zob. KKK, 1205, 1210.

¹²² *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, red. K. Porosło, R. J. Woźniak, Kraków 2018, s. 56 za: K. Rahner, *Podstawowy wykład wiary. Wprowadzenie do pojęcia chrześcijaństwa*, tłum. T. Mieszkowski, Warszawa 1987, s. 333.

¹²³ Por. KKK, 1114.

sakrament święceń i małżeństwo¹²⁴; celem każdego sakramentu jest: „uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie kultu Bogu”¹²⁵; przyjęcie sakramentu udziela wiernemu nadprzyrodzonej łaski¹²⁶; w siedmiu sakramentach Kościoła można wyróżnić: 1) sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (chrzest, bierzmowanie i Eucharystia), 2) sakramenty uzdrowienia (pokuta i namaszczenie chorych) oraz 3) sakramenty w służbie komunii i posłaniu wiernych (święcenia i małżeństwo)¹²⁷.

Podstawowym kryterium w przyjęciu każdego sakramentu w Kościele katolickim jest wiara człowieka (osobny przypadek stanowi chrzest dziecka, gdzie sakrament otrzymywany jest na podstawie wiary rodziców¹²⁸), która przez przyjęcie sakramentu jest „podtrzymywana, umacniana i wyrażana”¹²⁹. Dzięki sakramentom wtajemniczenia chrześcijańskiego, człowiek odrodzony przez chrzest, zostaje także umocniony sakramentem bierzmowania, a w Eucharystii może przyjmować pokarm życia wiecznego¹³⁰. Następnie, jak naucza Kościół katolicki, życie człowieka na poszczególnych etapach jest poddawane różnym trudnym próbom, zwłaszcza w czasie choroby, cierpienia lub doświadczenia śmierci. Wiara chrześcijańska może w takich przypadkach ulec osłabieniu lub zostać całkowicie utracona przez grzech. Kościół, ustanawiając sakramenty uzdrowienia tj. sakrament spowiedzi i namaszczenia chorych wychodzi do wiernych z łaską „uzdawiania i zbawiania”, kontynuując przez to dzieło samego Jezusa¹³¹. Dwa kolejne sakramenty: święcenia i małżeństwo zostały ustanowione dla „służby komunii”, a w ich centrum stoi troska o zbawienie innych ludzi. Przy czym, każdy chrześcijanin pełniący służbę przyczynia się również do osobistego zbawienia¹³². Mężczyźni, którzy przyjęli sakrament święceń powinni „karmić Kościół słowem i łaską Bożą”¹³³. Z kolei małżonkowie, którzy otrzymali ten sakrament w Kościele katolickim dzięki niemu zostają umocnieni do jak najlepszego wypełniania zadań i obowiązków przynależących do „godności ich stanu”¹³⁴.

Według A. Kicińskiego zgłębianie wiedzy na temat życia liturgicznego jest jak „wejście do skarbcza Kościoła, gdzie znajdują się niewyczerpane bogactwa wyznawania wiary, ukryte w wielu formach teologicznych i modlitewnych”¹³⁵. Myśl ta koresponduje ze stanowiskiem Kościoła

¹²⁴ Zob. KKK, 1113.

¹²⁵ KL, 59.

¹²⁶ Por. Tamże.

¹²⁷ Por. KKK, 1211.

¹²⁸ Zob. KPK, kan. 867-868.

¹²⁹ KL, 59.

¹³⁰ Por. KKK, 1212.

¹³¹ Zob. Tamże, 1420-1421.

¹³² Por. Tamże, 1534.

¹³³ Por. Tamże, za: KK, 11.

¹³⁴ Zob. Tamże, za: KDK, 48.

¹³⁵ A. Kiciński, *Siedem sakramentów Kościoła w ujęciu Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*, red. H. Słotwińska, Lublin 2007, s. 242.

katolickiego, który nieustannie w swoim nauczaniu przypomina wiernym, że szeroko rozumiane pojęcie „formacji liturgicznej” jest podstawą życia chrześcijańskiego.

W tym miejscu warto również podkreślić, że treści związane z powyżej omawianymi zagadnieniami stanowią fundament przekazu katechetycznego realizowanego na wszystkich szczeblach edukacji w ramach nauczania religii. Zgodnie z zamysłem Kościoła – uczniowie szkół średnich uczęszczający na katechezę szkolną (których bezpośrednio dotyczy niniejsza rozprawa) mają możliwość nie tylko zdobywania wiedzy, ale także formacji w wymiarze liturgicznym na lekcjach religii.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce zakłada, że uczniom klas licealnych w czasie procesu edukacji zostaną przekazane następujące treści: wiedza na temat liturgii Kościoła katolickiego jako wyraz wiary w Boga; znaczenie poszczególnych gestów, znaków i symboli liturgicznych; nauczanie odnoszące się do siedmiu sakramentów Kościoła. Do istotnych treści można również zaliczyć: wiedzę na temat poszczególnych części roku liturgicznego czy tradycje związane z celebrowaniem najważniejszych świąt katolickich, tj. Narodzenia Pańskiego oraz Wielkanocy. Katecheza szkolna w klasach licealnych podejmuje również zagadnienia związane z dwoma szczególnymi sakramentami, które stanowią pomoc w pogłębianiu relacji z Bogiem w dorosłym życiu. Mowa tu o Eucharystii i spowiedzi świętej. Przekazywane treści dotyczą: istoty Bożego miłosierdzia, pojęcia sakramentu pokuty i pojednania oraz warunków spowiedzi. W kwestii Eucharystii młodzież licealna powinna przyswoić wiedzę na temat tego sakramentu jako ofiary i uczty Chrystusa oraz Kościoła.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce zakłada przekazanie na poziomie szkoły średniej istotnych treści na temat realnej obecności Jezusa w Eucharystii, a także nauczanie o tym, że jest to sakrament jedności i zbawczej miłości. Elementami wpisującymi się w nauczanie na temat Eucharystii jest także wiedza dotycząca poszczególnych części Mszy świętej oraz tematy podejmujące zagadnienie komunii świętej. Do ważnych treści edukacyjnych w wychowaniu liturgicznym młodego chrześcijanina zaliczyć można wiedzę na temat praktyki pierwszych piątków miesiąca czy też nabożeństw (drogi krzyżowej, majowych, czerwcowych, różańcowych) związanych z rokiem liturgicznym¹³⁶.

Ważnym aspektem wychowania liturgicznego w katechezie, zwłaszcza w odniesieniu do młodych chrześcijan jest kształtowanie w nich konkretnych postaw, na które wskazuje *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach przeznaczony dla uczniów szkół ponadpodstawowych*.

¹³⁶ Por. PPK, s. 34-37.

Młodzież licealna poprzez proces edukacyjny realizowany na katechezie szkolnej ma – według założeń Kościoła – chętniej uczestniczyć w życiu liturgicznym, które z kolei daje możliwość spotkania się z żywym Bogiem¹³⁷ po to, aby coraz dojrzalej przeżywać swoją relację z Jezusem¹³⁸, a przede wszystkim dostrzegać, że Kościół poprzez sprawowanie liturgii prowadzi człowieka drogą, która ma mu pomóc w osiągnięciu doskonałości i zbliżaniu się do Boga¹³⁹. Wypracowanie takich postaw w życiu młodych katolików ma zaowocować jeszcze innymi, nie mniej znaczącymi postawami związanymi z pogłębianiem swojej wiary i religijności. Chodzi tu m. in. o poszerzanie własnej wiedzy na temat przyjętych sakramentów: wtajemniczenia chrześcijańskiego i uzdrowienia oraz przygotowania do przyjęcia sakramentów w służbie wspólnoty¹⁴⁰. W konsekwencji ma to ugruntować członków Kościoła w przekonaniu o wartości tych sakramentów w życiu chrześcijańskim, aby z czasem mogli dawać o tym świadectwo wobec innych ludzi¹⁴¹.

Formacja liturgiczna, wpisana w nauczanie religii na poziomie szkoły średniej, ma także pobudzać katechizowanych do świadomego korzystania i przyjmowania sakramentów Kościoła z należyтым szacunkiem oraz okazywania wdzięczności Bogu i drugiemu człowiekowi za otrzymane łaski. Dalej, ma pobudzać młodych ludzi do pielęgnowania darów Ducha Świętego i życia według nich, a także do rozwijania w nich postaw eucharystycznych¹⁴².

Katecheza liturgiczna w szkole ponadpodstawowej zwraca szczególną uwagę na celebrowanie niedzieli, jako najważniejszego dnia tygodnia. Dzięki temu osoby wierzące w ramach nauczania religii w szkole, mogą ukształtować w sobie postawę uznania wartości w coniedzielnym udziale we Mszy świętej oraz głębokiej świadomości i przekonania, że „niedziela jest czasem radosnego świętowania z Bogiem i bliskimi”¹⁴³.

Lekcje religii mają również za zadanie uformować w katechizowanych postawy związane z sakramentaliami oraz z pobożnością ludową i maryjną¹⁴⁴, które w polskiej tradycji stanowią ważny element religijny. Do postaw tych można zaliczyć: okazywanie szacunku sakramentaliom, zwłaszcza pogrzebowi chrześcijańskiemu, świadomość udziału i przeżywania z wiarą liturgii pogrzebowej, okazywania szacunku zmarłym, modlitwę w ich intencji oraz pamięć o nich¹⁴⁵. Ponadto, w czasie edukacji religijnej, młodzież, powinna wypracować w sobie postawy:

¹³⁷ Zob. PNR, s. 182.

¹³⁸ Por. Tamże, s. 172, 182, 212.

¹³⁹ Zob. Tamże, s. 194.

¹⁴⁰ Por. Tamże, s. 182.

¹⁴¹ Zob. Tamże, s. 182, 194.

¹⁴² Por. Tamże, s. 182.

¹⁴³ Zob. Tamże, s. 180, 182.

¹⁴⁴ Por. Tamże, s. 185, 194, 201, 214.

¹⁴⁵ Por. Tamże, s. 185.

pielęgnowania tradycji związanych z kultem maryjnym, zwracania się do Matki Bożej na modlitwie i pogłębiania z Nią osobistej więzi, a także świadomego uczestnictwa w uroczystościach i świętach poświęconych Jej czci¹⁴⁶.

Kierowanie się w życiu przykładami osób świętych, prośby o ich wstawiennictwo, a także oddawanie im należnego szacunku, to kolejny rodzaj postaw, które Kościół poprzez nauczanie religii pragnie ukształtować wśród młodzieży¹⁴⁷. Pomocą w dojrzałym przeżywaniu wiary mogą okazać się także dwie inne postawy, które na poziomie szkoły średniej są wypracowywane w ramach katechezy szkolnej. Są to postawy: angażowania się i czynnego udziału w obchodach roku liturgicznego oraz przekonanie o bezwzględnej potrzebie służby drugiemu człowiekowi, jako skutek przynależności do wspólnoty Kościoła katolickiego oraz konkretnych zobowiązań wynikających z przyjętych w Nim sakramentów¹⁴⁸.

1.2.2. Istota i rodzaje modlitwy

Proces wychowania w wierze prowadzący do właściwie przeżywanej, osobistej relacji z Bogiem, to jedno z głównych zadań przypisywanych katechezie. Niewątpliwie jednym z ważniejszych elementów w życiu i formacji chrześcijańskiej jest modlitwa uznawana również za wyraz żywej relacji, dialogu człowieka z Bogiem¹⁴⁹. Papież Jan Paweł II w jednej z wygłoszonych katechez zauważył, że w naturę każdego człowieka wpisany jest tzw. „zmysł religijny”, który naprowadza go na istotę wyższą¹⁵⁰. W tym miejscu warto zauważyć słowa wypowiedziane przez św. Augustyna mówiące o tym, że „modlitwa - czy zdajemy sobie z tego sprawę czy nie - jest spotkaniem Bożego i naszego pragnienia”¹⁵¹.

Kościół przypisując dużą wartość modlitwie chrześcijańskiej naucza, że jest ona darem Boga, przymierzem (działaniem Boga i człowieka) oraz komunią (żywą relacją, stałym trwaniem człowieka „w obecności trzykroć świętego Boga”)¹⁵². Spotkanie człowieka z Bogiem na modlitwie nazywane jest „tajemniczym”, ponieważ niewidzialny, ale żywy i wierny Bóg zawsze jako pierwszy przychodzi z darem miłości i zaprasza do dialogu. Modlitwa człowieka jest zatem odpowiedzią na wezwanie Boga, która z czasem przybiera formę „wzajemnego przyzywania się”¹⁵³. Sposobami komunikacji człowieka z Bogiem są różnego rodzaju gesty, czyny, a przede

¹⁴⁶ Zob. PNR, s. 194, 201.

¹⁴⁷ Por. Tamże, s. 172.

¹⁴⁸ Zob. Tamże, s. 194, 208.

¹⁴⁹ Por. S. Kulpaczyński, M. Tatala, *Zarys modelu wychowania do modlitwy w wybranych materiałach katechetycznych (cz. I)*, „Seminare Poszukiwania naukowe” t. 16/2000, s. 289 za: DOK, 84.

¹⁵⁰ Zob. Jan Paweł II, *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, Rzym 1987, s. 82.

¹⁵¹ KKK, 2560.

¹⁵² Zob. Tamże, 2559- 2565.

¹⁵³ Por. Tamże, 2567.

wszystkim słowami, które włączają w ten proces także serce człowieka. W *Piśmie Świętym* oprócz takich miejsc jak *dusza* i *duch*, to właśnie ludzkie serce jest najczęściej wymieniane jako to, w którym rodzi się dialog osoby z Bogiem, nazywany modlitwą¹⁵⁴.

Katechizm Kościoła Katolickiego czerpiąc z myśli św. Jana Damasceńskiego przypomina wiernym, że „modlitwa jest wzniesieniem duszy do Boga (...)”¹⁵⁵. Jest to pewnego rodzaju nakreślenie funkcji jaką modlitwa pełni w życiu duchowym chrześcijanina. Człowiek wiary, który na modlitwie staje w obecności Boga, w całkowitej prawdzie o sobie, może przed Nim odkryć najbardziej intymną część siebie i tego, co obecnie przeżywa, w szczególny sposób: własne zranienia, słabości czy chociażby chwilową bezradność¹⁵⁶.

W Kościele powszechnym można wyróżnić następujące formy modlitwy: 1) *błogosławieństwo*, które jest przede wszystkim spotkaniem Boga i człowieka oraz wyraża chęć doskonalenia modlitwy chrześcijańskiej. Taki rodzaj modlitwy jest następstwem działania Boga w życiu człowieka, zwłaszcza przez okazywanie mu swojej dobroci (gdy Bóg błogosławi, wtedy serce człowieka jest zdolne odpowiedzieć błogosławieństwem Temu, który jest źródłem wszelkiego dobra)¹⁵⁷; 2) *adoracja* jako fundamentalna postawa osoby wierzącej. Chrześcijanin dzięki takiej formie modlitwy staje przed Bogiem w pokorze i uznaje w Nim swojego Stwórcę¹⁵⁸; 3) *modlitwa prośby*, którą Kościół określa jako „najbardziej spontaniczny” rodzaj błagania. Podczas tej modlitwy człowiek świadomie uznaje swoją zależność od Boga i może zwrócić się do Niego w osobistej potrzebie, z każdym konkretnym pragnieniem¹⁵⁹; 4) *modlitwa wstawiennicza* jest rodzajem prośby, którą osoba wierząca znosi do Boga wypraszając łaski dla drugiego człowieka. W ten sposób wstawia się przed Bogiem za innymi ludźmi co – jak poucza Kościół – „jest czymś właściwym dla serca”, które pozostaje w zjednoczeniu z Bogiem¹⁶⁰; 5) *modlitwa dziękczynienia* w czasie której chrześcijanin (podobnie jak w przypadku prośby) może zwrócić się do Boga obejmując każdą sytuację, czy potrzebę, za którą chce wyrazić Bogu podziękowanie¹⁶¹; 6) *modlitwa uwielbienia* jako wyraz całkowitej bezinteresowności człowieka względem Boga. To rodzaj modlitwy, którą charakteryzuje oddawanie Bogu czci i wysławianie Go nie ze względu na dokonane przez Niego dzieła, ale za Jego obecność w świecie i w życiu człowieka¹⁶².

¹⁵⁴ KKK, 2562.

¹⁵⁵ Tamże, 2559.

¹⁵⁶ Por. I. Werbiński, *Modlitwa-dialog człowieka z Bogiem*, „Paedagogia Christiana” t. 26 nr 2/2010, s. 137.

¹⁵⁷ Por. KKK, 2626.

¹⁵⁸ Tamże, 2628.

¹⁵⁹ Zob. Tamże, 2629; 2632-2633.

¹⁶⁰ Tamże, 2634-2635.

¹⁶¹ Por. Tamże, 2638.

¹⁶² Zob. Tamże, 2639, 2649.

Modlitwa chrześcijańska w nauczaniu Kościoła nie powinna być tylko spontanicznym odruchem, ale musi wynikać z prawdziwej chęci i przekonania człowieka. Wychowanie do życia opartego na modlitwie wymaga również od osoby wierzącej ciągłej formacji i pogłębiania wiedzy na ten temat. Z pomocą w tym procesie przychodzi Duch Święty, który „uczy dzieci Boże modlitwy przez żywy przekaz (świętą Tradycję) w wierzącym i modlącym się Kościele”¹⁶³.

Aby modlitwa człowieka była skuteczna i najbardziej owocna dla jego życia potrzebne jest wypełnienie niezbędnych warunków oraz nadanie osobistemu dialogowi z Bogiem pewnych cech, o których Kościół poucza wiernych w *Katechizmie*. Skoro modlitwa chrześcijańska stanowi osobisty akt człowieka, działanie to wymaga od niego świadomości spotkania z Bogiem, Jego obecności, a także uwagi i szczerości w dialogu z Nim. Konieczna w tym doświadczeniu jest postawa *skupienia*, która pomaga unikać momentów rozproszenia oraz wzmacnia wewnętrzny spokój i wyciszenie¹⁶⁴. Kolejnym warunkiem spotkania z Bogiem na modlitwie jest *zaufanie*. Ta cecha modlitwy wskazuje na to, że człowiek, który wchodzi w dialog ze swoim Stwórcą nie oczekuje spełnienia konkretnych prośb, ale przystępuje do modlitwy z pewnością, że Bóg jest Tym, przed którym można otworzyć swoje serce, tym, który miłuje każdego człowieka i jest w stanie go wysłuchać i zrozumieć¹⁶⁵. Innym przymiotem modlitwy jest *wytrwałość*. Podejmowanie dialogu z Bogiem może charakteryzować się uczuciem szczęścia, napelnienia wewnętrzną radością i pociechą. Praktyka życia duchowego wskazuje jednak, że w czasie modlitwy mogą pojawiać się także pewne trudności na przykład w postaci zniechęcania. Skutkiem tego może być myślenie, że czas spędzony na spotkaniu z Bogiem nie ma racji bytu. Stąd, jak naucza Kościół dużą wartość posiada wypracowanie w sobie cechy *wytrwałości*, która oznacza, że chrześcijanin zabiega przede wszystkim o komunię z Bogiem, pragnie relacji i żywego spotkania z Nim¹⁶⁶. Jeszcze innym elementem modlitwy jest jej *trynitarny charakter*. Osoba wierząca, która napelnia się obecnością Trójjedynego Boga jednocześnie pogłębia swoją relację z Nim i ma poczucie Jego bliskości. Nadprzyrodzone działanie Ducha Świętego sprawia, że w chrześcijaninie coraz mocniej ożywają cnoty teologalne tj.: wiara, nadzieja i miłość, co prowadzi do większej świadomości bycia zaproszonym do relacji z całą Trójcą Świętą, ale również z aniołami, świętymi oraz Maryją¹⁶⁷.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce w odniesieniu do treści związanych z modlitwą chrześcijańską zakłada, że uczniom szkół średnich zostanie przekazana

¹⁶³ Por. KKK, 2650 za: KO, 8.

¹⁶⁴ Zob. *Temat 35. Modlitwa w życiu chrześcijańskim* [online], <https://opusdei.org/pl-pl/article/temat-35-modlitwa-w-zyciu-chrzeszczjanskim/> [dostęp: 27.03.2024 r.].

¹⁶⁵ Zob. KKK, 2734-2741.

¹⁶⁶ Tamże, 2742-2751.

¹⁶⁷ Por. *Temat 35. Modlitwa w życiu chrześcijańskim* [online], <https://opusdei.org/pl-pl/article/temat-35-modlitwa-w-zyciu-chrzeszczjanskim/> [dostęp: 28.03.2024 r.].

w czasie procesu edukacji wiedza na temat dialogu z Bogiem poprzez modlitwę, a także będą oni mieli możliwość zapoznania się z konkretnymi rodzajami modlitwy. Znaczącymi treściami w wychowaniu do życia modlitewnego według wytycznych wspomnianego wyżej dokumentu są także informacje zawarte w Starym i w Nowym Testamencie Pisma Świętego, odnoszące się do kwestii modlitwy. W ich skład wchodzi m. in.: przykłady najważniejszych modlitw zawartych w Starym Testamencie, cechy modlitwy Jezusa, warunki skuteczności modlitwy, schemat i klasyfikacja wezwań Modlitwy Pańskiej w odniesieniu do Boga i do człowieka. Treściami o znaczącej wartości w życiu chrześcijańskim są także zagadnienia dotyczące modlitwy liturgicznej Kościoła oraz ludzi, od których można uczyć się praktykowania modlitwy¹⁶⁸.

Kształtowanie w młodych ludziach postaw modlitewnych ma na celu wsparcie ich życia duchowego. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* przeznaczony dla uczniów szkół ponadpodstawowych zakłada, że młodzież licealna dzięki udziałowi w lekcjach religii i pracy nad konkretnymi postawami będzie mogła skutecznie rozwijać swoją wiarę i pogłębiać relację z Bogiem.

W czasie procesu edukacji uczniowie szkół średnich mają możliwość ugruntowania w sobie najważniejszych postaw związanych z formacją modlitewną, tj. przyjmowania postawy dziecka Bożego i prowadzenia dialogu z Bogiem w czasie modlitwy, a także odczytywania różnych sytuacji życiowych jako wezwanie do dialogu z Nim¹⁶⁹. Innymi postawami rozwijającymi sferę religijną człowieka, które *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* wymienia w swoich założeniach są: praktykowanie różnego rodzaju modlitw, nabycie umiejętności wymieniania i omawiania poszczególnych form modlitwy (błogosławieństwo, adoracja, modlitwa prośby, wstawiennicza, dziękczynienia, uwielbienia), naśladowanie poznanych postaci biblijnych w prowadzeniu życia duchowego, a także modlitwa wzorowana na postaciach świętych lub przez ich wstawiennictwo¹⁷⁰.

Ważnymi aspektami w nauczaniu religii na poziomie szkoły średniej jest próba ukształtowania w młodym człowieku postawy pokory i ufności w zwracaniu się do Boga na modlitwie oraz gotowości zawierzania Mu swojej codzienności¹⁷¹. Jednym z elementów katechezy szkolnej w klasach licealnych jest również pochylenie się nad zagadnieniem Modlitwy Pańskiej. Katechizowani na różnych etapach edukacyjnych są zapraszani do kształtowania w sobie postaw wzorowanych na życiu duchowym, które prowadził Jezus, tj. charakteryzowania Jego modlitwy i wyjaśniania związku między efektywnością modlitwy a posiadanym obrazem Boga.

¹⁶⁸ Zob. PPK, s. 39-41.

¹⁶⁹ Por. PNR, s. 164-165, 182.

¹⁷⁰ Zob. Tamże, s. 165, 170, 177-178, 185, 194, 214.

¹⁷¹ Por. Tamże, s. 184, 209.

W omawianą kwestię wpisują się również postawy: odmawiania z szacunkiem modlitwy *Ojcze nasz* oraz ustalania zgodnie z jej treścią codziennego życia¹⁷².

Nauczanie religii obejmujące młodzież licealną za cel stawia również wykształcenie w młodych katolikach postaw związanych: z przystępowaniem do swoich obowiązków w duchu „nieustanej modlitwy” oraz dbaniem o należytą atmosferę i sprzyjające warunki w pogłębianiu życia modlitewnego, z byciem wytrwałym i nie zrażaniu się trudnościami w czasie dialogu z Bogiem, a nade wszystko z rozwijaniem własnej duchowości oraz okazywaniem wdzięczności Stwórcy za otrzymane od Niego łaski i dobra¹⁷³.

Podsumowując niniejszy paragraf trzeba podkreślić, że jednym z celów procesu katechizacji, który przypada na czas kształcenia w szkole ponadpodstawowej jest pobudzenie młodych ludzi do świadomego przeżywania swojej wiary, zwłaszcza w dorosłym życiu. W praktyce oznacza to, że przy wsparciu formacji liturgicznej i modlitewnej, każdy człowiek zostaje uzdolniony do nawiązania lub umocnienia osobistej więzi z Bogiem¹⁷⁴. A zatem, nauczanie religii katolickiej, w którą wpisują się wymienione wyżej elementy może zaowocować nową jakością życia młodego chrześcijanina i okazać się dla niego dużą wartością, jeśli tylko przeżywana przez niego relacja z Bogiem będzie rozważana na modlitwie i aktualizowana w liturgii Kościoła¹⁷⁵.

1.3. Katolickie normy moralne

Jednym z głównych zadań katechezy jest wychowywanie człowieka wierzącego do życia według określonych w Kościele katolickim norm moralnych¹⁷⁶. W niniejszym paragrafie, w pierwszej kolejności zostanie nakreślona sytuacja Kościoła w Polsce w odniesieniu do młodzieży oraz zauważalnych trendów sekularyzacji. Następnie omówione zostaną źródła i normy moralności, z których czerpie nauczanie Kościoła powszechnego. Ostatnia część paragrafu dotknie problemu środowisk odpowiedzialnych za formację młodego pokolenia chrześcijan w kontekście formacji ich sumień. Szczegółowej analizie poddane będą również treści programowe nawiązujące do katolickich zasad moralnych, których przekaz odbywa się w ramach edukacji religijnej na poziomie szkół ponadpodstawowych w klasach I-IV.

¹⁷² Zob. PNR, s. 165, 194-195.

¹⁷³ Por. Tamże, s. 170, 178, 184, 198, 201, 214.

¹⁷⁴ Por. I. Celary, *Liturgiczny wymiar katechezy*, „Studia Warmińskie” nr 40/2003, s. 162.

¹⁷⁵ Zob. KKK, 2688.

¹⁷⁶ Por. DK, 83-85.

1.3.1. Przekaz wartości moralnych w kontekście sekularyzacji

Lata 70. i 80. ubiegłego stulecia w szczególny sposób nacechowane były wzrostem procesów sekularyzacji w wielu krajach Europy Wschodniej i Zachodniej¹⁷⁷. Tendencja ta przeniosła się również do czasów współczesnych, a ostatnie lata ukazują nasilenie się tych zjawisk. Sytuacja ta nie ominęła również Polski, w której, jak wynika z przeprowadzanego w 2021 roku Narodowego Spisu Powszechnego liczba katolików wynosi 71,3% całości populacji (w 2011 r. procent ludności deklarującej przynależność do Kościoła katolickiego stanowił 87,7% ogółu społeczeństwa)¹⁷⁸. Trendy sekularyzacji, mimo iż są zauważalne w Polsce przebiegają tu w mniej dynamiczny sposób niż w innych krajach¹⁷⁹. Według socjologa religii J. Mariańskiego sekularyzacja dotyczy „przede wszystkim deinstytucjonalizacji religii”, a więc jest „procesem odkościelnienia”¹⁸⁰. W praktyce oznacza to, że w wielu miejscach na świecie duchowe przywództwo i nauczanie religijne Kościołów (w tym katolickiego) traci na znaczeniu i z coraz mniejszą siłą oddziałuje na postawy człowieka i życie publiczne danego państwa¹⁸¹. W kwestię tę wpisuje się również problematyka związana z laicyzacją, dechrystianizacją, desakralizacją czy też brakiem jakiegokolwiek religijności wśród społeczeństw¹⁸².

Postępujący proces sekularyzacji ma także wpływ na inne zjawisko zauważalne w życiu współczesnego człowieka. Mowa tu o „kryzysie religijnym”, który obecnie dotyczy nie tylko osób dorosłych, ale jest także coraz częściej dostrzegalny wśród młodych ludzi, co zdaniem F. Głoda „(...) wiąże się z mniejszą lub większą dezintegracją religijną”¹⁸³. Ma ona wpływ z kolei na tzw. zagubienie moralne¹⁸⁴, które u młodzieży może być powodowane wieloma czynnikami. Wśród nich należy wymienić: brak lub upadek autorytetów, szczególnie w odniesieniu do „ludzi Kościoła”, zauważalny w świecie współczesnym konsumpcjonizm nastawiony na ciągłe osiąganie korzyści i przyjemności, życie złudzeniami kreowanymi przez świat mediów, podatność na

¹⁷⁷ Zob. J. Mariański, *Sekularyzacja a nowe formy religijności*, „Roczniki Nauk Społecznych” t. 37 nr 1/2009, s. 35.

¹⁷⁸ ISKK, *Ilu było katolików w Polsce w roku Narodowego Spisu Powszechnego 2021*, oprac. K. Koseła, M. Grabowska, Warszawa 2024, tab. 2 [online], https://iskk.pl/wp-content/uploads/2024/06/NSP-2021_EBOOK_WYDANI-1_STUDYJNE.pdf [dostęp: 11.01.2025 r.].

¹⁷⁹ Por. M. Machinek, *Wiara i moralność. Współczesne przemiany i wezwania w perspektywie polskiej*, w: *Pytając o prawdę rzeczywistości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Prof. dr. hab. Stanisława Bafii CSsR*, red. M. Pawliszyn, Tuchów 2015, s. 312.

¹⁸⁰ Zob. J. Mariański, *Religia i moralność w społeczeństwie polskim: współzależność czy autonomia?*, „Forum Teologiczne” t. 3/2002, s. 46.

¹⁸¹ Tamże.

¹⁸² Por. A. Napiórkowski, *Współczesny sekularyzm a teologia sekularyzacji jako wyzwania dla wiary*, „Teologia Praktyczna” t. 14/2013, s. 18.

¹⁸³ F. Głód, *Psychologiczna analiza kryzysów religijnych u ludzi dorosłych*, w: *Rozwój człowieka w rodzinie*, red. K. Majdański, Warszawa 1982, s. 56.

¹⁸⁴ Zob. M. Kluz, *Problem wychowania moralnego wyzwaniem dla współczesnej rodziny*, w: *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, red. J. Stala, Kraków 2014, s. 335

manipulacje, poczucie osamotnienia i braku sensu życia¹⁸⁵. Zdaniem A. Zellmy do czynników wpływających na „kryzys religijny” można również zaliczyć: brak zainteresowania młodych ludzi sprawami wiary i religii, podważanie przez nich obiektywnych prawd i wartości, a także lekkomyślne podążanie za wszelkimi propozycjami obecnej kultury¹⁸⁶. S. Zaręba i J. Mariański do czynników tych zaliczają również izolację i ograniczenia wywołane pandemią COVID-19¹⁸⁷.

Przeprowadzone w latach 2020-2021 badania socjologiczne obejmujące młodzież klas maturalnych jednej z polskich diecezji¹⁸⁸, wskazują na jeszcze inne czynniki mogące w znaczący sposób oddziaływać na wiarę i religijność wśród młodych katolików. Są to m.in. rzeczywistość wirtualna jako „zasadniczy świat młodzieży”, brak zainteresowania rodziców sprawami wiary swojego dziecka oraz brak praktyk religijnych w rodzinach, kreowanie negatywnego obrazu Kościoła w świecie mediów, brak więzi z Kościołem i własną parafią, a także uleganie młodych ludzi współczesnym ideologiom¹⁸⁹.

Nakreślona wyżej sytuacja współczesnej młodzieży stanowi poważne wyzwanie dla Kościoła powszechnego w tym także dla Kościoła katolickiego w Polsce. Należy w tym miejscu zauważyć, że badania dotyczące omawianej kwestii (prowadzone na przestrzeni ostatnich lat) ukazują jednoznacznie, że w społeczeństwie polskim wśród młodych osób następuje powolny spadek deklarowanej wiary religijnej¹⁹⁰. Niepokojącym zjawiskiem jest jednak systematycznie malejąca liczba osób praktykujących wyznawaną wiarę¹⁹¹.

Papież Franciszek komentując aktualną sytuację świata i Kościoła w *Adhortacji apostolskiej „Evangelii gaudium”* wskazał na zagrożenia płynące z procesu sekularyzacji zaznaczając, że zmierza on „do sprowadzenia wiary i Kościoła do sfery prywatnej i wewnętrznej”¹⁹². W dalszej części wypowiedzi papież podkreślił, że proces ten „negując wszelką transcendencję, spowodował wzrastającą deformację etyczną, osłabienie poczucia grzechu

¹⁸⁵ Por. M. Kluz, *Problem wychowania moralnego(...)*, dz. cyt., s. 335; zob. także: W. Czupryński, *Antropologiczne podstawy chrześcijańskiej koncepcji wychowania*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” t. 18/2023, s. 153-166.

¹⁸⁶ Por. A. Zellma, *Formacja sumienia uczestników lekcji religii w czasach „płynnej nowoczesności”*, „Forum Teologiczne” t. 15/2014, s. 109.

¹⁸⁷ Zob. S. Zaręba, J. Mariański, *Religia jako wartość w czasie pandemii. Analizy socjologiczne*, „Journal of modern science” t. 46 nr 1/2021, s. 17.

¹⁸⁸ W. Szymczak, T. Adamczyk, *Młodzież w kontekstach współczesnych. Rodzina. Czas. Szkoła. Kościół i katecheza*, Lublin 2022.

¹⁸⁹ Tamże, s. 147-149.

¹⁹⁰ CBOS „*Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa*”, oprac. M. Grabowska, Warszawa 2021, rys. 1 [online], https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_144_21.PDF [dostęp: 13.04.2024 r.]

¹⁹¹ Tamże, rys. 5; zob. także: W. Szymczak, *Absencja na lekcjach religii w szkole z perspektywy doświadczeń młodzieży. Analiza socjologiczna*, Lublin 2025.

¹⁹² EG, 64.

osobistego i społecznego oraz stopniowy wzrost relatywizmu, co powoduje ogólną dezorientację, zwłaszcza w okresie dojrzewania i młodości, tak bardzo narażonym na zranienie przez zmiany”¹⁹³.

Wagę omawianego problemu dostrzegał również papież Jan Paweł II, który w *Encyklice „Veritatis splendor”* zaznaczył, że w obliczu „współczesnych prób podważania lub zniekształcania dziedzictwa doktryny moralnej” oraz podstawowych prawd i wartości, konieczne jest podejmowanie nauczania moralnego w Kościele¹⁹⁴.

Można zatem stwierdzić, że proces wychowania moralnego młodzieży dokonujący się w ramach katechezy szkolnej i prowadzony w duchu katolickich zasad moralnych stanowi odpowiedź a zarazem konkretne wyzwanie Kościoła w Polsce w odniesieniu do sekularyzacji, która zdaniem J. Mariańskiego mianuje się czasem „rozchwianych systemów wartości i norm”¹⁹⁵. Uczniowie szkół ponadpodstawowych w trakcie edukacji religijnej odbywającej się na poziomie klas licealnych mają możliwość zapoznania się nauczaniem moralnym Kościoła, które wpisuje się w fundamentalne zasady życia religijnego, społecznego, gospodarczego i politycznego¹⁹⁶. Celem katechetycznym formacji moralnej jest wsparcie młodego człowieka w jego integralnym rozwoju, uświadomienie mu, czym jest moralność, a także ukształtowanie i wzmocnienie w nim dobrych postaw etycznych, które będą determinowały jego dorosłe życie.

Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach zakłada, że w szkole ponadpodstawowej w klasach I-IV zostaną omówione następujące zagadnienia: Bóg jako źródło pragnienia szczęścia, a także koncepcja szczęścia w ujęciu chrześcijańskim¹⁹⁷, istota powołania kobiety i mężczyzny, stanowisko Kościoła wobec współczesnej ideologii *gender*¹⁹⁸ oraz potomstwo jako dar Boga¹⁹⁹. Do ważnych tematów poruszanych na katechezie w kontekście aktualnych wydarzeń w świecie i w Kościele należą: wyższość prawa Bożego nad prawem stanowionym²⁰⁰, a także obraz Boga, koncepcja człowieka i wolności kreowana przez media²⁰¹. Treści programowe lekcji religii w szkołach średnich wskazują, że uczniowie powinni wraz ze swoimi katechetami podjąć również kwestie o charakterze społecznym, do których można zaliczyć: sprawiedliwość i solidarność społeczną²⁰², troskę o uchodźców i osoby potrzebujące oraz

¹⁹³ EG, 64.

¹⁹⁴ Por. VS, 4.

¹⁹⁵ Zob. J. Mariański, *Wartości moralne w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, „Edukacja Humanistyczna” t. 24 nr 1/2011, s. 7.

¹⁹⁶ Por. J. Mariański, *Kościół katolicki w Polsce jako siła moralna*, „Roczniki Nauk Społecznych” t. 22-23 nr 1/1994-1995, s. 287.

¹⁹⁷ Zob. PNR, s. 191, 206, 209.

¹⁹⁸ Por. Tamże, s. 163, 207, 209-210, 212.

¹⁹⁹ Tamże, s. 212.

²⁰⁰ Tamże, s. 199

²⁰¹ Tamże, s. 166.

²⁰² Tamże, s. 191.

problem głodu na świecie i walkę z tym zjawiskiem²⁰³. Do istotnych zagadnień społecznych należą także tematy związane z posiadaniem władzy²⁰⁴, z wartością pracy ludzkiej²⁰⁵ czy braniem odpowiedzialności przy korzystaniu ze środków społecznego przekazu²⁰⁶. Autorzy *Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* w odpowiedzi na coraz mocniejsze trendy sekularyzacji pragną uświadomić młodym ludziom rolę religii oraz Kościoła katolickiego w otaczającym ich świecie. Z tego powodu do omawianych na katechezie zagadnień zostały wpisane tematy dotyczące m.in. rodzajów powołań w Kościele oraz sposoby ich realizacji²⁰⁷, a także historie znanych ludzi i świętych stanowiących przykłady życia wiarą²⁰⁸.

Dzięki lekcjom religii uczniowie liceów zostają nie tylko zapoznani z nauką moralną Kościoła katolickiego. W trakcie czteroletniego procesu katechetycznego wśród wychowanków powinny również ukształtować się konkretne postawy życiowe. Ich uformowanie ma być potwierdzeniem, że wiedza na temat moralności katolickiej została przyswojona i zaakceptowana przez młodzież chrześcijańską. W tym kontekście *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* wymienia postawy, których należy oczekiwać od uczniów uczestniczących w procesie edukacji religijnej w szkole średniej. Są nimi: a) w odniesieniu do otaczającego świata: zwalczanie postaw zagrażających szczęściu²⁰⁹, rezygnowanie z postaw materialistyczno-konsumpcyjnych²¹⁰, dążenie do upragnionego szczęścia opierającego się o zasady religii chrześcijańskiej²¹¹, branie odpowiedzialności za świat stworzony, siebie oraz za innych²¹²; b) w odniesieniu do postaw społecznych: troska o dobro wspólne²¹³, docenianie ludzkiej pracy²¹⁴, kształtowanie prawdomówności²¹⁵, sprawiedliwości oraz solidarności społecznej, oddawanie szacunku osobom sprawującym władzę i swoim przełożonym²¹⁶, a także odpowiedzialne korzystanie ze środków masowego przekazu²¹⁷; c) w nawiązaniu do wartości życia i swojej religijności: akceptowanie i docenianie własnej płciowości²¹⁸, troska o zdrowie

²⁰³ PNR, s. 199, 213.

²⁰⁴ Tamże, s. 191.

²⁰⁵ Tamże, s. 206.

²⁰⁶ Tamże, s. 166.

²⁰⁷ Tamże, s. 207.

²⁰⁸ Tamże, s. 199.

²⁰⁹ Tamże, s. 164, 211.

²¹⁰ Tamże, s. 192, 210.

²¹¹ Tamże, s. 192, 206.

²¹² Tamże, s. 196.

²¹³ Tamże, s. 192.

²¹⁴ Tamże, s. 206.

²¹⁵ Tamże, s. 179, 196, 209.

²¹⁶ Tamże, s. 192.

²¹⁷ Tamże, s. 167.

²¹⁸ Tamże, s. 164, 208.

i życie swoje oraz innych osób, stawanie w obronie zagrożonego życia²¹⁹, utożsamianie się z wartościami *pro life*²²⁰, budowanie pozytywnych relacji z drugim człowiekiem²²¹, angażowanie się w niesienie pomocy ludziom potrzebującym²²², bycie posłusznym wobec natchnień Ducha Świętego i właściwe rozeznawanie osobistego powołania²²³.

1.3.2. Źródła i normy katolickiej moralności

Niewątpliwie głównym źródłem chrześcijańskiej moralności jest Pismo Święte. Biblia, inaczej nazywana Księgą objawioną zawiera w sobie zbiór ponadczasowych wzorców postępowania człowieka i może stanowić wyjątkową pomoc oraz inspirację do życia także dla współczesnego katolika, chcącego przeżywać swoją egzystencję według norm proponowanych przez Boga²²⁴.

Jednym z najważniejszych tekstów odnoszących się do kwestii moralnych jest Księga Rodzaju, a szczególnie fragment opisujący stworzenie. To dzięki tej historii, człowiek poznaje prawdę o swoim Stwórcy oraz odkrywa własną tożsamość, tj. życie na podobieństwo i obraz Boga²²⁵, obdarowanie godnością osoby ludzkiej, a także wezwanie do uczestnictwa w Boskim szczęściu²²⁶. Kościół katolicki naucza, że dzieło stworzenia, które można również określić jako dar Boga ofiarowany człowiekowi zawiera w sobie podstawowe i nienaruszalne prawa oraz normy postępowania względem każdej istoty zgodnie z zamysłem, wolą i prawem wpisanym w życie Boga Stwórcy²²⁷.

Innymi tekstami wpisującymi się w podstawowe źródła moralności są fragmenty Ksiąg Wyjścia oraz Powtórzonego Prawa²²⁸, w których znajdują się normy moralne wyrażone w Dekalogu²²⁹. Reguły, jakie Bóg objawił Izraelowi na Górze Synaj w najprostszy sposób można nazwać życiowymi drogowskazami, które „zakazują tego, co sprzeciwia się miłości Boga i bliźniego, a nakazują to, co jest dla niej istotne”²³⁰. Kościół katolicki w *Dziesięciu Przykazaniach* od wieków upatruje pewnego rodzaju formę zabezpieczenia fundamentalnych wartości, które

²¹⁹ PNR, s. 196, 211.

²²⁰ Tamże, s. 211.

²²¹ Tamże, s. 196.

²²² Tamże, s. 199, 214.

²²³ Tamże, s. 190, 208.

²²⁴ Por. R. Czekalski, *Biblijna inspiracja chrześcijańskiej moralności*, „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża” t. 29/2011, s. 293.

²²⁵ Zob. Rdz 1, 26.

²²⁶ Por. KKK, 1700.

²²⁷ Zob. H. Witczyk, *Biblia a moralność chrześcijańska*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” t. 4/2009, s. 91.

²²⁸ Zob. Wj 20, 1-17; Pwt 5, 6-21.

²²⁹ Por. KKK, 1962.

²³⁰ Tamże.

powinny konstituować życie każdego człowieka²³¹ i jako takie przekazuje je wiernym w swoim nauczaniu. Do wartości tych można zaliczyć: „Absolut, cześć religijną, czas, rodzinę, życie, stałość męża i żony, wolność (...), reputację, dom i ludzi, którzy do niego należą, dom i dobra materialne”²³².

W tym miejscu należy wskazać, że *Katechizm Kościoła Katolickiego* poucza wiernych, iż Stare Prawo objawione człowiekowi przez Boga i zapisane na kartach Starego Testamentu, trzeba odczytywać i rozumieć jako proroctwo i wprowadzenie do tego, co miało nastąpić w przyszłości²³³. W dalszej kolejności *Katechizm* dodaje i wyjaśnia, że droga postępowania człowieka w doskonały sposób została wyznaczona przez osobę Jezusa Chrystusa jako twórcy Nowego Prawa. Głoszona przez Niego nauka w odniesieniu do zasad moralności wpisana została w tzw. Prawo ewangeliczne, które jest nie tylko „oczyszczeniem, przekroczeniem i udoskonaleniem Starego Prawa”²³⁴, ale przede wszystkim jego wypełnieniem²³⁵.

W tym kontekście należy wspomnieć o jednym z tekstów Nowego Testamentu, który posiada duże znaczenie i wyjątkową wartość w nauczaniu moralnym Kościoła. Mowa tu o *Kazaniu na Górze*, które zostało umieszczone w dwóch Ewangeliach synoptycznych, tj. u Łukasza i Mateusza²³⁶. Chrystus ogłaszając Nowe Prawo zwrócił szczególną uwagę na źródło czynów moralnych człowieka, czyli serce, miejsce wyboru między dobrem a złem; miejsce formowania się podstawowych cnót: wiary, nadziei i miłości oraz innych²³⁷. Z tego względu nauka głoszona przez Jezusa nazwana została „nowym przykazaniem”²³⁸, a w odniesieniu do życia moralnego określana jest inaczej jako: a) prawo miłości, gdyż podejmowane przez człowieka czyny powinny być zawsze motywowane autentyczną miłością, która jest darem Ducha Świętego; b) prawo łaski, ponieważ dzięki wierze i sakramentom Kościoła uzdalnia ono człowieka do działania siłą łaski Bożej; c) prawo wolności, gdyż jest wyswobodzeniem od „obrzędowych i prawnych przepisów Starego Prawa”²³⁹.

Można stwierdzić, że zaproponowane przez Jezusa nauczanie dotyczące życia według konkretnych norm moralnych oparte zostało o zasady: miłości, braterstwa, dialogu oraz relacji.

²³¹ Zob. R. Czekalski, *Biblijna inspiracja (...)*, dz. cyt., s. 296.

²³² Papieska Komisja Biblijna, *Biblia a moralność. Biblijne korzenie postępowania chrześcijańskiego*, tłum. R. Rubinkiewicz, Kielce 2009, nr 30.

²³³ Por. KKK, 1964.

²³⁴ Tamże, 1965.

²³⁵ Por. Mt 5, 17-19.

²³⁶ Zob. Mt 5, 1-7,28; Łk 6, 17-49.

²³⁷ Por. KKK, 1968.

²³⁸ Zob. J 13, 34.

²³⁹ Por. KKK, 1972.

Wymienione elementy są fundamentem dla kształtowania właściwych postaw moralnych każdego chrześcijanina²⁴⁰.

Potwierdzeniem tych słów jest aktualne nauczanie Kościoła. Papież Franciszek w *Adhortacji „Christus vivit”* zwraca szczególną uwagę na rozwój młodych katolików. Procesowi temu – zdaniem papieża – powinna towarzyszyć obok formacji doktrynalnej również formacja moralna charakteryzująca się „wzrostem w miłości braterskiej, życiu wspólnotowym, w służbie”²⁴¹. Nauczanie moralne Kościoła oparte o zasady i normy postępowania ukazane w Biblii, a także trwająca od wieków refleksja teologiczna nad Objawieniem stanowią inspirację dla procesu wychowania moralnego, którego podejmuje się Kościół wobec swoich wiernych.

„Formowanie do życia w Chrystusie”, to jedno z zadań katechezy, o którym przypomina Papieska Rada ds. krzewienia Nowej Ewangelizacji w wydany przez nią w roku 2018 *Dyrektorium o katechizacji*²⁴². Dokument ten odnosząc się do procesu nauczania katechetycznego nawiązuje również do kwestii moralności chrześcijańskiej. Celem tego procesu – według autorów *Dyrektorium* – jest uformowanie osoby wierzącej do stałej, życiowej postawy polegającej na pragnieniu świętości. Katecheza ma ukazywać, że drogą, która prowadzi do osiągnięcia tego stanu jest ziemskie życie człowieka odpowiadające godności dziecka Bożego i wzorowane na Chrystusie. *Dyrektorium*, wyjaśniając tę kwestię wymienia konkretne aspekty katechezy odnoszące się do nauczania moralnego w Kościele powszechnym. W zakres ten wchodzi m.in.: uczenie postępowania na wzór Dekalogu oraz poleceń Jezusa; kształtowanie ludzkiego sumienia tak, aby w różnych sytuacjach człowiek wierzący mógł rozpoznawać, co wchodzi w zakres zła, które należy oddalać, a co przynależy do oczekiwanego dobra, o które warto zabiegać; odkrywanie osobistego powołania wpisanego w zbawczy plan Boga przy jednoczesnym zgłębianiu własnej wolności, wsłuchiwanie się w głos Stwórcy i rozeznawaniu otrzymanych od Niego charyzmatów²⁴³. Rolą wymienionych wyżej założeń katechezy moralnej jest wsparcie całościowego procesu wychowania człowieka, pomoc w osiągnięciu przez niego dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej oraz ugruntowanie w nim życiowych postaw wypływających z zasad katolickiej moralności.

Formacja moralna chrześcijan jako jeden z elementów misji Kościoła powszechnego, nie należy dziś do łatwych zadań. Zdaniem polskiego psychologa społecznego J. Czapińskiego, Kościół przeżywa obecnie trudną sytuację związaną z wyraźnym relatywizmem moralnym wśród

²⁴⁰ Zob. T. Kopiczko, *Co proponuje Chrystus na płaszczyźnie moralności współczesnemu młodemu człowiekowi*, „Studia Katechetyczne” t. 18/2022, s. 204-205.

²⁴¹ Por. ChV, 213.

²⁴² Zob. DK, 83-85.

²⁴³ Por. Tamże.

swoich wiernych²⁴⁴. Do cech opisujących to zagadnienie należy przede wszystkim: oddzielanie własnej religijności od moralności, kwestionowanie nauki Kościoła dotyczącej fundamentalnych norm postępowania chrześcijańskiego oraz odrzucanie źródła moralności, które Kościół upatruje w Bogu. Tendencja ta – według Czapińskiego – prowadzi do „indywidualizacji moralności”²⁴⁵ charakteryzującej się skupieniem człowieka tylko na własnym sumieniu (mogącym pozostawać w ignorancji lub formułującym błędne sądy²⁴⁶) i przekonaniu, że wiara i moralność należą do prywatnej sfery życia każdej osoby²⁴⁷. W praktyce oznacza to pewien paradoks polegający na tym, że niektóre decyzje lub czyny człowieka, które w sposób obiektywny łamią konkretne zasady i normy, np. społeczne, religijne pozostają w zgodzie z jego wewnętrznym przekonaniem o słuszności i „moralnym dobru” danego zachowania.

Lekcje religii w Liceach Ogólnokształcących w Polsce mają na celu jak najlepsze uformowanie moralne młodego pokolenia chrześcijan. Rzetelny przekaz doktryny Kościoła katolickiego w odniesieniu do moralności, a także zaakceptowanie jej przez młodzież, może znacząco wpłynąć na kierunek i rozwój ich dalszego, dorosłego życia.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce zakłada, że licealiści biorący udział w katechezie szkolnej na różnych etapach edukacyjnych posiadają wiedzę na temat źródeł moralności chrześcijańskiej²⁴⁸. Ponadto, zostaną zapoznani z konkretnymi przykładami postaw moralnych zawartych w Biblii i ukazanych w różnych momentach historii zbawienia²⁴⁹. Szczegółowe zagadnienia odnoszące się do źródeł i zasad moralności zostały wpisane w *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Uczniowie szkół średnich w czasie czteroletniej nauki religii – według założeń programowych – powinni w znaczący sposób poszerzyć wiedzę na temat podstawowych norm postępowania chrześcijańskiego, które zostały zawarte w *Dziesięciu przykazaniach*. Do zagadnień omawianych na lekcjach religii w szkołach ponadpodstawowych można zaliczyć m.in: wiarę w jednego Boga i bezcelowe wzywanie Jego imienia²⁵⁰, biblijne uzasadnienie świętowania niedzieli oraz wydarzenie Zmartwychwstania jako początek nowego czasu²⁵¹, obowiązki chrześcijanina wobec rodziców, przełożonych i państwa²⁵²,

²⁴⁴ Zob. M. Janczewska, *Moralność i wiara to dwie różne sprawy* [online], <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/142094,moralnosc-i-wiara-to-dwie-rozne-sprawy.html> [dostęp: 19.04.2024 r.].

²⁴⁵ Por. M. Janczewska, *Moralność i wiara to dwie różne sprawy* [online], <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/142094,moralnosc-i-wiara-to-dwie-rozne-sprawy.html> [dostęp: 19.04.2024 r.].

²⁴⁶ Zob. KKK, 1790-1795.

²⁴⁷ Por. J. Orzeszyna, *Czy wiara decyduje o normach moralnych?*, „Polonia Sacra” t. 17 nr 2/2013, s. 73.

²⁴⁸ Zob. PPK, s. 37-38.

²⁴⁹ Por. Tamże, s. 39.

²⁵⁰ Zob. PNR, s. 180.

²⁵¹ Tamże, s. 180, 210, 212.

²⁵² Tamże, s.195, 212.

poszanowanie życia ludzkiego i związane z tym grzechy²⁵³. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* zakłada również odniesienie do aktualnych problemów moralnych, które oscylują wokół wytycznych *Dekalogu*. Młodzież w klasach licealnych wraz z nauczycielami religii – zgodnie z treściami omawianego dokumentu – ma omówić następujące kwestie: powołanie człowieka do czystości, wykroczenia przeciwko małżeństwu, homoseksualizm jako problem moralny²⁵⁴, poszanowanie dóbr drugiego człowieka²⁵⁵, życie w prawdzie²⁵⁶. Uczestnicy katechezy będą zapoznani z wzorami osobowymi m. in. Z postaciami Abrahama, Maryi i innych świętych, których życie wyróżniało się postawą posłuszeństwa wobec Boga²⁵⁷. Treści programowe obejmują także tematy związane z cnotami teologalnymi i kardynalnymi²⁵⁸.

Wiedza dotycząca źródeł i zasad moralności, która jest przekazywana uczniom liceów w czasie lekcji religii ma za zadanie zaowocować w ich życiu konkretnymi postawami. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* zakłada, że dzięki realizacji omawianych treści, katechizowana młodzież, będzie pogłębiać wiarę w Boga i oddawać Mu cześć chociażby przez praktyki religijne. Kolejnymi postawami wypracowanymi przez uczniów w czasie lekcji religii powinny być: podejmowanie walki z grzechami i zachowaniami sprzecznymi z *Dekalogiem*²⁵⁹ oraz świadome rozwijanie cnót boskich i kardynalnych w relacjach z Bogiem i ludźmi²⁶⁰. Autorzy *Programu nauczania* zwracają również uwagę na postawy odnoszące się do Kościoła i rodziny. Katecheza w szkole średniej ma pobudzać uczniów do odczuwania coraz głębszej potrzeby pogłębiania nauki Kościoła²⁶¹ oraz podejmowania starań o tworzenie właściwych relacji rodzinnych. Te z kolei mają przejawiać się ze strony młodych ludzi takimi postawami jak: okazywanie szacunku wobec rodziców i opiekunów oraz modlitwa w ich intencji²⁶², czy też dbanie o rodzinne celebrowanie niedzieli i zachowywanie świątecznego charakteru tego dnia²⁶³.

²⁵³ Zob. PNR, s. 195, 210.

²⁵⁴ Tamże, s. 195

²⁵⁵ Tamże, s. 195, 207.

²⁵⁶ Tamże, s. 195.

²⁵⁷ Tamże, s. 177.

²⁵⁸ Tamże, s. 191, 209.

²⁵⁹ Tamże, s. 180.

²⁶⁰ Tamże, s. 192, 210.

²⁶¹ Tamże, s. 190.

²⁶² Tamże, s. 212.

²⁶³ Tamże, s. 211-212.

1.3.3. Wychowawcy moralności a kształtowanie sumień młodzieży katolickiej

Kościół powszechny, odnosząc się do nakreślonego na początku paragrafu zjawiska sekularyzacji, a w szczególności sposób uwzględniając potrzebę wychowania moralnego młodzieży, zachęca wszystkich odpowiedzialnych za katechizację, aby nie zrażali się obecnymi trendami i nowymi wyzwaniami. Propozycją Kościoła katolickiego jako remedium na omawiany problem jest przede wszystkim „towarzyszenie” młodym ludziom w ich procesie dojrzewania oraz bycie dla nich autentycznym świadkiem wiary wyróżniającym się „radością i konsekwencją” w prowadzeniu chrześcijańskiego życia²⁶⁴.

Naturalnym środowiskiem o fundamentalnym znaczeniu dla formacji moralnej człowieka była i jest rodzina. Na mocy własnego autorytetu rodzice już od najmłodszych lat przekazują dziecku konkretne normy i zasady moralne, aby w dalszej kolejności mogło ono je przyjąć, zaakceptować oraz włączyć do systemu osobistych wartości życiowych i postępować według nich²⁶⁵.

W *Encyklice „Lumen fidei”* papież Franciszek określa rodzinę jako „pierwsze środowisko wiary” i dodaje, że istotą tworzenia tej wspólnoty powinna być miłość, która jest dla świata nie tylko znakiem, ale również autentycznym świadectwem obecności Boga, który jest Miłością²⁶⁶. W dalszej kolejności tego dokumentu papież zwraca uwagę, że każdy chrześcijański rodzic kierując się w życiu uczuciem miłości do swojego dziecka, powinien zatroszczyć się, aby jego dom był przeniknięty atmosferą towarzyszenia w procesie kształtowania wiary dziecka oraz wspólnym praktykowaniem wiary w rodzinie²⁶⁷. Zadanie to ma szczególny wymiar w odniesieniu do młodzieży, która często przeżywa ten okres życia w sposób „skomplikowany, bogaty i ważny”, także w kontekście własnej wiary²⁶⁸. Z tego powodu – zdaniem papieża – młodzi ludzie muszą odczuwać troskę i bliskość ze strony swoich najbliższych, a także innych osób tworzących wspólnotę Kościoła jako wyraz zainteresowania ich życiem oraz „drogą dojrzewania w wierze”²⁶⁹.

Innym, znaczącym środowiskiem dla człowieka, w którym dokonuje się proces wychowania moralnego jest szkoła. Katolicka wizja moralności jest przekazywana uczniom klas licealnych szczególnie poprzez lekcje religii. Praca katechetów nad formacją moralną wychowanków opiera się na kilku zasadniczych celach m. in.: doprowadzeniu ich do momentu

²⁶⁴ Zob. DK, 249.

²⁶⁵ Por. J. Mariański, *Rodzina środowiskiem wychowania moralnego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika” t. 39 nr 1/2020, s. 144-145; M. Z. Stepulak, *Duchowość chrześcijańska współczesnego człowieka*, Płock 2020, s. 189-190.

²⁶⁶ Zob. LF, 52.

²⁶⁷ Por. LF, 53.

²⁶⁸ Zob. LF, 53.

²⁶⁹ Por. LF, 53.

odkrycia wartości, które proponuje im chrześcijaństwo i Kościół, zaakceptowaniu ich przez młodzież oraz kształtowaniu życia w oparciu o nie²⁷⁰. Wybitny polski teolog i pedagog W. Kubik zauważa, że proces ten nie powinien dokonywać się tylko poprzez zgłębianie wiedzy religijnej przez katechizowanych, ale przede wszystkim dzięki zdobywaniu przez nich osobistych doświadczeń, które mają znaczący wpływ na kształtowanie prawidłowych postaw moralnych. Warto dodać, że – zdaniem Kubika – pierwszorzędnym zadaniem katechezy w odniesieniu do procesu wychowania oraz katolickiej moralności jest uformowanie sumień młodych ludzi²⁷¹, które właściwie ukształtowane dają człowiekowi wewnętrzną wolność i przynoszą pokój serca²⁷².

„Sumienie może i musi być wychowywane” – tymi słowami w roku 1952 zwrócił się do słuchaczy papież Pius XII w czasie przesłania radiowego z okazji „Dnia Rodziny”²⁷³. Kościół powszechny wielokrotnie w swoim nauczaniu podejmował temat wychowania moralnego człowieka i kształtowania ludzkich sumień. Wskazuje to na ważność problemu, który wpisuje się w zakres fundamentalnych zasad doktryny katolickiej²⁷⁴ i stanowi podstawę dla holistycznego rozwoju życia każdego chrześcijanina.

Warto w tym miejscu odwołać się do nauki Soboru Watykańskiego II, który w *Konstytucji duszpasterskiej „Gaudium et spes”* pouczył wiernych o znaczeniu ludzkiego sumienia. Jest ono – jak podaje Sobór – wewnętrznym „sanktuarium”, najintymniejszym miejscem spotkania człowieka z Bogiem, dzięki któremu każdy chrześcijanin jest w stanie usłyszeć Jego głos w swoim „sercu”, a także rozpoznawać Boże prawo i zamiary w odniesieniu do własnego życia²⁷⁵. Przywołany dokument podkreśla, że sumienie człowieka z powodu różnych okoliczności może zostać zaniedbane i uformowane w sposób nieprawidłowy. Na taki stan – jak podaje Sobór – wpływa przede wszystkim niewiedza ze strony człowieka, brak poszukiwań prawdy i dobra oraz trwanie w grzechu, który powoduje „zaślepienie” ludzkiego sumienia²⁷⁶.

Praca nad integralnym rozwojem i wychowaniem człowieka należy więc do ważnych aspektów działalności Kościoła katolickiego. Według A. Zellmy proces ten obejmujący kształtowanie ludzkiej moralności w sposób szczególny powinien odnosić się do formowania ludzkich sumień²⁷⁷. Czasy współczesne charakteryzują się bowiem „powszechnym promowaniem i nierzadko akceptowaniem relatywizmu” moralnego, co stanowi istotne zagrożenie zwłaszcza dla

²⁷⁰ Zob. M. Królczyk, *Rola katechety w formacji moralnej ucznia*, „Teologia i Moralność” t. 9 nr 2 (16)/2014, s. 104.

²⁷¹ Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 150.

²⁷² Zob. KKK, 1784.

²⁷³ Zob. Pius XII, *Sumienie chrześcijańskie jako przedmiot wychowania. Przemówienie radiowe z 23 marca 1952 roku*, w: *Sumienie. Głos Boga w duszy. Wybór tekstów*, oprac. M. Czekański, Kraków 2002, s. 79–88.

²⁷⁴ Tamże.

²⁷⁵ Por. KDK, 16.

²⁷⁶ Tamże.

²⁷⁷ Por. A. Zellma, *Kształtowanie wrażliwości sumienia katechizowanej młodzieży w kontekście współczesnej aksjologii*, „Colloquia Theologica Ottoniana” nr 2/2016, s. 203.

rozwoju młodego pokolenia. Stąd – jak podkreśla Zellma – uwrażliwianie sumień młodych katolików jest ważnym zadaniem dla dzisiejszej katechezy²⁷⁸.

Najistotniejszą rolę w wychowaniu moralnym i kształtowaniu sumień młodzieży pełnią ich domy rodzinne oraz najbliższe im otoczenie. Pozostałe środowiska wychowawcze, do których przynależy Kościół i szkoła mają za zadanie wspomagać ten proces²⁷⁹. Według M. Dziewieckiego jednym z ważniejszych czynników wpływających na formację moralną młodego człowieka jest „pozytywna motywacja”²⁸⁰. Dokonuje się ona przy współpracy rodziców i nauczycieli, a polega na uświadamianiu wychowankom, że ich każdorazowy wysiłek podjęty na rzecz kształtowania własnej sfery moralnej stanowi również niepodważalną wartość dla ich osobistego rozwoju religijnego czy psychospołecznego. Celem „pozytywnego motywowania” jest – zdaniem Dziewieckiego – doprowadzenie młodego człowieka do osobistej decyzji, która z jednej strony będzie polegała na zaakceptowaniu katolickiego nauczania moralnego, a z drugiej strony będzie wyrażana konkretnymi działaniami związanymi z procesem dojrzewania w wymiarze moralnym oraz troską o własne sumienie²⁸¹.

Według A. Zellmy ważnym aspektem formowania sumień uczestników katechezy jest rozpoznanie ich aktualnej kondycji: religijnej, moralnej, emocjonalnej i społecznej²⁸². Sam proces wychowania moralnego młodzieży – zdaniem Zellmy – nie powinien być oparty wyłącznie na wykładzie zawierającym chrześcijańską naukę moralną. W przekazie tym kluczowe są bowiem konkretne działania, wśród których należy wymienić: omawianie na katechezie szkolnej sytuacji, dzięki którym można ocenić postępowanie moralne człowieka; dyskusje związane z różnymi czynami i ich skutkami w życiu osób przeżywających daną sytuację; uczenie młodych katolików „wartościowania oraz uwrażliwiania na poczucie winy i grzechu, a także wspieranie ich w internalizacji” norm moralnych przekazywanych przez Kościół²⁸³. W tym miejscu należy dodać i podkreślić, że osiągnięcie dojrzałości moralnej wymaga również świadomości i zaakceptowania przez młodzież katolicką, że proces chrześcijańskiej formacji moralnej nigdy nie powinien zostać zatrzymany lub wyhamowany, a wychowanie człowieka do życia pełnią moralności wymaga ciągłej pracy nad sobą²⁸⁴.

²⁷⁸ Por. A. Zellma, *Kształtowanie wrażliwości sumienia (...)*, dz. cyt., s. 203-204.

²⁷⁹ Zob. J. Miziak, *Formacja sumienia w rozwoju religijnym dzieci i młodzieży*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 86 nr 2/2022, s. 59.

²⁸⁰ Por. M. Dziewiecki, *Formacja sumienia*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 90 nr 2/2023, s. 15.

²⁸¹ Tamże, s. 15-16.

²⁸² Por. A. Zellma, *Formacja sumienia uczestników lekcji religii (...)*, dz. cyt., s. 109.

²⁸³ Tamże, s. 116-117.

²⁸⁴ Zob. U. Dudziak, *Dojrzałość moralna fundamentem właściwych wyborów*, „Forum Teologiczne” t. 15/2014, s. 129-130.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce przeznaczona dla uczniów szkoły ponadpodstawowej, w odniesieniu do wychowania moralnego obejmuje następujące zagadnienia: wiara i wolność człowieka w konfrontacji z jego wyborami moralnymi, fenomen sumienia i jego formacja²⁸⁵, a także konieczność dzielenia się dobrem z drugą osobą²⁸⁶. Szczegółowe treści nauczania przeznaczone dla młodzieży klas licealnych zostały zawarte w *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Należą do nich: wolność jako dążenie do odkrywania prawdy i dobra²⁸⁷ mająca swoje podstawy w rozumie i woli człowieka²⁸⁸, chrześcijańskie życie w prawdzie²⁸⁹, pojęcie grzechu oraz teologiczne uzasadnienie podziału grzechów²⁹⁰. Ponadto, w odniesieniu do procesu formacji moralnej człowieka, katecheza w szkole średniej, podejmuje następujące tematy: przedmiot, cel i okoliczności składające się na ocenę moralną czynów ludzkich oraz zasady kształtowania sumienia człowieka²⁹¹. Do ważnych zagadnień poruszanych na lekcjach religii w kontekście dojrzewania młodych ludzi należy również zaliczyć: uczucia jako naturalne elementy psychiki człowieka oraz ich ocenę moralną²⁹².

Wiedza odnosząca się do chrześcijańskiej formacji moralnej, przekazywana wychowankom liceów w ramach lekcji religii powinna być łączona z kształtowaniem w nich konkretnych, życiowych postaw. *Program nauczania* zakłada, że dzięki katechezie szkolnej młodzież będzie potrafiła właściwie korzystać z daru wolności²⁹³ i podejmowała czyny, których efektem będzie dobro moralne²⁹⁴. Młodzi ludzie będą również – według założeń programowych – kształtowali w sobie postawę posłuszeństwa Bogu oraz prowadzili życie według cnót²⁹⁵ przy jednoczesnym braniu odpowiedzialności za swoje postępowanie²⁹⁶ i świadomości o własnej grzeszności²⁹⁷.

Kościół powszechny mając na uwadze współczesne trendy sekularyzacyjne pragnie wypracować wśród młodzieży katolickiej również takie postawy, które zostaną przez nich uznane za życiową wartość i na ich fundamencie młodzi ludzie będą budować swoje dorosłe, chrześcijańskie życie. Z tego powodu *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* zakłada, że dzięki edukacji religijnej na poziomie szkoły średniej

²⁸⁵ Por. PPK, s. 38.

²⁸⁶ Tamże, s. 39.

²⁸⁷ Por. PNR, s. 178, 189.

²⁸⁸ Tamże, s. 162.

²⁸⁹ Tamże, s. 178, 209.

²⁹⁰ Tamże, s. 164, 189.

²⁹¹ Tamże, s. 189.

²⁹² Tamże, s. 206.

²⁹³ Tamże, s. 162, 190.

²⁹⁴ Tamże, s. 190, 208.

²⁹⁵ Tamże, s. 177.

²⁹⁶ Tamże, s. 162, 190.

²⁹⁷ Tamże, s. 165.

katechizowani uczniowie będą podejmowali pracę nad osobistym rozwojem²⁹⁸, unikali wszelkich form zniewolenia oraz sytuacji prowadzących do grzechu, a nade wszystko będą przekonani o konieczności poszanowania obiektywnych zasad moralnych i uczynienia z nich standardu własnego życia. W procesie chrześcijańskiego wychowania moralnego w celu osiągnięcia dojrzałości potrzebne jest wypracowanie w młodych katolikach także innych postaw, które są związane z życiem religijnym każdego człowieka. Okres czteroletniej nauki i formacji młodzieży w ramach katechezy w liceach – zgodnie ze wskazaniem omawianego dokumentu – ma przede wszystkim ugruntować wśród uczniów przekonanie, że w kształtowaniu sumienia konieczne jest pogłębianie relacji z Jezusem²⁹⁹. Skutkiem tego powinna być praca katechizowanych nad jeszcze innymi postawami religijnymi, wśród których *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* wymienia m.in.: dbanie o życie w stanie łaski uświęcającej³⁰⁰, troskę o czystość serca³⁰¹ oraz podejmowanie starań o kształtowanie wrażliwości własnego sumienia³⁰².

Proces formacji moralnej mający miejsce w czasie katechezy szkolnej opiera się nie tylko na działaniach związanych z intelektualną i duchową sferą życia młodego człowieka. Ważnym aspektem wychowania do moralności na lekcjach religii jest praca z uczniem również na płaszczyźnie emocjonalnej. Oczekiwany postawami ze strony wychowanków, na które wskazuje *Program nauczania* są: panowanie nad własnymi emocjami³⁰³, wykazywanie się odwagą w reakcji na zło³⁰⁴, kształtowanie postawy bezinteresowności i odpowiedzialności³⁰⁵, a także okazywanie szacunku wobec rodziców i osób dorosłych³⁰⁶.

W kontekście katechetycznym oraz w odniesieniu do kwestii dorastającej młodzieży, która stanowi przedmiot rozważań niniejszej dysertacji należy stwierdzić, że proces wychowania człowieka do moralności nie należy do zadań prostych. Młodzi ludzie na tym etapie życia niejednokrotnie przeżywają trudne chwile, charakteryzujące się stanem wzburzenia, które może wynikać z ciągłego napięcia³⁰⁷. Jest to powodowane z jednej strony aspirowaniem przez młodzież do własnej niezależności, z drugiej ich życie jest obciążone lękiem i obawami, które towarzyszą myślom o opuszczeniu środowiska rodzinnego³⁰⁸. Chrześcijańskiej formacji moralnej nie sprzyja

²⁹⁸ Por. PNR, s. 179.

²⁹⁹ Tamże, s. 190.

³⁰⁰ Tamże.

³⁰¹ Tamże, s. 196, 210, 212.

³⁰² Tamże, s. 190.

³⁰³ Tamże, s. 206

³⁰⁴ Por. tamże, s. 190.

³⁰⁵ Tamże, s. 206.

³⁰⁶ Tamże, s. 212.

³⁰⁷ Zob. DK, 248.

³⁰⁸ Tamże.

także postępujący dziś proces sekularyzacji moralności nastawiony na „wyzwolenie” człowieka od wpływów religii³⁰⁹.

W tym miejscu należy przywołać osobę ks. prof. M. Majewskiego jednego z twórców polskiej katechetyki, który podkreślał, że wartości religijno-moralne wpisane w chrześcijański system wychowania człowieka od zawsze zajmowały jedno z centralnych miejsc w nauczaniu Kościoła, zwłaszcza w procesie katechetycznym skierowanym na dzieci i młodzież³¹⁰. Z tego powodu Kościół katolicki nigdy nie powinien zrezygnować z zadania formacji moralnej swoich członków, gdyż jest to szczególnie misja towarzyszenia człowiekowi i pomagania mu w osiągnięciu pełni dojrzałości chrześcijańskiej.

Rozdział pierwszy niniejszej dysertacji miał na celu ukazanie wartości religijno-moralnych, których źródłem jest nauczanie katolickie oparte o Ewangelię oraz Tradycję Kościoła. Fundamentalne zagadnienia dotyczące m.in. prawd wiary, liturgii i moralności zostały omówione na podstawie treści doktrynalnych ujętych w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Analiza dwóch dokumentów, tj. *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* oraz *Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, wykazała również potencjał edukacyjny, jaki niesie ze sobą nauczanie religii katolickiej w szkołach. Uzasadniono, że nieocenionym walorem uczestnictwa w lekcjach religii jest nie tylko możliwość pogłębiania wiedzy religijnej przez katechizowanych uczniów, ale przede wszystkim kształtowanie w nich konkretnych postaw, świadczących o ich rozwoju: ludzkim, duchowym i społecznym.

³⁰⁹ Por. A. Potocki, *Katechetyczna formacja sumienia w warunkach sekularyzacji moralności*, „Colloquia Theologica Ottoniana” nr 2/ 2016, s. 111.

³¹⁰ Por. M. Majewski, *Moralny wymiar katechezy*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” t. 2/1977, s. 121.

ROZDZIAŁ II

METODOLOGIA BADAŃ

I CHARAKTERYSTYKA ŚRODOWISKA BADAWCZEGO

Po zaprezentowaniu katolickich wartości religijno-moralnych ujętych w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, a także w treściach *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* oraz *Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, w kolejnym rozdziale rozprawy zostanie przedstawiona metodologia przeprowadzonych badań empirycznych. W pierwszej kolejności zostaną zarysowane zmiany towarzyszące człowiekowi na etapie dorastania oraz ukazane będą cechy wyróżniające tzw. generację „Z”, następnie omówiona będzie kwestia użytego w badaniu formularza ankiety. W ostatnim kroku zostanie opisana procedura doboru próby badawczej i organizacji badań a także zastosowanych technik analizy statycznej. Przy pomocy odpowiedzi udzielonych przez respondentów na tzw. pytania metryczkowe zostanie ukazany obraz środowiska badawczego.

2.1. Charakterystyka współczesnej młodzieży

W celu przedstawienia charakterystyki współczesnej młodzieży, do której należą respondenci przeprowadzonych badań, konieczne wydaje się omówienie procesów i zmian dokonujących się w tym niezwykle specyficznym i ważnym etapie życia człowieka.

2.1.1. Charakterystyka rozwojowa

Okres adolescencji (łac. *adolescere* – dorastać, wzrastać, rosnąć, wzmacniać się) to inaczej wiek młodzieńczy, czas dorastania, okres rozwojowy człowieka, który rozpoczyna się dojrzewaniem płciowym, a kończy się osiągnięciem przez niego fizjologicznej i psychologicznej dojrzałości¹.

W rozumieniu teorii opracowanej przez E. H. Eriksona młodzież (adolescenci), to „jednostki znajdujące się w instytucjonalizowanym stanie przejściowym między dzieciństwem a dorosłością, w trakcie którego określone zostają ostateczne ramy tożsamości człowieka”². Zdaniem badacza jest to więc okres, w którym młoda osoba mierzy się z szeregiem zmian: z dojrzewaniem w sensie biologicznym, z odkrywaniem własnej tożsamości, ale też z odczuwanym

¹ Por. A. S. Reber, E. S. Reber, *Adolescencja*, w: *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Warszawa 2008, s. 25.

² Por. H. M. Griesse, *Socjologiczne teorie młodzieży. Wprowadzenie*, red. J. Piekarski, Kraków 1996, s. 70.

niepokojem, problemami związanymi z przynależnością do grupy i jej poszukiwaniem, zainteresowaniem ideami i doktrynami oraz podatnością na nie³.

Z kolei M. Braun-Gałkowska definiuje młodzież jako „jednostki znajdujące się w swoim życiu na etapie przy końcu dojrzewania”, kiedy to następuje proces uniezależniania się od rodziny, osiągnięcia dojrzałości seksualnej i poszukiwania partnera życiowego, nawiązywania kontaktów z osobami spoza rodziny, a także formułowania własnego światopoglądu, osobistych norm i wartości oraz nabywanie kompetencji społecznych”⁴.

Adolescencja jest ważnym etapem w życiu człowieka, ponieważ stanowi przejście z okresu dzieciństwa do dorosłości. W tym czasie dokonuje się wiele zmian, dzięki którym jednostka nabywa umiejętności osób dorosłych⁵. W literaturze naukowej przyjmuje się, że etap adolescencji zaczyna się między 9-12 rokiem życia a kończy w wieku około 18-20 lat⁶. W czasie tego procesu dokonuje się szereg istotnych zmian na wszystkich płaszczyznach rozwoju, tj. zmian: a) fizjologicznych, które zmierzają do uzyskania pełnych zdolności prokreacyjnych; b) psychologicznych, polegających na zdobywaniu przez jednostkę zdolności do samodzielnego kierowania swoim życiem; c) socjologicznych, które sprowadzają się do realizowania zadań związanych z pełnieniem określonych ról społecznych, będących jednocześnie początkiem procesu dojrzewania społecznego; d) duchowych, związanych z poszukiwaniem nieznanych dotąd wartości, poznawaniem idei i ideologii oraz kształtowaniem się szeroko pojętej tożsamości⁷.

Na przestrzeni wieków okres adolescencji stanowił obiekt zainteresowania wielu badaczy, a obecnie uważa się, że w gronie najważniejszych teorii rozwojowych, które odnoszą się do tego okresu należy wymienić m. in.:

- teorię psychoseksualną opracowaną przez Zygmunta Freuda, który określał ją okresem genitalnym, w którym dokonuje się rekapitulacja seksualności ponieważającej oraz sublimacja pragnień edypalnych, która przejawia się pojawieniem się uczuć romantycznych wobec przedstawicieli płci przeciwnych,
- teorię psychospołeczną autorstwa Erika Eriksona, który dowodził, że jest to czas kształtowania się tożsamości bądź rozproszenia ról; zdaniem tego autora to wówczas dokonuje się silny kryzys rozwojowy, koncentrujący się przede wszystkim na określeniu

³ Zob. H. M. Griesse, *Socjologiczne teorie młodzieży*, dz. cyt., s. 68-70.

⁴ Zob. M. Braun-Gałkowska, *Którzy bez wiosny rok by mieć chcieli*, w: *Nauki społeczne o młodzieży*, red. T. Ożóg, Lublin 1994, s. 140-141.

⁵ Por. P. Peret-Drażewska, *Specyfika rozwojowa okresu adolescencji dla praktyki wychowawczej*, „Roczniki Pedagogiczne” t. 13(49) nr 4/2021, s. 73.

⁶ Zob. A. I. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka*, Sopot 2016, s. 245.

⁷ Por. D. Becielewska, *Repetitorium z rozwoju człowieka*, Jelenia Góra 2006, s. 199.

własnego *ego*, ale też polegający na integracji cech osobowości i stopniowego poszerzania się dotychczasowej przestrzeni życiowej,

- teoria wzrostu i przemian Kurta Lewina odnosząca się do zmian zachodzących w obrębie cech osobowości,
- teoria G. Stanleya Halla, a więc okres burzy i naporu; okres przebudzania się zmiany i impulsu,
- teoria powtórnego przebudzenia się libido autorstwa Anny Freud dowodzącej istnienia braku harmonii pomiędzy *id* i *ego* oraz postulatu, że to *superego* jest bodźcem powodującym tworzenie się mechanizmów obronnych (przyjmujące postać odwracania się od rodziców, ascezy i racjonalizacji),
- oraz teoria wpływu kulturowego Margaret Mead, która udowadniała, że posiadają one znaczący wpływ na przeżycia młodego człowieka⁸.

Pierwszym wymiarem intensywnego rozwoju w okresie adolescencji jest rozwój somatyczny polegający na rozwoju struktury i funkcji organizmu. Do charakterystycznych cech tego procesu należy zaliczyć m.in.: znaczący spadek tkanki limfatycznej, rozwój organów wewnętrznych i gruczołów dokrewnych, osiągnięcie ostatecznej postaci głowy i mózgu, widoczny i bardzo intensywny wzrost ciała oraz rozwój układów odpowiedzialnych za proces rozmnażania⁹.

Na etapie dojrzewania dokonuje się szereg zmian, które są ściśle związane z biochemicznymi zmianami somatycznymi, których celem jest odpowiednie przygotowanie organizmu do procesu reprodukcyjnego, co ma znaczący wpływ na zmianę sposobu postrzegania własnego ciała. U dziewcząt ok. 12 – 13 roku życia bardzo szybko rozwijają się narządy płciowe, pojawiają się piersi i dokonuje się poszerzenie bioder. U chłopców z kolei w tym czasie zauważalny jest wzrost aktywności gruczołów łojowych (skutkiem może być trądzik młodzieńczy), poszerzają się ramiona, rozwijają się narządy płciowe. Dla obu płci dokonuje się także wzmocnienie kośćca oraz zmiany związane z rozmieszczeniem tkanki tłuszczowej. W okresie adolescencji mają również miejsce drugorzędne zmiany płciowe, które kończą się wystąpieniem u dziewcząt menstruacji, a u chłopców nocnymi polucjami¹⁰.

Są to zmiany, których postęp zawsze przyjmuje charakter indywidualny, a ich przebieg jest uzależniony od wielu czynników, jak m.in. styl życia, czynniki psychospołeczne czy położenie geograficzne miejsca zamieszkania. Istnieje jednak pewna prawidłowość. Chłopcy dojrzewający wcześniej, radzą sobie z tym faktem lepiej niż wcześniej dojrzewające dziewczynki, jednak

⁸ Por. D. Becelewska, *Reperytorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 199-200.

⁹ Zob. R. Łapińska, M. Żebrowska, *Wiek dorastania*, w: *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa 1977, s. 682-694.

¹⁰ Zob. J. S. Turner, D. B. Helms, *Rozwój człowieka*, red. S. Lis, Warszawa 1999, s. 340-346.

w wielu przypadkach zachodzące wówczas zmiany mogą prowadzić do problemów emocjonalnych i psychicznych – głównie w zakresie akceptacji własnego ciała. Niekiedy skutkuje to pojawieniem się kryzysu rozwojowego, który cechuje się: wysoką aktywnością emocjonalną, wysokim stopniem zaangażowania intelektualnego, pojawieniem się stresu oraz pojawieniem się konfliktów w relacjach z otoczeniem¹¹.

Zdaniem niektórych badaczy intensywność tego okresu rozwojowego, a przede wszystkim zmiany fizjologiczne okresu adolescencji mają wpływ na procesy związane z różnicowaniem i specjalizacją półkul mózgowych, stąd też uznają, że wcześniejsze dojrzewanie znacząco podnosi poziom umiejętności werbalnych. Efektem tego jest, ich zdaniem, znacznie lepsze radzenie sobie z zadaniami, które wymagają myślenia przestrzennego. Wnoszą również – z uwagi na to, że przeważnie okres dojrzewania znacznie szybciej przechodzą dziewczęta – że to właśnie one cechują się lepszymi umiejętnościami w komunikacji werbalnej, natomiast chłopcy lepiej radzą sobie w percepcji i analizie przestrzennej. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że płeć nie jest czynnikiem decydującym, a współoddziałującym¹².

Kolejnym, istotnym obszarem zmian w okresie adolescencji są procesy związane z rozwojem motorycznym, które zasadniczo przebiegają w nieco inny sposób u obu płci. W początkowym okresie u dziewcząt dostrzegalna jest pewna niechęć do wszelkich form aktywności fizycznej, czemu nierzadko towarzyszy poczucie ociężałości (zwłaszcza w okresach zmiany cyklu miesięczkowego). Pojawia się także odczucie, że wykonywane ruchy są niezgrabne i występuje ogólne poczucie niższej sprawności motorycznej. Niekiedy może to prowadzić do pojawienia się licznych kompleksów oraz powodować narastającą niechęć do uprawiania sportu i szeroko pojętej rekreacji. Z kolei chłopców niezmiennie cechuje duże zapotrzebowanie na ruch i aktywność, co niejednokrotnie jest wyrazem sublimacji pojawiającego się popędu seksualnego. W momencie, w którym chłopiec osiąga pełną dojrzałość na płaszczyźnie biologicznej, znacząco rośnie jego aktywność manualna i lokomocyjna, stanowiąca wyraz jego sprawności jako adolescenta¹³.

Niezwykle ważnym obszarem zmian w okresie dojrzewania jest rozwój intelektualny. Istotną cechą tego procesu jest to, że wraz z rozwojem zarówno świadomości, jak i samej percepcji dokonuje się przejmowanie przez umysł pełnej kontroli nad różnego rodzaju popędami społecznymi, zaczyna pojawiać się proces myślenia refleksyjnego, ale też kształtują się różne opcje myślenia strategicznego. W okresie adolescencji jednostka – zdaniem J. Piageta – osiąga

¹¹ Zob. B. Ziolkowska, *Okres dorastania. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?*, w: *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, red. A. I. Brzezińska, Gdańsk 2016, s. 379-386.

¹² Por. A. Moir, D. Jessel, *Płeć mózgu. O prawdziwej różnicy między mężczyzną a kobietą*, Warszawa 2010, s. 56-57.

¹³ Zob. D. Becielewska, *Repetitorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 202.

najwyższy poziom rozwoju i staje się coraz bardziej zdolna do posługiwania się rozumowaniem logicznym¹⁴. Ponadto, po 12 roku życia można wyraźnie dostrzec początkowe fazy rozwoju transpersonalnego, sfery duchowości, rozwoju kontemplacyjnego oraz transcendentnego¹⁵.

W okresie dojrzewania dokonuje się dynamiczny rozwój umysłu adolescenta. Znaczące zmiany na poziomie intelektualnym dokonują się w obszarze: wrażeń, spostrzeżeń, wyobrażeń, uwagi, pamięci, myślenia i mowy. Procesowi rozwoju i doskonalenia podlegają wrażenia, a odnosi się to zwłaszcza do analizatorów¹⁶, co znacząco poprawia percepcję poszczególnych bodźców. W okresie tym podnosi się poziom wrażliwości i czułości, które stają się właściwością wrażeń, a procesy adaptacyjne organizmu wciąż się doskonalą. Sprzyja to podniesieniu poziomu spostrzegawczości i ma wpływ na coraz szerszą analizę różnorodnych bodźców. Są to umiejętności ważne w procesie nabywania nowych kompetencji, ale też przyczyniają się do lepszej orientacji i podejmowania płynniejszego działania w otaczającej adolescenta rzeczywistości¹⁷. Zdaniem E. Nęcki oraz innych badaczy, wrażenia łączą się w spostrzeżenia, a dokonuje się to na podstawie praw kojarzenia¹⁸. A zatem, podczas etapu dojrzewania znacząco zmienia się także pole spostrzegania, co wynika z rosnącej umiejętności podzielności uwagi oraz szybkiego przekierowania jej na inny obiekt. Zwiększa to umiejętności percepcyjne oraz masę apercepcyjną¹⁹ młodego człowieka, co przekłada się na możliwość przyswajania większego zakresu wiedzy. Według teorii Allporta w ten sposób możliwe jest nabywanie nowych umiejętności i rozwijanie zdolności, które w późniejszym okresie mogą warunkować rozwój zarówno osobisty, jak i społeczny. Adolescent dostrzega również coraz więcej szczegółów i cech przedmiotów oraz zjawisk, a także wskazuje na coraz liczniejsze związki przyczynowo-skutkowe, co jest niezwykle ważne nie tylko w samym formułowaniu problemów, ale też w ich rozwiązywaniu, ponieważ umiejętność ta ma znaczący wpływ na proces myślenia indukcyjnego²⁰.

¹⁴ Zob. B. J. Wadsworth, *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, tłum. M. Babiuch, Warszawa 1998, s. 39.

¹⁵ Por. D. Becelewski, *Repetitorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 203.

¹⁶ Analizatory są neurofizjologiczną podstawą odbioru i przetwarzania bodźców w spostrzeżeniach. Każdy analizator zbudowany jest z: receptora odbierającego bodźce i przetwarzającego je na impulsy bioelektryczne; drogi dośrodkowej, czyli włókien, które te impulsy przewodzą do kory mózgowej; ośrodka w korze mózgowej, który stanowi reprezentację analizatora. Dotarcie do tych ośrodków powoduje powstanie wrażeń i spostrzeżeń, co umożliwia percepcję otaczającego nas świata.

¹⁷ Zob. Becelewski, *Repetitorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 203.

¹⁸ Zob. B. Ostafińska-Molik, *Postrzeganie siebie i własnego zachowania w kontekście zaburzeń adaptacyjnych młodzieży*, Kraków 2014, s. 64-65 za: E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, Warszawa 2006.

¹⁹ Apercepcja – termin wywodzący się od Leibniza, który stosował go do nazwania ostatniej fazy percepcji; dla Herbarta (niemieckiego filozofa i psychologa, żyjącego w latach 1776-1841) apercepcja miała istotne znaczenie w procesie nabywania wiedzy. Uważał on, że spostrzegane cechy nowego przedmiotu, zdarzenia czy idei zostają przyswojone i odniesione do już istniejącej wiedzy.

²⁰ Zob. A. I. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka (...)*, dz. cyt., s. 257-259.

Sferą intensywnie rozwijającą się w okresie adolescencji jest sfera wyobrażeń, która w późniejszym czasie staje się niezwykle istotna dla myślenia twórczego, rozwoju kreatywności, wszelkiego planowania, tworzenia i projektowania, kreowania nowych koncepcji, ale też intensyfikacji własnych marzeń. Zdaniem wielu naukowców proces myślenia oparty jest o „przekształcenie przeszłego doświadczenia i wcześniej uformowanych wyobrażeń w nowe struktury”²¹. Z kolei do wyobrażeń można zaliczyć dowolne, odbieralne zmysłowo pobudzenia tj.: obrazy, dźwięki, zapachy, smaki, wrażenia dotykowe oraz inne sytuacje lub obrazy, które miały miejsce w przeszłości²². Warto w tym miejscu dodać, że na etapie dojrzewania znacząco rośnie zdolność do koncentrowania uwagi dowolnej, nawet do 45 min. Niekiedy, w formie przejściowej lub okresowej może pojawiać się tzw. labilność uwagi (zjawisko spotykane wśród dziewcząt w wieku od 12 do 14 lat oraz u chłopców między 14 a 15 rokiem życia), która powszechnie określana jest mianem tzw. roztrzepania. Nie jest to objaw niepokojący, o ile nie trwa zbyt długo i należy go postrzegać jako swoistą normę w procesie rozwojowym²³.

Okres adolescencji charakteryzuje się fazą kształtowania i rozwoju pamięci, której zakres znacząco się zwiększa. Dzięki temu możliwym jest intensywniejsze zapamiętywanie, kodowanie wiadomości i przyswajanie dużej ilości informacji. Jednocześnie postępuje także rozwój pamięci słowno-logicznej oraz poszerzają się możliwości w zakresie interesowania się szeregiem rozmaitych, często różniących się od siebie rzeczy. Na tym etapie ważnym jest ćwiczenie pamięci mechanicznej i wspomaganie w technikach uczenia się oraz samodzielnych metod poszerzania wiedzy. Dane empiryczne odnoszące się do umiejętności pamięciowych człowieka potwierdzają, że w okresie adolescencji jednostka osiąga szczyt możliwości pamięciowych²⁴.

W okresie dojrzewania znaczące zmiany dokonują się na poziomie myślenia. Zgodnie z koncepcją opracowaną przez J. Piageta między 11 a 15 rokiem życia pojawia się tzw. myślenie abstrakcyjne leżące u podstaw znaczącego skoku intelektualnego²⁵. Rozpoczyna się faza operacji formalnych, ułatwiających i umożliwiających nie tylko łączenie poszczególnych pojęć, ale też dokonywanie na nich szeregu rozmaitych operacji logicznych. Co istotne, dokonują się one bez potrzeby powiązywania ich w sposób sensoryczny, tj. poprzez odczucia słuchowe, dotykowe, czuciowe, smakowe czy węchowe. Powiązanie czy łącznie tych pojęć dokonuje się ze szczególną troską o ich sensowne, logiczne uzasadnienie i powiązanie. W taki właśnie sposób odbywa się uwolnienie umysłu dziecka i przejście w logiczny wymiar konkretności. Jest to proces, który

²¹ D. Becelewski, *Reperytorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 203.

²² Zob. K. Sztuka, *Wyobrażenia a rozwój duchowy*, red. M. Majczyńska, Kraków 2010, s. 15-17.

²³ Por. D. Becelewski, *Reperytorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 203.

²⁴ Por. B. Ziółkowska, *Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać potencjał młodych dorosłych?*, w: *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, red. A. I. Brzezińska, Gdańsk 2016, s. 439.

²⁵ Zob. J. S. Turner, D. B. Helms, *Rozwój człowieka (...)*, dz. cyt., s. 349-355.

odznacza się wysoką systematyzacją poszczególnych pojęć, niezwykle dbałością o logikę odnalezionych relacji i związków, ale też przywiązywania szczególnej uwagi do spójności idei. Poza dalszym rozwojem myślenia w wymiarze dedukcyjnym, znacząco rozwija się również myślenie indukcyjne, a stopniowo dochodzi do uruchomienia wszystkich możliwych operacji myślowych i zaczyna kształtować się poznawczy styl myślenia²⁶.

Z kolei w mowie adolescentów niezwykle charakterystycznym na tym etapie jest szybkie i znaczące poszerzanie zakresu słownictwa, doskonalenie stylu wypowiedzi i ciągle opanowywanie nowych kompetencji językowych. Wzrasta poziom poprawności i stylistyki językowej, co posiada istotny wpływ na procesy twórcze, szczególnie wówczas, kiedy jest to połączone z czynnym uczestnictwem w szeroko rozumianym życiu kulturalnym²⁷. W tym samym czasie w życiu młodzieży dokonują się także zmiany, na które znaczny wpływ ma grupa rówieśnicza. Efektem tego jest częste posługiwanie się żargonem grupy, stosowanie charakterystycznych dla grupy skrótów myślowych, idiomów, metafor, powiedzeń i kodów językowych, co niekiedy połączone jest z niedbałością w zakresie dykcji. Nierzadko w słownictwo młodego człowieka wplatają się także wulgaryzmy, osobliwy dowcip, obsceniczność wypowiedzi, uproszczenia obrazowe, czy trywialność, co w dłuższej perspektywie może posiadać ujemny wpływ na kolejne etapy rozwoju procesu komunikacji. Zdarza się, że takie zachowanie staje się werbalną etykietą, a co za tym idzie oralnym wyrazem przynależności do określonej grupy środowiskowej bądź warstwy społecznej np. w wymiarze lokalnym, rodowym, zawodowym lub jako wyraz przynależności do danej subkultury²⁸.

Nie mniej ważnym obszarem dokonujących się zmian w omawianym okresie rozwojowym jest rozwój emocjonalny. W literaturze przedmiotu nierzadko podkreśla się, że elementami dość często pojawiającymi się przy dorastaniu jest labilność (chwiejność) emocjonalna oraz ambiwalencja, tj. np. dość szybkie przechodzenie z dobrego nastroju do stanu przygnębienia. Poważne zmiany biologiczne (zwłaszcza neurohormonalne) skutkują tym, że doświadczane przez młode osoby emocje, powstają gwałtownie i szybko przyjmują duże nasilenie, na przykład niepohamowany śmiech z błahego powodu, z chwili na chwilę, przeistacza się w obniżony nastrój, a niekiedy nawet w głęboki smutek²⁹.

Dla dojrzewającego człowieka niezwykle ważna jest potrzeba afiliacji³⁰ zarówno w środowisku rodzinnym, jak i w grupie rówieśniczej, a także doświadczenie związane z

²⁶ Zob. J. S. Turner, D. B. Helms, *Rozwój człowieka (...)*, dz. cyt., s. 349-355

²⁷ Por. I. Obuchowska, *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 174.

²⁸ Por. M. Kokociński, *Rola grupy rówieśniczej w procesie socjalizacji młodzieży*, Poznań 2011, s. 64.

²⁹ Por. I. Obuchowska, *Adolescencja (...)*, dz. cyt., s. 172.

³⁰ Afiliacja stanowi formę zachowania ukierunkowanego nie tylko na inicjowanie, lecz także na adekwatne utrzymywanie pozytywnych i korzystnych relacji interpersonalnych. Obejmuje ona również zdolność jednostki lub

przyjaźnią³¹. Pojawiające się wówczas zauroczenia wymagają okazania wsparcia, szczególnie w okresie pierwszego zakochania. Rozpoczyna się flirtowanie, a potem łączenie się w pary, jednak nie jest to prosty proces, ponieważ nierzadko utrudnia go charakterystyczna dla tego okresu rozwojowego nieśmiałość. Manifestuje się ona w kontaktach z innymi ludźmi, a niekiedy może przyjmować formę lęku społecznego³². W przypadku, kiedy tego rodzaju stany utrzymują się zbyt długo, wymagają one pomocy wychowawczej, ponieważ niekontrolowane mogą znacząco wpłynąć na obniżenie własnej samooceny, powodować uczucie głębokiej alienacji i niekiedy stawać się powodem odczuwania potrzeby ucieczki od rzeczywistości, a wówczas możliwe jest sięganie po alkohol, narkotyki, wstępowanie do różnego rodzaju subkultur, a w najlepszym razie ucieczka np. do fikcji literackiej, muzyki czy nadmiernej sennieści³³.

Podobną strategię postępowania, dorastający, przyjmują w przypadku występowania przykrych emocji, przekonania o własnej kompromitacji, kiedy istnieje przekonanie o popełnionym błędzie, przypadkowych gafach, niezdarności lub popełnionych grzechach³⁴. W takich sytuacjach koniecznym jest udzielenie pomocy i wsparcia emocjonalnego³⁵, ponieważ w dłuższej perspektywie mogą one prowadzić do zachowań suicydalnych³⁶.

Osobnym problemem natury emocjonalnej może być obniżenie nastroju, które może prowadzić do depresji, co jest związane z kryzysem rozwojowym. Polega on przede wszystkim na utracie dotychczasowego przekonania o wszechpotędze nie tylko rodziców, ale też innych dorosłych. Może to objawiać się poczuciem wewnętrznej pustki, stratą niedawnych jeszcze dziecięcych marzeń, dostrzeganiu dotychczas niezauważalnego przemijania, ale też różnego rodzaju lękami, których powodem są: perspektywa dorosłości, obawa przed starością, śmiercią czy poczuciem głębokiej straty po czymś ważnym (jak np. po utracie miłości)³⁷.

Nieco innej natury są problemy związane z potrzebą „zmierzenia się z innymi”, w tym z sobą samym. W okresie adolescencji nierzadko dochodzi do jawnych, otwartych konfrontacji

grupy do angażowania się we współpracę z innymi podmiotami społecznymi, zarówno w obrębie własnej grupy, jak i poza jej granicami.

³¹ Por. M. Trojanowska, *Poziom rozwoju moralnego adolescentów a sposoby spostrzegania zagrożeń i reagowanie na zagrożenia*, „Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne” nr 1/2014, s.51-52.

³² Zob. Ł. Nikiel, S. Żołądkowska, J. Bukowska, *Nieśmiałość dzieci i młodzieży. Metody diagnostyczne*, „Psychologia Wychowawcza” nr 27/2023, s. 79-80.

³³ Zob. D. Becełewska, *Repetytorium z rozwoju(...)*, dz. cyt., s. 205.

³⁴ Por. K. Kuberska-Przekwas, *Samobójstwa wśród dzieci i młodzieży jako choroba społeczna*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” nr 1/2014, s. 58.

³⁵ Tamże, s. 63-64.

³⁶ Zespół suicydalny – to zespół myśli i zachowań związanych z samobójstwem. Jest to szczególny stan emocjonalny polegający na skierowaniu myśli, planów, fantazji, a także dążeń do spraw związanych z własną śmiercią i samobójstwem. To przekonanie o funkcjonowaniu w sytuacji bez wyjścia i braku możliwości uzyskania pomocy.

³⁷ Zob. R. Lemańczyk, *Psychoprofilaktyka zachowań ryzykowanych u młodzieży*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” t. 32 nr 3/2019 s. 153-154.

zarówno z dorosłymi, jak i z rówieśnikami, co może wiązać się ze zranieniami i występowaniem u młodych ludzi zachowań destrukcyjnych ze względu na poczucie winy i wyrzuty sumienia. Posiada to niebagatelny wpływ na pojawienie się dylematów moralnych³⁸.

Omawiając proces dojrzewania nie sposób pominąć rozwoju woli, z którym związany jest niezwykle nasilony przyrost woli oraz możliwość przewidywania skutków własnego postępowania przez jednostki. Często czynnikiem decydującym staje się w tym okresie nieugięta potrzeba „postawienia na swoim”, która w wielu przypadkach jest tak silna, że nawet perspektywa konsekwencji nie powstrzyma adolescenta przed przystąpieniem do różnych działań zgodnie z własną wolą. Bardzo często staje się to powodem konfliktów z najbliższym otoczeniem, psychologicznych rozstań, ale też z odczuwaniem żalu, nierzadko połączonym z odrzuceniem. Jest to jednak proces zmierzający do podejmowania decyzji na miarę własnych sił i możliwości, co ma znaczący wpływ na kształtowanie się osobistej tożsamości młodego człowieka³⁹.

Kolejnym, ważnym aspektem okresu dojrzewania jest rozwój społeczno-moralny. Pojawiające się w tym okresie zmiany psychofizyczne niekiedy mogą prowadzić do kryzysu rozwojowego – przede wszystkim uwidaczniającego się w obszarze społeczno – moralnym, w postaci: a) procesu tworzenia się własnej tożsamości, tj.: głębokiej potrzeby podejmowania własnych decyzji, wyboru życiowych celów, seksualności, ale też poszukiwania sensu istnienia, ukrytych aspiracji, poczucia własnej mocy czy możliwości związanych z podejmowaniem skutecznego działania; b) relacji z otoczeniem – głównie z bliskimi, pierwszych zauroczeń, afiliacji czy alienacji; c) poszukiwania idei i ideałów pod względem np. filozoficznym, społecznym, czy politycznym⁴⁰.

Zgodnie z teorią opracowaną przez J. Piageta⁴¹, adolescent stosuje rozszerzoną skalę czasową, co w praktyce oznacza, że potrafi otwarcie myśleć o swojej przyszłości. Jest zdolny do myślenia o ideach w sposób bezpośredni – nawet wówczas, kiedy jego idee nie są w sposób bezpośredni związane z rzeczywistością w danym momencie. Jest również skłonny do manipulowania nimi. W związku z tym może stać się w tym okresie idealistą i zgodnie z nią przyjąć własną postawę życiową.

Ważnym aspektem tego problemu jest również tzw. młodzieńczy idealizm⁴². Uważa się, że stanowi on specyficzną postać młodzieżowego światopoglądu a rozpoczyna się on w pierwszym okresie dorastania i przyjmuje wówczas postać tzw. idealizmu antycypacyjnego. W najprostszym

³⁸ Zob. K. Piotrowski, B. Ziółkowska, J. Wojciechowska, *Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania t. 5*, w: *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*, red. A. I. Brzezińska, Warszawa 2014, s. 17-19.

³⁹ Por. D. Opozda, *Wychowawcza funkcja rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży*, „Przegląd Pedagogiczny” nr 1/2007, s. 54.

⁴⁰ Zob. D. Becelewska, *Repetitorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 207.

⁴¹ Zob. B. J. Wadsworth, *Teoria Piageta (...)*, dz. cyt., s. 154-155.

⁴² Zob. P. Oleś, *Kryzys wartości u współczesnej młodzieży*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzesckie” nr 2/1993, s. 33-34.

rozumieniu polega to na snuciu optymistycznej wizji przyszłości i głębokiej, silnej wierze we własne możliwości oraz w to, że możliwym jest zrealizowanie przyjętych planów i zamierzeń. Z czasem pojawiają się jednak pewne trudności powodujące bunt i rozczarowanie, a później pojawia się idealizm kompensacyjny. Najczęściej przyjmuje on postać krytyki, nihilizmu i cynizmu. Niekiedy postawy te, mogą ujawniać się także w późniejszych etapach życia. Jeżeli zaistnieją odpowiednie, korzystne warunki wychowawcze najczęściej dochodzi do złagodzenia stawianych wymagań wobec szeroko rozumianego świata, lecz czasami może się to przerodzić w idealizm normatywny, pozwalający w sposób praktyczny rozróżnić cele możliwe i nierealne do osiągnięcia⁴³.

Inną, lecz nie mniej ważną kwestią w rozwoju adolescenta jest jego stosunek do własnej seksualności – przeważnie wynikający z procesu wychowania oraz, coraz częściej, z wiedzy i doświadczeń czerpanych z Internetu. W tym zakresie może on wykazywać się wysokim poziomem niestabilności – odpowiednio od poczucia pełnej akceptacji (męskości i kobiecości) po odczuwanie zawstydzienia, a niekiedy nawet nieakceptacji swojego ciała lub ogólniej – siebie⁴⁴. W przypadku, gdy negatywne odczucia seksualne utrzymują się zbyt długo, mogą stać się przyczyną pojawienia się poważnych problemów rozwojowych jednostki, których skutki mogą przejawiać się w kolejnych etapach rozwojowych poprzez następujące postawy: a) od głębokiego poczucia człowieczeństwa aż do silnego zaprzeczenia własnej seksualności (ozieźbłość seksualna, aseksualizm); b) od zachowań mogących świadczyć o rozwiązłości seksualnej (hedonizm, seksoholizm) do perwersji i dewiacji, a nawet do odczuwania niechęci do prokreacji w wymiarze psychologicznym, u podstaw czego leży przeważnie wyparcie, bądź niewykształcenie się w sposób właściwy uczuć ojcowsko – macierzyńskich⁴⁵.

W tym okresie rozwojowym istnieje także ryzyko nadmiernej koncentracji na własnej seksualności, co wiąże się z przykładaniem nadmiernej uwagi do własnego wyglądu, przesadnym odchudzaniem, przyjmowaniem różnego rodzaju anaboliów⁴⁶, co w efekcie może mieć ujemny wpływ na rozwój jednostki i powodować zaburzenia łaknienia. Drugim problemem jest to, że może pojawić się problem niedocenienia holistycznego rozwoju własnej osoby⁴⁷. Uzasadnia to słuszność tezy, że odpowiednie wychowanie seksualne dziecka powinno być procesem obecnym w każdym z okresów rozwojowych – zgodnie z jego wiekiem i możliwościami poznawczymi, a w

⁴³ P. Oleś, *Kryzys wartości (...)*, dz. cyt., s. 33-34.

⁴⁴ Zob. J. S. Turner, D. B. Helms, *Rozwój człowieka (...)*, dz. cyt., s. 366-370.

⁴⁵ Zob. D. Becełewska, *Repetitorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 208.

⁴⁶ Anaboliki – substancje imitujące naturalny testosteron; stanowią grupę wytwarzanych syntetycznie hormonów. Sterydy anaboliczne mają wpływ na zwiększenie wytrzymałości masy mięśniowej, dlatego często są opisywane jako substancje poprawiające wydajność fizyczną, zwłaszcza podczas treningów siłowych.

⁴⁷ Por. M. Komorowska-Pudło, *Wychowanie seksualne w ujęciu holistycznym*, „Roczniki Pedagogiczne” t. 7(43) nr 3/2015, s. 67-68.

okresie dojrzewania staje się ono szczególnie ważne i co jest najistotniejsze – dorastające dziecko nie może być pozostawione z tym samo. Niedostrzeżenie problemu w odpowiednim czasie bądź bagatelizowanie tej kwestii może skutkować trudnymi do późniejszego zniwelowania, konsekwencjami rozwojowymi⁴⁸.

Nie mniej ważnym aspektem w rozwoju społeczno-moralnym adolescenta jest akceptacja i afiliacja z własną grupą rówieśniczą. Jest to istotna kwestia również ze względu na to, że relacje z rówieśnikami mają kluczowy wpływ na sposób kształtowania się umiejętności wchodzenia w poszczególne role społeczne, a więc poznawanie ich zasad i reguł. Stąd tak ważnym jest to, aby młody człowiek był akceptowany przez grupę rówieśniczą, ponieważ sposób, w jaki odbywa się ten proces warunkuje sposób postrzegania i respektowania zakładanych przez konkretną grupę norm. Znaczenie grupy rówieśniczej jest niebagatelne i nie sposób go pominąć przy opisywaniu okresu adolescencji. W czasie dojrzewania, to grupa rówieśnicza narzuca określony styl zachowania, sposoby porozumiewania się, a nawet ubierania. Relacje z rówieśnikami mają ogromne znaczenie dla procesu rozwoju jednostki, ponieważ także bezpośrednio wpływają na jej aspiracje i dalsze, życiowe plany. Niekiedy jednak zdarza się, że ta sama grupa może oddziaływać negatywnie na jednostkę – choćby poprzez jej pauperyzację. W sytuacji, kiedy jednostka zostaje odsunięta czy odrzucona przez grupę uznawaną za elitarną jest zmuszona szukać innej grupy, przeważnie niżej usytuowanej bądź też poszukuje akceptacji, np. przez grupę subkulturową⁴⁹.

Innym, dość charakterystycznym zjawiskiem okresu adolescencji jest pojawienie się „kryzysu autorytetów”. Zdaniem A. Rynio „młodzież jest coraz bardziej osamotniona, zdesperowana i zbuntowana. Często więc odsuwa się od starszych w przekonaniu, że sama znajdzie to, czego własny dom i szkoła jej nie dały. Kryzys szkoły i domu naznaczony jest niszczeniem, a w konsekwencji brakiem autorytetów i osób znaczących”⁵⁰. Na etapie dojrzewania problem kryzysu autorytetów jest szczególnie widoczny w relacjach z najbliższym otoczeniem i koncentruje się głównie na negacji autorytetu rodziców, ale też – w szerszej perspektywie – ogółu dorosłych. Wpisują się w niego także dotychczas utrwalone tradycją prawdy, twierdzenia naukowe, idee i ideologie⁵¹. Jest to jednak zjawisko mogące mieć także pozytywny wymiar, ponieważ może to sprzyjać: przyswajaniu nowych koncepcji/ wartości lub łatwiejszemu procesowi interioryzacji inaczej nazywanemu uwewnętrznieniem (jednostka przyjmuje za swoje zewnętrzne normy, wartości, wzorce czy postawy)⁵².

⁴⁸ Zob. E. Rojewska, *Rodzice wobec wychowania seksualnego młodzieży. Raport z badań*, „Studia Paedagogica Ignatiana” t. 22 nr 2/2019, s. 163-164.

⁴⁹ Zob. K. Piotrowski, B. Ziółkowska, J. Wojciechowska, *Rozwój nastolatka (...)*, dz. cyt., s. 20-22.

⁵⁰ A. Rynio, *Autorytet osób znaczących w kształtowaniu osobowości dojrzałej*, „Ethos”, nr 1(37)/1997, s. 122.

⁵¹ Zob. M. Mazurek, *Konieczność dziejowa kryzysu autorytetów i (związanej z nim) kultury niedojrzałości*, „Kultura-Media-Teologia” nr 24/2016, s. 45-47.

⁵² Por. D. Becelewska, *Repetitorium z rozwoju (...)*, dz. cyt., s. 209.

Ze względu na ogół omówionych zmian i procesów zachodzących w okresie dojrzewania, w zakresie rozwoju społeczno-moralnego, uważa się, że jest to okres niezwykle ważny dla właściwego kształtowania się sfery moralnej i kompetencji społecznych jednostki. Ponieważ jest to czas kształtowania się elementarnych cech osobowości człowieka, każda młoda osoba na tym etapie życia musi stawić czoła nowym wyzwaniom, które często ją przerastają. Ważnym jest to, aby młodzież mogła w tym okresie nie tylko korzystać z wcześniej opanowanych umiejętności, ale miała również możliwość otrzymania wsparcia, towarzyszenia i doświadczania pomocy ze strony dorosłych. Takie działania mogą skutkować dalszą, pozytywną ewolucją osobowościową jednostki oraz nabywaniem przez nią nowych kompetencji, które z czasem zostaną z sukcesem przeniesione do kolejnych okresów rozwojowych⁵³.

Ostatnią, ważną płaszczyzną rozwoju w okresie adolescencji, której nie sposób pominąć jest rozwój duchowy. Mniej więcej w połowie tego okresu dokonuje się niezwykle dynamiczny i intensywny proces kształtowania się moralności a także systemu wartości i światopoglądu jednostki, co ma znaczący wpływ na jej religijność⁵⁴. Koncepcja rozwoju wiary została przedstawiona w teorii J. Fowlera. Badacz ten wyróżnił kilka stadiów rozwojowych religijności, przy czym na okres adolescencji przypada stadium 3. i 4., a więc kolejno stadium wiary syntetyczno-konwencjonalnej (między 12 a 18 r. ż.) oraz stadium wiary indywidualno-refleksyjnej (od 18 do ok. 30 r. ż.)⁵⁵.

Na tym etapie w życiu adolescentów zauważa się zmiany w postaci większej refleksyjności, coraz większej świadomości posiadania przez *ja* osobistego systemu wartości⁵⁶, poszukiwań sensu życia i tożsamości. Niejednokrotnie w okresie tym dochodzi do tzw. kryzysów religijnych. Z kolei do czynników, które odgrywają znaczącą rolę w procesie rozwoju duchowego młodych można zaliczyć postawy członków rodziny, grupy rówieśniczej, edukację religijną, *mass media* czy chociażby różnego rodzaju doświadczenia życiowe, które mogą skutkować pogłębieniem lub osłabieniem wiary jednostki.

Niezwykle ważnym zadaniem i zarazem wyzwaniem dla osób dorosłych, odpowiedzialnych za wychowanie i proces formacji młodzieży jest opieka i towarzyszenie im w tym trudnym dla nich czasie rozwoju duchowego. Okresy tzw. kryzysów religijnych doświadczanych przez młode osoby w momencie ich dojrzewania wydają się stanowić naturalny etap w procesie rozwoju duchowego człowieka, który często jest połączony z kryzysem własnej

⁵³ Por. A. Brzezińska, *Spółeczna psychologia rozwoju*, red. J. Brzeziński, M. Bigaj, Warszawa 2004, s. 237.

⁵⁴ Por. M. Czerwińska-Jasiewicz, *Psychologia rozwoju młodzieży w kontekście biegu ludzkiego życia*, red. J. Siemińska, Warszawa 2015, s.118; zob. także: M. Zemło, *Socjologiczny portret młodzieży szkolnej*, Białystok 2024.

⁵⁵ Zob. E. Rydz, *Tendencje rozwojowe religijności młodych dorosłych*, red. E. Struś, Lublin 2012, s. 16-17.

⁵⁶ Tamże, s. 17.

tożsamości⁵⁷. Niejednokrotnie powoduje to opór adolescentów przed doktrynami religijnymi. Dorastanie zazwyczaj jest czasem kwestionowania wiary, jednak na tym właśnie etapie rozwoju człowieka często dokonuje się nawrócenie, ale też powstaje mnóstwo związanych z wiarą wątpliwości i pytań⁵⁸. Ważnym jest więc wypracowanie pewnego kompromisu, wystrzeganie się wszelkiego przymusu, prawienia morałów czy wprowadzania nazbyt surowych restrykcji. Nie powinno się unikać rozmów o Bogu, ale też ważnym jest, aby odpowiednio i przekonująco argumentować rozmowę, bądź też poprzez wiarę starać się podnieść poziom samooceny nastolatka. Zwolennicy tej tezy są zdania, że adolescent może w ten sposób doświadczyć sensu własnego istnienia, sumienia i doświadczyć niezwykłego poczucia przynależności i akceptacji we wspólnocie Kościoła⁵⁹.

2.1.2. Obraz młodzieży należącej do generacji „Z”

Po omówieniu najważniejszych aspektów okresu dojrzewania, przy nakreślonym obrazie wielopłaszczyznowych zmian zachodzących w tym okresie, ważnym dla dalszego rozważania nad obrazem licealistów diecezji świdnickiej wydaje się także dokonanie charakterystyki współczesnej młodzieży, określanej obecnie jako tzw. pokolenie „Z”.

Zgodnie z teorią opracowaną przez A. Giddensa i P. Suttona *pokolenie* to „ogół jednostek urodzonych i żyjących w tym samym czasie. O przynależności do pokolenia decyduje nie tylko rok urodzenia, lecz także wspólnota doświadczeń kształtowanych przez konkretne społeczeństwo”⁶⁰. W kontekście socjologicznym pokolenie odnosi się więc do populacji, podzielonej pod względem wieku, co ma na celu pełniejsze i bardziej kompleksowe zrozumienie istoty dokonujących się przemian w konkretnej grupie społecznej⁶¹.

Współcześnie funkcjonuje podział na kilka generacji (pokoleń), do których zalicza się:

- pokolenie *the Silent Generation*: urodzonych między 1922 a 1944, to tzw. budowniczości współczesnej Europy,
- pokolenie BB: osoby urodzone pomiędzy 1945 a 1964 rokiem (określani również mianem baby boomers, boomers lub bumerów), tzw. pokolenie wyżu demograficznego i gospodarczego boomu,
- pokolenie X: ludzi urodzonych pomiędzy 1965 a 1980 rokiem, dorastających w czasach światowego kryzysu gospodarczego lat siedemdziesiątych,

⁵⁷ Zob. D. Musiał, *Kształtowanie się tożsamości w adolescencji*, „Studia z psychologii w KUL” t. 14/2007, s. 80-84.

⁵⁸ Por. M. Dacka, T. Kopiczko, *Katechetyczne i psychologiczne aspekty przynależności do wspólnoty Kościoła w okresie wczesnej adolescencji*, „Verbum Vitae” t. 42 nr 1/2024, s. 209-210.

⁵⁹ Tamże, s. 221-223.

⁶⁰ Por. A. Giddens, P. Sutton, *Socjologia*, Warszawa 2012, s. 1084.

⁶¹ Zob. A. Giddens, P. Sutton, *Socjologia (...)*, dz. cyt., s. 1084 – 1085.

- pokolenie Y (millenialsi): urodzonych pomiędzy 1981 a 1996 r., wychowywanych w epoce globalizacji i nieograniczonych możliwości dostępu do Internetu,
- pokolenie Z: osoby urodzone pomiędzy 1995 a 2010 rokiem, których określa się jako *Generacja Z* bądź *gen Z*,
- oraz pokolenie Alfa: urodzonych po 2010 roku⁶².

Niniejsza dysertacja dotyczy licealistów diecezji świdnickiej, którzy należą do pokolenia „Z”. Są to uczniowie szkół ponadpodstawowych, którzy w momencie prowadzenia badań przechodzą okres dojrzewania. Z tego powodu warto po krótko przedstawić najważniejsze informacje odnoszące się do generacji „Z”, aby uzyskać jak najpełniejszy obraz współczesnej młodzieży.

Pierwszą cechą wyróżniającą pokolenie „Z” jest katalog wartości. Wartości, wśród których do najważniejszych należą robienie kariery, osiągnięcie sukcesu i zarabianie pieniędzy. Są to cele, które w zdecydowany sposób odróżniają je od wcześniejszych pokoleń „X” czy „Y”, dla których wartościami o nadrzędnym znaczeniu były rodzina i zachowanie dobrego zdrowia. Generacja „Z” wykazuje jednak znacznie większą skłonność do myślenia o przeszłości, co przejawia się często w poszukiwaniu sposobów na oszczędzanie lub współdzielenie się poszczególnymi dobrami. Przedstawiciele pokolenia „Z” są niezwykle otwarci – zarówno na różnego rodzaju nowe doświadczenia, ale też na różnorodne problemy otaczającego ich świata. Przywiązują oni dużą wagę do natury, czego wyrazem jest aktywne zainteresowanie zagadnieniami związanymi z ekologią oraz uwzględnianie zasad zrównoważonej konsumpcji⁶³.

Prawdziwą formą szczęścia dla pokolenia „Z” jest możliwość samorealizacji oraz spełnianie się na różnych płaszczyznach życia. Poszukuje ono nowych możliwości, ponieważ chce funkcjonować w znacznie szerszy sposób, co w dużej mierze zapewniają mu sieci społecznościowe, w tym także tworzenie się różnorodnych wspólnot, które umożliwiają realizację tych potrzeb⁶⁴. Ta cecha szczególnie odróżnia pokolenie „Z” od pokolenia „X”, które zdecydowanie koncentruje się przede wszystkim na bliskich, bezpośrednich relacjach. Tymczasem generacja „Z” dynamicznie wychodzi z inicjatywą, aby w sposób samodzielny i niezależny kreować własną rzeczywistość, dlatego w sposób aktywny i niezwykle intensywny reaguje i postrzega świat, opiniuje napotkane oferty, ale też podejmuje próby wprowadzania w nie zmian⁶⁵.

⁶² Por. B. Hysa, *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie”, z. 97/2016, s. 387.

⁶³ Zob. K. Mazurek-Łopacińska, *Generacja Z – cele, wartości życiowe i wyzwania dla współczesnych przedsiębiorstw*, „Konsumpcja i Rozwój” nr 4 (25)/2018, s. 65-66.

⁶⁴ Por. M. Błachowska-Szmigiel, *Pokolenie Z w przestrzeni edukacji formalnej: potrzeby i wyzwania*, „Studia Edukacyjne” nr 70/2023, s. 173.

⁶⁵ Por. *Co to jest Pokolenie Z? Charakterystyka nowej generacji pracowników i konsumentów* [online], https://www.ey.com/pl_pl/workforce/pokolenie-z-co-to-jest [dostęp: 11.10.2023 r.].

Pomimo wielu korzystnych i pozytywnych cech generacji „Z” jest to pokolenie, które posiada szereg problemów, ponieważ nie tylko nieustannie dąży do doskonałości, ale też cechuje się poczuciem wielkiej samotności, szczególnie w mediach społecznościowych. Paradoksalnie jest to pokolenie, które posiada nieograniczone możliwości w zakresie pozostawania w kontakcie z innymi ludźmi, jednak jest to generacja najbardziej samotna i najbardziej niepewna siebie. Epoka wielkiego, wszechobecnego Internetu stwarza bowiem, wiele możliwości, ale też niesie ze sobą mnóstwo problemów⁶⁶. Młodzi ludzie, tzw. cyfrowi tubylcy eksponują za pomocą świata wirtualnego najlepsze elementy swojego życia: idealne sylwetki, niebanalne jedzenie, miejsca spędzania wolnego czasu, uwieczniają spotkania towarzyskie czy pokazują zdjęcia z przyjaciółmi. Świat wirtualny z jednej strony może zapewnić aplauz, z drugiej jednak wiąże się z ryzykiem poddawania ciągłej ewaluacji, co sprawia, że zainteresowanie publiczne może być przyciągane zarówno przez sukcesy, jak i porażki. Wybiórczość publikowanych treści prędzej czy później może sprowadzać się do zakrzywienia się obrazu własnego życia pod wpływem różnorodnych, nie zawsze słusznych i podstawnych porównań⁶⁷.

Kontakty nawiązywane przez osoby z pokolenia „Z” są znacznie bardziej przelotne i powierzchowne. Zdecydowanie ważniejsza jest liczba nawiązanych relacji, aniżeli ich jakość. Wynika to z faktu, że generacja „Z” nie posiada tak głębokich potrzeb angażowania się w relacje, co – jak się podkreśla – wynika z faktu, że dysponuje ona znacznie mniejszą ilością zarówno czasu, jak i niezbędnej ku temu energii. Współczesna młodzież żyje w „erze braku zobowiązań, nieuchwytności, łatwych ucieczek i beznadziejnych pogoni”⁶⁸. Każda prowadzona rozmowa może być przerwana w dowolnym wręcz momencie, więc w praktyce w chwili pojawiania się konfliktu nieoczekiwanie kończy się konwersacją, co jest znacznie łatwiejsze niż w przypadku prowadzenia rozmowy twarzą w twarz. Nawiązywane kontakty za pośrednictwem sieci są więc dla pokolenia „Z” łatwe i proste. Co więcej dają wręcz nieograniczone poczucie zarówno kontroli, jak i bezpieczeństwa, a nade wszystko – anonimowości⁶⁹. Młodzi ludzie często ukrywają swoją tożsamość za awatarem, co daje im nieograniczone możliwości dowolnego manipulowania własnym wizerunkiem. Wynika to niejednokrotnie z faktu, że współczesność wywiera na każdą jednostkę potężną presję związaną nie tylko z wyglądem, ale też odpowiednim zachowaniem –

⁶⁶ Zob. O. Ławińska, A. Korombel, *Pokolenie Z jako wyzwanie współczesnego zarządzania przedsiębiorstwem. Relacje, media społecznościowe i crowdsourcing*, Częstochowa 2023, s. 15-16.

⁶⁷ Zob. W. Praszek, M. Wojtkowiak, *Zmienni, biegli, zagubieni... Kilka słów o samotności młodych ludzi w e-rzeczywistości*, w: *Wyzwania współczesnego świata t. 5*, red. J. Kawa, Łódź 2020, s. 66-68.

⁶⁸ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, przekład T. Kunz, Kraków 2006, s. 187.

⁶⁹ Por. G. Opielak, A. Nadulska, J. Piotrkowicz, Ł. Szeszko, *Komputer i Internet w życiu młodzieży szkolnej*, „Człowiek i Zdrowie” t. 7 z. 4/2013, s. 3.

stąd odbiorca tego rodzaju komunikatów podświadomie (lub świadomie) chce wpisać się w ów kanon, kreując siebie na człowieka doskonałego⁷⁰.

Niezwyczajnie ważnym problemem pokolenia „Z” jest rosnące uzależnienie od Internetu, z którym zmagają się coraz większa liczba młodych ludzi. Wynika to z faktu, że odczuwają oni obawę przed wyłączeniem sieci, ponieważ w ich przekonaniu może się to wiązać z ryzykiem ominięcia czegoś niezwykle ważnego (tzw. FOMO – z ang. *Fear of Missing Out* – czyli „strach przed przegapieniem / ominięciem” – tłumaczenie własne). Telefon stał się głównym ośrodkiem wszechświata dojrzewającego człowieka, który często traktuje go jako swoiste „przedłużenie ręki”. Niczym nadzwyczajnym jest fakt, że używa się go w czasie spotkań towarzyskich, co niekiedy określa się mianem „smartwicy” (z połączenia słów: „smartfon” i „martwica”) – a więc „choroby na smartfona”. Korzystanie z telefonu w czasie spotkań z innymi ludźmi ostatecznie prowadzi do pojawiania się w późniejszym czasie głębokiego poczucia osamotnienia, ale też poważnych zaburzeń komunikacyjnych z realnymi ludźmi w otoczeniu⁷¹.

Katalog problemów i trudności jest znacznie szerszy. Dostrzeżono bowiem, że generacja „Z” przejawia zaburzenia w sferze poznawczej. Odczuwają oni przymus ścisłego, ciągłego kontrolowania własnego wizerunku (szczególnie w sieci), ale też odczuwają ciągłą potrzebę monitorowania informacji – nawet wówczas, kiedy nie pochodzą one z rzetelnego, wiarygodnego źródła⁷².

Rozwój technologiczny bez wątpienia posiada ogromny wpływ na współczesny proces kształtowania się młodego pokolenia, jednak należy wspomnieć, że obecne pokolenie „Z”, a tym samym młodzież diecezji świdnickiej jest pierwszą generacją, która w pełni dorasta w dobie tak intensywnej cyfryzacji⁷³. Nie sposób jednak w pełni zbadać skutki tego procesu, ponieważ jego postęp dokonuje się znacznie szybciej niż możliwość opracowania konkretnych statystyk odnoszących się do jego efektów – szczególnie w perspektywie długookresowej⁷⁴.

2.2. Kwestionariusz ankiety jako narzędzie badawcze

Omówienie problematyki związanej z kwestionariuszem ankiety jako narzędziem badawczym zastosowanym dla niniejszej dysertacji wymaga w pierwszej kolejności wyjaśnienia

⁷⁰ Zob. A. Całek, *Pokolenie Z – próba diagnozy*, „Zeszyty Prasoznawcze” t. 64 nr 1(245)/2021, s. 106.

⁷¹ Por. B. Wesoła, *Rosnie liczba nastolatków uzależnionych od Internetu oraz mających myśli samobójcze. To trzeba wiedzieć*, „Strefa edukacji” 2022 [online], <https://strefaedukacji.pl/rosnie-liczba-nastolatkow-uzalezniionych-od-internetu-oraz-majacych-mysli-samobojcze-to-trzeba-wiedziec/ar/c5-16855895> [dostęp: 13.10.2023 r.].

⁷² Zob. A. Żarczyńska-Dobiesz, B. Chomątowska, *Pokolenie „Z” na rynku pracy – wyzwania dla zarządzania zasobami ludzkimi*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” nr 350/2014, s. 407.

⁷³ Por. D. Kukła, M. Nowacka, *Charakterystyka podejścia do pracy przedstawicieli pokolenia Z – praca w systemie wartości młodych. Cz. 1*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” z. 3/2019, s. 123.

⁷⁴ Por. A. Hansen, *Wyloguj swój mózg. Jak zadbać o swój mózg w dobie nowych technologii*, Kraków 2020, s. 209.

tego terminu. Nie jest to zadaniem łatwym, ponieważ wszystkie dziedziny naukowe w nieco inny sposób wyjaśniają jego istotę. Z tego powodu ważnym wydaje się uchwycenie najważniejszych i najbardziej charakterystycznych cech i wykazanie znaczenia tej metody badawczej w pracach empirycznych.

2.2.1. Technika ankietowania

Wielokrotnie i w różnych opracowaniach metodologicznych podkreśla się, że ankietę należy postrzegać jako niezastąpione narzędzie służące poznawaniu szeroko pojętej przestrzeni – na każdej jej płaszczyźnie. Stanowi ona doskonały sposób na poznawanie rozmaitych cech zbiorowości, zaistniałych faktów, opinii na ich temat oraz różnorodnych danych liczbowych⁷⁵. Przyjmuje się, że bez względu na przyjętą definicję ankiety powinna ona charakteryzować się kilkoma ważnymi cechami, spośród których do najważniejszych należy zaliczyć sposób formułowania pytań, które z kolei powinny odznaczać się konkretnością (jednoznacznością i zrozumiałością dla ankietowanego), pytaniami jak najkrótszymi (pojedynczymi i prostymi pod względem składniowym), możliwością (za ich pomocą) weryfikacji założeń badawczych, brakiem sugestii w zakresie sposobu odpowiedzi, niestosowaniem podwójnych zaprzeczeń, logicznym porządkiem, zaadresowaniem do określonej grupy odbiorców, nie stosowaniem fachowego, trudnego słownictwa⁷⁶.

Badania ankietowe (ilościowe) mogą przyjmować formę weryfikacyjną bądź diagnostyczną. W pierwszym z wymienionych przypadków umożliwiają one potwierdzenie bądź odrzucenie przyjętej wcześniej tezy, natomiast w drugim przypadku jej przeprowadzenie umożliwia zbadanie określonego, wybranego wycinka rzeczywistości a w oparciu o wyniki badania możliwym jest formułowanie dalszego kierunku rozwoju obserwowanego (badanego) problemu. W ten sposób podjęcie decyzji o wykorzystaniu techniki ankietowej najczęściej jest wynikiem analizy istoty problemu, którego rozwiązania podejmuje się badacz⁷⁷.

Pierwszym etapem przygotowania badań ankietowych jest odpowiednie ich zaplanowanie i przygotowanie poszczególnych etapów pracy. Najczęściej kluczowym punktem wyjścia jest przygotowanie zestawu pytań, na które poszukuje się odpowiedzi. Posłużą one do sporządzenia hipotez badawczych, a więc wysoce prawdopodobnych założeń odnoszących się do pewnych zależności, zachodzących pomiędzy określonymi (wybranymi) zmiennymi⁷⁸. Warto w tym

⁷⁵ Zob. T. Pileh, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 97.

⁷⁶ Zob. T. W. Mangione, *Ankietowanie pocztowe w badaniach marketingowych i socjologicznych*, Warszawa 1999, s. 31-37.

⁷⁷ Por. E. Stańczyk-Hugiet, *Cele i problemy badawcze w badaniach naukowych*, w: *Metody badań ilościowych w zarządzaniu*, red. Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolasińska – Morawska, Łódź 2021, s. 55-57.

⁷⁸ Zob. W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995, s. 46.

miejscu zaznaczyć, że hipoteza w prawdzie posiada wyraźnie formę twierdzenia to w istocie jest pytaniem, na które poszukuje się odpowiedzi⁷⁹.

Kolejnym krokiem w projektowaniu badań jest konieczność określenia zakresu badania, w tym również wskazania populacji generalnej, co w praktyce oznacza potrzebę zidentyfikowania jednostki stanowiącej przedmiot badania. W ten sposób możliwym jest określenie podstaw, w oparciu o które dokonywany będzie dobór próby badawczej. Istnieje możliwość szerokiego wyboru spośród dostępnych metod doboru próby, jednak zasadniczym kryterium decydującym o wyborze jest przede wszystkim liczba oraz struktura populacji generalnej. Do grona najczęściej stosowanych prób należą m.in.: prosta próba celowo-losowa, próba kwotowa, warstwowa, grupowa (inaczej: zespołowa), ale również losowanie dwustopniowe. Zgodnie z główną zasadą przyjmuj się, że rozmiar próby powinien odpowiednio zapewniać istotność statystyczną otrzymanych wyników⁸⁰.

Ze względu na swój uniwersalny charakter, kwestionariusz ankiety, doskonale sprawdza się jako metoda gromadzenia zarówno badań jakościowych i ilościowych. Pierwsze z wymienionych stosowane są wówczas, kiedy celem pracy badacza jest pogłębienie wiedzy na określony temat; zbadanie sedna interesującego go problemu oraz jak najbardziej kompleksowe i wszechstronne poznanie istoty badanej zjawiska. Tym samym koncentruje się on głównie na poszczególnych cechach obiektów, ale też na przebiegu zachodzących w nich procesach i znaczeniach, które mogą (acz nie muszą) być kwalifikowalne w kategoriach ilości, bądź wielkości. Mogą m.in. zmierzać do objaśnienia motywów postępowania, dotarcia do ukrytych przyczyn i motywacji, ale też ustalenia i odpowiedniego zinterpretowania głęboko ukrywanych emocji i przekonań. Zgromadzone w ten sposób informacje po przeprowadzeniu ich opisowej analizy pozwolą na opracowanie wyników istotnie wzbogaconych szeregiem najciekawszych cytatów.

Nieco inną postać przyjmują badania ilościowe, ponieważ – w najprostszym ujęciu – ich wyniki przyjmują postać wartości liczbowych, które prezentowane są najczęściej w postaci tabel i wykresów. Ze względu na to, że istnieje różny charakter danych odpowiednio można zastosować niezwykle szeroką paletę metod statystycznych służących ich analizie, a niekiedy wykorzystywane w tym celu testy parametryczne bardzo często pozwalają na uzyskanie lepszej interpretowalności w zakresie uzyskanych wyników.

Ważnym i wartym podkreślenia jest to, że nie należy postrzegać badań jakościowych i ilościowych jako wzajemnie alternatywnych, ponieważ zwykle zachowują one pełną komplementarność. Ponadto, formę pomiaru w zdecydowanej większości przypadków

⁷⁹ E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego a wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica” t. 37 nr 874/2015, s. 56.

⁸⁰ Tamże, s. 56-57.

determinuje rodzaj gromadzonych danych. W praktyce oznacza to, że w zależności od rodzaju zbieranych danych zastosowanie znajdują różnego rodzaju mierniki i skale, a tym samym badacz odpowiednio i w zależności od potrzeb kalibruje poziom badanych zjawisk⁸¹.

W tym miejscu warto zauważyć, że istotne znaczenie w procesie przeprowadzania badań i wyboru ich rodzaju odgrywają zmienne. W najprostszym ujęciu *zmienna* rozumiana jest jako „dowolna cecha, właściwość lub czynnik, która przybiera charakterystyczne wartości w badanym zbiorze. Jest ona także odnoszona do każdej osoby lub całości społecznej, którą można zaobserwować na różnych poziomach i w różnym natężeniu”⁸².

Sposób klasyfikacji zmiennych uzależniony jest najczęściej od wybranego kryterium podziału, jednak zgodnie z najczęściej przytaczanym podziałem wyróżnia się zmienne niezależne i zależne. Zmienne niezależne, które należy postrzegać jako wartości wyjaśniające, najczęściej leżące u podstaw zmian zachodzących w innej zmiennej; posiadają wpływ na zmienne zależne (jak np.: płeć, wiek, miejsce zamieszkania). Innymi słowy zmienna niezależna jest wartością, której nie próbuje się wyjaśnić, ponieważ jest uznawana jako dane. Z kolei zmienne zależne to zmienne, co do których zakłada się, że są spowodowane w sposób przyczynowy bądź też uzależnione od innego typu zmiennej – najczęściej zmiennej niezależnej (jak np. poziom dochodów, czy reprezentowane poglądy światopoglądowe lub polityczne). Do pozostałych rodzajów zmiennych należy zaliczyć zmienne: ilościowe i jakościowe, ciągłe i skokowe, główne i poboczne, kontrolowane i niekontrolowane⁸³.

Kolejnym etapem pracy badawczej, odpowiednio po określeniu celu, zakresu i charakteru przeprowadzanego badania jest przygotowanie narzędzia badawczego, tj. kwestionariusza ankietowego, który służy zbieraniu danych empirycznych. Następnie można przejść do przeprowadzenia tzw. badania pilotażowego, co pozwala sprawdzić i jednocześnie zweryfikować poprawność narzędzia badawczego, a w razie konieczności – wprowadzić niezbędne poprawki i korekty. Po ewentualnym wprowadzeniu zmian możliwym jest przeprowadzenie właściwego badania ankietowego, następnie dokonanie analizy właściwymi do wybranych metod i ostateczne opracowanie i zwizualizowanie otrzymanych wyników. Po wykonaniu tych czynności możliwym jest zweryfikowanie przyjętych uprzednio hipotez bądź też dokonanie diagnozy fragmentu rzeczywistości, który został poddany analizie i ostatecznie – wyprowadzenie wniosków⁸⁴.

⁸¹ E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego (...)*, dz. cyt., s. 57.

⁸² E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, red. A. Kloskowska-Dudzińska, Warszawa 2004, s. 444.

⁸³ Zob. T. M. Molenda, *Statystyka i analiza danych pomiarowych. Podstawowe pojęcia statystyki. Cz. 1* [online], https://dydfiz.univ.szczecin.pl/plik/Elem_Statystyki_cz1.pdf [dostęp: 21.07.2024 r.].

⁸⁴ Por. K. Grzeszkiewicz-Radulska, *Metody badań pilotażowych*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” nr 42/2012, s. 113-114.

Ważnym aspektem omawianej problematyki są formy i sposoby prowadzenia badań ankietowych, dlatego warto poświęcić tej kwestii kilka słów. U podstaw metody badań ankietowych leży technika, którą potocznie określa się ankietą. Ankieta rozumiana jest jako „technika gromadzenia informacji polegająca na wypełnieniu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy na ogół o wysokim stopniu standaryzacji (...)”⁸⁵. Podstawą każdej ankiety jest odpowiednio skonstruowany kwestionariusz, a więc ustalona wcześniej lista pytań.

Badania ankietowe można systematyzować według licznych i rozmaitych kryteriów. Ze względu na poziom poufności wyróżnia się badania o charakterze anonimowym i jawnym, natomiast biorąc pod uwagę technikę wypełnienia kwestionariusza ankiety wymienia się kwestionariusze tradycyjne (w formie papierowej) oraz elektroniczne (przesyłane za pośrednictwem poczty elektronicznej lub też umieszczone na stronie internetowej)⁸⁶.

Kolejna klasyfikacja uwzględnia sposób dystrybuowania kwestionariusza, co pozwala wyróżnić ankiety pocztowe (wysyłane pocztą na wskazany adres, do ściśle określonych osób), elektroniczne (przesyłane pocztą elektroniczną lub zamieszczone na stronie internetowej), telefoniczne (badanie przeprowadzone jest przez telefon, w czasie rozmowy telefonicznej), prasowe (zamieszczane w prasie i w czasopiśmie), rozdawane (dostarczane badanym osobiście, a potem – już wypełnione – zbierane we wskazanym miejscu), ogólnodostępne (umieszczane w publicznych/ ogólnodostępnych miejscach, np. w sklepie, muzeum), dołączone do nabywanych towarów⁸⁷.

Pod względem sposobu, w jaki wypełniana jest ankieta wyróżnia się te, które są wypełniane z udziałem badacza (wywiad) oraz takie, które osoba badana wypełnia samodzielnie bez udziału ankietera (ankieta). Kwestionariusz ankiety składa się z trzech głównych elementów, do których należy zaliczyć następujące części: a) wprowadzająco-instruktażową, która zawiera: tytuł badania, wskazanie osoby (lub instytucji), która prowadzi badanie, jego cel, informacje o sposobie prowadzenia badania (anonimowe lub jawne) oraz wyjaśnienie (instrukcję), które umożliwi prawidłowe wypełnienie ankiety; b) metryczkową, w której zawarte są pytania odnoszące się bezpośrednio do badanych, zawierające przeważnie pytania o: płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, itd.; c) merytoryczną badania, w której umieszczone są pytania odnoszące się do badanej problematyki. Może ona zawierać różne rodzaje pytań, które można pogrupować zgodnie z przyjętymi kryteriami⁸⁸.

⁸⁵ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych (...)*, dz. cyt., s. 96.

⁸⁶ Por. E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego (...)*, dz. cyt., s. 58.

⁸⁷ Zob. S. Kaczmarczyk, *Klasyfikacja metod zbierania danych ze źródeł pierwotnych w badaniach marketingowych*, „Studia Ekonomiczne” nr 195/2014, s. 57.

⁸⁸ Por. E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego (...)*, dz. cyt., s. 59 – 60.

Pytania zawarte w części merytorycznej kwestionariusza ankiety mogą być klasyfikowane według różnych kryteriów. Ze względu na szeroki zakres tak rozumianych podziałów i systematyk nie sposób w tej części pracy omówić wszystkich z nich. Z tego względu skoncentrowano się jedynie na tych najważniejszych, zdaniem autora tejże rozprawy.

Pod względem kryterium konstrukcji pytania można wyróżnić: otwarte, półotwarte/ półzamknięte (jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru), zamknięte (jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru), sortujące oraz prekategoryzowane (nie dostępne dla ankietera, lecz otwarte dla respondenta)⁸⁹.

Kolejnym, niezwykle ciekawym kryterium jest podział według treści zadawanego pytania, pozwalający na wyróżnienie pytań dotyczących faktów, a więc odwołujących się do posiadanej wiedzy lub informacji posiadanych przez respondenta; pytań nawiązujących do ocen, spostrzeżeń i opinii, a więc sposobu postrzegania poszczególnych (badanych) zjawisk, faktów i procesów; pytań związanych z zamierzeniami; pytań związanych z wartościami, postawami i motywami⁹⁰.

Kwestionariusz ankiety może zawierać pytania, których podział będzie dotyczył zastosowanego sposobu miary. W jego strukturach wyodrębnia się pytania kafeteryjne (ankietowana osoba wybiera odpowiedź spośród wskazanych w formie listy możliwości), z użyciem skali oraz z zastosowaniem tzw. rangowania (respondent w sposób intuicyjny wskazuje stopień ważności, czyli porządkuje otrzymane w pytaniu elementy)⁹¹.

Pytania ankietowe zawarte w kwestionariuszu można podzielić także według kryterium wymogu udzielenia odpowiedzi. W ten sposób wyróżnia się pytania, na które badacz oczekuje (lub wymaga) odpowiedzi oraz takie, na które udzielenie odpowiedzi nie jest obowiązkowe. Innym kryterium jest forma wizualizacji pytania, które pozwala na wyodrębnienie następujących pytań: tekstowych; tabelarycznych, gdzie jako element pomocniczy stosuje się tabelę, aby zwiększyć stopień przejrzystości ankiety; w formie rozwijanej listy, zawierającej odpowiedzi spośród których badany może wybrać jedną odpowiedź; z suwakiem – umożliwiającym wybór zawierający się pomiędzy skrajnymi wartościami po przeciwnych stronach skali; obrazkowe; w formie materiałów audio (np. materiał lub link do materiału), stosowany wyłącznie w ankietach elektronicznych; wideo (np. materiał lub link do materiału), stosowany wyłącznie w ankietach elektronicznych⁹².

Nie mniej ważnym problemem – mówiąc o badaniach ankietowych – są zasady związane z prawidłową budową kwestionariusza. Należy bowiem pamiętać o tym, że jakość otrzymanych

⁸⁹ Zob. D. D. Mider, *Sztuka i nauka formułowania pytań w badaniach ilościowych. Nowa rzeczywistość, nowe wyzwania*, „Kultura i Edukacja” nr 3 (133)/2021, s. 245-246.

⁹⁰ Por. E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego (...)*, dz. cyt., s. 64.

⁹¹ Zob. D. D. Mider, *Sztuka i nauka formułowania pytań (...)*, dz. cyt., s. 248-249.

⁹² Zob. E. Krok, *Budowa kwestionariusza ankietowego (...)*, dz. cyt., s. 64 – 65.

wyników w znaczącej mierze zależy od poprawności jego skonstruowania i jednoczesnym eliminowaniu błędów.

Niezwyczajnie ważnym jest to, aby kwestionariusz nie był zbyt długi. Należy jednak zaznaczyć, że nie chodzi tu o jego objętość czy liczbę pytań, ale o czas niezbędny do wypełnienia ankiety. Dowiedziono bowiem, że im dłużej badanie jest prowadzone, tym z każdym pytaniem zmniejsza się rzetelność w zakresie udzielanych odpowiedzi. Z tego względu przyjęto, że wypełnienie ankiety nie powinno zajmować więcej niż 30 minut⁹³. Istotne jest również to, aby zachować właściwą kolejność pytań. Pewną regułą jest układanie ich w taki sposób, aby przechodziły łagodnie od ogółu do szczegółu, w tym też od pytań łatwiejszych do bardziej złożonych i trudnych, stopniowo tym samym wyczerpując poruszany problem⁹⁴. Zastosowanie omówionych zasad i uniknięcie najpoważniejszych błędów z pewnością znacząco wpływa na jakość badania – bez względu na sposób, w jaki jest ono przeprowadzane.

Na przestrzeni ostatnich lat wciąż rosnącym zainteresowaniem cieszy się Internet, a liczba ich użytkowników systematycznie rośnie, co z czasem dostrzeżono jako ważny proces mogący istotnie wpłynąć na sposób przeprowadzania badań społecznych. Szybko przyciągnęło to uwagę i zainteresowanie środowisk naukowych. W niemałym stopniu przyczynił się do tego rozwój kolejnych aplikacji internetowych, co stworzyło mnóstwo nowych możliwości, w tym możliwości badawczych⁹⁵.

W ujęciu kanonicznym badania, które są przeprowadzane w przestrzeni wirtualnej często są utożsamiane z metodą CAWI (z ang. *Computer Assisted Web Interview* czyli *Wywiad Internetowy Wspomagany Komputerowo* – tłumaczenie własne). W najprostszym ujęciu jest to sposób gromadzenia danych, znajdujący szerokie zastosowanie w badaniach ilościowych, do czego wykorzystuje się Internet, w celu jego realizacji przez ankietowanych. Przygotowany w tym celu kwestionariusz ankiety może zostać udostępniony za pośrednictwem dowolnej przeglądarki WWW lub/i aplikacji mobilnej, co umożliwi dostęp do niej szerokiemu gronu badanych. Oznacza to, że zasięg badania może być niezwykle szeroki – szczególnie w porównaniu z tradycyjnymi metodami pracy z kwestionariuszem⁹⁶.

Zebrane w ten sposób dane są gromadzone w sposób w pełni zautomatyzowany w bazie znajdującej się na serwerze. Najważniejszym działaniem jest natomiast dotarcie do potencjalnych respondentów i zachęcenie ich do wzięcia udziału w ankiecie. Można w tym celu wykorzystać

⁹³ Zob. L. Sołoma, *Metody i techniki badań socjologicznych*, Olsztyn 2005, s. 101-102.

⁹⁴ Por. A. Zagańczyk, *Zasady konstruowania kwestionariusza ankiety*, „Safety & Fire Technology”, z. 1/2014, s. 42-43.

⁹⁵ Zob. D. Batorski, M. Olcoń-Kubicka, *Prowadzenie badań przez Internet – podstawowe zagadnienia metodologiczne*, „Studia Socjologiczne” nr 3 (182)/2006, s. 100 – 101.

⁹⁶ Zob. P. Morawski, *Internet w metodykach badań ilościowych*, w: *Metody badań ilościowych w zarządzaniu*, red. Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolasińska – Morawska, Łódź 2021, s. 199 – 200.

różne kanały komunikacji, a do najpopularniejszych i najczęściej stosowanych należy zaliczyć: e-mail, *pop-up* („wyskakujące okno” z określoną treścią) umieszczone na różnych witrynach internetowych, *push* (krótki komunikat wyświetlany w formie wyskakującego okienka) w aplikacjach mobilnych, przesyłanie zaproszeń za pośrednictwem mediów społecznościowych, ale też w nieco bardziej tradycyjny sposób, a więc poprzez wysyłanie wiadomości SMS czy MMS bezpośrednio na telefon potencjalnego badanego. Z uwagi na fakt, że każdy z wymienionych kanałów posiada własną specyfikę już na etapie pracy projektowej nad badaniem należy opracować odpowiednią strategię, która będzie zapewniała jak największy poziom (odsetek) wypełnień⁹⁷. Powszechną praktyką jest także organizowanie badań na panelu badawczym. Metoda ta polega na wypełnianiu przez respondentów ankiet w zamian na wynagrodzenie bądź też inne formy benefitów, dzięki czemu takie osoby wielokrotnie biorą udział w różnego rodzaju badaniach ankietowych⁹⁸.

Osoby biorące udział w badaniu metodą CAWI są przekierowywane do kwestionariusza za pośrednictwem indywidualnych odnośników do stron internetowych (linków/ hiperłączy). W zależności od tego, jaką strategię obrano dla badania, wejście przez link wymaga lub nie wymusza logowania – odpowiednio: jeżeli badania posiadają charakter jawny (imienny) lub anonimowy⁹⁹.

Ponadto, badania przeprowadzane metodą CAWI są obecnie jednym z najdynamiczniej rozwijających się segmentów badań konsumenckich. Dużym i ważnym walorem tej metody jest łatwość wypełniania ankiety, a to – jak powszechnie wiadomo – często podnosi rzetelność otrzymywanych wyników. CAWI jest także metodą doskonale sprawdzającą się przy badaniu opinii na temat produktów, świadczonych usług bądź ważnych tematów/ problemów natury społecznej¹⁰⁰.

Należy podkreślić, że metoda CAWI jest metodą nie tylko uznaną przez środowiska naukowe, ale również powszechnie stosowaną również w badaniach eksperymentalnych. Mając na uwadze to, że 90% Polaków posiada dostęp do Internetu oraz fakt, że sieć internetowa jest narzędziem o zasięgu globalnym należy przyjąć, że jest to metoda stwarzająca ogromne możliwości badawcze na dowolnych, niemal nieograniczonych grupach docelowych. Warto w tym miejscu nadmienić, że na polskim rynku badawczym procentowa liczba badanych za pomocą Internetu wynosi 25% wszystkich osób biorących udział w tego typu badaniach, przy czym w 99% przypadków wykorzystuje się do tego metodę CAWI¹⁰¹.

⁹⁷ Por. P. Morawski, *Internet w metodykach (...)*, dz. cyt., s. 200.

⁹⁸ Zob. E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2008, s. 125-126.

⁹⁹ Zob. W. Czernski, *Narzędzia inforamtyczne wspomagające pracę nowoczesnego naukowca*, „Edukacja-Technika-Informatyka” z. 1 (19)/2017, s. 200-201.

¹⁰⁰ Zob. R. Mącik, *Wykorzystanie Internetu w badaniach marketingowych*, Lublin 2005, s. 107 – 111.

¹⁰¹ Por. Tenże, *Ankiety internetowe w percepcji osób korzystających i niekorzystających z nich w pracy zawodowej*, „Studia Ekonomiczne” nr 195/2014, s. 126.

Na koniec należy jeszcze zwrócić uwagę na wady i zalety tej metody, co warto wziąć pod uwagę przy jej wyborze i gruntownie rozważyć pod względem potencjalnych barier i trudności z jej przeprowadzeniem. Metoda CAWI jest obecnie wysoce spopularyzowana, głównie ze względu stosunkowo łatwy dostęp do poszczególnych, wyselekcjonowanych grup badanych. Potencjalni respondenci mogą wypełnić formularz w dowolnym miejscu i w dogodnym czasie, a to gwarantuje uzyskanie satysfakcjonujących i wysoce rzetelnych odpowiedzi. Co więcej, można w relatywnie krótkim czasie za pośrednictwem ankiety zebrać dużą ilość danych, nawet w przypadku dużych grup docelowych. To nie tylko ułatwia ich analizę, ale też nie wymaga ręcznego wprowadzania zebranego materiału do odpowiedniego, dedykowanego oprogramowania. Nie tylko stanowi to dużą oszczędność czasu, ale również minimalizuje koszty związane z przeprowadzeniem badania¹⁰².

Ponadto, stosowanie tego narzędzia jest ważnym atutem w przypadku przeprowadzania badań mogących powodować w ankietowanych poczucie zawstydzenia, skrępowania czy też innych emocji, które byłyby przeszkodą lub barierą w wypełnieniu ankiety w obecności ankietera. CAWI jest metodą, która może zapewnić pełną anonimowość. Jest to atut szczególnie ważny w przypadku badanych, którzy są niechętni przeprowadzaniu badania np. telefonicznie bądź też za pośrednictwem wywiadów bezpośrednich. Jest to jednak metoda pozwalająca na dotarcie do tych respondentów, którzy posiadają dostęp do Internetu, jednak wielokrotnie podkreśla się, że mnogość jej zalet stanowi przewyższa wszelkie, potencjalne ograniczenia czy trudności¹⁰³.

2.2.2. Konstrukcja narzędzia badawczego

Celem naukowym niniejszej dysertacji było zdiagnozowanie poziomu wiedzy i akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych wśród młodzieży diecezji świdnickiej. Z tego powodu podjęto badania sondażowe przeprowadzone – omówioną wyżej – metodą CAWI, a jako główne narzędzie wykorzystano w tym procesie ankietę internetową (formularz Google Forms). Adresatami prowadzonych badań byli uczniowie klas I-IV uczęszczający do liceów ogólnokształcących. Kwestionariusz ankiety był wypełniany anonimowo przez młodzież za pomocą dostępu do Internetu i udostępnionego im hiperłącza, który odsyłał każdego respondenta do właściwego formularza ankiety. Badania odbywały się w szkołach, w obecności katechetów

¹⁰² Zob. Instytut Badań i Analiz Łukasza Kuźmińskiego, *Badania CAWI* [online], <https://www.inbia.pl/techniki-badawcze/badania-cawi/#zalety-i-wady-techniki-cawi> [dostęp: 09.10.2024 r.]

¹⁰³ Por. Ogólnopolski Panel Badawczy Ariadna, *Badania CAWI* [online], https://panelariadna.pl/wiedza/badania-cawi?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwkZm_BhDrARIsAAEbX1GAyWCyxRZlw9hd7nJxoP0kr3gIlhvSqJl0ktgnNPnkJwmy-xCKtGQaAhyqEALw_wcB [dostęp: 10.10.2024 r.].

podczas lekcji religii. Kwestionariusz ankiety badawczej został zamieszczony w *Aneksie* niniejszej rozprawy.

Opracowana ankieta zawierała 58 pytań obowiązkowych (zamkniętych). Formularz kwestionariusza ankiety podzielono na 11 sekcji z czego pierwsza zawierała wstęp autora oraz krótką instrukcję, w jaki sposób wypełnić otrzymany kwestionariusz, natomiast druga sekcja była tzw. metryczką, dzięki której zebrano (przydatne do dalszych etapów analizy badawczej) informacje o ankietowanej młodzieży. Były to pytania dotyczące m.in. płci, miejsca zamieszkania, szkoły i poziomu edukacyjnego, a także odnoszące się do struktur rodzinnych respondentów.

Sekcje ankiety od 3 do 10 miały na celu sprawdzenie poziomu wiedzy oraz akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych i zawierały następujący układ:

Tabela 1. Operacjonalizacja problematyki badawczej

Kwestie badawcze	Pytania ankietowe dotyczące:
znajomość prawd wiary	wiedzy o: Osobach Boskich; Bogu Stworzycielu; Jezusie Chrystusie; Duchu Świętym; Maryi; wybranych elementach eschatologii (zmartwychwstanie i piekło); Ewangelistach; aktualnych pasterzach kościoła katolickiego (powszechnego i lokalnego)
znajomość istoty i liturgii sakramentów	wiedzy o: liczbie sakramentów; chrzcie, bierzmowaniu i Eucharystii (jako sakramentach wtajemniczenia chrześcijańskiego); wybranych sakramentach uzdrowienia i w służbie komunii (pokuta i małżeństwo)
znajomość formuł modlitewnych	wiedzy o: podstawowych, katolickich modlitwach (<i>Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu</i>); wybranych przykazaniach Dekalogu (III i VII); <i>Wyznaniu wiary</i>
znajomość norm moralnych	wiedzy o nauce katolickiej odnośnie: współżycia seksualnego przed ślubem; stosowania antykoncepcji; aborcji i eutanazji; małżeństw homoseksualnych
akceptacja prawd wiary	wiary w Tróję Świętą; wiary w Boga Stworzyciela; przyjęcia Jezusa Chrystusa, mocy Ducha Świętego; wiary w Maryję, wiary w rzeczy ostateczne (sąd, życie wieczne, piekło)

związek z Kościołem	stanowiska i siły relacji z Kościołem katolickim; udziału w życiu parafialnym; przynależności do stowarzyszeń lub grup religijnych
udział w życiu sakramentalnym i życiu modlitwy	częstotliwości praktykowania modlitwy; udziału we Mszach Świętych; przystępowania do sakramentu pokuty; udziału w nabożeństwach okresowych (różaniec, majówka, droga krzyżowa) i rekolekcjach; wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki
akceptacja norm moralnych	własnej opinii o: współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym; antykoncepcji; aborcji; eutanazji; małżeństw homoseksualnych

Sekcja 11 ankiety dotyczyła nauczania religii w szkole. Respondenci zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na temat motywów uczęszczania na lekcje religii. W dalszej kolejności pytanie to wraz z odpowiedziami uczniów posłużyło jako jeden z komponentów dla uzyskania poziomu akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych przez młodzież.

2.3. Procedura badań i charakterystyka grupy badawczej

Formalna praca nad badaniami ankietowymi rozpoczęła się od złożenia pisma skierowanego do Komisji Etyki Badań Naukowych Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie. W dniu 15.01.2023 r. Komisja po zapoznaniu się z wnioskiem o możliwość przeprowadzenia badań wśród młodzieży diecezji świdnickiej nt. wartości i akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych wydała opinię pozytywną (*Aneks*) i wyraziła zgodę na prowadzenie badań w liceach (w klasach I-IV) leżących na terenie diecezji świdnickiej.

W pierwszej kolejności przeprowadzono tzw. badania pilotażowe, w których wzięło udział sześćdziesięcioro dwoje uczniów z I Liceum Ogólnokształcącego w Świdnicy (40 osób) oraz z II Liceum Ogólnokształcącego w Dzierżoniowie (22 osoby). Na podstawie uzyskanych odpowiedzi nie stwierdzono błędów w kwestionariuszu ankiety, dopracowano jedynie szczegóły formularza m.in. umieszczenie pytań w sekcjach i dodanie poszczególnych grafik, stworzenie skali punktowej dla niektórych pytań zamkniętych a także dołączenie do ankiety opisu i wyjaśnień.

Obliczenia statystyczne przedstawione w dysertacji w formie tabelarycznej i graficznej wykonano w programie R, wersja 4.3.2¹⁰⁴. Analiza zmiennych ilościowych została

¹⁰⁴ R Core Team (2023). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>.

przeprowadzona z wykorzystaniem miar statystyki opisowej, obejmujących m.in. wartość średnią, odchylenie standardowe, medianę, kwartyle, a także wartości skrajne – minimalną i maksymalną. Z kolei dla zmiennych jakościowych zastosowano procedurę analizy częstości, obejmującą zarówno liczebności bezwzględne, jak i rozkłady procentowe poszczególnych kategorii, jakie dane zmienne mogły przyjmować.

Weryfikację hipotez badawczych dokonano za pomocą porównania wartości zmiennych jakościowych w grupach poprzez test chi-kwadrat. Ta metoda wnioskowania statystycznego, nazywana inaczej testem niezależności χ^2 Pearsona, stosowana jest w przypadkach, w których dwie zmienne wchodzące w skład badań ankietowych mierzone są za pomocą skal nominalnych lub porządkowych, a efekty pomiarów przedstawiane są za pomocą np. tabel krzyżowych¹⁰⁵. W analizie danych wykorzystano również korektę Yatesa (stosowaną w teście chi-kwadrat dla tabel krzyżowych) w celu wyeliminowania błędów. W przypadkach, w których nie zostały spełnione założenia testu χ^2 Pearsona dotyczące minimalnych liczebności oczekiwanych, zastosowano alternatywnie dokładny test Fishera. Technika ta jest wykorzystywana do oceny zależności pomiędzy dwiema zmiennymi kategorialnymi w układach tabelarycznych typu 2x2, szczególnie w sytuacjach, gdy liczebności w poszczególnych komórkach są niskie (poniżej 5), co może obniżać trafność testu chi-kwadrat. Zastosowanie testu Fishera pozwoliło zatem na precyzyjne ustalenie, czy pomiędzy analizowanymi grupami w tablicach kontyngencji występują statystycznie istotne różnice.¹⁰⁶

Z kolei porównanie wartości zmiennych ilościowych w dwóch grupach wykonano za pomocą testu t-Studenta, a dla trzech lub więcej grup odbyło się to za pomocą analizy wariancji (ANOVA). Te narzędzia statystyczne miały na celu sprawdzenie czy przynajmniej jedna z grup różniła się istotnie od pozostałych pod względem badanej zmiennej¹⁰⁷. W przypadku stwierdzenia istotnych statystycznie różnic pomiędzy badanymi grupami, przeprowadzono dodatkową analizę z wykorzystaniem testu post-hoc LSD Fishera (ang. Least Significant Difference), znanego również jako test Najmniejszej Istotnej Różnicy (NIR). Procedura ta została zastosowana po wykonaniu analizy wariancji (ANOVA), w sytuacjach, gdy uzyskany wynik wskazywał na istnienie ogólnych różnic pomiędzy grupami. Test LSD umożliwił identyfikację konkretnych par grup, pomiędzy którymi występowały statystycznie istotne różnice średnich. W badaniu przyjęto poziom istotności 0,05, co oznacza, że wartości *p* mniejsze niż 0,05 interpretowano jako dowód istnienia istotnych zależności. .

¹⁰⁵ Zob. M. Słowińska, *Wykorzystanie testu chi-kwadrat w badaniach preferencji żywieniowych konsumentów*, „Nauki inżynierskie i technologie” nr 1 (32)/2019, s. 25-27.

¹⁰⁶ Por. J. Wiktorowicz, M. M. Grzelak, K. Grzeszkiewicz-Radulska, *Analiza statystyczna z IBM SPSS Statistics*, red. M. Poradecka, Łódź 2020, s. 132.

¹⁰⁷ Tamże, s. 84-85, 103.

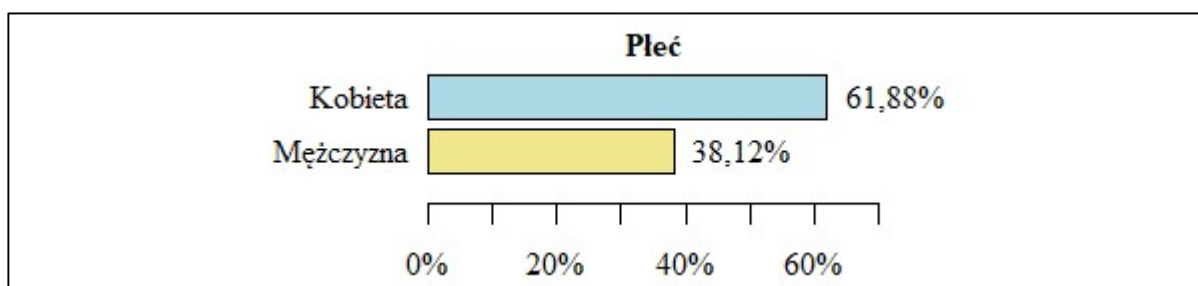
Etap badań właściwych rozpoczął się w styczniu 2023 r. i trwał do lutego 2023 roku. Do wypełnienia kwestionariusza ankiety zostało zaproszonych blisko 1200 uczniów z liceów ogólnokształcących, dobranych metodą losowo-celową. Do ostatecznej analizy i interpretacji zakwalifikowano 1170 ankiet.

W przeprowadzonym badaniu wzięli udział uczniowie ze szkół średnich znajdujących się na terenie miast leżących w różnych częściach diecezji świdnickiej. Były to następujące licea:

- a) Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Bolesława Chrobrego w Bielawie,
- b) Zespół Szkół Ogólnokształcących w Bystrzycy Kłodzkiej,
- c) I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego w Kłodzku,
- d) Zespół Szkół im. Henryka Sienkiewicza w Nowej Rudzie,
- e) Zespół Szkół Ogólnokształcących im. Stefana Żeromskiego w Strzegomiu,
- f) I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprowicza w Świdnicy,
- g) II Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Banacha w Świdnicy,
- h) I Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Ignacego Paderewskiego w Wałbrzychu,
- i) II Liceum Ogólnokształcące im. Hugona Kołłątaja w Wałbrzychu,
- j) Prywatne Liceum Ogólnokształcące Sióstr Niepokalanek im. bł. Marceliny Darowskiej w Wałbrzychu,
- k) Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły w Ząbkowicach Śląskich.

Na podstawie zebranego materiału można pokrótce scharakteryzować młodzież, która weszła w skład omawianej grupy badawczej. W wykresie nr 1 przedstawiono ankietowanych uczniów uwzględniając ich płeć.

Wykres 1. Płeć respondentów

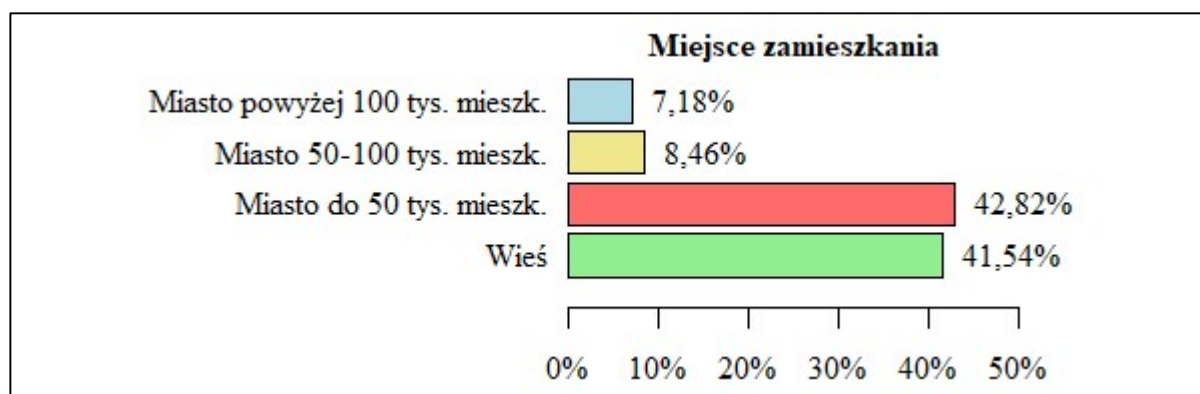

Źródło: Opracowanie własne.

W badaniu ankietowym wzięło udział 1170 młodych diecezjan należących do Kościoła świdnickiego. W większości były to kobiety (61,88%), których liczba wyniosła 724 osoby. Z kolei liczba mężczyzn biorących udział w badaniu (38,12%) wyniosła 446 osób.

Młodzież biorącą udział w wypełnieniu ankiety scharakteryzowano również pod względem miejsca zamieszkania, co obrazuje wykres nr 2.

Wykres 2. Miejsce zamieszkania respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Zdecydowana większość uczestników badania na co dzień zamieszkuje wieś (41,54%) lub miasto do 50 tysięcy mieszkańców (42,82%), co stanowi 84,36% całości próby badawczej (987 osób). Niecałe 20% ankietowanych, to mieszkańcy miast z populacją wynoszącą od 50 do 100 tysięcy mieszkańców (8,46%) lub powyżej 100 tysięcy osób zamieszkujących dany teren (7,18%).

Dla potrzeby scharakteryzowania grupy badawczej poddano analizie przynależność badanych uczniów do poszczególnych klas.

Tabela 2. Przynależność respondentów do klasy

Klasa	n	%
I klasa	440	37,61%
II klasa	321	27,44%
III klasa	192	16,41%
IV klasa	217	18,55%

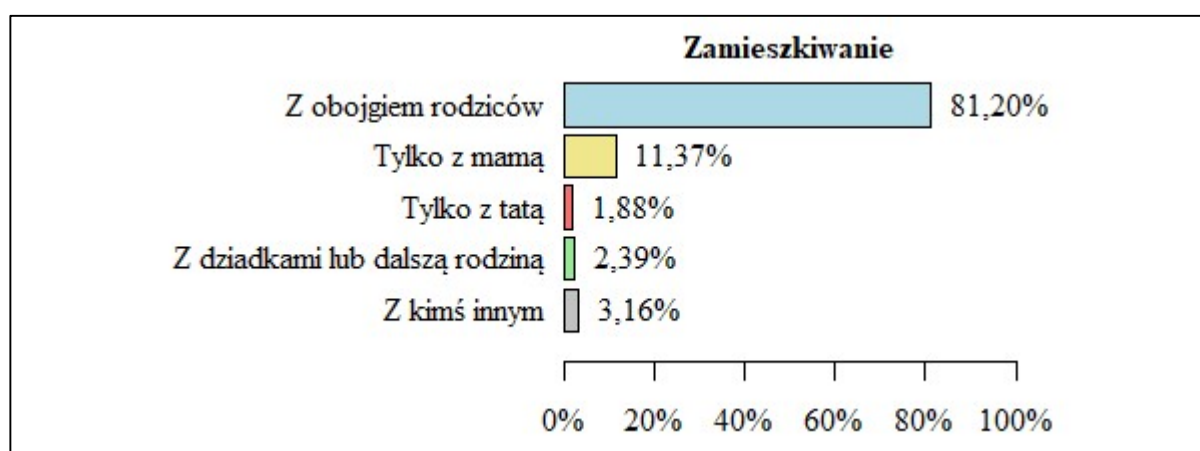
Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie danych zawartych w tabeli należy zwrócić uwagę, że najliczniejszymi grupami badanych byli uczniowie liceów z klas I (440 osób) oraz II (321) stanowiący łącznie

65,05% ogólnej liczby ankietowanych. Oznacza to, że co trzeci respondent jest uczniem I lub II klasy szkoły ponadpodstawowej. Z kolei liczba młodzieży licealnej z klas III i IV wyniosła w sumie 409 osób, a więc 34,96% ogółu. Na tę różnicę może mieć wpływ – zauważalna na poziomie ogólnopolskim – zmniejszająca się ilość katechizowanych uczniów w wyższych klasach szkoły średniej. Wynika to z faktu, że młodzież, która osiągnęła pełnoletniość może sama decydować o uczęszczaniu na lekcje religii bądź całkowitej rezygnacji z nich.

Dla uzyskania szerszych informacji, na temat młodzieży diecezji świdnickiej, zapytano licealistów o to, z kim mieszkają na co dzień (jedno z pytań ankiety).

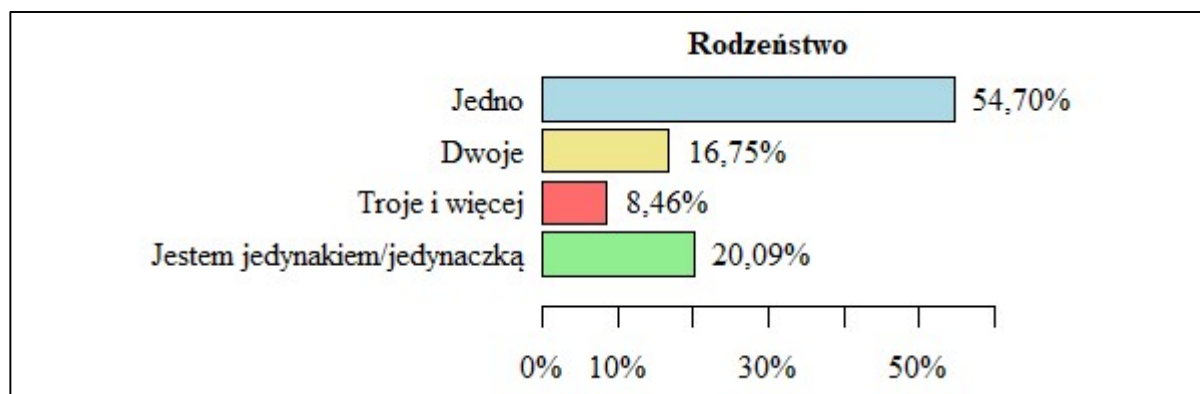
Wykres 3. Zamieszkiwanie respondentów z innymi osobami

Źródło: Opracowanie własne.

Uczniowie biorący udział w badaniu w większości mieszkają z obojgiem rodziców (81,20%). Jest dowód na to, że co czwarty licealista należący do Kościoła świdnickiego wychowuje się w tradycyjnym modelu rodziny. Analiza danych wskazuje, że 11,37% młodych mieszka tylko z mamą lub z tylko z tatą (1,88%) co ukazuje, że proces wychowania tej grupy młodych odbywa się w rodzinie niepełnej. Niektórzy uczestnicy badania wskazali również na inne osoby, z którymi mieszkają na co dzień. Są to dziadkowie lub członkowie dalszej rodziny (2,39%) oraz inne, bliżej nieokreślone osoby (3,16%). Dopelnieniem tego zagadnienia było pytanie ankietowe z prośbą o wskazanie przez licealistów liczby rodzeństwa.

Wykres 4. Rodzeństwo respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Dane zawarte w powyższym wykresie ukazują, że blisko 80% młodzieży licealnej z terenu diecezji świdnickiej wychowuje się wraz ze swoim rodzeństwem. Ponad połowa ankietowanych (54,70%) ma tylko jednego brata lub jedną siostrę. Z kolei w rodzinach wielodzietnych wychowuje się co czwarty uczestnik ankiety (25,21%), a co piąty (20,09%) jest jedynakiem lub jedynaczką.

Dla uzyskania wstępnej charakterystyki grupy badawczej w kolejnym pytaniu ankietowym zapytano uczestników badania o ich stosunek do wiary katolickiej.

Tabela 3. Stosunek respondentów do wiary katolickiej

Jak oceniasz swoją wiarę?	n	%
Jestem głęboko wierząca/-y	84	7,18%
Jestem wierząca/-y	510	43,59%
Jestem niezdecydowana/-y, ale przywiązana/-y do tradycji i religii	311	26,58%
Jestem obojętna/-y	147	12,56%
Jestem niewierząca/-y	118	10,09%

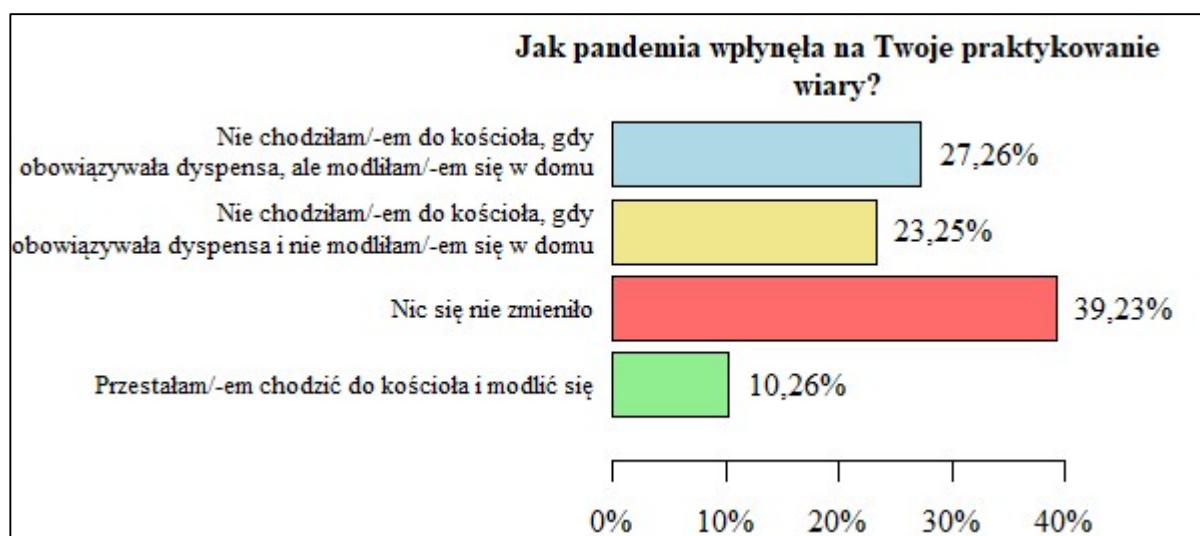
Źródło: Opracowanie własne.

Powyższa tabela ukazuje, jakie przekonania o własnej wierze posiada badana młodzież diecezji świdnickiej. Można wnioskować, że dla ponad połowy ankietowanych (50,77%) wiara stanowi ważną część ich życia. Taką odpowiedź zaznaczyło łącznie 594 osób. Niektórzy licealiści nie potrafili wskazać, jaki jest ich stosunek do wiary katolickiej (26,58%), jednak pomimo niezdecydowania w tej kwestii grupa ta (311 osób) przyznaje, że „jest przywiązana do tradycji i religii”. Ponadto, dane tabelaryczne zwracają uwagę na jeszcze inną grupę młodych, którzy deklarują się jako niewierzący (118 osób) lub obojętni religijnie (147 osób). Jest to cenna

informacja, zwłaszcza dla duszpasterzy i wszystkich odpowiedzialnych za proces katechizacji, gdyż na jej podstawie można wnioskować, że co piąty młody człowiek należący do Kościoła świdnickiego (22,64%) całkowicie zrezygnował z formacji religijnej. A zatem, wymaga „on” nie tyle działań związanych z dalszą formacją katechetyczną, ale przede wszystkim ewangelizacyjnych związanych z ponownym usłyszeniem chrześcijańskiego kerygmatu w celu pobudzenia wiary.

Ostatnim, wstępnym pytaniem będącym pomocą dla scharakteryzowania licealistów diecezji świdnickiej była kwestia związana z przeżywaną w latach 2020-2022 pandemią COVID-19. Okres ten miał znaczący wpływ na życie społeczeństw w wielu miejscach na świecie. Sytuacja ta nie ominęła również Polski. Wszechobecne zakażenia koronawirusem, ograniczone kontakty międzyludzkie, zamknięte szkoły i kościoły czy brak dostępu do wcześniejszej ogólnodostępnej rozrywki, to tylko niektóre z elementów ówczesnego świata, które zapisały się w pamięci miliardów osób. Odpowiedzi ankietowanych uczniów zawierające ich opinię na temat wpływu tego okresu (pandemii) na ich wiarę i religijność przedstawia wykres numer 5.

Wykres 5. Wpływ pandemii COVID-19 na religijność respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Uwzględniając powyższe dane wykresowe można zauważyć, że największa ilość badanych uczniów (39,23%) uważa, że czas pandemii nie zmienił nic w kontekście praktykowania przez nich wiary. Dla ponad połowy respondentów (50,51%) był to moment, gdy zaprzestali oni chodzenia do kościoła (50,51%), jednak niektórzy z nich (27,26%) nie zrezygnowali w tym czasie z osobistej praktyki modlitewnej, podczas gdy inni (23,25%) nie modlili się wcale. Co piąty

ankietowany (10,26%) wskazał, że okres pandemii znacząco wpłynął na jego religijność, czego skutkiem jest zaprzestanie modlenia się i nieuczęszczanie do kościoła.

Podjęta już na początku kwestionariusza kwestia wiary i religijności ankietowanej młodzieży zostanie poddana weryfikacji w kolejnych etapach dysertacji przy sprawdzeniu poziomu wiedzy oraz akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych przez licealistów diecezji świdnickiej.

Rozdział II niniejszej rozprawy miał na celu przedstawienie okresu adolescencji, w którym znajduje się uczestnicząca w badaniu młodzież licealna należąca jednocześnie do Kościoła świdnickiego. Z tego powodu zarysowano zmiany rozwojowe zachodzące w człowieku (we wszystkich sferach jego życia) na etapie dojrzewania oraz zaprezentowano cechy wyróżniające pokolenie „Z” (paragraf I). Następnie skupiono się na metodzie ankietowania (narzędzie badawcze), która była kluczowa dla przeprowadzenia badań empirycznych, a także omówiono właściwy kwestionariusz ankiety (paragraf II). W ostatniej części rozdziału (paragraf III) omówione zostały kwestie: doboru próby badawczej stosowanych technik analizy statystycznej, a także ukazano obraz środowiska badawczego (dzięki odpowiedziom uzyskanym w pytaniach metryczkowych).

ROZDZIAŁ III

ZNAJOMOŚĆ WARTOŚCI RELIGIJNO-MORALNYCH PRZEZ LICEALISTÓW

Wiedza przekazywana uczniom w czasie lekcji religii niesie ze sobą przekaz wartości religijnych i moralnych będąc jednym z głównych komponentów religijności¹ młodego pokolenia. Wymiar poznawczy edukacji religijnej ma również znaczenie dla prowadzenia przez młodzież dojrzałego, chrześcijańskiego życia, a także stanowi fundament w rozwoju wiary człowieka i pomoc w zacieśnianiu osobistej więzi z Bogiem.

Niniejszy rozdział poświęcony został analizie wyników badań empirycznych młodzieży z diecezji świdnickiej, która uczęszcza na lekcje religii. Przedstawione dane ujęte w poszczególnych paragrafach ukazują poziom znajomości nauki katolickiej przez licealistów w odniesieniu do prawd wiary (paragraf pierwszy), do sakramentów i życia modlitewnego (paragraf drugi) oraz do nauczania moralnego (paragraf trzeci). W ostatniej części rozdziału (paragraf czwarty) przedstawiono niektóre zależności związane ze znajomością nauczania katolickiego, które zostały poddane analizie statystycznej. Kontynuacją poniższej refleksji będzie rozdział IV dysertacji, który przedstawi wyniki badań dotyczące poziomu akceptacji i przyswojenia katolickich wartości religijno-moralnych w życiu młodzieży należącej do Kościoła świdnickiego.

3.1. Znajomość katolickich prawd wiary

Dogmat o istnieniu i tożsamości Trójcy Świętej należy do fundamentalnych prawd doktryny katolickiej. Wiedza na ten temat jest również przekazywana uczniom w czasie procesu katechizacji, więc badana młodzież powinna ją posiadać. Z tych względów młodzież klas licealnych została poproszona o wskazanie w odpowiedniej kolejności Trzech Osób Boskich, co zostało zaprezentowane w poniższej tabeli.

¹ Zob. P. Mąkosa, H. Słotwińska, J. Mariański, M. Buk-Cegielka, R. Rybarski, *Wpływ nauczania religii na religijną wiedzę i wiarę uczniów. Analiza opinii młodzieży*, „Collectanea Theologica” t. 94 nr 2/2024, s. 114.

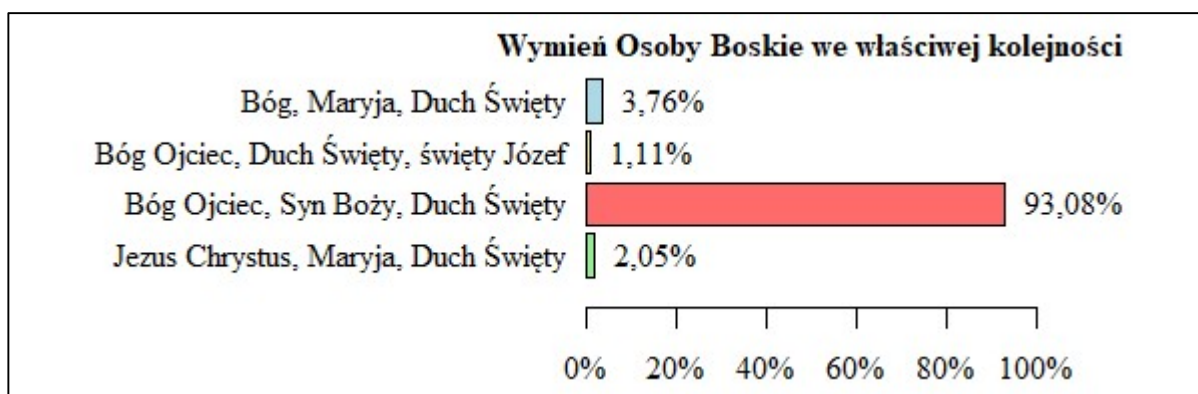
Tabela 4. Znajomość nauczania katolickiego na temat Osób Trójcy Świętej

Wymień Osoby Boskie we właściwej kolejności	N	%
Bóg, Maryja, Duch Święty	44	3,76%
Bóg Ojciec, Duch Święty, święty Józef	13	1,11%
Bóg Ojciec, Syn Boży, Duch Święty	1089	93,08%
Jezus Chrystus, Maryja, Duch Święty	24	2,05%

Źródło: Opracowanie własne.

Ukazane wyniki pokazują, że aż 1089 licealistów spośród grupy badawczej (liczącej 1170 uczniów) potrafi we właściwy sposób wymienić Trzy Osoby Boskie. Nieprawidłowej odpowiedzi udzieliło łącznie 81 respondentów. Warty uwagi jest również wskazanie przez niektórych ankietowanych osoby Maryi (68) i św. Józefa (13) jako postaci należących do grona Trójcy Świętej. Podane wartości w formie graficznej przedstawia poniższy wykres.

Wykres 6. Znajomość nauczania katolickiego na temat Osób Trójcy Świętej

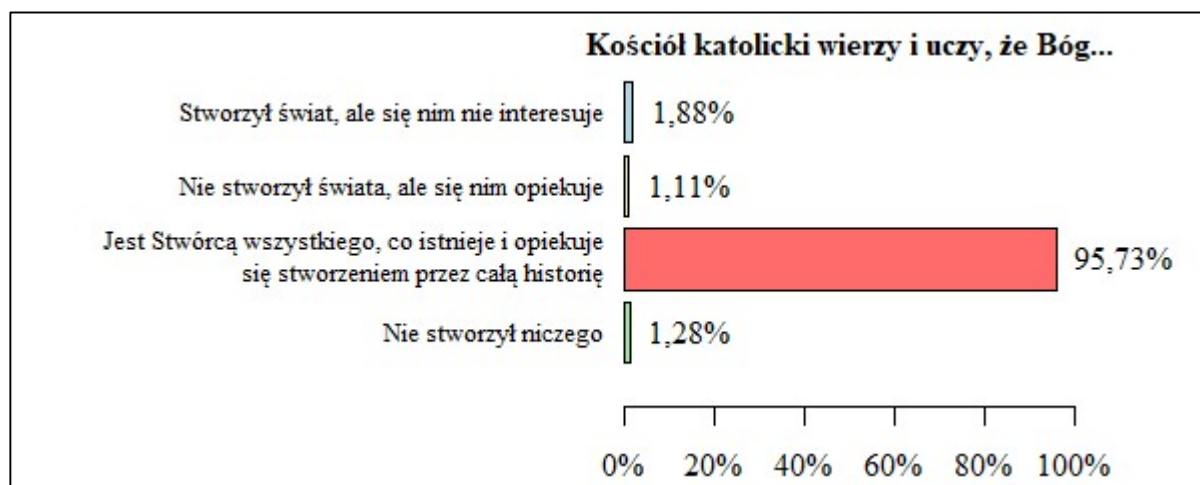
Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawione dane wyraźnie pokazują, że wiedzę młodzieży na temat Osób Boskich (zgodnie z przyjętą skalą szkolną) można ocenić jako bardzo dobrą (93,08%). Oczywiście nie można lekceważyć faktu, że błędną odpowiedź w tak elementarnej kwestii wskazało blisko 7% badanych. W grupie tej znaleźli się uczniowie, którzy sądzą, że Osobami Boskimi są również Maryja (5,81%) i św. Józef (1,11%).

Kościół katolicki naucza wiernych, że Bóg jest Panem całego świata oraz sprawuje nad nim nieustanną opiekę, nazywaną Opatrznością. Ankietowana młodzież w jednym z pytań została poproszona o dokończenie zdania: „Kościół katolicki wierzy i naucza, że Bóg...”, które miało na

celu zweryfikowanie wiedzy o Bogu Stwórcy i Jego Opatrzności. Odpowiedzi uczniów przedstawia poniższy wykres.

Wykres 7. Znajomość katolickiego nauczania na temat Opatrzności Bożej

Źródło: Opracowanie własne.

Z przedstawionej analizy wynika, że 95,73% ankietowanych zna naukę Kościoła katolickiego odnośnie do Opatrzności Bożej. Błędnej odpowiedzi udzieliło tylko 4,27% ogółu respondentów. Szczegółowe dane umieszczono w poniższej tabeli.

Tabela 5. Znajomość katolickiego nauczania na temat Opatrzności Bożej

Kościół katolicki wierzy i uczy, że Bóg...	n	%
Stworzył świat, ale się nim nie interesuje	22	1,88%
Nie stworzył świata, ale się nim opiekuje	13	1,11%
Jest Stwórcą wszystkiego, co istnieje i opiekuje się stworzeniem przez całą historię	1120	95,73%
Nie stworzył niczego	15	1,28%

Źródło: Opracowanie własne.

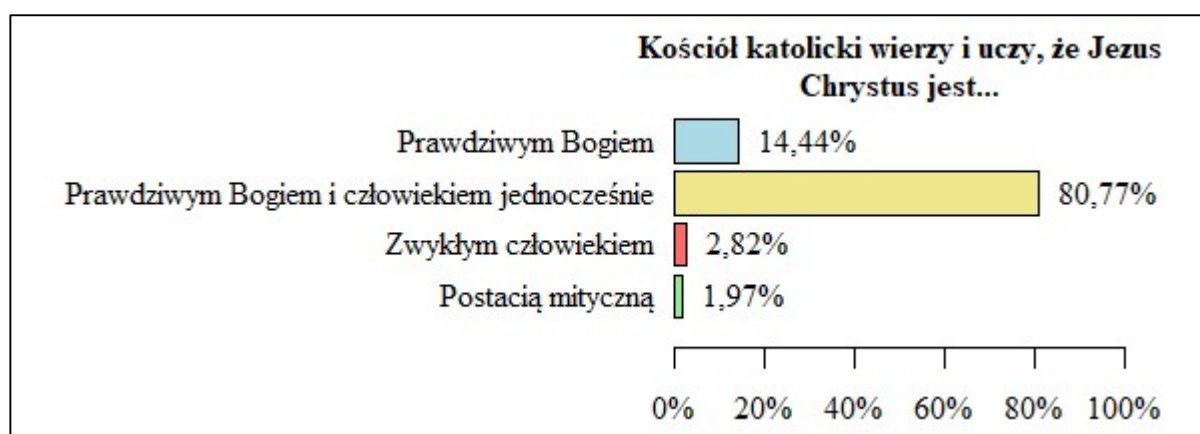
Tabela nr 5 wskazuje, że znaczna liczba ankietowanych (1120 osób) zna nauczanie Kościoła na temat Bożej Opatrzności, co oznacza, że wiedzę młodzieży na ten temat można ocenić jako bardzo dobrą. Wiedzę tylko niektórych respondentów (35 osób) można uznać za błędną, czego dowodem jest wskazanie przez nich odpowiedzi twierdzących, że Bóg: „stworzył świat, ale

się nim nie interesuje” oraz „nie stworzył świata, ale się nim opiekuje”. Jeszcze mniejsza grupa młodzieży (15 osób) nie posiada podstawowej wiedzy na temat Boga Stwórcy.

Fundamentalne miejsce w chrześcijaństwie zajmuje oczywiście postać Jezusa Chrystusa. Katolicy wierzą, że jest On prawdziwym Bogiem i jednocześnie prawdziwym człowiekiem². Nauka ta określana jest terminem „unia hipostatyczna” i stanowi podstawę religii chrześcijańskiej.

W ramach nauczania religii (katechezy szkolnej) uczniowie, na różnych etapach edukacyjnych, zgłębiają wiedzę dotyczącą życia Jezusa, Jego działalności oraz nauczania Magisterium Kościoła na temat Syna Bożego. Młodzież klas licealnych w trakcie prowadzonych badań została zapytana o znajomość nauczania Kościoła na temat Jezusa Chrystusa. Odpowiedzi respondentów zostały przedstawione na kolejnym wykresie.

Wykres 8. Znajomość katolickiego nauczania o Jezusie Chrystusie

Źródło: Opracowanie własne.

Wiedzę katechizowanych licealistów na temat Osoby Jezusa Chrystusa można uznać za dobrą. Znaczący odsetek ankietowanych (80,77%) wskazał prawidłową odpowiedź. Jednocześnie jednak co piąty respondent (19,23%) udzielił błędnej odpowiedzi, co w odniesieniu do tak fundamentalnej prawdy wiary musi dziwić. Szczegółowe dane ukazuje poniższa tabela.

² Por. KKK, 464.

Tabela 6. Znajomość katolickiego nauczania o Jezusie Chrystusie

Kościół katolicki wierzy i uczy, że Jezus Chrystus jest...	n	%
Prawdziwym Bogiem	169	14,44%
Prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie	945	80,77%
Zwykłym człowiekiem	33	2,82%
Postacią mityczną	23	1,97%

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując, warto zauważyć, że w grupie wszystkich respondentów (1170) znaczna liczba osób (945) posiada wiedzę na temat unii hipostatycznej Jezusa Chrystusa, gdyż wybrała odpowiedź, że jest On „prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie”. Wśród nieprawidłowych odpowiedzi udzielonych przez młodzież najczęściej zaznaczano stwierdzenie, że Jezus Chrystus jest tylko prawdziwym Bogiem (169), wykluczając Jego ludzką naturę. Niektórzy ankietowani sądzą z kolei, że jest On tylko człowiekiem (33) lub też – pomimo faktów i źródeł poznawanych na lekcjach religii a dowodzących istnienia Jezusa – postacią mityczną (23). Powyższe dane wskazują na nieznajomość fundamentalnego nauczania Kościoła katolickiego o bosko-ludzkiej naturze Jezusa Chrystusa przez 225 badanych osób.

Kolejnym, fundamentalnym zagadnieniem doktryny katolickiej i wielokrotnie omawianym na lekcjach religii a także podczas katechezy parafialnej jest nauka o Duchu Świętym. W chrześcijaństwie jest On uznawany za jedną z Osób Boskich, jako Ten, który jest współistotny Ojcu i Synowi, a miejscem Jego poznawania jest wspólnota Kościoła³.

W celu weryfikacji wiedzy na temat Trzeciej Osoby Boskiej uczniowie klas licealnych zostali poproszeni o zaznaczenie takiej odpowiedzi, która, ich zdaniem, najlepiej oddaje to, w co wierzy i czego naucza Kościół odnośnie do Ducha Świętego. Poniżej, w formie tabelarycznej i graficznej, przedstawiono uzyskane odpowiedzi na to pytanie.

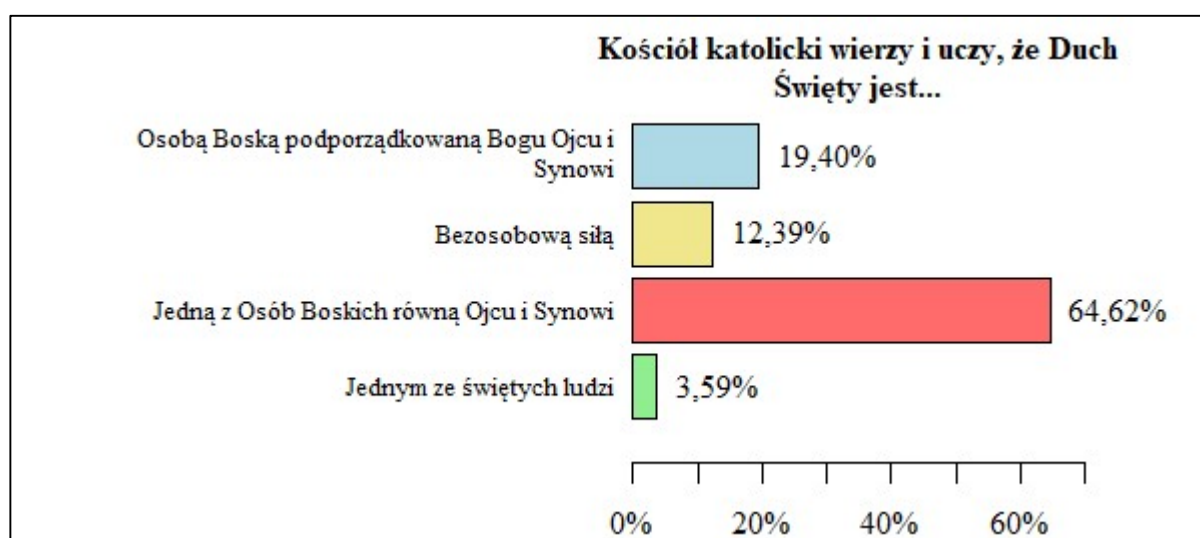
³ Zob. KKK, 688-689.

Tabela 7. Znajomość katolickiego nauczania o Duchu Świętym

Kościół katolicki wierzy i uczy, że Duch Święty jest...	n	%
Osobą Boską podporządkowaną Bogu Ojcu i Synowi	227	19,40%
Bezosobową siłą	145	12,39%
Jedną z Osób Boskich równą Ojcu i Synowi	756	64,62%
Jednym ze świętych ludzi	42	3,59%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 9. Znajomość nauczania katolickiego o Duchu Świętym

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie powyższych danych można wnioskować, że wiedza uczniów w odniesieniu do katolickiej nauki o Duchu Świętym jest dostateczna (64,62%). W grupie 1170 respondentów 227 osób (19,40%) uważa bowiem, że w chrześcijaństwie Duch Święty jest Bogiem i należy do grona Trójcy, jednak Jego relacje w wewnętrznym życiu Osób Boskich są rozumiane w sposób błędny. Blisko 16% ankietowanych nie posiada wiedzy, że Duch Święty w chrześcijaństwie jest uznawany za Boga. Twierdzą oni, że jest On uznawany tylko za pewnego rodzaju bezosobową siłę (145 odpowiedzi) lub jest człowiekiem, którego Kościół zalicza do grona świętych (42 odpowiedzi).

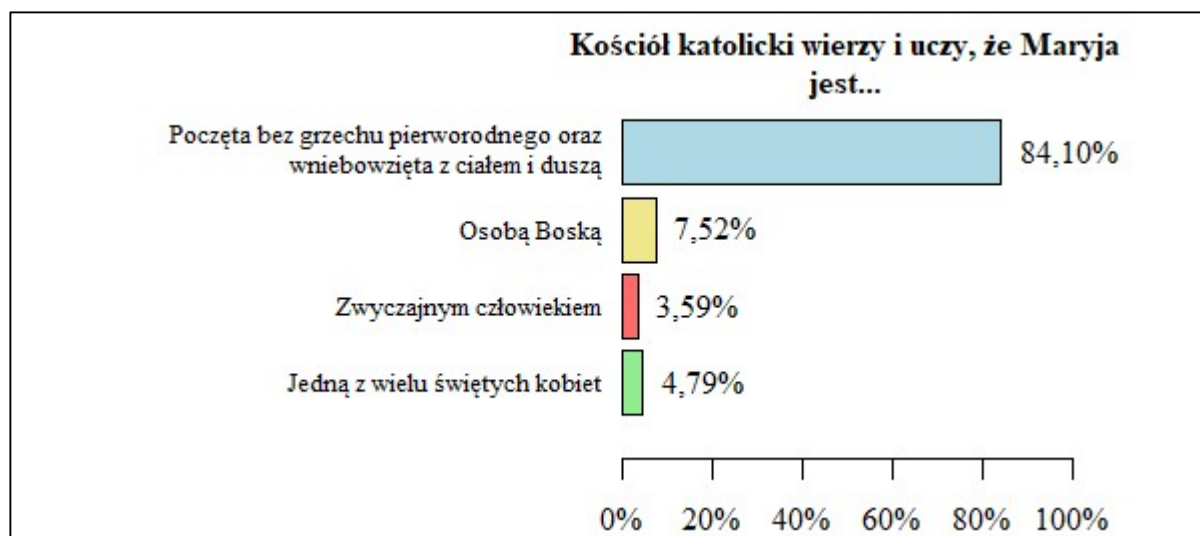
W katolickim depozycie wiary i nauczaniu ważne miejsce zajmuje postać Maryi. Już od czasów Soboru w Efezie (431 r.) Kościół czei Ją nie tylko jako Matkę Boga (gr. Theotokos)⁴, ale

⁴ Por. List Cyryla Aleksandryjskiego do Nestoriusza. Wcielenie Syna Bożego, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 2007, s. 60.

widzi w Niej również Matkę każdego człowieka⁵. Z tego względu wyznawcy katolicyzmu powinni znać choćby podstawową wiedzę na temat Maryi i Jej roli w historii zbawienia.

W trakcie prowadzonych badań wiedza uczniów szkół ponadpodstawowych dotycząca Maryi została zweryfikowana tylko w jednym pytaniu ankietowym. Młodzież została poproszona o dokończenie zdania: „Kościół katolicki wierzy i uczy, że Maryja jest...”. Uzyskane odpowiedzi prezentuje wykres 10.

Wykres 10. Znajomość katolickiego nauczania na temat Maryi

Źródło: Opracowanie własne.

Prawidłowa odpowiedź na to pytanie weryfikowała znajomość dwóch dogmatów maryjnych, o Niepokalanym Poczęciu i Wniebowzięciu Maryi. Uzyskane dane wskazują na dość dobry poziom wiedzy licealistów (84,10% odpowiedzi poprawnych) na ten temat. Co prawda 15,90% respondentów udzieliło odpowiedzi nieprawidłowej, ale biorąc pod uwagę wyniki dotyczące innych, fundamentalnych kwestii, te można uznać za dość optymistyczne. Poniższa tabela ukazuje szczegółowy rozkład odpowiedzi wśród ankietowanej młodzieży.

⁵ Zob. KKK, 511.

Tabela 8. Znajomość katolickiego nauczania na temat Maryi

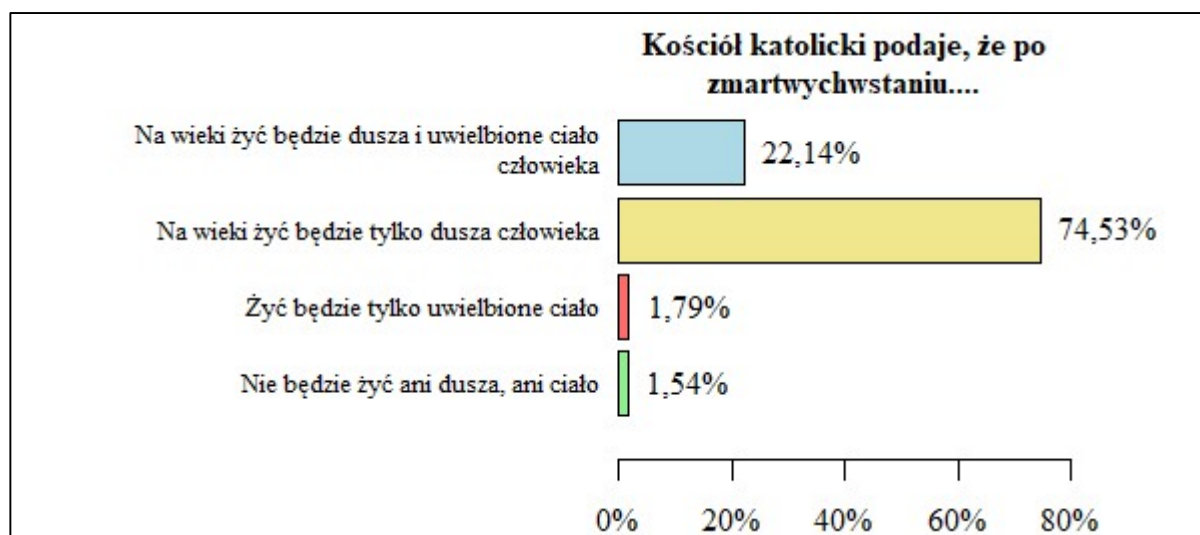
Kościół katolicki wierzy i uczy, że Maryja jest...	n	%
Poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą	984	84,10%
Osobą Boską	88	7,52%
Zwyczajnym człowiekiem	42	3,59%
Jedną z wielu świętych kobiet	56	4,79%

Źródło: Opracowanie własne.

W badanej grupie licealistów znacząca liczba (186 osób) wykazuje braki w posiadanej wiedzy religijnej dotyczącej katolickich dogmatów maryjnych. Wśród tych ankietowanych 88 osób twierdzi, że Maryja należy do grona Osób Boskich a 98 uczniów nie dostrzega Jej szczególnych zasług⁶ uważając, że nie wyróżnia się Ona na tle innych ludzi lub że pozycja Maryi jest taka sama, jak pozostałych kobiet, które Kościół katolicki beatyfikował i kanonizował.

Edukacja religijna na poziomie szkoły ponadpodstawowej zawiera także elementy nauki Kościoła na temat rzeczy ostatecznych. Wiedza eschatologiczna wśród uczniów liceów została zweryfikowana poprzez dwa pytania ankietowe, które dotyczyły kwestii zmartwychwstania i istnienia piekła. Uzyskane odpowiedzi prezentują poniższe wykresy i tabele.

Wykres 11. Znajomość katolickiego nauczania na temat zmartwychwstania

Źródło: Opracowanie własne.

⁶ Por. KK, 56.

Powyższe dane wyraźnie wskazują, że wiedza młodzieży licealnej na temat życia po śmierci, zwłaszcza zmartwychwstania ciała, jest niedostateczna. Odpowiedź poprawną zaznaczył (w przybliżeniu) tylko co piąty uczeń szkoły średniej. Pozostali ankietowani – stanowiący 77,86% ogółu badanych – udzielili odpowiedzi błędnej, choć w różnych wersjach. Rozkład wszystkich odpowiedzi zawiera poniższa tabela

Tabela 9. Znajomość katolickiego nauczania na temat zmartwychwstania

Kościół katolicki podaje, że po zmartwychwstaniu....	n	%
Na wieki żyć będzie dusza i uwielbione ciało człowieka	259	22,14%
Na wieki żyć będzie tylko dusza człowieka	872	74,53%
Żyć będzie tylko uwielbione ciało	21	1,79%
Nie będzie żyć ani dusza, ani ciało	18	1,54%

Źródło: Opracowanie własne.

Według nauki katolickiej w momencie śmierci człowieka następuje rozdzielenie jego nieśmiertelnej duszy, która „idzie na spotkanie z Bogiem” od ciała, które ulega zniszczeniu. Przy ponownym przyjściu Chrystusa na świat (tzw. Paruzja) dusza ludzka na nowo zostanie połączona ze zmartwychwstałym ciałem⁷.

W prezentowanej grupie badawczej tylko 259 osób wykazało znajomość omawianych prawd wiary. Większość respondentów (872) błędnie stwierdziła, że wieczna egzystencja człowieka będzie istnieć bez ciała. Jeszcze innego zdania było 21 ankietowanych uczniów, którzy zaznaczając również złą odpowiedź wskazali, że po śmierci żyć będzie tylko ciało człowieka. Ponadto, na podstawie powyższych danych, można wnioskować, że spośród 1170 badanych licealistów nieznaczna ilość osób (18) całkowicie odrzuca naukę, że po zmartwychwstaniu będzie żyła dusza człowieka i jego ciało.

Młodzież diecezji świdnickiej znacznie lepiej poradziła sobie z pytaniem ankietowym dotyczącym nauki o piekło. Treści tego zagadnienia również przynależą do doktryny Kościoła katolickiego. Zebrane odpowiedzi uczniów przedstawia tabela 10.

⁷ Zob. KKK, 997.

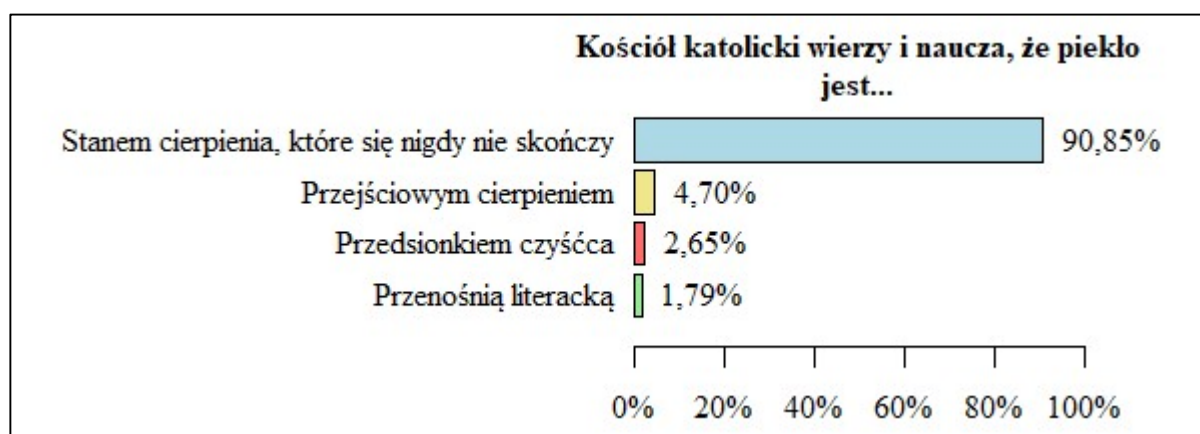
Tabela 10. Znajomość katolickiego nauczania o piekle

Kościół katolicki wierzy i naucza, że piekło jest...	n	%
Stanem cierpienia, które się nigdy nie skończy	1063	90,85%
Przejściowym cierpieniem	55	4,70%
Przedsionkiem czyśćca	31	2,65%
Przenośnią literacką	21	1,79%

Źródło: Opracowanie własne.

Prawidłowa odpowiedź dotycząca katolickiej wiary na temat piekła (jako niekończącego się cierpienia spowodowanego brakiem więzi z Bogiem⁸) została udzielona przez 1063 respondentów, a więc zdecydowaną większość. Brakiem wiedzy na ten temat wykazało się 107 ankietowanych uczniów. Niektórzy spośród tej grupy sądzą, że piekło ma charakter czasowy (55 odpowiedzi). Kolejne osoby uważają, że jest to stan poprzedzający doświadczenie czyśćca (31 odpowiedzi). Jeszcze inni są zdania, że pojęcie piekła należy rozumieć w kategorii fikcji literackiej (21 odpowiedzi). Wyniki w formie graficznej przedstawia poniższy wykres.

Wykres 12. Znajomość katolickiego nauczania o piekle

Źródło: Opracowanie własne.

Jeśli chodzi o odsetek poprawnych odpowiedzi, to wynoszą one aż 90,85% badanych licealistów. Pozostali (9,15%) udzielają błędnych odpowiedzi. Ogólnie rzecz ujmując można zatem stwierdzić, że znajomość nauki Kościoła o piekle przez licealistów kształtuje się na poziomie bardzo dobrym. Wysoki wynik na to pytanie ankietowe mógłby sugerować, że ogólna

⁸ Por. KKK, 1033.

wiedza eschatologiczna katechizowanych uczniów szkół średnich jest zadowalająca, ale odpowiedzi na poprzednie pytanie raczej temu przeczą.

Kolejne pytania postawione licealistom, dotyczyły znajomości imion czterech Ewangelistów, imienia obecnego papieża oraz imienia i nazwiska biskupa diecezjalnego. Otrzymane dane zapisane w sposób tabelaryczny i graficzny przedstawiono poniżej.

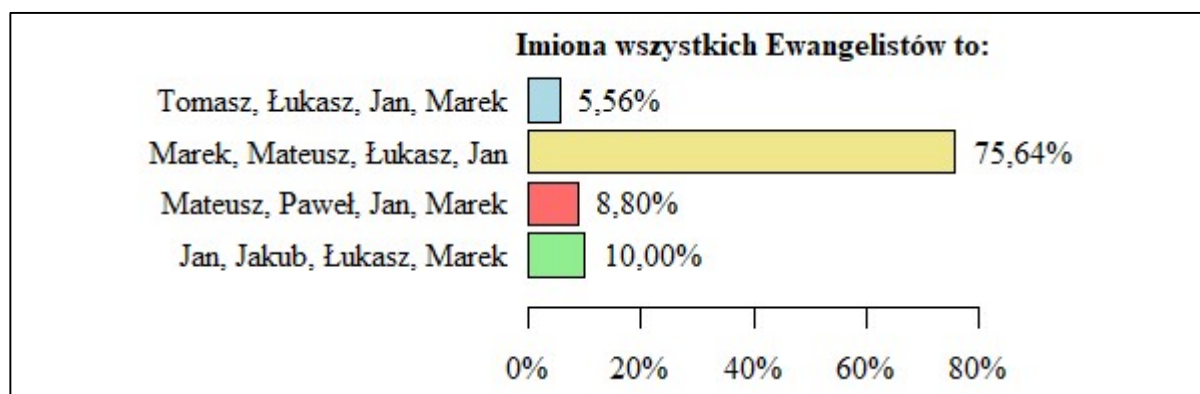
Tabela 11. Znajomość imion Ewangelistów

Imiona wszystkich Ewangelistów to:	n	%
Tomasz, Łukasz, Jan, Marek	65	5,56%
Marek, Mateusz, Łukasz, Jan	885	75,64%
Mateusz, Paweł, Jan, Marek	103	8,80%
Jan, Jakub, Łukasz, Marek	117	10,00%

Źródło: Opracowanie własne.

Opracowane pytanie badawcze zakładało weryfikację wiedzy religijnej licealistów opartą o elementarne nauczanie biblijne przekazywane w ramach katechezy. Można się było spodziewać, że na takie pytanie odpowiedzi będą jednoznacznie pozytywne. Tymczasem w grupie badawczej składającej się ze 1170 uczniów 885 osób wykazało się znajomością imion wszystkich Ewangelistów tj. Marka, Mateusza, Łukasza i Jana, co stanowi 75,64% ogólnej liczby respondentów. Pozostali, a więc prawie co czwarty licealista, nie posiadał nawet tak elementarnej wiedzy.

Wykres 13. Znajomość imion Ewangelistów

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki badania w odniesieniu do powyższego pytania wskazują, że zdecydowana większość młodzieży diecezji świdnickiej w stopniu dobrym przyswoiła wiedzę na temat autorów Ewangelii. Nie zmienia to jednak faktu, że znaczny odsetek nie posiadał tak podstawowej wiedzy.

Inne pytanie – sprawdzające poziom wiedzy uczniów szkół średnich – dotyczyło kwestii związanej z hierarchiczną strukturą Kościoła. W religii katolickiej biskupi są bowiem postrzegani jako następcy Apostołów a ich szczególną misją jest nauczanie⁹, uświęcanie¹⁰ i rządzenie¹¹ w Kościele lokalnym, który został powierzony ich pasterskiej trosce. W Kolegium Biskupów pierwsze miejsce zajmuje biskup Rzymu, papież. Jest on namiestnikiem Jezusa Chrystusa i następcą św. Piotra¹².

Katechizowani uczniowie na poszczególnych etapach edukacyjnych przyswajają wiedzę na temat hierarchicznego ustroju Kościoła katolickiego, dlatego w trakcie badania zostali poproszeni o zaznaczenie, która z wymienionych w kafeterii postaci jest aktualnym papieżem oraz biskupem diecezji świdnickiej. Odpowiedzi ankietowanej młodzieży prezentuje poniższa tabela i wykres.

Tabela 12. Znajomość imion papieża i biskupa diecezjalnego

Imię aktualnego papieża oraz imię i nazwisko biskupa Twojej diecezji	n	%
to:		
Papież Franciszek i biskup Ignacy Dec	346	29,57%
Papież Benedykt XVI i biskup Marek Mendyk	76	6,50%
Papież Franciszek i biskup Marek Mendyk	695	59,40%
Papież Benedykt XVI i biskup Ignacy Dec	53	4,53%

Źródło: Opracowanie własne.

Poprawną odpowiedzią na to pytanie było oczywiście wskazanie papieża Franciszka i biskupa Marka Mendyka. Właściwej odpowiedzi udzieli respondenci w liczbie 695 osób, co stanowi 59,40% ogółu badanych i wskazuje na tylko dostateczny poziom wiedzy uczniów w tej materii.

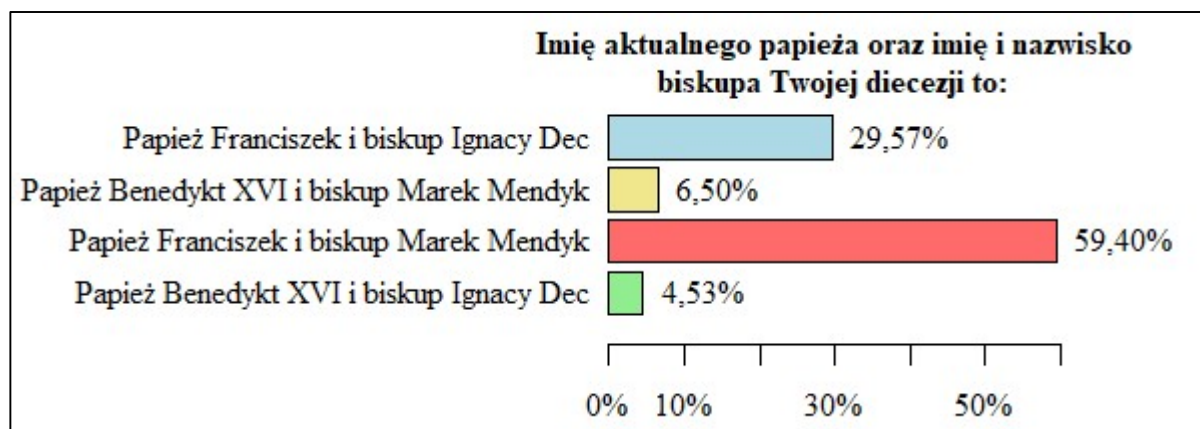
⁹ Zob. KKK, 888-892.

¹⁰ Tamże, 893.

¹¹ Tamże, 894-896.

¹² Por. KK, 22.

Wykres 14. Znajomość imion papieża i biskupa diecezjalnego

Źródło: Opracowanie własne.

Imię obecnego papieża Franciszka zna łącznie 88,97% ankietowanych. Co jednak ciekawe, znaczny odsetek licealistów jako biskupa świdnickiego wskazała bpa Ignacego Deca. Być może takie odpowiedzi wynikają z faktu, że biskup senior diecezji świdnickiej Ignacy Dec pełnił posługę pasterską przez 16 lat i został zapamiętany przez młodzież, z którą spotykał się podczas różnego rodzaju uroczystości. Obecny biskup świdnicki Marek Mendyk objął swój urząd dopiero w roku 2020, w czasie trwającej pandemii COVID-19. Restrykcje państwowe wprowadzone w tym czasie ograniczyły możliwość bezpośrednich spotkań i nawiązania osobistego kontaktu nowego biskupa z katechizowaną młodzieżą w ramach wizytacji parafii, szkół czy też przy okazji udzielania sakramentu bierzmowania. Niemniej jednak podczas każdej Mszy świętej wymieniane jest jego imię i choćby z tego względu powinno być znane młodzieży.

Celem pytań odnoszących się do znajomości katolickich prawd wiary było sprawdzenie poziomu wiedzy religijnej uczniów liceów w tym zakresie. Wnioskując z uzyskanych odpowiedzi można stwierdzić, że młodzież zamieszkująca tereny diecezji świdnickiej i uczęszczająca na katechezę szkolną zna doktrynę katolicką na poziomie dostatecznym. Potwierdzeniem tego jest średni wynik poprawnych odpowiedzi respondentów wynoszący 59,97%, który został uzyskany za pomocą omówionego w niniejszym paragrafie zestawu pytań ankietowych.

3.2. Znajomość doktryny katolickiej w odniesieniu do sakramentów i formuł modlitewnych

Na przestrzeni wieków w Kościele pogłębianą była doktryna dotycząca sakramentów świętych. Ostateczne potwierdzenie liczby siedmiu sakramentów miało miejsce na Soborze Trydenckim (1545-1563). Należą do nich chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta i pojednanie, święcenia, małżeństwo oraz namaszczenie chorych.

W ankiecie młodzież diecezji świdnickiej została poproszona o wskazanie bardzo prostej kwestii, a mianowicie właściwej liczby sakramentów w Kościele katolickim. Wiedza uczniów w tym zakresie należy do elementarnego poziomu znajomości nauczania Kościoła. Wyniki ankietowe prezentuje poniższa tabela oraz wykres.

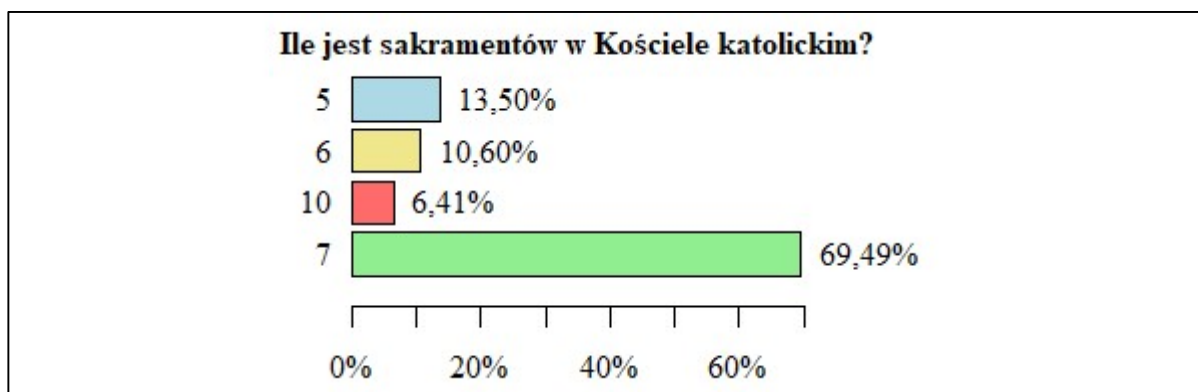
Tabela 13. Znajomość liczby sakramentów świętych

Ile jest sakramentów w Kościele katolickim?	n	%
5	158	13,50%
6	124	10,60%
10	75	6,41%
7	813	69,49%

Źródło: Opracowanie własne.

Odpowiedzi uczniów zawarte w tabeli nr 13 wskazują, że ankietowana młodzież w liczbie 813 osób posiada prawidłową wiedzę na temat liczby sakramentów świętych udzielanych w Kościele katolickim. Z kolei 357 ankietowanych zaznaczyło błędną odpowiedź.

Wykres 15. Znajomość liczby sakramentów świętych

Źródło: Opracowanie własne.

Procentowa ilość poprawnych odpowiedzi wśród respondentów (69,49%) wskazuje na dostateczny poziom ich wiedzy o nauce Kościoła w odniesieniu do sakramentów. Jednocześnie zadziwia fakt, że ponad 30% katechizowanych uczniów wskazało odpowiedź nieprawidłową. Warto zauważyć, że podstawowa wiedza o sakramentach Kościoła nabywana jest już w szkole

podstawowej przez uczniów klas drugich i trzecich¹³. Uzyskane dane, choć mało optymistyczne, stanowią istotną informację dla osób odpowiedzialnych za nauczanie religii. Osoby zajmujące się katechizacją dzieci i młodzieży powinny mieć bowiem świadomość, że znajomość nawet podstawowych prawd wiary i moralności nie jest oczywista.

Pierwszym sakramentem udzielanym w Kościele katolickim jest sakrament chrztu „(...) nazywany bramą – bramą do zbawienia, do życia wiecznego, do Kościoła, bramą życia w Duchu, bramą do innych sakramentów”¹⁴. W badaniu ankietowym, w części dotyczącej znajomości doktryny katolickiej i wiedzy na temat sakramentów, uczniowie szkół średnich mieli zadanie, aby wskazać sakrament, „przez który zostajemy włączeni do Kościoła”. Poniższy wykres przedstawia dane uzyskane w tym pytaniu.

Wykres 16. Znajomość katolickiego nauczania na temat sakramentu chrztu

Źródło: Opracowanie własne.

Tym razem młodzież diecezji świdnickiej wykazała się bardzo dobrą wiedzą. Ponad 95% respondentów słusznie stwierdziło, że sakramentem, który rozpoczyna życie chrześcijańskie a zarazem włącza człowieka do wspólnoty wierzących jest chrzest święty. W grupie ankietowanej młodzieży tylko 4,87% zaznaczyło odpowiedź błędną. Szczegółowe dane zawiera tabela nr 14.

¹³ Por. PNR, s. 54, 64.

¹⁴ Zob. T. Zadykiewicz, *Chrzest bramą chrześcijańskiej moralności. Inspiracje dokumentu Międzynarodowej Komisji Teologicznej „Wiara i Sakramenty”*, „Roczniki Teologiczne” t. 67 nr 3/2020, s. 44 za: KK, 14; DM 7; KKK, 950, 1213; KPK, kan. 849.

Tabela 14. Znajomość katolickiego nauczania na temat sakramentu chrztu

Jak nazywa się sakrament, przez który zostajemy włączeni do Kościoła?	n	%
Chrzest	1113	95,13%
Bierzmowanie	24	2,05%
Eucharystia	14	1,20%
Kapłaństwo	19	1,62%

Źródło: Opracowanie własne.

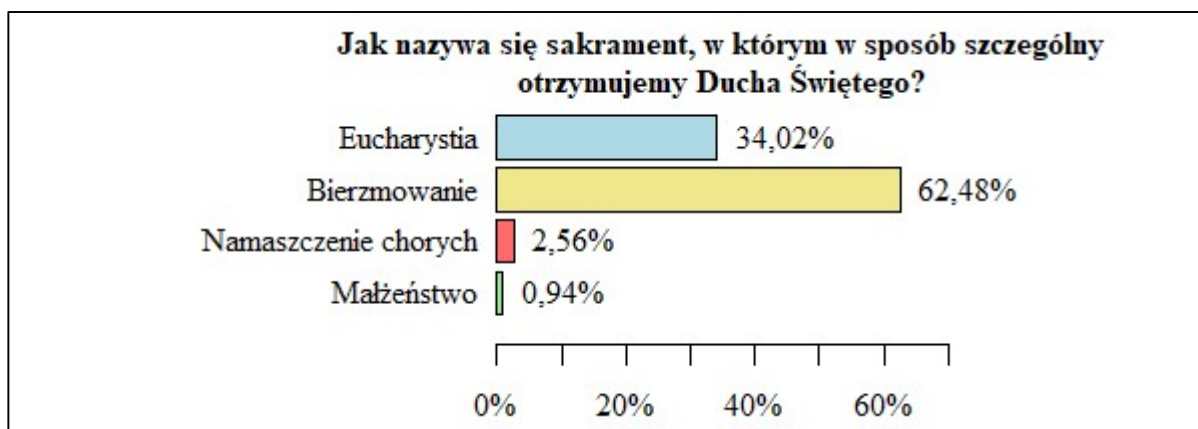
Analiza powyższych danych wskazuje, że przeważająca większość młodzieży z diecezji świdnickiej (1113) zna podstawową naukę Kościoła na temat chrztu świętego. Kolejne pytanie sprawdzające wiedzę religijną uczniów dotyczyło wskazania nazwy sakramentu, „w którym w sposób szczególny otrzymujemy Ducha Świętego”. Poprawną odpowiedzią na to pytanie jest oczywiście sakrament bierzmowania. Szczegółowe odpowiedzi młodzieży dotyczące tej kwestii w sposób tabelaryczny i graficzny przedstawiono poniżej

Tabela 15. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie bierzmowania

Jak nazywa się sakrament, w którym w sposób szczególny otrzymujemy Ducha Świętego?	n	%
Eucharystia	398	34,02%
Bierzmowanie	731	62,48%
Namaszczenie chorych	30	2,56%
Małżeństwo	11	0,94%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 17. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie bierzmowania

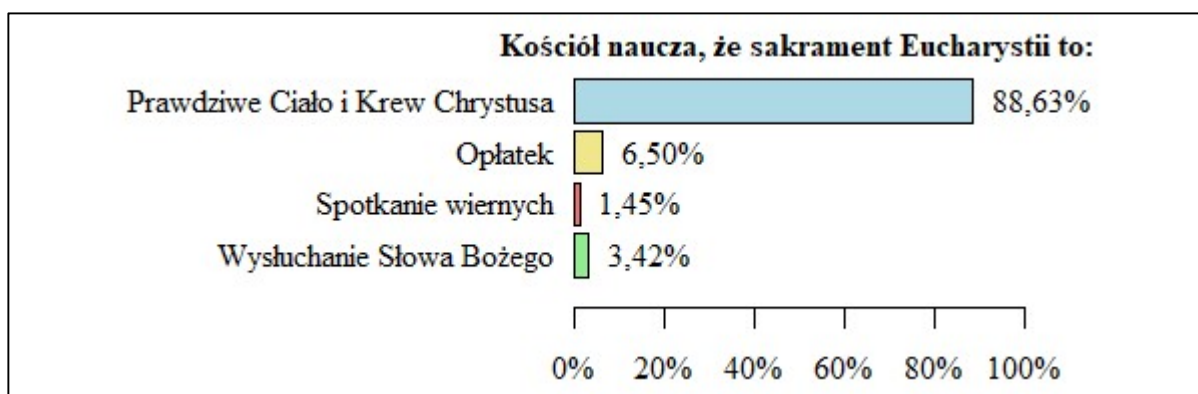

Źródło: Opracowanie własne.

W omawianej grupie badawczej poprawną wiedzą dotyczącą pentekostalnego charakteru sakramentu bierzmowania wykazało się 731 osób, co stanowi 62,48% ankietowanych. Jednocześnie błędnej odpowiedzi na to pytanie udzieliło 439 osób (37,52%), z czego aż 398 wskazało na Eucharystię jako źródło darów Ducha Świętego. Można zatem stwierdzić, że znajomość elementarnego nauczania katolickiego o sakramencie bierzmowania wśród młodzieży licealnej jest na poziomie jedynie dostatecznym.

W dalszej kolejności katechizowani uczniowie zostali zapytani o znajomość nauki Kościoła odnoszącą się do sakramentu Eucharystii. Wykres nr 18 przedstawia zebrane odpowiedzi.

Wykres 18. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie Eucharystii

Źródło: Opracowanie własne.

Prawidłowej odpowiedzi, potwierdzającej, że w Kościele katolickim sakrament Eucharystii oznacza „prawdziwe Ciało i Krew Chrystusa” udzieliło 88,63% respondentów. Wskazuje to na dobry poziom wiedzy na temat Eucharystii wśród młodzieży uczęszczającej na lekcje religii w klasach licealnych. Warto także zauważyć, że wśród wszystkich ankietowanych

dość znaczący odsetek (11,37%) zaznaczył błędną odpowiedź na to oczywiste dla katolików pytanie. Tabela nr 16 zawiera szczegółowe wyniki uzyskane dla tego pytania.

Tabela 16. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie Eucharystii

Kościół naucza, że sakrament Eucharystii to:	n	%
Prawdziwe Ciało i Krew Chrystusa	1037	88,63%
Oplatek	76	6,50%
Spotkanie wiernych	17	1,45%
Wysłuchanie Słowa Bożego	40	3,42%

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie badawczej wynoszącej 1170 licealistów aż 1037 osób potrafiło właściwie wskazać istotę sakramentu Eucharystii, którą jest realna obecność Jezusa w Jego Ciele i Krwi. Dla niektórych ankietowanych Eucharystia oznacza jednak zwykły oplatek (76 odpowiedzi), albo jest jedynie spotkaniem wiernych lub słuchaniem Słowa Bożego (57 odpowiedzi).

W trakcie prowadzonych badań młodzież licealna została zapytana o posiadaną wiedzę na temat istoty spowiedzi świętej. W Kościele katolickim sakrament pokuty i pojednania jest postrzegany jako spotkanie człowieka z Bogiem, który przez posługę Kościoła okazuje miłosierdzie, przebacza, odpuszcza grzechy i pomaga w nawróceniu człowieka z jego grzesznego postępowania¹⁵. Odpowiedzi ankietowanych uczniów w tej kwestii przedstawia poniższa tabela.

Tabela 17. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie pokuty i pojednania

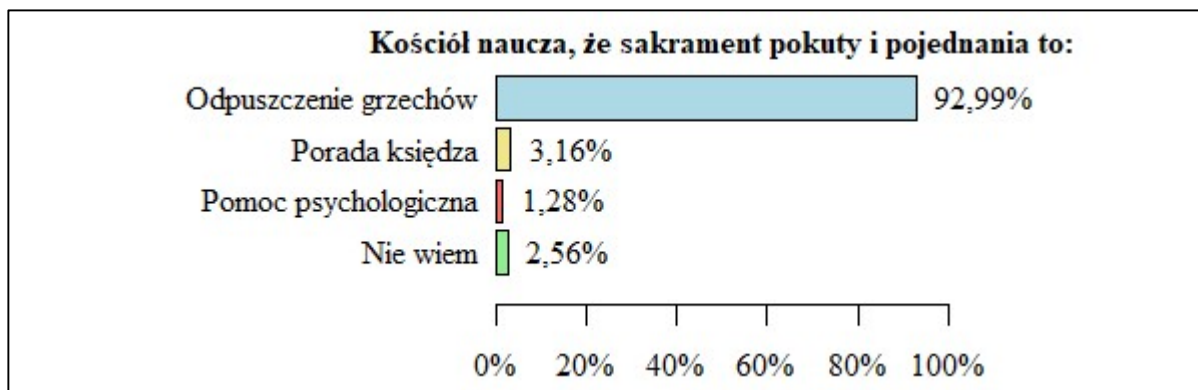
Kościół naucza, że sakrament pokuty i pojednania to:	n	%
Odpuszczenie grzechów	1088	92,99%
Porada księdza	37	3,16%
Pomoc psychologiczna	15	1,28%
Nie wiem	30	2,56%

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁵ Por. KKK, 1422.

Liczba osób znających istotę sakramentu pokuty i pojednania wyniosła 1088 w grupie 1170 badanych, a więc większość. Niektóre osoby wykazały jednak nieznaną naukę katolickiego na temat spowiedzi świętej, co potwierdza zaznaczenie przez nich odpowiedzi, że spowiedź to tylko „porada księdza” (37 osób) lub „pomoc psychologiczna” (15 osób). W grupie badawczej znalazły się także osoby, które nie potrafią wskazać, czym jest sakrament pokuty i pojednania (30 osób). Poniższy wykres prezentuje komentowane wyniki w formie graficznej.

Wykres 19. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie pokuty i pojednania

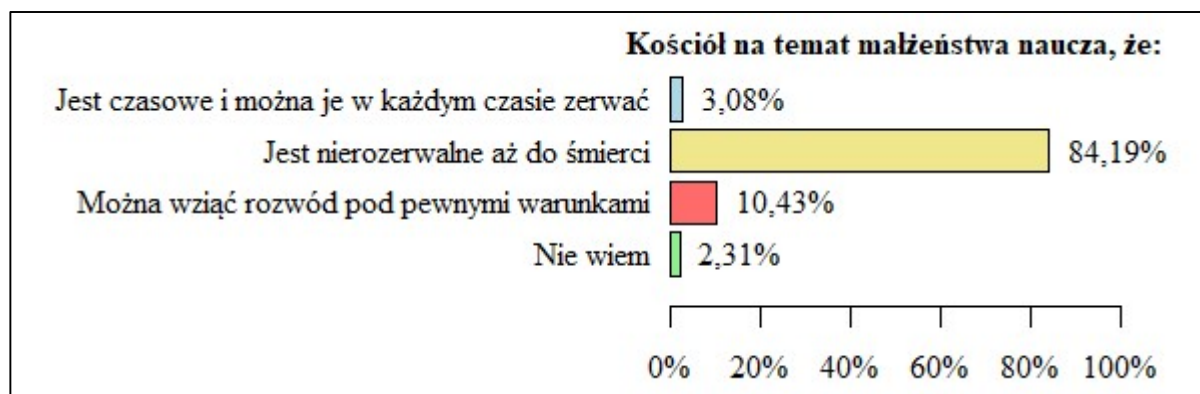
Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie zaprezentowanych danych można stwierdzić, że znajomość istoty sakramentu pokuty i pojednania posiada 92,99% respondentów, co wskazuje, że wiedza licealistów diecezji świdnickiej w tej kwestii jest na poziomie bardzo dobrym. Zaledwie 4,44% ankietowanych dostrzega w spowiedzi tylko czynniki ludzkie, tj. poradę osoby duchownej lub elementy pomocy psychologicznej. Niektórzy ankietowani (2,56%) nie potrafili określić, czym jest sakrament spowiedzi świętej.

Lekcje religii katolickiej prowadzone na poziomie klas licealnych mają pomóc młodym ludziom wejść na drogę dorosłego życia oraz dojrzałości w wierze. Jednym z elementów tego przygotowania jest przekazywanie nauki na temat sakramentu małżeństwa. Kościół uczy, że związek małżeński pomiędzy kobietą i mężczyzną ma charakter nierozwalny, ponieważ zostali oni połączeni przez samego Boga¹⁶. Młodzież diecezji świdnickiej w trakcie prowadzonych badań została zapytana o wiedzę na temat istoty sakramentu małżeństwa. Ich odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

¹⁶ Zob. Mt 19, 6; KKK, 1614-1615.

Wykres 20. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie małżeństwa

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskane wyniki wskazują, że 84,19% ankietowanych posiada wiedzę na temat katolickiego nauczania odnośnie do sakramentu małżeństwa. Można stwierdzić, że badani licealiści przyswoili naukę Kościoła na temat nierozterwalności związku małżeńskiego w stopniu dobrym. Z kolei 13,51% respondentów uważa, że małżeństwo katolickie posiada tylko czasowy charakter i może zostać zakończone. Takie stanowisko jest niezgodne z nauczaniem Kościoła katolickiego. Szczegółowe dane dotyczące tego pytania i udzielonych odpowiedzi prezentuje tabela nr 18.

Tabela 18. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie małżeństwa

Kościół na temat małżeństwa naucza, że:	n	%
Jest czasowe i można je w każdym czasie zerwać	36	3,08%
Jest nierozterwalne aż do śmierci	985	84,19%
Można wziąć rozwód pod pewnymi warunkami	122	10,43%
Nie wiem	27	2,31%

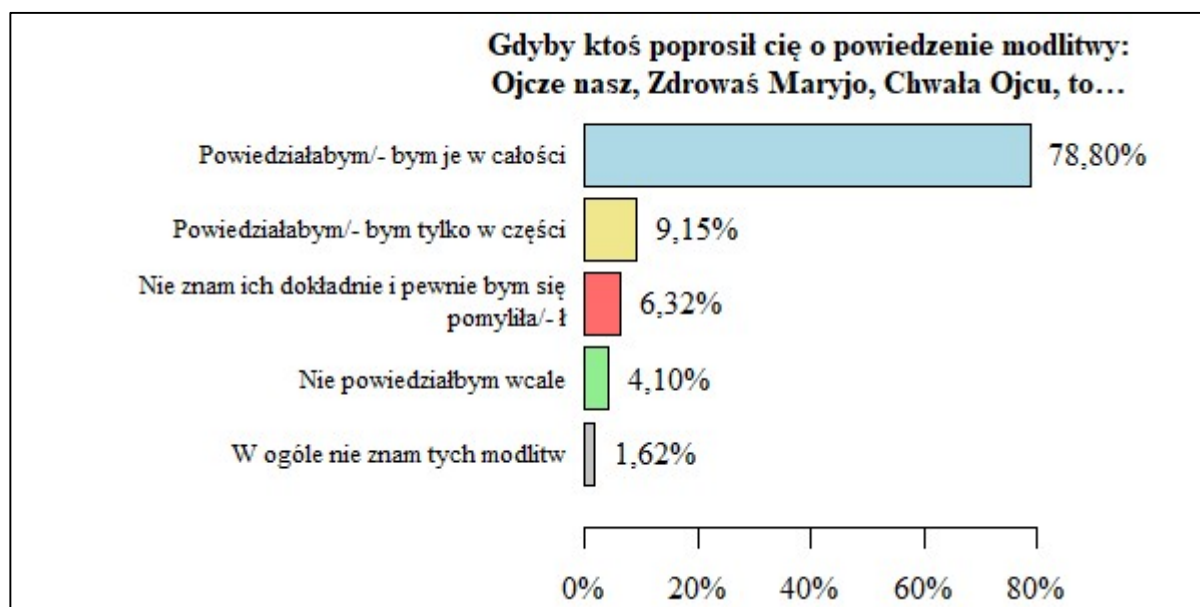
Źródło: Opracowanie własne.

Wśród ankietowanej młodzieży, znajomość katolickiej nauki o sakramencie małżeństwa, wykazuje 985 licealistów. Z kolei 158 osób nie posiada prawidłowej wiedzy na ten temat, na co wskazuje zaznaczenie przez nich odpowiedzi sugerującej, że nierozterwalność nie należy do istoty katolickiego związku małżeńskiego. Niektórzy respondenci (27) zaznaczyli odpowiedź „nie wiem” sygnalizując, że nie potrafią określić przymiotów małżeństwa katolickiego.

Ostatnia część Katechizmu Kościoła Katolickiego poświęcona jest modlitwie. Stanowi ona bowiem niezwykle ważny wymiar życia każdego chrześcijanina i może przybierać różne formy. Z tego względu także młodzież licealna Kościoła świdnickiego została zapytana o znajomość

podstawowych formuł modlitewnych. Można było zakładać, że młode osoby, które uczestniczą w lekcjach religii już od czasów szkoły podstawowej (a często od przedszkola) dobrze przyswoiły podstawowe modlitwy. Deklaracje młodzieży dotyczące tej kwestii ilustruje poniższy wykres.

Wykres 21. Znajomość formuł modlitewnych

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe pytanie ankietowe miało na celu pozyskanie wiedzy na temat samoświadomości młodzieży dotyczącej podstawowych modlitw, tj. *Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu...* Licealiści diecezji świdnickiej w zdecydowanej większości (78,80%) deklarują znajomość tych modlitw. Jest to wynik zadowalający, gdyż w przyjętej skali ocen wskazuje na poziom co najmniej dobry. Warto także zauważyć, że 9,15% ankietowanych uznało, że znają formuły modlitewne tylko częściowo. Z kolei 6,32% respondentów stwierdziło, że nie znają dokładnie tekstów modlitw, zaznaczając przy tym, że przy ich recytacji mogliby popełnić błąd. Pozostali (5,72%) wykazują ignorancję w stosunku do podstawowych modlitw Kościoła katolickiego, przy czym 1,62% zaznaczyło odpowiedź, że modlitwy te są im zupełnie obce. Szczegółowe wyniki prezentuje tabela nr 19.

Tabela 19. Znajomość formuł modlitewnych

Gdyby ktoś poprosił cię o powiedzenie modlitwy: Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu, to...	n	%
Powiedziałabym/- bym je w całości	922	78,80%
Powiedziałabym/- bym tylko w części	107	9,15%
Nie znam ich dokładnie i pewnie bym się pomyliła/- ł	74	6,32%
Nie powiedziałabym wcale	48	4,10%
W ogóle nie znam tych modlitw	19	1,62%

Źródło: Opracowanie własne.

W omawianej grupie badawczej katechizowana młodzież w liczbie 922 (spośród 1170 respondentów) deklaruje dobrą znajomość popularnych formuł modlitewnych. Z kolei 181 ankietowanych twierdzi, że zna te modlitwy, choć tylko częściowo, a 67 osób deklaruje całkowitą niewiedzę na ten temat.

Innym pytaniem sprawdzającym poziom wiedzy katechizowanej młodzieży była kwestia związana ze znajomością Dekalogu. Metodą losową wybrano dwa spośród Dziesięciu Przykazań, a zadaniem respondentów było zaznaczenie odpowiedniej treści przypisanej konkretnemu przykazaniu. Uzyskane dane przedstawione są w poniższych tabelach i wykresach.

Tabela 20. Znajomość III przykazania Dekalogu

Jak brzmi przykazanie III Dekalogu?	n	%
Czczij ojca swego i matkę swoją	324	27,69%
Nie zabijaj	80	6,84%
Pamiętaj, abyś dzień święty święcił	718	61,37%
Nie kradnij	48	4,10%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 22. Znajomość III przykazania Dekalogu

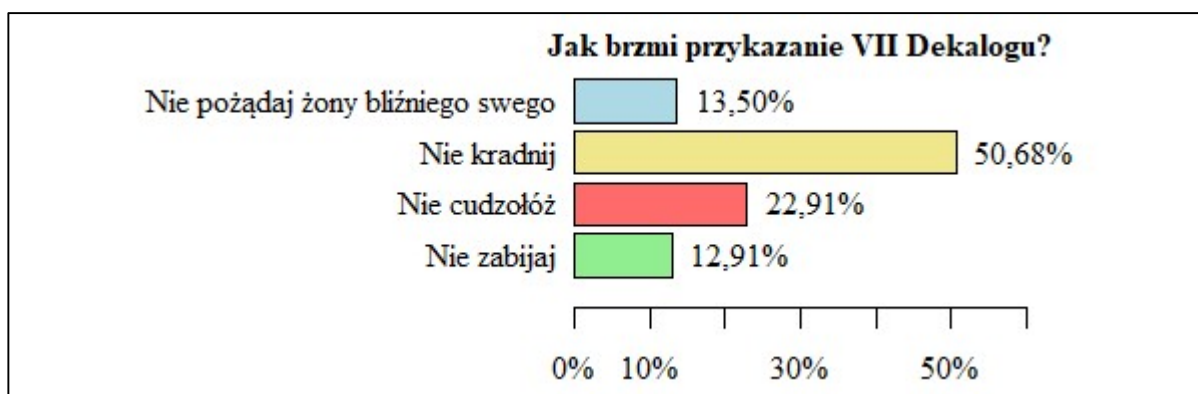

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwsze pytanie dotyczące tego obszaru wiedzy religijnej było następujące: „Jak brzmi III przykazanie Dekalogu?”. Poprawną odpowiedź, tj. „Pamiętaj, abyś dzień święty święcił” wskazało 61,37% ankietowanych, co oznacza, że katechizowani licealiści diecezji świdnickiej osiągnęli znajomość w tej kwestii na poziomie dostatecznym. Z kolei 38,63% respondentów zaznaczyło odpowiedź błędną. Analizując szczegółowe wyniki zawarte w tabeli nr 20 warto zauważyć, że z grupy 1170 ankietowanych, przy 718 odpowiedziach prawidłowych, aż 324 osoby (27,69%) przypisały III przykazaniu Dekalogu treść kolejnego, tj. IV przykazania, co może wskazywać na brak wiedzy dotyczącej Dekalogu lub nieprzemyślany i chaotyczny sposób wypełniania ankiety.

Drugim pytaniem zawartym w kwestionariuszu ankiety odnoszącym się do znajomości Dziesięciu Przykazań było pytanie: „Jak brzmi przykazanie VII Dekalogu?”. Poprawna odpowiedź, to oczywiście „nie kradnij”, natomiast dla młodzieży to elementarne pytanie nie było już tak oczywiste. Wykres nr 23 oraz tabela 21 prezentują odpowiedzi licealistów.

Wykres 23. Znajomość VII przykazania Dekalogu

Źródło: Opracowanie własne.

Odsetek poprawnych odpowiedzi wyniósł 50,68%, co można określić jako poziom dostateczny. Pozostali, VII przykazaniu, przypisali treści innych przykazań. Szczegółowe wyniki przedstawia poniższa tabela.

Tabela 21. Znajomość VII przykazania Dekalogu

Jak brzmi przykazanie VII Dekalogu?	n	%
Nie pożądam żony bliźniego swego	158	13,50%
Nie kradnij	593	50,68%
Nie cudzołóż	268	22,91%
Nie zabijaj	151	12,91%

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie badawczej liczącej 1170 licealistów tylko połowa (593 osoby) przejawia znajomość dotyczącą VII przykazania Dekalogu. Odpowiedź błędną zaznaczyło 577 osób, co stanowi 49,32% ankietowanych. Takie wyniki muszą dziwić i niepokoić, ponieważ dotyczą kwestii fundamentalnych zarówno dla osób wierzących i praktykujących, jak również dla pozostałej młodzieży. Kwestie te bowiem należą do podstawowych elementów kultury.

Można zatem stwierdzić, że znajomość przykazań Bożych przez badanych licealistów jest na poziomie dostatecznym. Błędy popełnione przy wskazywaniu kolejności oraz nazw poszczególnych przykazań Dekalogu wymagają głębszej refleksji i podjęcia działań zaradczych.

W kwestionariuszu ankiety zamieszczono również trzy pytania, których celem było sprawdzenie znajomości formuły „Wyznania wiary” przez licealistów diecezji świdnickiej. Zadaniem młodzieży było uzupełnienie tej formuły brakującymi słowami.

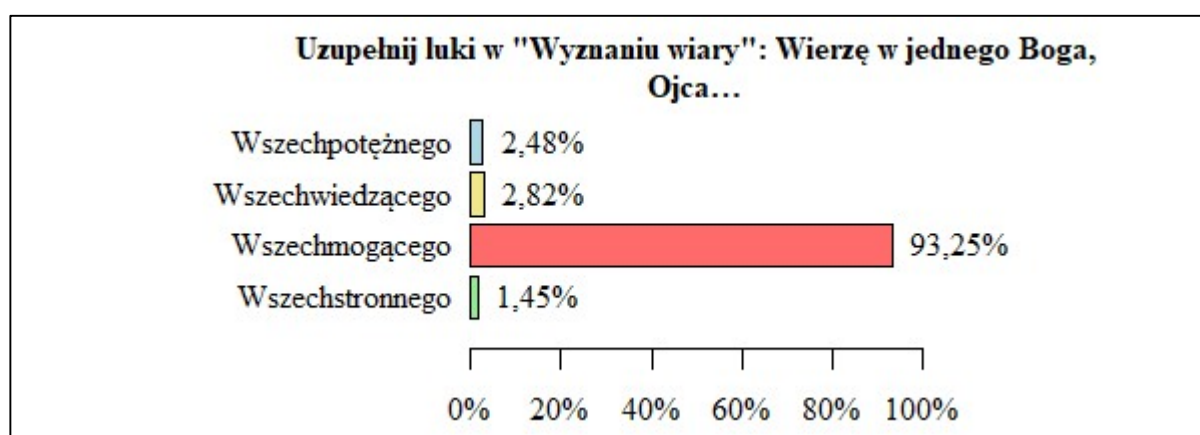
„Wyznanie wiary” rozpoczyna się od zdania: Wierzę w jednego Boga, Ojca wszechmogącego (...), które przypomina prawdę o jednym z przymiotów Boga, którym jest Jego wszechmoc. Zadaniem młodzieży było wybranie odpowiedniego określenia i trzeba przyznać, że ponad 90% zaznaczyło poprawną odpowiedź. Szczegółowe wyniki ukazuje poniższa tabela i wykres.

Tabela 22. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 1

Uzupełnij luki w "Wyznaniu wiary": Wierzę w jednego Boga, Ojca...	n	%
Wszechpotężnego	29	2,48%
Wszechwiedzącego	33	2,82%
Wszechmogącego	1091	93,25%
Wszechstronnego	17	1,45%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 24. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 1

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie badawczej liczącej 1170 osób aż 1091 (93,25%) udzieliło prawidłowej odpowiedzi, wskazując odpowiednie słowo. Jednocześnie 79 licealistów (6,75%) popełniło błąd, co może świadczyć o nieznajomości „Wyznania wiary”.

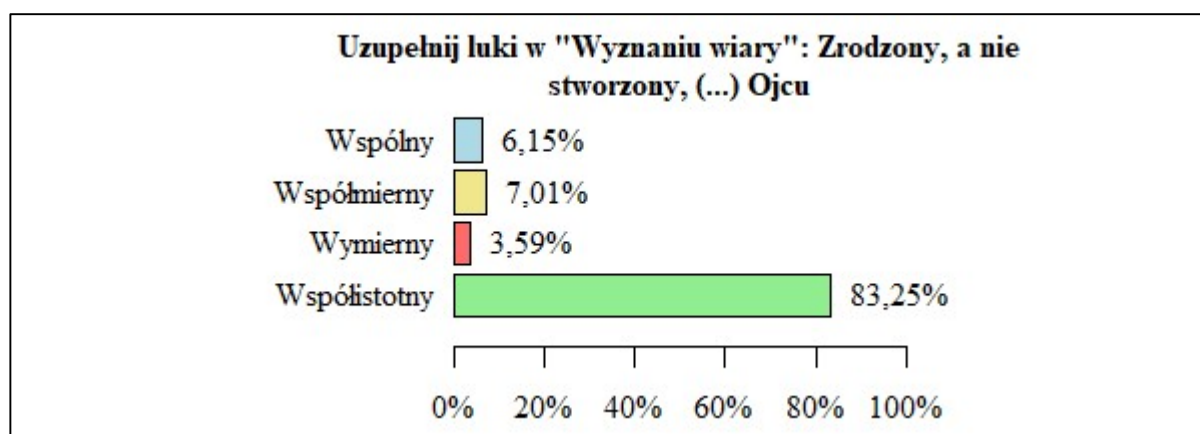
Kolejne zagadnienie sprawdzające znajomość treści „Wyznania wiary” dotyczyło Osoby Jezusa Chrystusa i polegało na wyborze przymiotnika „współistotny” w odniesieniu do relacji Osób Boskich. Kościół katolicki wierzy i naucza bowiem, że Jezus Chrystus jest „zrodzony, a nie stworzony, współistotny Ojcu (...)”. Odpowiedzi udzielone przez badaną młodzież w tej materii zaprezentowano poniżej.

Tabela 23. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 2

Uzupełnij luki w "Wyznaniu wiary": Zrodzony, a nie stworzony, (...) Ojcu		n	%
	Wspólny	72	6,15%
	Współmierny	82	7,01%
	Wymierny	42	3,59%
	Współlistotny	974	83,25%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 25. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 2

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawione dane wskazują, że zdecydowana większość (83,25%) licealistów Kościoła świdnickiego prawidłowo wskazała określenie „współlistotny” i można stwierdzić, że w tym aspekcie ich wiedzę można ocenić jako dobrą. Co prawda, znaczący odsetek młodzieży (16,75%) wykazał niewiedzę w tej kwestii. Warto zauważyć, że znajomość określenia „współlistotny” jest o 10% mniejsza w porównaniu ze znajomością określenia „wszechmogący”, co było przedmiotem poprzednich analiz.

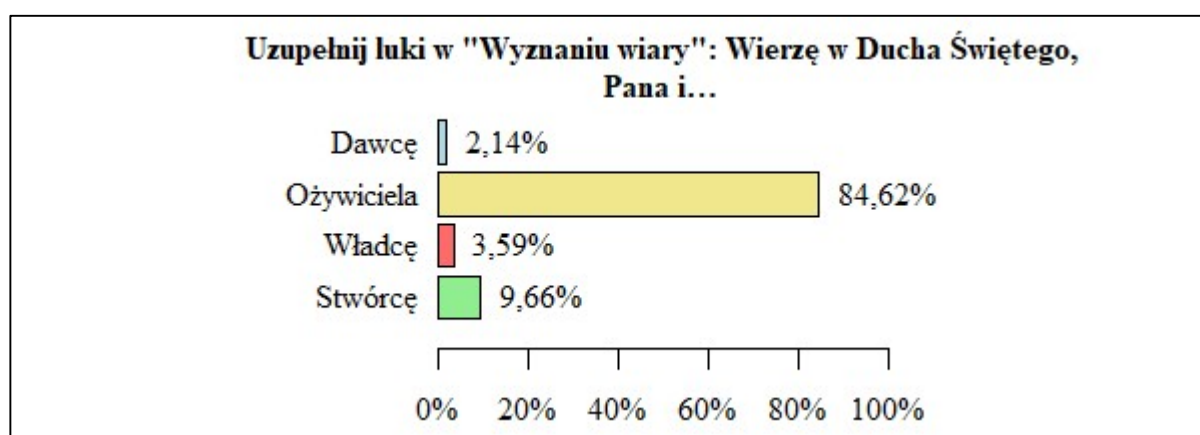
Trzecim, a zarazem ostatnim, pytaniem sprawdzającym znajomość „Wyznania wiary” była kwestia związana z Duchem Świętym. Licealiści zostali poproszeni o uzupełnienie luki w zdaniu „Wierzę w Ducha Świętego, Pana i ... (...)”. Odpowiedzi uczniów, w sposób tabelaryczny i graficzny, przedstawiono poniżej.

Tabela 24. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 3

Uzupełnij luki w "Wyznaniu wiary": Wierzę w Ducha Świętego, Pana i...	n	%
Dawcę	25	2,14%
Ożywiciela	990	84,62%
Władcę	42	3,59%
Stwórcę	113	9,66%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 26. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 3

Źródło: Opracowanie własne.

W gronie 1170 ankietowanych 84,62% (990 osób) prawidłowo wskazało na określenie „Ożywiciel”, które w „Wyznaniu wiary” Kościół przypisuje Osobie Ducha Świętego. Jednocześnie ponad 15% respondentów udzieliło złej odpowiedzi. Co dziesiąty ankietowany uznał, że brakujące określenie Ducha Świętego to „Stwórca”. Być może niektórzy ankietowani sugerowali się wcześniej zdobytą wiedzą teologiczną, gdzie rzeczywiście Duchowi Świętemu, jako jednej z osób Trójcy, można również przypisać tytuł „Stwórca”. Jednakże rola tego pytania ankietowego ograniczała się tylko do sprawdzenia znajomości formuły modlitewnej, którą jest „Wyznanie wiary”, a w nim występuje określenie „Ożywiciel”.

Na podstawie powyższej analizy można wnioskować, że „Wyznanie wiary”, jako jedna z podstawowych formuł dogmatycznych i modlitewnych, nie została ugruntowana i dobrze przyswojona przez grupę około 20% badanych. Niewątpliwie z katechetycznego punktu widzenia stanowi to wyzwanie, które warto podjąć.

Podsumowując wyniki ankietowe uzyskane przy sprawdzeniu znajomości doktryny katolickiej, w odniesieniu do sakramentów i formuł modlitewnych przez młodzież z terenów

diecezji świdnickiej, można stwierdzić, że wiedzę dotyczącą tych kwestii posiada 78,32% uczniów.

3.3. Znajomość katolickich norm moralnych

Młodzież diecezji świdnickiej w kolejnej części ankiety została zapytana o posiadaną wiedzę na temat norm moralnych, których uczy Kościół katolicki. Jedną z kwestii, wpisaną w moralność katolicką i jednocześnie bardzo istotną dla młodzieży, jest nauka o współżyciu seksualnym.

Dane empiryczne wskazują, że pozamałżeńska aktywność seksualna jest zjawiskiem coraz bardziej powszechnym. Fenomen ten można określić jako globalny, gdyż dotyczy zarówno takich miejsc jak Stany Zjednoczone czy państwa europejskie, ale również Chiny czy Indie¹⁷.

Sobór Watykański II w jednym z dokumentów przypominał wiernym, że akty seksualne są wyrazem i dopełnieniem miłości pomiędzy kobietą i mężczyzną połączonych sakramentalnym węzłem małżeńskim. Ponadto Kościół naucza, że tylko akty jednoczące małżonków w sposób „intymny i czysty” można uznać za „godne i uczciwe”¹⁸. Katechizowana młodzież w pytaniu o stanowisko Kościoła w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem, udzieliła odpowiedzi, które prezentuje poniższa tabela i wykres.

Tabela 25. Znajomość katolickiego nauczania o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym

Jakie jest stanowisko Kościoła w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym?	n	%
Jest niedopuszczalne i jest grzechem	950	81,20%
Jest dopuszczalne bez ograniczeń	35	2,99%
Kościół nie wypowiada się na ten temat	38	3,25%
Jest dopuszczalne, jeśli ludzie się kochają	46	3,93%
Nie wiem	101	8,63%

Źródło: Opracowanie własne.

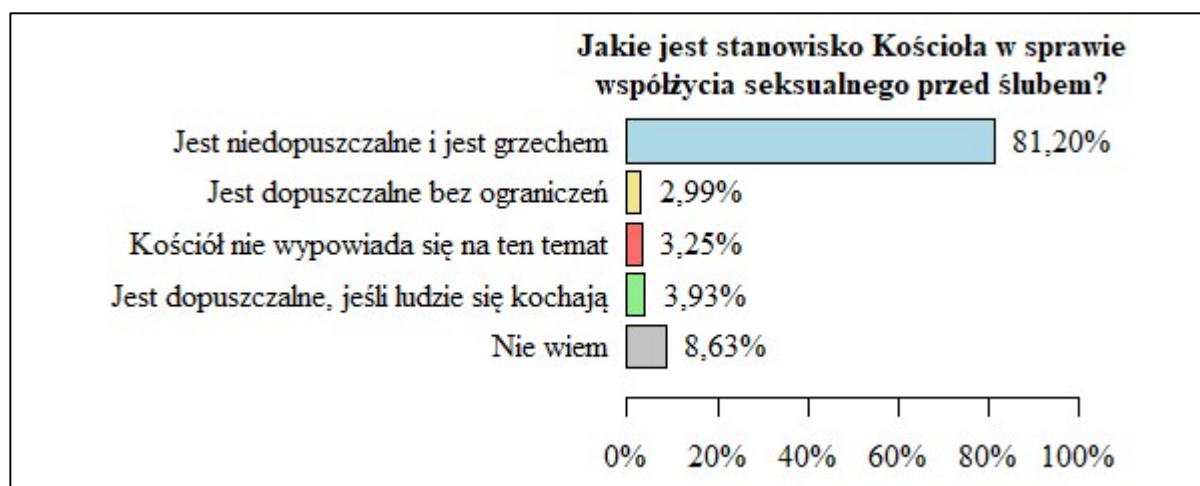
W grupie 1170 ankietowanych 950 osób wie, że według katolickiej nauki moralnej akt seksualny odbywający się poza sakramentalnym związkiem małżeńskim jest grzechem. Niektórzy

¹⁷ Zob. W. Juroszek, *Psychologiczne konsekwencje przedmałżeńskiego współżycia seksualnego*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” t. 7 nr 3/2011, s. 17.

¹⁸ Por. KK, 49, KKK, 2360-2400.

respondenci uważają jednak, że Kościół dopuszcza możliwość współżycia przed ślubem nie stawiając żadnych ograniczeń w tej kwestii (35 odpowiedzi) lub wyraża na to zgodę, gdy ludzi łączy miłość (46 odpowiedzi). Z kolei 38 osób sądziło, że Kościół katolicki nie zabiera głosu w tej sprawie, a 101 uczniów przyznało, że nie wie jakie jest stanowisko Kościoła w odniesieniu do aktywności seksualnej przed zawarciem ślubu.

Wykres 27. Znajomość katolickiego nauczania o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie powyższego wykresu można wnioskować, że młodzież licealna jest zaznajomiona ze stanowiskiem Kościoła w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym na poziomie dobrym (81,20% poprawnych odpowiedzi). Wiedzy na ten temat nie posiada 10,17% ankietowanych, a blisko co 9. respondent nie potrafi wskazać, jaka jest oficjalna nauka Kościoła w tej materii.

Innym pytaniem odnoszącym się do katolickich norm moralnych była kwestia związana ze stosowaniem antykoncepcji. Według nauczania Kościoła jest to metoda, która nie tylko zagraża jednemu z istotnych celów małżeństwa (rodzicielstwu), ale często jest również łamaniem V przykazania Dekalogu poprzez stosowanie środków wczesnoporonnych. Odpowiedzi licealistów na to pytanie w sposób graficzny przedstawia wykres nr 28.

Wykres 28. Znajomość katolickiego nauczania na temat antykoncepcji

Źródło: Opracowanie własne.

Prawidłowa odpowiedź zawierająca stanowisko Kościoła w sprawie antykoncepcji brzmi: „jej stosowanie jest zabronione, poza sytuacjami, w których działanie antykoncepcyjne jest ubocznym skutkiem leczenia”.

Nauczanie katolickie precyzuje, że stosowanie antykoncepcji jest moralnie niedopuszczalne, ponieważ oddziela akt małżeński od jego prokreacyjnego celu. Jednakże, zgodnie z zasadą podwójnego skutku, dopuszcza się stosowanie środków antykoncepcyjnych w celach leczniczych, gdy efekt antykoncepcyjny nie jest zamierzony, lecz stanowi uboczny skutek terapii¹⁹. Powyższy wykres pokazuje zatem, że tylko 34,70% respondentów (406 uczniów) zna naukę Kościoła katolickiego na temat antykoncepcji. Można więc stwierdzić, że wiedza badanej młodzieży na ten temat jest niedostateczna. Szczegółowe dane zawiera poniższa tabela.

¹⁹ Zob. HV, 15; FC, 32.

Tabela 26. Znajomość katolickiego nauczania na temat antykoncepcji

Jakie jest stanowisko Kościoła w sprawie antykoncepcji?	n	%
Dopuszcza, jeśli obojduje małżonków wyrażą na to zgodę	74	6,32%
Całkowicie zabrania	368	31,45%
Nie wypowiada się w tej kwestii	88	7,52%
Zabrania jej stosowania, poza sytuacjami, w których działanie antykoncepcyjne jest ubocznym skutkiem leczenia	406	34,70%
Nie wiem	234	20,00%

Źródło: Opracowanie własne.

Warto zwrócić uwagę na grupę 368 ankietowanych (31,45%), którzy pomimo zaznaczenia nieprawidłowej odpowiedzi zdają sobie sprawę, że działania antykoncepcyjne w ocenie moralnej Kościoła są złe i należy się ich powstrzymywać. Ważną informację stanowi również fakt, że grupa 234 ankietowanych nie potrafi określić, jaka jest oficjalna nauka Kościoła katolickiego na temat antykoncepcji.

W kolejnym pytaniu ankietowym katechizowana młodzież została poproszona o udzielenie odpowiedzi na pytanie „Jaka jest nauka Kościoła o aborcji?”. Doktryna katolicka poucza o świętości życia każdej osoby²⁰, a „bezpośrednie i umyślne zabójstwo niewinnej istoty ludzkiej jest zawsze aktem głęboko niemoralnym”²¹. Wiedzę uczniów w klasach licealnych dotyczącą omawianej kwestii prezentuje poniższa tabela.

Tabela 27. Znajomość katolickiego nauczania na temat aborcji

Jaka jest nauka Kościoła o aborcji?	n	%
Kościół dopuszcza w pewnych przypadkach, np. z powodu wad genetycznych/ niepełnosprawności dziecka	76	6,50%
Kościół kategorycznie zabrania	865	73,93%
Kościół nie wypowiada się o aborcji	39	3,33%
Kościół dopuszcza, jeśli jest wynikiem gwałtu	47	4,02%
Nie wiem	143	12,22%

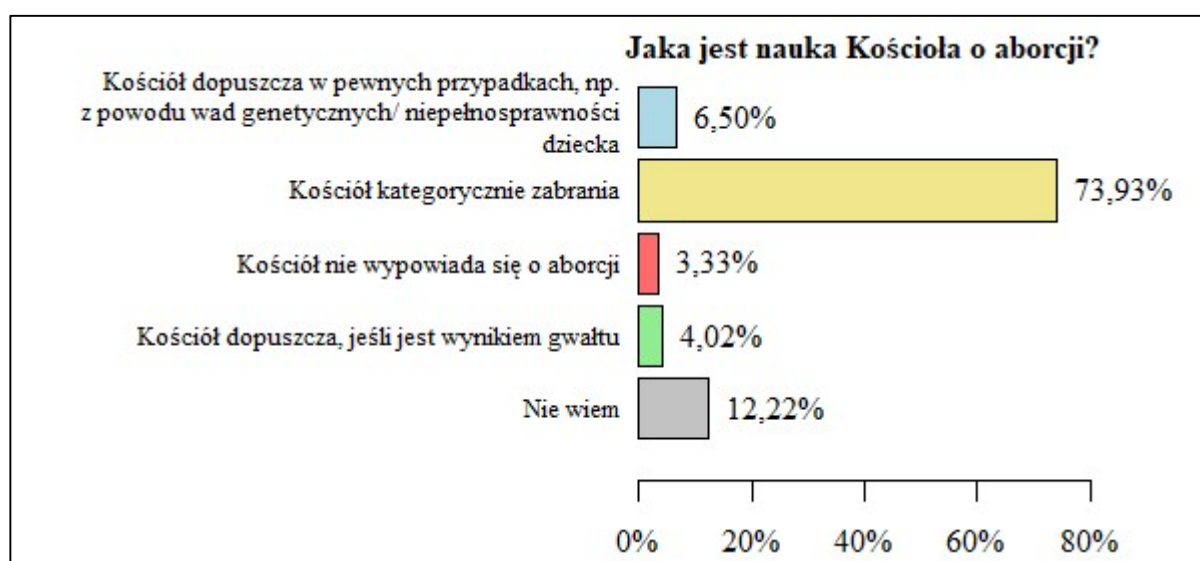
Źródło: Opracowanie własne.

²⁰ Zob. KKK, 2258.

²¹ Por. KK, 57.

Podsumowując, można stwierdzić, że wśród 1170 ankietowanych aż 865 osób zaznaczyło poprawną odpowiedź, która stwierdza, że Kościół katolicki jednoznacznie zakazuje zabójstwa nienarodzonych, nazywanego aborcją. Jednocześnie respondenci w liczbie 123 uważają, że Kościół katolicki dopuszcza możliwość aborcji w sytuacjach takich, jak poczęcie dziecka w skutek gwałtu, wady genetycznej płodu czy rozpoznaniem u niego niepełnosprawności. Wyniki badań ukazują także, że w grupie licealistów, 143 uczniów nie potrafi wskazać nauki Kościoła w sprawie aborcji. Wykres nr 29 w sposób graficzny przedstawia odpowiedzi młodzieży na temat nauki moralnej Kościoła dotyczącej aborcji.

Wykres 29. Znajomość katolickiego nauczania na temat aborcji

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie powyższego wykresu można wnioskować, że licealiści diecezji świdnickiej wykazują znajomość nauczania Kościoła o aborcji wahającą się pomiędzy poziomem dostatecznym a dobrym (73,93%).

W trakcie prowadzonych badań młodzież szkół średnich odpowiedziała również na pytanie o naukę Kościoła dotyczącą eutanazji. W religii katolickiej życie ludzkie stanowi najwyższą wartość. Jest również podstawowym i nienaruszalnym prawem każdego człowieka²². Z tego powodu Kościół stanowczo sprzeciwia się eutanazji uznając ją za „naruszenie praw boskich”²³. *Katechizm Kościoła Katolickiego* nazywa ten proceder „czynnem zbrodniczym”, a wszelkiego rodzaju działania mające na celu zakończenie życia osób niepełnosprawnych, chorych lub

²² Zob. ChL, 38.

²³ Por. R. Szytchmiller, *Eutanazja w nauczaniu i prawie Kościoła katolickiego oraz w prawie polskim*, „Studia Prawnoustrojowe” nr 13/2011, s. 403.

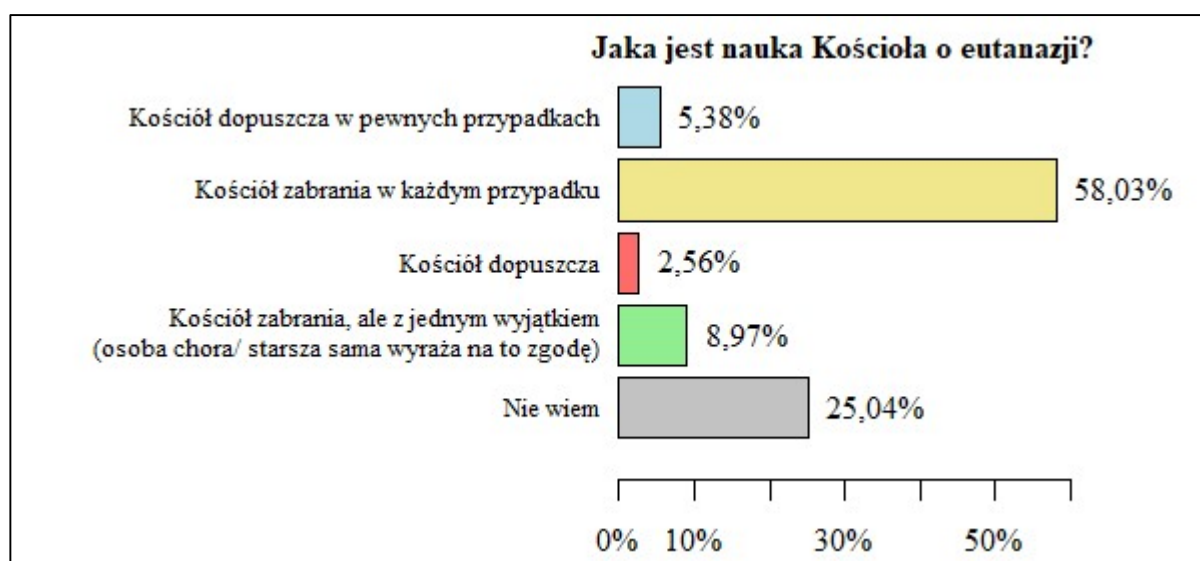
umierających potępia i uznaje za „moralnie niedopuszczalne”²⁴. Znajomość nauki Kościoła o eutanazji wśród uczniów liceów w sposób tabelaryczny i graficzny została przedstawiona poniżej.

Tabela 28. Znajomość katolickiego nauczania na temat eutanazji

Jaka jest nauka Kościoła o eutanazji?	n	%
Kościół dopuszcza w pewnych przypadkach	63	5,38%
Kościół zabrania w każdym przypadku	679	58,03%
Kościół dopuszcza	30	2,56%
Kościół zabrania, ale z jednym wyjątkiem (osoba chora/ starsza sama wyraża na to zgodę)	105	8,97%
Nie wiem	293	25,04%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 30. Znajomość katolickiego nauczania na temat eutanazji

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe dane pokazują, że poprawną odpowiedź wskazało 679 ankietowanych (58,03%) i z tego względu ich znajomość nauki Kościoła w kwestii eutanazji można uznać za dostateczną. Grupa 105 uczniów (8,97%) wie, że Kościół sprzeciwia się działaniom związanym z eutanazją, jednak w przypadku osób, które same zdecydują się na ten czyn – badani uczniowie – błędnie uważają, że Kościół dopuszcza możliwość pozbawienia życia. Z kolei 93 respondentów (7,94%)

²⁴ Zob. KKK, 2277.

twierdzi, że Kościół aprobuje eutanazję, przy czym 63 ankietowanych (5,38%) zaznaczyło odpowiedź, że dotyczy to tylko „pewnych przypadków”. Dość znaczna grupa badanych uczniów, licząca aż 293 osoby (25,04%) nie potrafiła wskazać, jaka jest nauka Kościoła w tej materii. W tym miejscu warto dodać, że pytanie ankietowe odnoszące się do znajomości nauczania katolickiego na temat eutanazji było tym pytaniem, w którym młodzież najczęściej wybierała odpowiedź „nie wiem”. Jest to wezwanie dla nauczycieli religii i katechetów parafialnych, żeby zwrócić uwagę na zagadnienia związane z katolicką nauką na temat ochrony życia ludzkiego od poczęcia aż do naturalnej śmierci.

Ostatnim pytaniem ankietowym sprawdzającym wiedzę młodzieży licealnej z diecezji świdnickiej w odniesieniu do katolickich zasad moralnych było pytanie: „Jaka jest nauka Kościoła o tzw. małżeństwach homoseksualnych?”. W doktrynie katolickiej małżeństwo jest bowiem wyłącznie związkiem pomiędzy kobietą i mężczyzną, który tworzy „wewnętrzną wspólnotę życia i miłości”²⁵. Kościół poucza, że małżonkowie powinni dążyć do wspólnego dobra, a także przekazać życie i wychować swoje potomstwo, co stanowi cel małżeństwa²⁶. Instytucja ta, wpisana w prawo naturalne została również podniesiona przez Chrystusa do rangi sakramentu²⁷. Odpowiedzi uczniów w tej kwestii prezentuje poniższa tabela (nr 29).

Tabela 29. Znajomość katolickiego nauczania o tzw. małżeństwach homoseksualnych

Jaka jest nauka Kościoła o tzw. małżeństwach homoseksualnych?	n	%
Kościół nie zgadza się na nie	889	75,98%
Kościół popiera takie związki	40	3,42%
Kościół nie wypowiada się na ten temat	69	5,90%
Kościół zgadza się na nie, ale bez możliwości adopcji	39	3,33%
Nie wiem	133	11,37%

Źródło: Opracowanie własne.

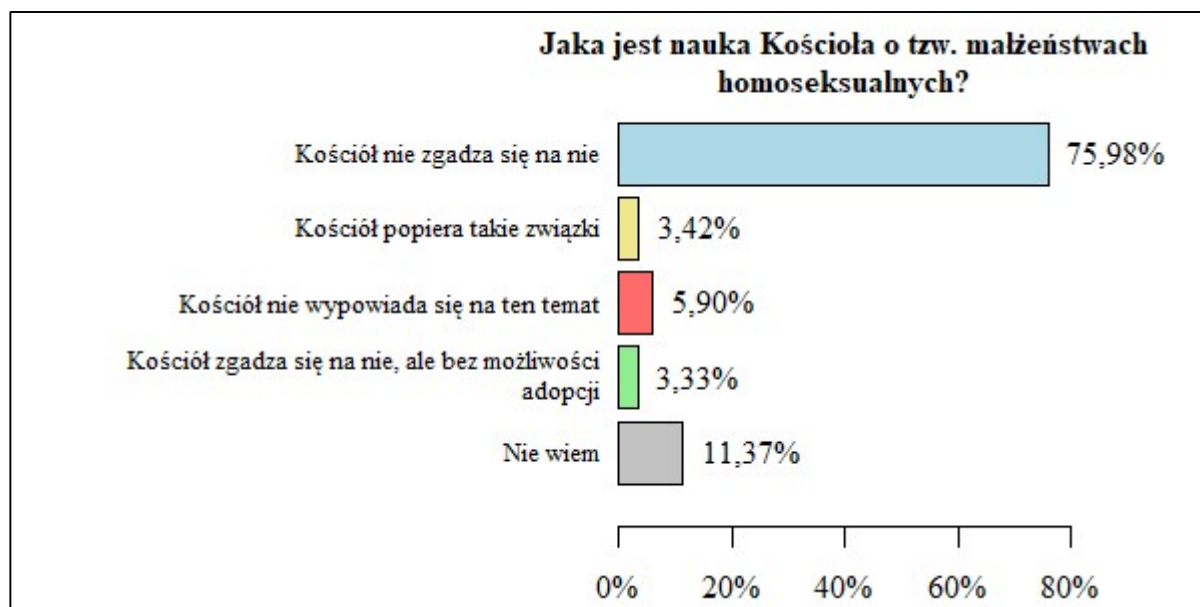
W całej grupie badawczej 889 uczniów zaznaczyło poprawną odpowiedź, ale jednocześnie 148 osób błędnie określiło stanowisko Kościoła na temat tzw. małżeństw homoseksualnych. Niektórzy licealiści (133) nie potrafili wskazać, jakie jest nauczanie religii katolickiej w omawianej kwestii. Wykres nr 5 ukazuje odpowiedzi uczniów w sposób graficzny.

²⁵ KKK, 1601.

²⁶ Por. KKK, 1660; KDK, 48.

²⁷ Zob. KPK, kan. 1051 §1; W. Góralski, *Małżeństwo w prawie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” t. 54 z. 1-2/2011, s. 131.

Wykres 31. Znajomość katolickiego nauczania o tzw. małżeństwach homoseksualnych

Źródło: Opracowanie własne.

Znajomość nauczania katolickiego w kontekście tzw. małżeństw homoseksualnych wyniosła 75,98%, co wskazuje, że posiadana wiedza w tej kwestii jest na poziomie dobrym. Jednocześnie 12,65% ankietowanych nie zna moralnego nauczania Kościoła w tej kwestii, a 11,37% respondentów nie potrafi wskazać żadnej odpowiedzi.

Powyższe pytania ankietowe miały na celu sprawdzenie poziomu wiedzy licealistów w odniesieniu do norm moralnych nauczanych w Kościele katolickim. Na podstawie odpowiedzi uczniów można uznać, że znajomość tej materii jest dostateczna, przy czym średnia arytmetyczna poprawnych odpowiedzi wyniosła 64,77%.

3.4. Znajomość katolickich wartości religijno-moralnych a wybrane zmienne niezależne

Jedna z hipotez niniejszej dysertacji zakłada, iż młodzież licealna posiada znaczną wiedzę na temat katolickich prawd wiary i norm moralnych. W celu weryfikacji tej hipotezy przeanalizowano odpowiedzi uczniów na niektóre pytania ankietowe (9-34), które wymagały od respondentów wykazania się wiedzą religijną. Za każdą poprawną odpowiedź przyznawano 1 punkt. Do uzyskania było maksymalnie 26 punktów (tyle pytań było branych pod uwagę). Natomiast do oceny poziomu wiedzy wykorzystano skalę ocen 1-5:

0-13 punktów (0-50% możliwych do zdobycia) – wiedza niedostateczna,

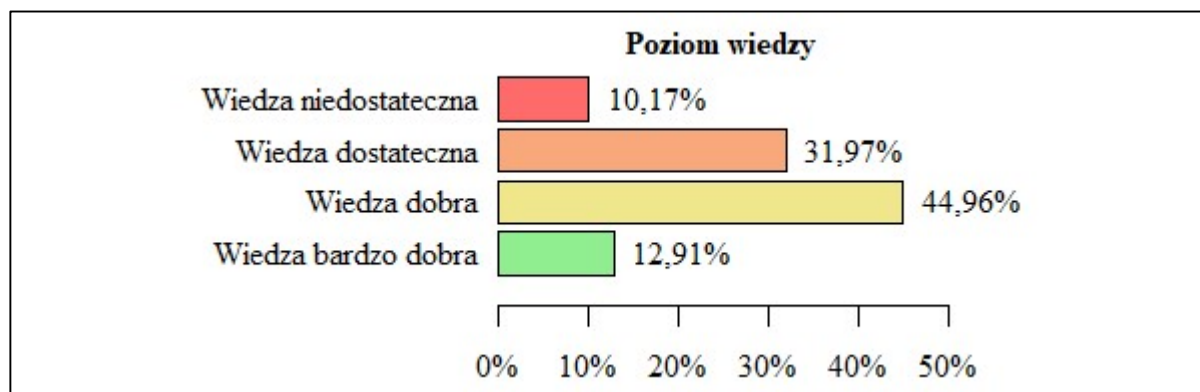
14-19 punktów (50-75% możliwych do zdobycia) – wiedza dostateczna,

20-23 punkty (75-90% możliwych do zdobycia) – wiedza dobra,

24-26 punktów (90-100% możliwych do zdobycia) – wiedza bardzo dobra.

Wyniki analizy oraz rozkład ocen przedstawiono poniżej.

Wykres 32. Poziom wiedzy religijnej respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie wykresu można stwierdzić, że ponad połowa licealistów diecezji świdnickiej (57,87%) wykazuje dobrą lub bardzo dobrą znajomość podstawowych prawd wiary i zasad moralnych. Co trzeci respondent posiada wiedzę religijną na poziomie dostatecznym, a co dziesiąty uczeń ma poważne braki w tej materii. Szczegółowe dane prezentuje poniższa tabela.

Tabela 30. Poziom wiedzy religijnej respondentów

Poziom wiedzy religijnej	n	%
Wiedza niedostateczna	119	10,17%
Wiedza dostateczna	374	31,97%
Wiedza dobra	526	44,96%
Wiedza bardzo dobra	151	12,91%

Źródło: Opracowanie własne.

Najwięcej osób (526) uzyskało dobrą ocenę swojej wiedzy religijnej (co najmniej 75% poprawnych odpowiedzi). Z kolei wiedzę bardzo dobrą posiadało 151 ankietowanych, którzy zaznaczyli odpowiedzi prawidłowe na poziomie 90%-100%. Jednocześnie, w pytaniach dotyczących znajomości wartości religijno-moralnych, 119 uczniów wybrało co najmniej połowę błędnych odpowiedzi, co sprawia, że poziom wiedzy można ocenić jako niedostateczny. Drugi pod względem liczebności wynik uzyskała grupa 374 uczniów, których wiedzę religijną można

określić jako dostateczną, przy czym poprawność udzielonych przez nich odpowiedzi wahała się pomiędzy 50% a 75%.

Podczas dalszej analizy statystycznej uwzględniono poszczególne zmienne niezależne i skorelowano je z poziomem wiedzy ankietowanych uczniów. Wyniki analizy umieszczono poniżej w formie wykresów i tabel.

Tabela 31. Poziom wiedzy religijnej a płeć respondentów

Płeć	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
Kobieta	724	19,69	4,05	p<0,001 *
Mężczyzna	446	18,79	4,42	

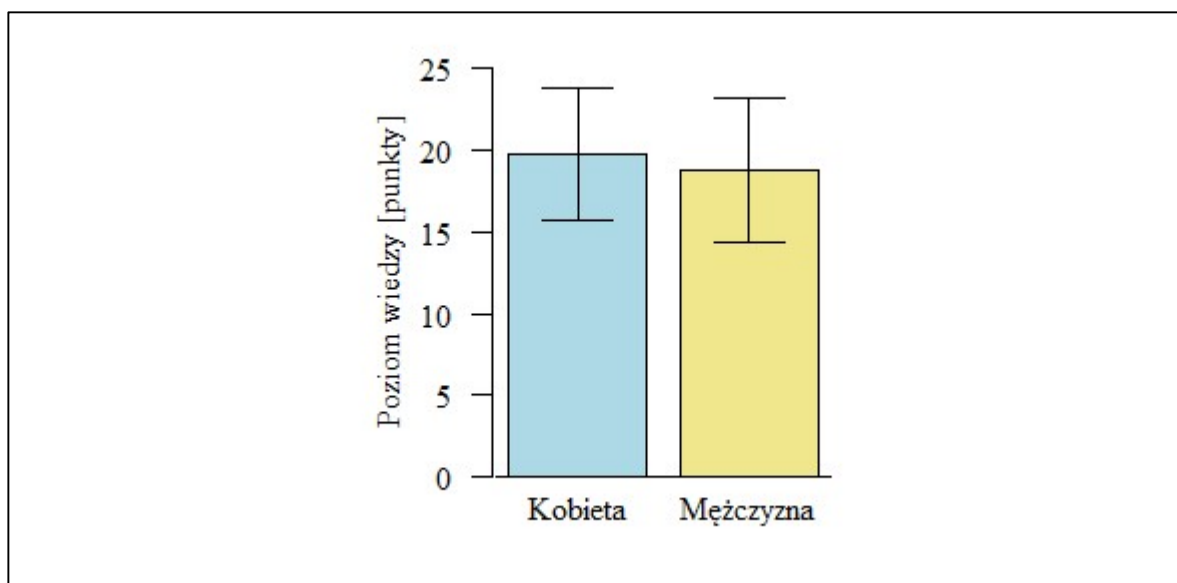
p - test t-Studenta, SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Przy pomocy jednej z najczęściej stosowanych metod w analizie statystycznej „testowi t-Studenta” (sprawdzającemu różnice między dwiema grupami) wykryto zależność statystyczną. W grupie 1170 respondentów poziom wiedzy był istotnie wyższy wśród ankietowanych dziewcząt (średnia 19,69) niż u chłopców (średnia 18,79) dokładnie o 0,9 punktu.

Wykres 33. Poziom wiedzy religijnej a płeć respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Ponadto, odchylenie standardowe (SD) ukazujące wahania w analizie danych wskazało, że wyniki kobiet są bardziej skoncentrowane wokół średniej arytmetycznej (4,05) niż wyniki mężczyzn. Oznacza to, że poziom wiedzy wśród ankietowanych dziewcząt jest bardziej jednorodny i waha się od 15,64 do 23,74 punktów. Z kolei respondenci płci męskiej wykazują większe zróżnicowanie wyników (4,42), co świadczy o tym, że niektóre osoby z tej grupy osiągnęły bardzo wysoki poziom wiedzy (23,21) a inni znacznie niższy (14,37). Można zatem wnioskować, że wyniki kobiet są bardziej spójne i skoncentrowane wokół uzyskanej średniej niż wyniki mężczyzn.

Inną zmienną, która została uwzględniona w analizie statystycznej było miejsce zamieszkania respondentów. Sprawdzono czy poziom wiedzy młodzieży różni się w zależności od jego wielkości. Wyniki przedstawiono poniżej w formie tabelarycznej i graficznej.

Tabela 32. Poziom wiedzy a miejsce zamieszkania respondentów

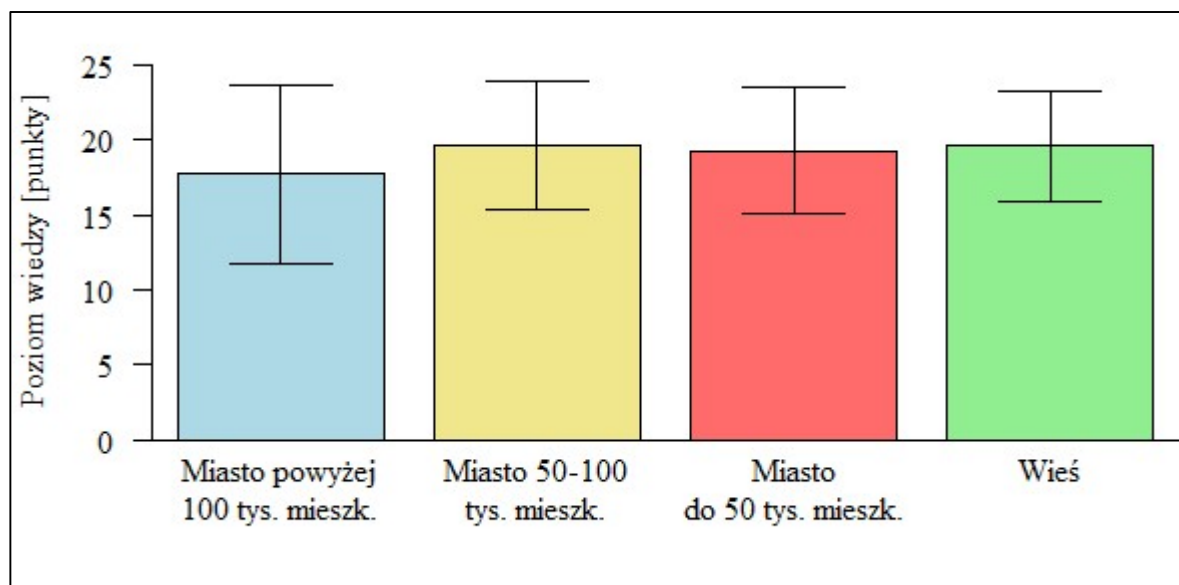
Miejsce zamieszkania	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
Miasto powyżej 100 tys. mieszk. - A	84	17,74	5,99	p=0,002 *
Miasto 50-100 tys. mieszk. - B	99	19,61	4,28	B,D,C>A
Miasto do 50 tys. mieszk. - C	501	19,33	4,28	
Wieś - D	486	19,60	3,69	

p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 34. Poziom wiedzy a miejsce zamieszkania respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Zastosowany w analizie danych „test ANOVA” (używany dla porównania więcej niż dwóch grup) wykazał zależność istotną statystycznie, gdyż poziom wiedzy (zmienna zależna) różnił się w poszczególnych grupach. Z tego powodu w następnym kroku użyto szczegółowego „testu LSD Fishera”, który pozwolił na dokładniejsze określenie różnic pomiędzy poszczególnymi grupami respondentów.

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że poziom wiedzy był istotnie wyższy wśród młodzieży zamieszkującej (według kolejności): miasta liczące od 50 do 100 tys. mieszkańców (średni wynik 19,61), tereny wiejskie (średni wynik 19,60) oraz miasta liczące do 50 tys. mieszkańców (średni wynik 19,33) niż wśród młodzieży z miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców (średni wynik 17,74). Ankietowani zamieszkujący największe miasta leżące na terenie diecezji świdnickiej osiągnęli najniższy poziom znajomości wartości religijno-moralnych, który w zestawieniu z każdą inną grupą badanych był niższy o co najmniej 1,5 punktu.

Warto również zwrócić uwagę na wartości odchylenia standardowego, które wskazują, że młodzież licealna pochodząca z miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców posiada najbardziej zróżnicowany poziom wiedzy (SD 5,99). Wyniki uczniów wahają się od 11,75 do 23,73 punktów, co oznacza, że w grupie tej występuje największa rozbieżność związana z określeniem poziomu wiedzy (znajdują się tu osoby z niedostatecznym poziomem wiedzy, ale również z bardzo dobrym). Z kolei najmniejsza zmienność wyników (SD 3,69) została zauważona u uczniów szkół licealnych, którzy mieszkają na wsi. Ich poziom wiedzy mieści się w przedziale od 15,91 do 23,29

punktów. Można więc uznać, że znajomość wartości religijno-moralnych wśród tej grupy respondentów jest najbardziej spójna i jednolita.

Uczestnikami ankiety byli uczniowie szkół licealnych ze wszystkich klasy licealnych, od pierwszej do czwartej. W trakcie analizy statystycznej sprawdzono czy ta zmienna ma wpływ na poziom wiedzy religijnej. Uzyskane wyniki przedstawia poniższa tabela i wykres.

Tabela 33. Poziom wiedzy religijnej a klasa licealna respondentów

Klasa	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
I klasa - A	440	18,59	4,25	p<0,001 *
II klasa - B	321	19,65	4,11	D,C,B>A
III klasa - C	192	19,91	4,03	
IV klasa - D	217	19,95	4,28	

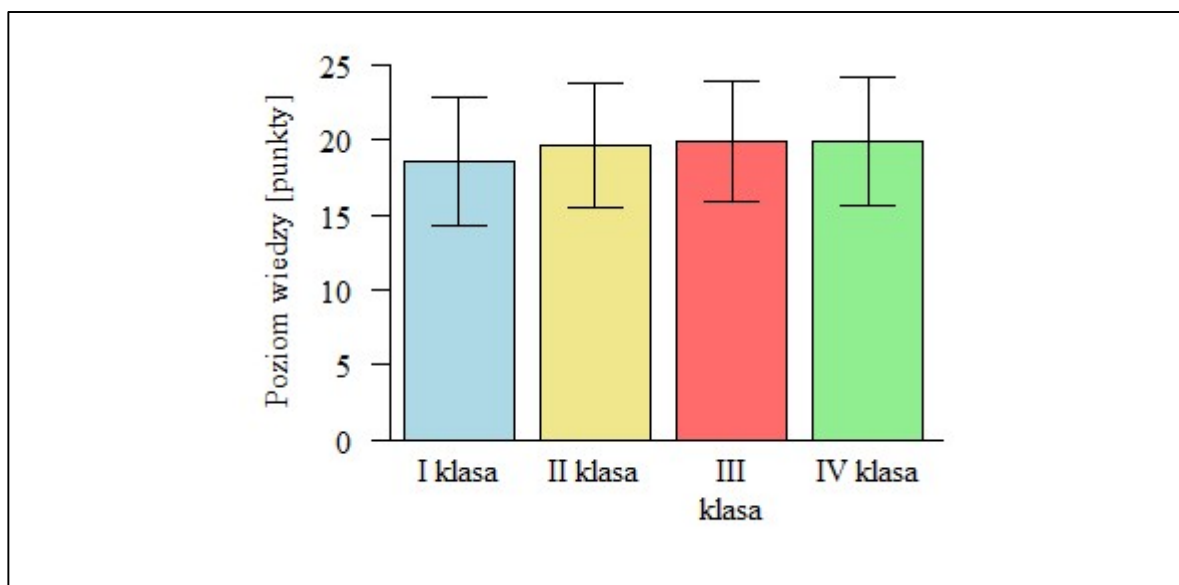
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Użyte w trakcie analizy metody statystyczne (test ANOVA, test LSD Fishera) wykazały, że w grupie badawczej (1170) zachodzi zależność istotna statystycznie w przypadku skorelowania poziomu wiedzy uczniów z ich etapem szkolnym. Najwyższą średnią dla znajomości wartości religijno-moralnych uzyskano w klasach IV (19,95 punktu). Kolejne wartości świadczące o poziomie wiedzy uczniów są zbliżone i wynoszą odpowiednio w klasach III: 19,91 oraz w klasach II: 19,65. Najniższy wynik uzyskano w oddziałach I szkół licealnych, dla których średnia poprawnych odpowiedzi wyniosła 18,59. Podsumowując, poziom wiedzy był istotnie wyższy u uczniów klas IV, III, i II niż u uczniów klas I.

Wykres 35. Poziom wiedzy religijnej a klasa licealna respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę dane z tabeli, a także odnosząc się do przedstawionego wykresu, warto zwrócić uwagę na pewne zjawisko, które jak dotąd nie występowało w korelowanych zmiennych. Pomimo istotnej różnicy w poziomie wiedzy między uczniami klas I a młodzieżą z klas II, III i IV odchylenie standardowe (SD) w każdej z poszczególnych grup jest zbliżone. W praktyce oznacza to, że pomimo, iż znajomość wartości religijno-moralnych zwiększa się w kolejnych klasach, to poziom wiedzy religijnej młodzieży jest bardzo podobny i spójny w poszczególnych klasach liceum.

Podczas badań młodzież została zapytana również o swoją sytuację rodzinną. Badania potwierdziły, że znacząca liczba licealistów (ponad 80%) wychowuje się w tradycyjnym środowisku rodzinnym, mieszkając z obojgiem rodziców. Zdarzają się jednak przypadki, kiedy z różnych powodów młode osoby mieszkają z innymi osobami, także niespokrewnionymi. Analizując te dane zweryfikowano czy ta zmienna ma wpływ na poziom wiedzy adolescentów. Pozyskane wyniki przedstawiono poniżej w formie tabelarycznej i graficznej.

Tabela 34. Poziom wiedzy religijnej a zamieszkiwanie respondentów

Zamieszkiwanie	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
Z obojgiem rodziców - A	950	19,55	3,99	p<0,001 *
Tylko z mamą - B	133	19,02	4,16	C,A,B,D>E
Tylko z tatą - C	22	20,18	4,46	
Z dziadkami lub dalszą rodziną - D	28	18,04	4,96	
Z kimś innym - E	37	15,97	7,10	

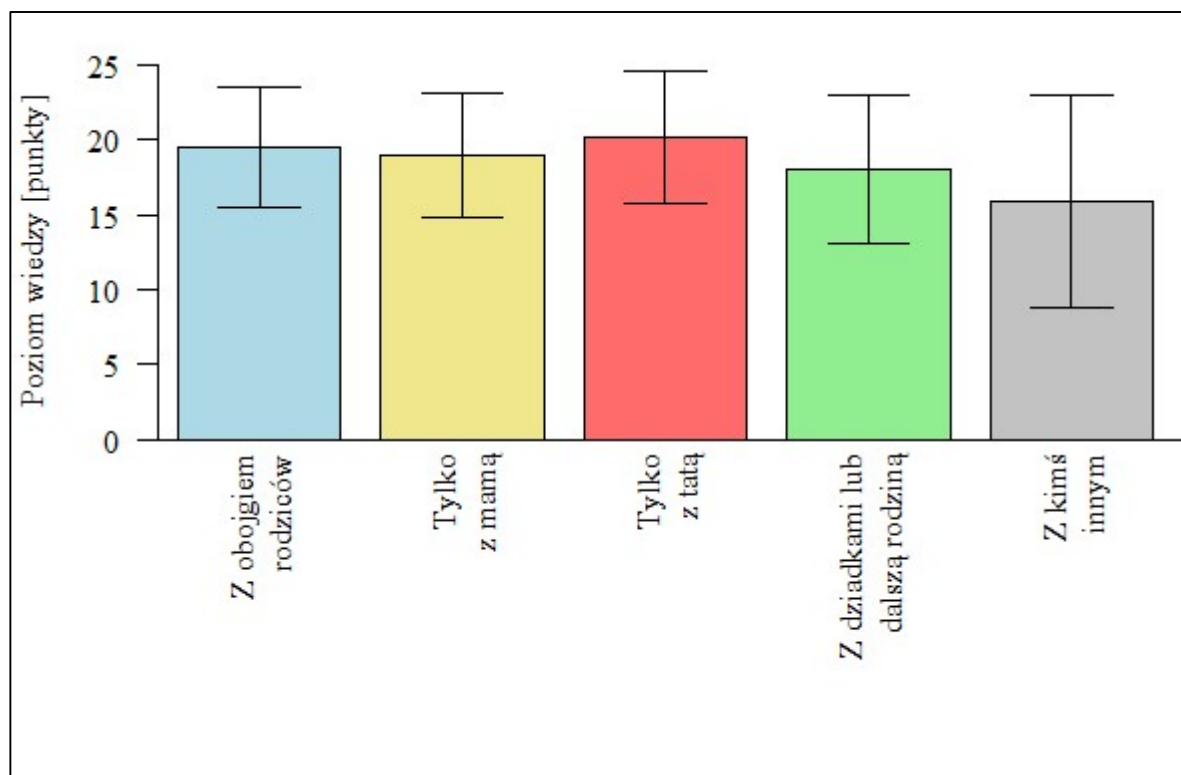
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Narzędzia służące do analizy statystycznej (m.in. test ANOVA, test LSD Fishera) wykazały istotną statystycznie różnicę w przypadku powiązania poziomu znajomości wartości religijno-moralnych a sytuacją rodziną respondentów. Poziom wiedzy religijnej był istotnie wyższy u osób mieszkających tylko z ojcem, młodzieży mieszkającej z obojgiem rodziców, u licealistów mieszkających tylko z matką a także u tych, którzy mieszkają z dalszą rodziną w porównaniu do młodych mieszkających z osobami spoza rodziny. Warto zwrócić uwagę na najwyższy średni wynik poprawnych odpowiedzi, który wyniósł 20,18 punktu i został uzyskany przez niewielką grupę osób (22) zamieszkującą tylko z tatą. Drugi w kolejności średni wynik dobrych odpowiedzi – 19,55 – odnosi się do największej grupy respondentów (950), którzy na co dzień wychowują się w tradycyjnym domu, co oznacza mieszkanie z obojgiem rodziców. Nieco niższą średnią – 19,02 – weryfikującą poziom wiedzy religijnej uzyskała druga pod względem liczebności grupa ankietowanych (133), którzy zamieszkują tylko z mamą. Najniższy poziom znajomości wartości religijno-moralnych wykazali uczniowie (37), którzy odpowiedzieli, że mieszkają „z kimś innym” niż wcześniej wymienione osoby, a uzyskany przez nich średni wyniki wyniósł 15,97. Podczas analizy badań dokonano również sklasyfikowania danych w formie graficznej, którą prezentuje poniższy wykres.

Wykres 36. Poziom wiedzy religijnej a zamieszkiwanie respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie danych przedstawionych na wykresie można wnioskować, że uczniowie klas licealnych z terenu diecezji świdnickiej, którzy zamieszkują z osobami spoza rodziny osiągnęli w badaniu nie tylko najniższy poziom wiedzy religijnej, ale również, że wyniki w tej grupie były najbardziej zróżnicowane (SD 7,10). Pozostałe grupy wykazały zbliżoną znajomość katolickich wartości religijno-moralnych przy czym dla młodzieży zamieszkującej i wychowującej się z obojgiem rodziców odchylenie standardowe było najniższe (SD 3,99), co oznacza, iż ich poziom wiedzy jest najbardziej zbliżony i spójny.

Ostatnia korelacja przedstawiona w tym rozdziale dotyczy liczby posiadanego przez respondentów rodzeństwa. Pozyskane wyniki prezentuje poniższa tabela.

Tabela 35. Poziom wiedzy religijnej a liczba rodzeństwa

Rodzeństwo	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
Jedno	640	19,27	4,16	p=0,182
Dwoje	196	19,29	4,27	
Troje i więcej	99	18,83	5,28	
Jestem jedynakiem/jedynaczką	235	19,83	3,79	

p - ANOVA, SD - odchylenie standardowe

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku skorelowania poziomu wiedzy licealistów ze zmienną odnoszącą się do liczby rodzeństwa nie wykazano istotnej statystycznie zależności, gdzie $p > 0,05$, gdyż w tym przypadku wynosi ona 0,182. Można zatem wnioskować, iż na poziom znajomości nauczania Kościoła nie ma wpływu liczba posiadanego rodzeństwa.

Celem powyższego rozdziału było omówienie danych, uzyskanych w trakcie badań empirycznych, istotnych dla określenia poziomu wiedzy na temat katolickich wartości religijno-moralnych wśród licealistów diecezji świdnickiej. Analiza udzielonych odpowiedzi upoważnia do stwierdzenia, że poziom tej wiedzy jest dość wysoki. Wiedzę dobrą lub bardzo dobrą posiada ok. 60% ankietowanych, natomiast przeciętny (dostateczny) poziom wiedzy religijnej wykazuje ok. 30% respondentów. Z kolei poważne braki w tej materii prezentuje grupa ok. 10% badanych, których poziom znajomości wartości religijno-moralnych jest niedostateczny. Na końcu tego rozdziału przedstawiono również korelacje poziomu wiedzy badanych licealistów z kilkoma podstawowymi zmiennymi niezależnymi. Wydaje się, że uzyskano w ten sposób integralny obraz podstawowej wiedzy religijnej badanej młodzieży diecezji świdnickiej.

ROZDZIAŁ IV

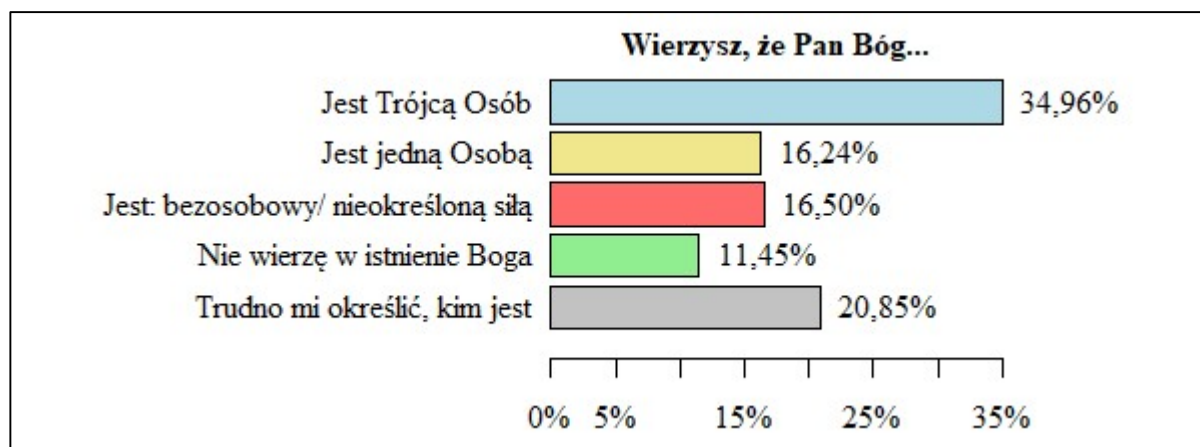
AKCEPTACJA WARTOŚCI RELIGIJNO-MORALNYCH PRZEZ LICEALISTÓW

Interioryzacja i akceptowanie poznanych wcześniej wartości religijno-moralnych przez młodzież powinno przejawiać się przede wszystkim w codziennym życiu, dokonywaniu wyborów zgodnych z sumieniem ukształtowanym w oparciu o takie właśnie wartości. Niniejszy rozdział ma na celu analizę wyników badań empirycznych w odniesieniu do akceptacji nauczania Kościoła przez licealistów diecezji świdnickiej. Poszczególne paragrafy ukazują poziom akceptacji katolickich prawd wiary oraz ich związek ze wspólnotą Kościoła (paragraf pierwszy), prowadzenie przez licealistów życia sakramentalnego i udziału w innych praktykach religijnych (paragraf drugi) oraz stosunku do katolickiego nauczania moralnego (paragraf trzeci). W ostatniej części rozdziału (paragraf czwarty) zaprezentowano niektóre zależności ukazujące wpływ wybranych czynników na poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych wśród badanej młodzieży Kościoła świdnickiego.

4.1. Akceptacja prawd wiary i związek z Kościołem

Pierwsze pytanie ankietowe sprawdzające poziom akceptacji nauki Kościoła dotyczyło wiary w Trójjedynego Boga. Poniższy wykres przedstawia odpowiedzi udzielone przez młodzież diecezji świdnickiej.

Wykres 37. Akceptacja nauczania katolickiego na temat Trójcy Świętej

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie powyższych wyników można stwierdzić, że tylko co trzeci licealista wierzy w Tróję Świętą – Boga, który jest „jeden (...) co do natury, substancji i istoty”¹, ale w trzech Osobach. Fundamentalna prawda wiary chrześcijańskiej nie jest akceptowana przez blisko 65% badanych. Wśród tej grupy respondentów 16,24% wierzy w Boga, który jest jedną Osobą. Podobny wynik został uzyskany przy odpowiedzi określającej wiarę w bezosobowego boga/ nieokreśloną siłę. Co ciekawe, ponad 32% respondentów nie potrafi określić, kim jest dla nich Bóg lub całkowicie nie wierzy w Jego istnienie. Szczegółowe wyniki badań dla tego pytania zawiera poniższa tabela.

Tabela 36. Akceptacja nauczania katolickiego na temat Osób Trójcy Świętej

Wierzysz, że Pan Bóg...	n	%
Jest Tróją Osób	409	34,96%
Jest jedną Osobą	190	16,24%
Jest: bezosobowy/ nieokreśloną siłą	193	16,50%
Nie wierzę w istnienie Boga	134	11,45%
Trudno mi określić, kim jest	244	20,85%

Źródło: Opracowanie własne.

W gronie 1170 badanych licealistów, naukę Kościoła katolickiego, na temat jednego Boga w Trzech Osobach przyjmuje tylko 409 osób. Dla 190 ankietowanych wiara w Boga ogranicza się do akceptacji tylko jednej Osoby Boskiej. Podobna liczba respondentów (193 osoby) wskazała, że wiara w istnienie Boga nie sprowadza się w ich życiu do relacji z żywą Osobą, wręcz przeciwnie, wyznają oni, że Pan Bóg jest dla nich bliżej nieokreśloną siłą. Drugim wynikiem z największą liczbą udzielnych odpowiedzi było wskazanie przez licealistów (244 osoby), że nie potrafią stwierdzić, kim w ich życiu jest Pan Bóg oraz w co wierzą.

Przyczynę takiego stanu wiary w Boga wśród młodzieży licealnej można upatrywać z jednej strony w brakach elementarnej wiedzy ukazującej istnienie i działanie Trójcy Świętej jako jednego Boga. Z drugiej strony, jak podaje *Katechizm Kościoła Katolickiego* wiara jest „osobowym przylgnięciem człowieka do Boga” i wymaga „dobrowolnego uznania całej prawdy objawionej przez Boga”² oraz przekazywanej w Kościele, co dla wielu osób, chociażby z powodu

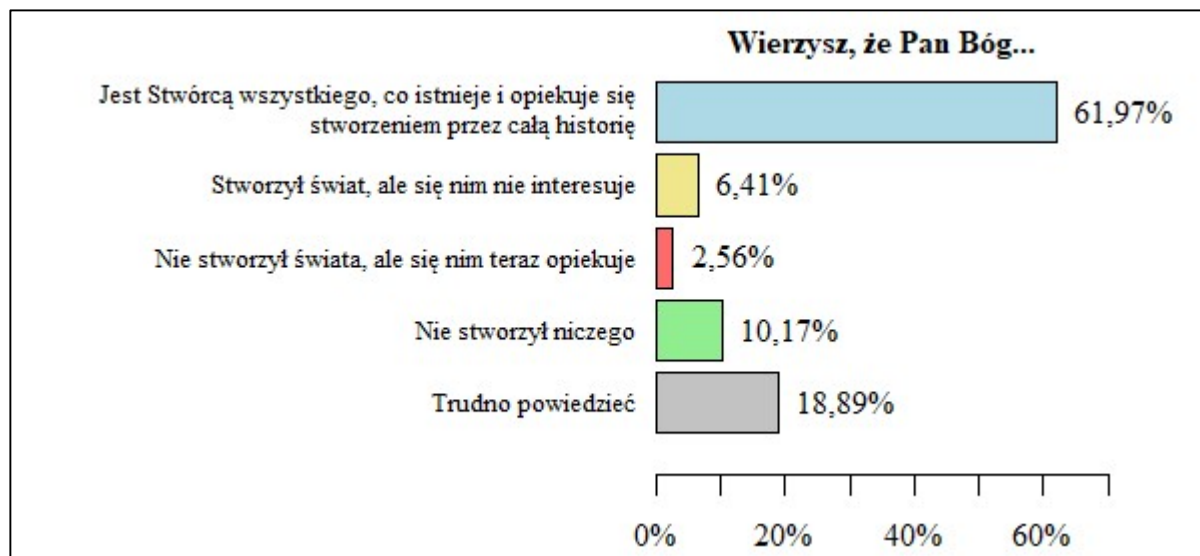
¹ Zob. KKK, 200.

² Por. KKK, 150.

nierozumienia niektórych dogmatów wiary (np. Jeden Bóg w Trzech Osobach), jest nie do zaakceptowania.

Pytanie o wiarę młodzieży w Trójcę Świętą zostało pogłębione przez zbadanie ich poziomu akceptacji związanego z nauką katolicką dotyczącą stworzenia świata. Kościół głosi, że fundamentalnym działaniem Boga mającego plan zbawczy był akt stworzenia³. Odpowiedzi licealistów w tej kwestii zostały zebrane i przedstawione w poniższym wykresie.

Wykres 38. Akceptacja nauczania katolickiego o stworzeniu świata

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawione wartości wskazują, że nauczanie o Bogu jako stwórcy wszechświata oraz Tego, który sprawuje nad nim Opatrzność, wyznaje i akceptuje blisko 62% ankietowanych. Z kolei 6,41% respondentów wierzy, że Bóg stworzył świat, ale jego dalsze losy są dla Niego nieistotne. Kolejne 12,73% badanych nie akceptuje wiary w Boga jako *Pantokratora* (gr. Wszechwładca, Pan wszystkiego), przy czym niektórzy w tej grupie wierzą, że pomimo tego, że Bóg nie stworzył świata, ingeruje w jego historię i sprawuje nad nim swoją opiekę. Prawie co piąty uczestnik ankiety nie potrafi wskazać, czy wierzy i akceptuje istnienie Boga Stworzyciela. Dane uzyskane dla tego pytania przedstawia poniższa tabela.

³ Zob. KKK, 280.

Tabela 37. Akceptacja nauczania katolickiego o stworzeniu świata

Wierzysz, że Pan Bóg...	n	%
Jest Stwórcą wszystkiego, co istnieje i opiekuje się stworzeniem przez całą historię	725	61,97%
Stworzył świat, ale się nim nie interesuje	75	6,41%
Nie stworzył świata, ale się nim teraz opiekuje	30	2,56%
Nie stworzył niczego	119	10,17%
Trudno powiedzieć	221	18,89%

Źródło: Opracowanie własne.

Dla 725 młodych osób z diecezji świdnickiej Bóg jest Stwórcą wszystkiego, co istnieje. Ponadto uznają oni, że Boża Opatrzność czuwa nad każdym momentem historii, a każde stworzenie jest otoczone Bożą opieką. W odpowiedziach dotyczących akceptacji nauczania katolickiego o Bogu Stwórcy, pojawiły się także odpowiedzi (75), nawiązujące do teorii nazywanej deizmem, która stoi w sprzeczności z nauką Kościoła katolickiego. Głosi ona, że Bóg jest Stwórcą wszechświata, ale po dokonanej akcji stwórczym „pozostawił go samemu sobie” i nie interesuje się Jego dalszą historią⁴. Młodzież licealna w liczbie 149 całkowicie nie akceptuje nauki Kościoła o Bogu Stwórcy. Co ciekawe, niektóre (choć nieliczne) osoby (30) wyznają, że świat, pomimo tego, iż nie jest dziełem Boga, ma dla Niego znaczenie i sprawuje On nad nim swoją opiekę. Ważną informację uzyskaną podczas badań przynosi grupa osób w liczbie 221, która nie jest w stanie wyrazić, czy wierzy w Boga Stwórcę czy nie. Stanowi to przesłankę, aby sądzić, że te osoby nie do końca akceptują naukę katolicką na temat stworzenia.

Kościół podkreśla, że „katecheza o stworzeniu ma pierwszorzędne znaczenie”, ponieważ odnosi się do początków ludzkiej egzystencji i odpowiada na fundamentalne pytania wiary chrześcijańskiej: „Skąd pochodzimy?”, „Dokąd zmierzamy”, „Jaki jest początek i cel ludzkiego życia oraz wszystkiego, co istnieje?”⁵. Z tego powodu wydaje się zasadne, aby w czasie katechezy szkolnej poruszać więcej tematów związanych z początkiem wszechświata jako dzieła Boga. Głębsze poznanie tej prawdy może pomóc młodym ludziom w akceptacji innych kwestii nauczanych przez Kościół katolicki.

⁴ Por. KKK, 285.

⁵ Zob. KKK, 282.

W przeprowadzonych badaniach, fundamentalną kwestią była akceptacja prawdy na temat Osoby Jezusa Chrystusa, w szerszym kontekście uzyskanie informacji jak wygląda osobista z Nim relacja młodych ludzi. Wyniki odpowiedzi udzielonych na to pytanie prezentuje tabela nr 38.

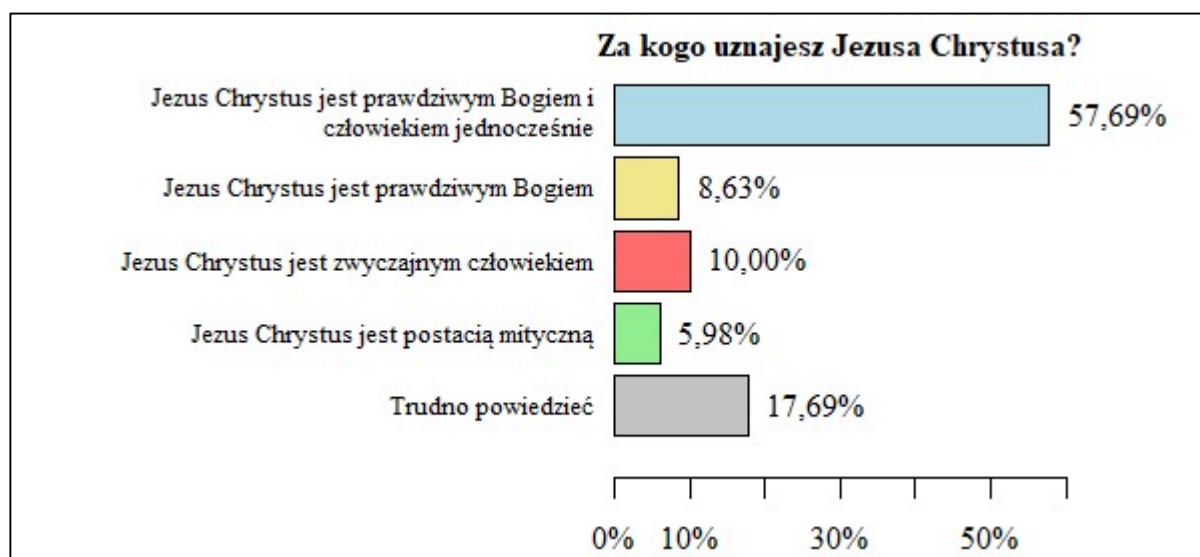
Tabela 38. Akceptacja nauczania katolickiego o Jezusie Chrystusie

Za kogo uznajesz Jezusa Chrystusa?	n	%
Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie	675	57,69%
Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem	101	8,63%
Jezus Chrystus jest zwyczajnym człowiekiem	117	10,00%
Jezus Chrystus jest postacią mityczną	70	5,98%
Trudno powiedzieć	207	17,69%

Źródło: Opracowanie własne.

Dane pozyskane dla tego pytania wskazują, że w grupie ankietowej (1170 osób) uczniowie szkół licealnych w liczbie 675 akceptują i wierzą w dwojaką naturę Jezusa: Boską i ludzką. Jednocześnie 187 respondentów nie uznaje nauki Kościoła o Jezusie Chrystusie jako Bogu i człowieku, wskazując tylko na jedną naturę. Z kolei dla 70 respondentów Jezus jest postacią fikcyjną, mityczną. Odrębną grupę stanowili licealiści, którzy zaznaczyli, że nie są w stanie jednoznacznie wskazać kim jest dla nich Osoba Jezusa. Poniżej zamieszczono wykres ukazujący w sposób graficzny wyniki odpowiedzi na omawiane pytanie.

Wykres 39. Akceptacja unii hipostatycznej w Jezusie Chrystusie

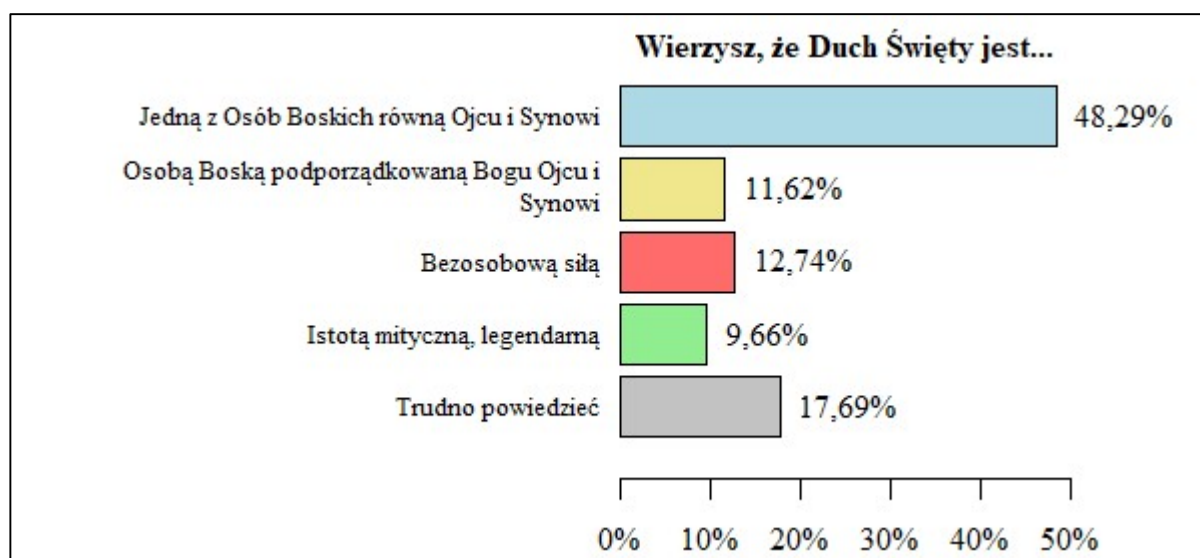

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe dane zamieszczone na wykresie wskazują, że ponad połowa respondentów (58%) przyjmuje naukę o Jezusie Chrystusie jako Bogu i człowieku, jednakże blisko co piąty uczestnik badania nie akceptuje tej prawdy. Jeśli są to przemyślane odpowiedzi, można uznać je za poglądy chrystologiczne, które zostały potępione przez Kościół jako herezje na Soborach powszechnych już w czasach starożytnych (Nicea 325 r., Efez 431 r.). Ponadto 6% ankietowanych uznaje Osobę Jezusa za postać mitologiczną. Zastanawiające jest także to, że prawie 18% badanych nie potrafi określić, kim jest dla nich Jezus Chrystus. Wynika to być może z braku refleksji młodych ludzi na ten temat ze względu na skupienie się na materialnym wymiarze życia.

W pytaniach ankietowych odnoszących się do kwestii akceptacji wiary w Boga nie mogło zabraknąć pytania dotyczącego Osoby Ducha Świętego. Zważywszy, że większość badanych to uczniowie klas licealnych, którzy przyjęli sakrament bierzmowania – dzięki któremu „(...) ochrzczeni otrzymują szczególną moc Ducha Świętego (...)”⁶ – w prowadzonych badaniach warto było poznać poziom akceptacji młodych ludzi względem Trzeciej Osoby Boskiej. Wyniki przedstawia poniższy wykres.

Wykres 40. Akceptacja nauczania katolickiego o Duchu Świętym

Źródło: Opracowanie własne.

Blisko połowa respondentów (48,29%) uznaje Ducha Świętego jako należącego do grona Osób Boskich oraz akceptuje Jego równość względem Boga Ojca i Boga Syna, co jest zgodne z nauką przekazywaną w Kościele katolickim. Dla 11,62% ankietowanych Duch Święty jest jedną z Osób Boskich, jednak wiara w Niego wskazuje na pewne błędy teologiczne co do rozumienia Jego współlistotności. Niektóre osoby uważają Go za bliżej nieokreśloną siłę (12,74%), inni za

⁶ Por. *Obrzędy bierzmowania. Wprowadzenie teologiczno-pastoralne (Praenotanda)*, Katowice 2022, nr 1.

„istotę mityczną, legendarną” (9,66%). Dokładnie taki sam odsetek respondentów (17,69%) – jak w poprzednim pytaniu ankietowym – nie potrafi określić, kim jest dla nich Duch Święty. Dane te mogą wskazywać, że dla prawie co piątego licealisty wiara i relacja z Trzecią Osobą Boską jest mało znacząca. Dla poszczególnych odpowiedzi w tym pytaniu ankietowym uzyskano dane, które prezentuje tabela nr 4.

Tabela 39. Akceptacja nauczania katolickiego o Duchu Świętym

Wierzysz, że Duch Święty jest...	n	%
Jedną z Osób Boskich równą Ojcu i Synowi	565	48,29%
Osobą Boską podporządkowaną Bogu Ojcu i Synowi	136	11,62%
Bezosobową siłą	149	12,74%
Istotą mityczną, legendarną	113	9,66%
Trudno powiedzieć	207	17,69%

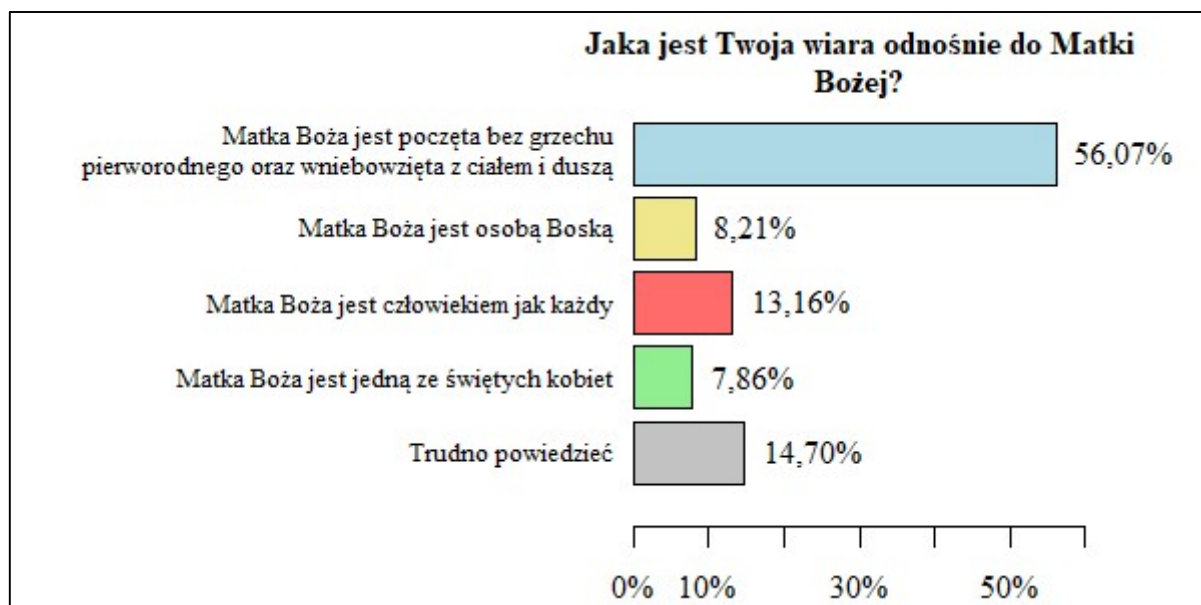
Źródło: Opracowanie własne.

Prawdy wiary dotyczące Ducha Świętego akceptuje 565 młodych osób (dokładnie o 110 mniej niż w pytaniu poprzednim dotyczącym akceptacji nauki katolickiej o Jezusie Chrystusie). Z kolei 136 respondentów wierzy w istnienie Ducha Świętego jako Osoby Trójcy Świętej, ich przekonanie jest jednak naznaczone poważnym błędem teologicznym sprzecznym z wyznawanym w Kościele katolickim *Symbolem konstantynopolińskim* z roku 381, gdzie stwierdzono, że Duch Święty „(...) pochodzi od Ojca i Syna, który z Ojcem i Synem wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę”⁷. Kolejne 262 osoby nie akceptują nauczania Kościoła katolickiego na temat Trzeciej Osoby Boskiej, czego potwierdzeniem jest zaznaczenie przez nich odpowiedzi, że Duch Święty jest „bezosobową siłą” lub „istotą mityczną, legendarną”. Dość duża grupa respondentów (207 osób) nie umie wyjaśnić kim jest dla nich Duch Święty, co także jest symptomatyczne.

Dla katolików ważną postacią, która odgrywa szczególną rolę w historii zbawienia, jest Maryja, Matka Chrystusa-Boga. W badaniu ankietowym zapytano młodzież diecezji świdnickiej o wiarę w odniesieniu do osoby Maryi. Uzyskane odpowiedzi ilustruje poniższy wykres.

⁷ Zob. *Sobór Konstantynopoliński I, 381 r.*, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 2007, s. 40-41.

Wykres 41. Akceptacja nauczania katolickiego o Maryi

Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie podejmujące kwestię tożsamości Maryi zostało skonstruowane na podstawie dwóch dogmatów maryjnych: O Niepokalanym Poczęciu oraz Wniebowzięciu Maryi. Są to prawdy wiary ogłoszone przez Kościół katolicki, których wyznawanie może sprawiać poważny problem młodym ludziom, ponieważ wymaga od nich uznania nauki, która przekracza rozum człowieka.

Prezentowane wyniki wskazują, że w badanej grupie licealistów ponad połowa z nich (56,07%) akceptuje nauczanie o Matce Bożej, które należy do doktryny katolickiej. Jednak 8,21% respondentów wierzy, że Maryja należy do grona Osób Boskich. Wskazuje to na błędne rozumienie przez młodzież Jej roli w ekonomii zbawienia lub przeakcentowanie niektórych treści religijnych odnoszących się do Maryi, a przekazywanych w procesie edukacyjnym. Skutkiem takich działań jest przekonanie o boskości Matki Bożej i stawianie Jej na równi z Trójcą Świętą. Inni ankietowani (13,16%) uznają Maryję za zwykłego człowieka, co w szerszym rozumieniu może oznaczać, że ta grupa młodzieży nie akceptuje Matki Bożej jako postaci wyjątkowej, z bezcennym wkładem w zbawczy plan Boga. W grupie ankietowej jest także młodzież (7,86%), która uważa Maryję za jedną z wielu kobiet, które wyróżniały się sposobem życia i dzięki nabytym cnotom, zostały ogłoszone w Kościele katolickim jako święte. Można przypuszczać, że dla dwóch ostatnich grup respondentów Matka Boża nie pełni ważnej roli w ich osobistej wierze. Wśród badanych licealistów znalazła się także grupa młodych, która nie jest w stanie wskazać, jaką rolę w ich życiu pełni Maryja. Zastanawia fakt, że ta grupa jest dość liczna (14,70%). Uzupełnieniem danych dla tego pytania ankietowego jest poniższa tabela.

Tabela 40. Akceptacja nauczania katolickiego o Maryi

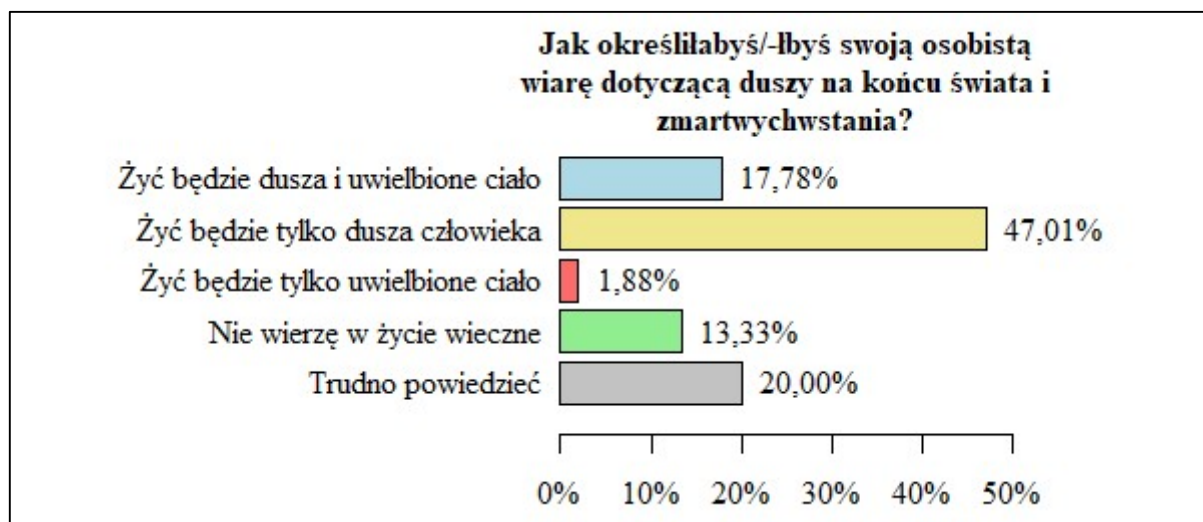
Jaka jest Twoja wiara odnośnie do Matki Bożej?	n	%
Matka Boża jest poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą	656	56,07%
Matka Boża jest osobą Boską	96	8,21%
Matka Boża jest człowiekiem jak każdy	154	13,16%
Matka Boża jest jedną ze świętych kobiet	92	7,86%
Trudno powiedzieć	172	14,70%

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie analizy danych z powyższej tabeli można stwierdzić, że w grupie 1170 ankietowanych 656 osób, a więc ponad połowa, w pełni akceptuje nauczanie katolickie na temat Matki Bożej, które oparte jest na tekstach Pisma Świętego odnoszących się do Maryi, Tradycji oraz ogłoszonych w Kościele katolickim dogmatach maryjnych. Z kolei wiara u 342 respondentów naznaczona jest błędnymi przekonaniami na temat Bożej Rodzicielki. Warto także zauważyć, że 172 ankietowanych nie potrafi określić swojej wiary odnośnie do Maryi, co może sugerować ich obojętność w tej materii.

Ważne miejsce w nauczaniu Kościoła katolickiego zajmują treści ukierunkowane na perspektywę życia wiecznego. W dwóch kolejnych pytaniach ankietowych licealiści zostali zapytani o wiarę w życie wieczne, a także o akceptację istnienia piekła. Odpowiedzi uczniów w sposób tabelaryczny i graficzny zamieszczono niżej.

Wykres 42. Akceptacja nauczania katolickiego o życiu wiecznym

Źródło: Opracowanie własne

Powyższe pytanie miało na celu sprawdzenie poziomu akceptacji nauki Kościoła na temat życia wiecznego, a zwłaszcza zmartwychwstania ciała. Jak podaje *Katechizm Kościoła Katolickiego*: „wiara w zmartwychwstanie zmarłych była od początku istotnym elementem wiary chrześcijańskiej”⁸. Z przedstawionego wyżej wykresu można wnioskować, że blisko połowowa respondentów (47,01%) wierzy, że po zmartwychwstaniu będzie żyła tylko dusza człowieka, co jest sprzeczne z doktryną katolicką. Podobne, błędne przekonanie można zauważyć w niewielkiej grupie 1,88% ankietowanych, którzy wyznają, że życie wieczne będzie udziałem „tylko uwielbionego ciała”. Wśród badanej młodzieży licealnej znalazły się również osoby, które w całości nie akceptują eschatologii katolickiej (13,33%), czego dowodem jest zaznaczenie przez nich odpowiedzi: „nie wierzę w życie wieczne”. Warto zauważyć, że akceptację nauczania Kościoła na temat życia po śmierci deklaruje tylko 17,78% badanych, którzy wierzą w to, co przekazuje religia katolicka, mianowicie, że po zmartwychwstaniu „żyć będzie dusza i uwielbione ciało człowieka”. Co piąty respondent nie wskazał, jaka jest jego wiara odnośnie do życia wiecznego. Tabela nr 41 zawiera szczegółowe dane dla tego pytania.

Tabela 41. Akceptacja nauczania katolickiego o życiu wiecznym

Jak określiłabyś/-lbys swoją osobistą wiarę dotyczącą duszy na końcu świata i zmartwychwstania?	n	%
Żyć będzie dusza i uwielbione ciało	208	17,78%
Żyć będzie tylko dusza człowieka	550	47,01%
Żyć będzie tylko uwielbione ciało	22	1,88%
Nie wierzę w życie wieczne	156	13,33%
Trudno powiedzieć	234	20,00%

Źródło: Opracowanie własne.

Na 1170 ankietowanych 208 osób akceptuje *Credo* chrześcijańskie w kontekście wiary w życie wieczne. Jednym z elementów tego wyznania jest przekonanie o zmartwychwstaniu ciała, które oznacza, że po śmierci człowieka predystynowana do wieczności jest zarówno jego nieśmiertelna dusza jak i ciało, które otrzyma od Stwórcy w darze nowego życia⁹.

Z przedstawionych danych wynika, że młodzież w liczbie 572 osób akceptuje perspektywę życia wiecznego, jednak wiara tych młodych ludzi nie jest ortodoksyjna. Są oni przekonani, że

⁸ Zob. KKK, 991.

⁹ Por. KKK, 990.

życie wieczne odziedziczy tylko dusza człowieka (550) lub tylko jego ciało (22). Zupełne odrzucenie wiary na temat życia wiecznego deklaruje 156 ankietowanych. Z kolei 234 licealistów nie jest w stanie określić, jakie mają przekonania odnośnie życia wiecznego.

Drugim pytaniem ankietowym sprawdzającym poziom akceptacji młodych ludzi co do eschatologicznego nauczania Kościoła było pytanie o ich wiarę w rzeczywistość piekła. Zebrane wyniki odnośnie do tej kwestii przedstawia poniższa tabela.

Tabela 42. Akceptacja nauczania katolickiego o piekle

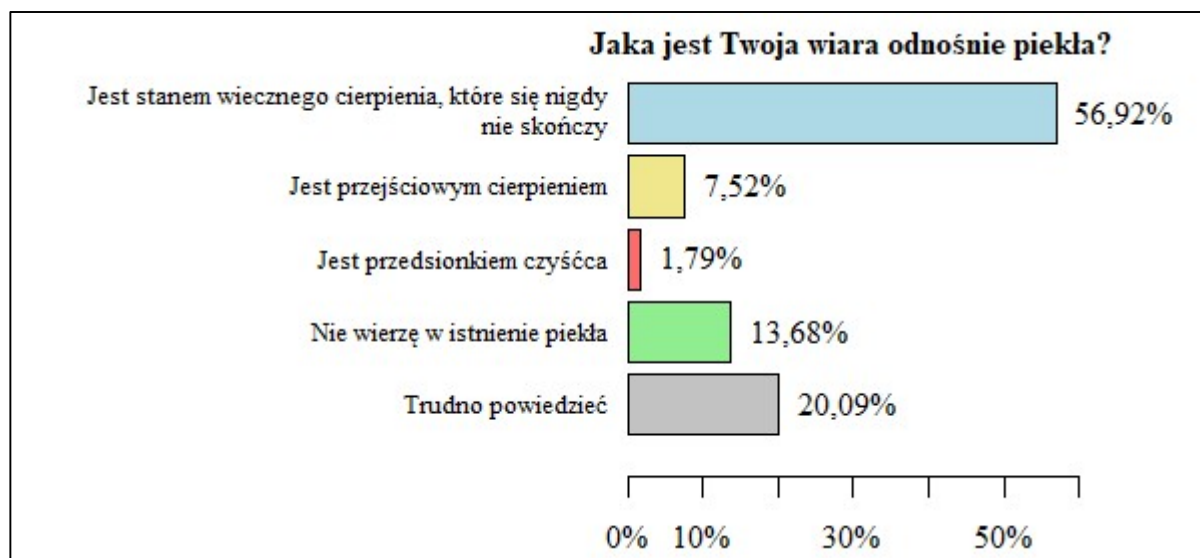
Jaka jest Twoja wiara odnośnie piekła?	n	%
Jest stanem wiecznego cierpienia, które się nigdy nie skończy	666	56,92%
Jest przejściowym cierpieniem	88	7,52%
Jest przedsionkiem czyśćca	21	1,79%
Nie wierzę w istnienie piekła	160	13,68%
Trudno powiedzieć	235	20,09%

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie badanych licealistów diecezji świdnickiej katolicką doktrynę na temat piekła uznaje 666 ankietowanych. Inni respondenci, których liczba wyniosła 109, również uznają istnienia piekła, ale są oni przekonani (88 ankietowanych), że jest to stan, który naznaczony jest tymczasowością („przejściowe cierpienie”) lub jest przedsionek czyśćca (dla 21 ankietowanych), który nie będzie trwał wiecznie. Tymczasem Kościół katolicki naucza, że piekło jest stanem „wiecznego oddzielenia od Boga”. Jest to konsekwencja świadomego i dobrowolnego odrzucenia Boga i Jego miłości (grzech śmiertelny) oraz trwanie w tym stanie aż do ostatniej chwili życia¹⁰. W grupie badawczej 160 ankietowanych całkowicie nie akceptuje nauczania Kościoła o piekle wyznając, że nie wierzy w jego istnienie. Z kolei 235 respondentów zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć”. Wydaje się, że dla tej grupy, treści teologiczne o wiecznym przeznaczeniu człowieka nie są zbyt istotne i nie zajmują ważnego miejsca w ich osobistym życiu i wierze. Poniższy wykres ukazuje zebrane dane w sposób graficzny.

¹⁰ Por. KKK, 1035; 1037.

Wykres 43. Akceptacja nauczania katolickiego o piekle

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując wyniki badań należy zauważyć, że ponad połowa respondentów (56,92%) akceptuje nauczanie katolickie na temat istnienia piekła oraz wierzy, że jest to miejsce wiecznej kary przeznaczone dla tych, którzy w czasie ziemskiego życia definitywnie odwrócili się od Boga. Przeciwnego zdania jest 13,68% ankietowanych, którzy nie akceptują istnienia tej rzeczywistości i zaznaczyli odpowiedź: „nie wierzę w istnienie piekła”. Bilsco co dziesiąty respondent (9,31%) wyznaje, że piekło istnieje, ale ich poglądy co do jego istoty są rozbieżne z oficjalną nauką katolicką. Z kolei, co piąty ankietowany (20,09%) zadeklarował, że nie potrafi określić własnego stosunku do rzeczywistości piekła.

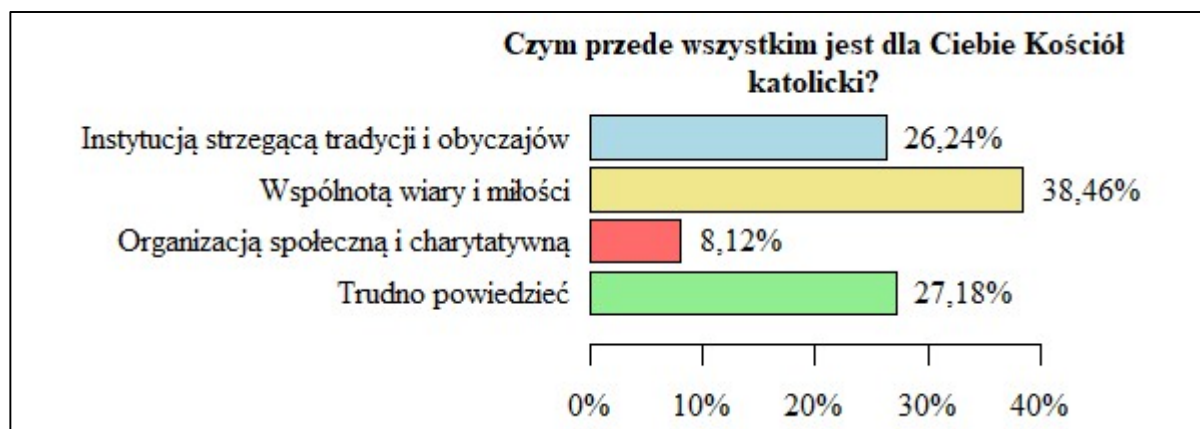
Kolejne pytania zawarte w tej części ankiety miały na celu sprawdzenie związku licealistów z terenów diecezji świdnickiej z Kościołem katolickim. Pierwsze pytanie, które zostało zadane młodzieży brzmiało następująco: „Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?”. Odpowiedzi uczniów w formie tabelarycznej i graficznej zostały umieszczone poniżej.

Tabela 43. Opinia respondentów o Kościele katolickim

Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?	n	%
Instytucją strzegącą tradycji i obyczajów	307	26,24%
Wspólnotą wiary i miłości	450	38,46%
Organizacją społeczną i charytatywną	95	8,12%
Trudno powiedzieć	318	27,18%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 44. Opinia respondentów o Kościele katolickim

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród respondentów opinie na temat Kościoła katolickiego są zróżnicowane. Najwyższy wskaźnik udzielonych odpowiedzi został odnotowany dla grupy 38,46% badanych, dla których Kościół katolicki oznacza „wspólnotę wiary i miłości”. Można wnioskować, że ta grupa młodzieży uznaje Kościół jako istotny element własnego życia, w którym może nie tylko rozwijać swoją wiarę, ale również doskonalić swoje człowieczeństwo i wzajemne relacje. Jednocześnie dla znacznej grupy młodych (26,24%) Kościół katolicki jest nie tyle wspólnotą co instytucją stojącą na straży tradycji i obyczajów. Podobnego zdania są także inni respondenci (8,12%), którzy w pierwszej kolejności uważają Kościół za „organizację społeczną i charytatywną”. Na tej podstawie można wnioskować, że dla 34,36% ankietowanych akceptacja istnienia i działalności Kościoła ogranicza się tylko do pewnych, usankcjonowanych struktur, które pełnią określone funkcje w społeczeństwie i mają znaczenie w zaspokajaniu niektórych potrzeb społecznych. Znaczna ilość badanych (27,18%) zadeklarowała natomiast, że nie potrafi jednoznacznie ocenić, jaką rolę w ich życiu pełni Kościół. Jest to ważna informacja świadcząca o tym, że dla co czwartego respondenta Kościół katolicki nie jest istotnym elementem ich osobistego życia ani życia społecznego.

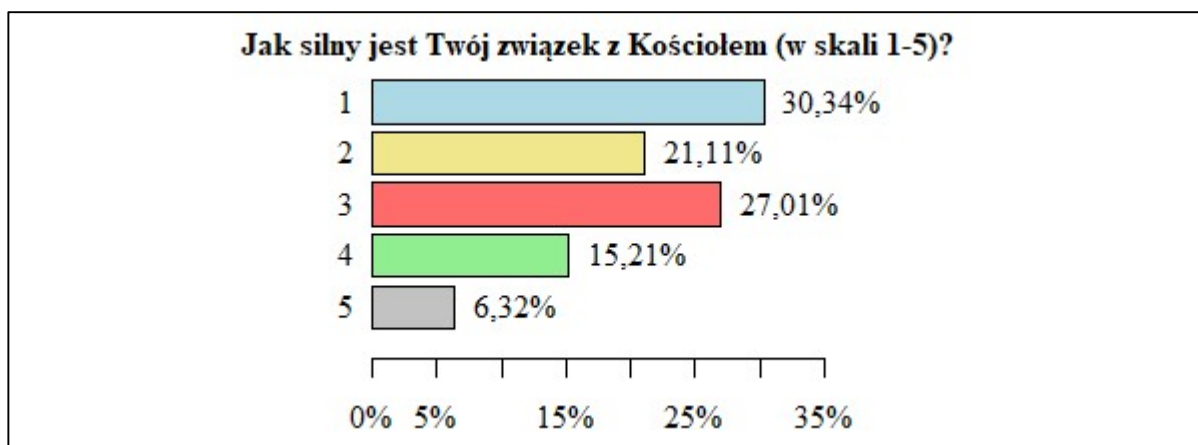
W następnym punkcie kwestionariusza ankiety licealiści udzielili odpowiedzi na temat siły ich związku z Kościołem katolickim, co przedstawia tabela nr 44 i wykres nr 45.

Tabela 44. Stopień związku respondentów z Kościołem katolickim

Jak silny jest Twój związek z Kościołem (w skali 1-5)?	n	%
1	355	30,34%
2	247	21,11%
3	316	27,01%
4	178	15,21%
5	74	6,32%

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 45. Stopień związku respondentów z Kościołem katolickim

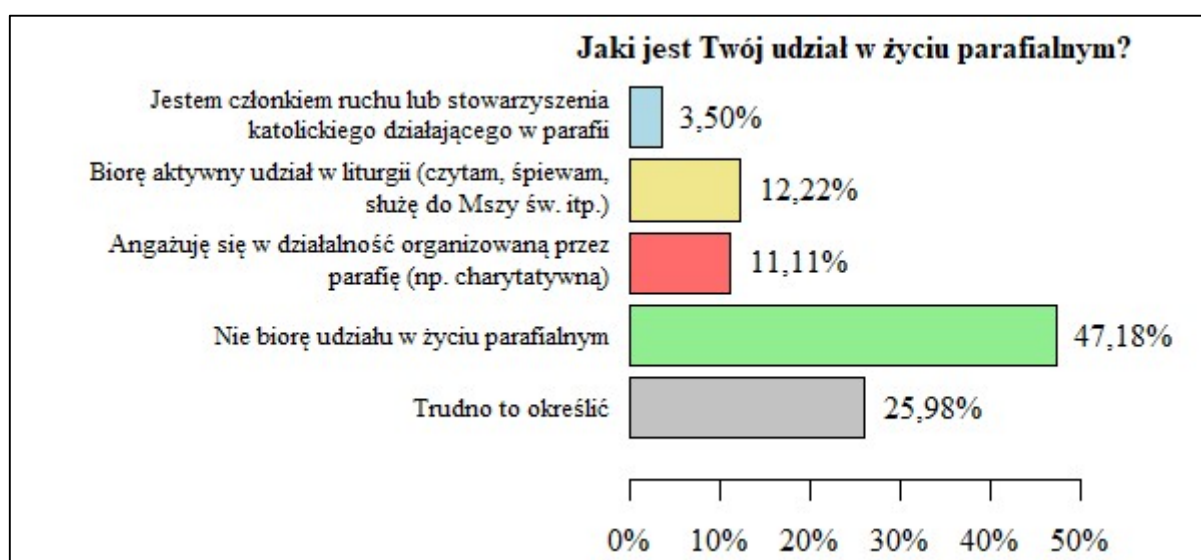
Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskane dane wskazują, że związek młodzieży licealnej z diecezji świdnickiej w stosunku do Kościoła jest mocno zróżnicowany. Ogólna ocena siły związku z Kościołem wynosi średnio 2,46 i waha się od 1 do 5. Dużą różnicę można zauważyć w dwóch skrajnych wartościach. Najwyższy stopień związku z Kościołem (skala 5 – bardzo silny) wskazało tylko 74 ankietowanych, co stanowi 6,32% grupy badawczej. Z kolei bardzo słabe przywiązanie do Kościoła (skala 1) zadeklarowało 355 uczniów (30,34%). Przy założeniu, że skala 1-2 oznacza bardzo słabe i słabe związanie z Kościołem można stwierdzić, że odsetek młodzieży, dla której Kościół katolicki nie ma większego znaczenia jest wysoki i obejmuje ponad połowę respondentów. Dla porównania silne i bardzo silne więzi (skala 4-5) z Kościołem katolickim przejawia 252 respondentów (21,53%), a więc co piąty badany. Ankietowani uczniowie (316), którzy w takcie badania ocenili siłę własnego związku z Kościołem jako średnią (skala 3) stanowili 27,01%.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że przeprowadzone badania odbywały się po zakończonej pandemii COVID-19 (z lat 2020-2022) i długotrwałym okresie *lockdownu*. W tym czasie, jak zauważają naukowcy wprowadzono ograniczenia dotyczące uczestnictwa w nabożeństwach religijnych i możliwość korzystania z sakramentów. Ponadto zawieszone zostały niektóre praktyki religijne, a działalność Kościoła w dużej mierze została przeniesiona do Internetu. Niewątpliwie sytuacja ta miała wpływ na badaną młodzież licealną i mogła znacznie osłabić ich wiarę oraz związek z Kościołem katolickim¹¹.

Dwa ostatnie pytania ankietowe w tej części kwestionariusza miały na celu sprawdzenie form przynależności do Kościoła katolickiego wśród młodzieży. W pierwszej kolejności zapytano uczniów, jaki jest ich udział w działalności parafii, do której przynależą, a następnie, czy w przeszłości należeli do grup lub stowarzyszeń religijnych? Odpowiedzi pozyskane dla tych pytań ankietowych umieszczono poniżej.

Wykres 46. Udział respondentów w działalności parafii

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki badań w dość klarowny sposób ukazują, że blisko połowa ankietowanych (47,18%) nie bierze żadnego udziału w życiu parafialnym. Można przypuszczać, że wszelkiego rodzaju inicjatywy podejmowane w Kościele, a przede wszystkim propozycje formacyjne adresowane do młodych nie są przedmiotem zainteresowania w tej grupie respondentów. Warto w tym miejscu postawić pytanie: czy formy działalności parafii są mało atrakcyjne i niezbyt przekonujące młodzież do zaangażowania się w konkretne dzieło, czy może jest to wynik obojętności i modelu

¹¹ Por. S. Zaręba, J. Mariański, *Religia jako wartość w czasie pandemii. Analizy socjologiczne*, „Journal of modern science” t. 46 nr 1/2021, s. 17.

wychowania młodych ludzi, wśród których można zauważyć tendencję do odrzucania wszystkiego, co wymaga od nich pewnego rodzaju poświęcenia (np. własnego czasu wolnego)?

Na pytanie o udział w życiu parafialnym 26,83% respondentów odpowiedziało twierdząco. Niektórzy zadeklarowali, że biorą udział w różnego rodzaju akcjach parafialnych związanych, np. z dobroczynnością. Jest to wyraźny sygnał, że szeroko pojęta działalność charytatywna, która w sposób szczególny wpisana jest w misję Kościoła katolickiego jest ciągle inspirująca i atrakcyjna dla młodych osób.

Prawie co dziesiąty ankietowany (12,22%) wskazał, że angażuje się w życie parafialne poprzez swój udział w liturgii, co może sugerować, że w tym przypadku są to młodzi katolicy, którzy rozwijają swoją wiarę i życie duchowe poprzez uczestnictwo w liturgii Kościoła. Podobnej ocenie podlega niewielka, lecz istotna grupa młodzieży (3,5% respondentów), której członkowie przynależą do ruchu lub stowarzyszenia katolickiego funkcjonującego we wspólnocie parafialnej. W celu rozwinięcia kwestii członkostwa w grupie lub stowarzyszeniu ankietowana młodzież udzieliła odpowiedzi, które zostały przedstawione w tabeli nr 45.

Tabela 45. Uczestnictwo respondentów w grupach lub stowarzyszeniach religijnych

Czy w przeszłości należałeś do grup lub stowarzyszeń religijnych?	n	%
Tak	525	44,87%
Nie	645	55,13%

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując powyższe dane należy zauważyć, że wśród respondentów (1170 osób) blisko połowa (525) należała w przeszłości do grup lub stowarzyszeń religijnych. Takiej formacji nie doświadczyło nigdy 645 ankietowanych (55,13%).

Zdaniem H. Wrońskiej wszystkie tego rodzaju wspólnoty (grupy/stowarzyszenia katolickie) mają istotne znaczenie dla rozwoju religijno-moralnego młodzieży, ponieważ są odpowiedzią, a zarazem pomocą dla młodych osób, które w okresie dorastania są szczególnie podatne na kryzys wiary. Poprzez uczestnictwo i zaangażowanie w formację grupy lub stowarzyszenia religijnego, młody człowiek, może potwierdzić osobiste przekonania i wyznawane dotychczas wartości wśród swoich rówieśników. Jak podkreśla H. Wrońska „gdy młodzi ludzie mają oparcie w postawie wiary praktykowanej w codziennym życiu przez ich rówieśników, istnieje szansa, że mogą się oprzeć areligijnym wzorcom, lansowanym zwłaszcza przez media przeznaczone dla młodych odbiorców”¹².

¹² H. Wrońska, *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne*, Lublin 2007, s. 172.

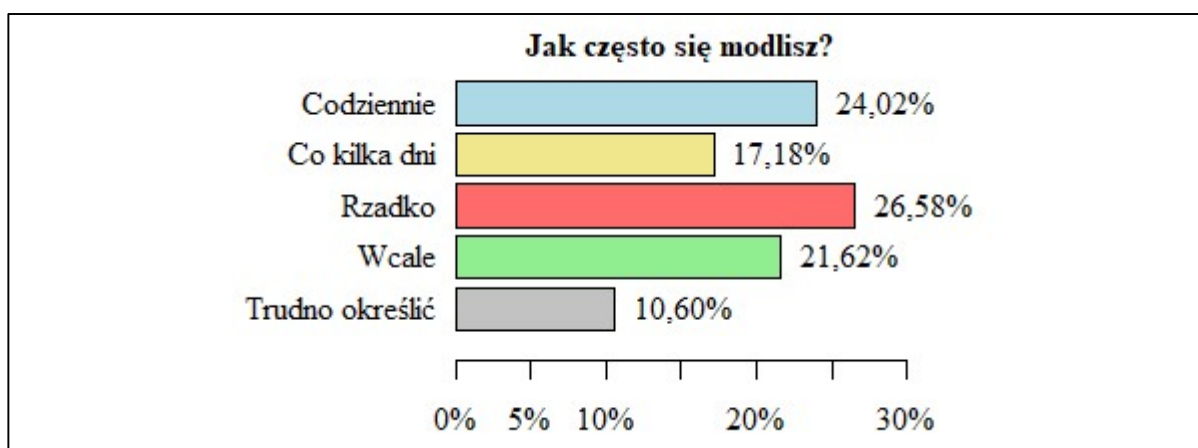
Przed Kościołem katolickim w Polsce stoi więc ważne zadanie, aby poprzez ożywienie i propagowanie działalności grup i stowarzyszeń religijnych jednocześnie ukazywać młodzieży wartość formacji w tego rodzaju wspólnotach. Przekonanie młodych ludzi do rozpoczęcia osobistego, duchowo-ludzkiego „dojrzewania” w konkretnej wspólnocie stanowi dziś najtrudniejsze zadanie. Jednak jedną z misji Kościoła katolickiego jest ciągle poszukiwanie odpowiednich form dotarcia do człowieka (także młodego) z orędziem Ewangelii i wzbudzenia lub ugruntowania w nim żywej wiary i relacji z Bogiem.

4.2. Udział w życiu sakramentalnym i życiu modlitwy

W kolejnej części kwestionariusza ankiety, zamieszczono pytania, których celem było zweryfikowanie przystępowania młodych osób do sakramentów udzielanych przez Kościół katolicki, a także zbadanie poziomu ich życia modlitewnego.

Pierwsze pytanie, które zostało zadane w ankiecie w odniesieniu do omawianej kwestii brzmiało następująco: „Jak często się modlisz?”. Wychowanie do życia modlitwą jest istotnym elementem w pełnej formacji chrześcijanina¹³. Stanowisko Kościoła katolickiego w tej kwestii zostało wyrażone już wiele lat temu i nadal jest podtrzymywane¹⁴. W tym miejscu należy przypomnieć, że wychowanie młodego człowieka do praktykowania osobistej modlitwy wpisuje się w misję holistycznej formacji chrześcijańskiej. Uzyskane odpowiedzi na temat modlitwy w życiu młodzieży przedstawia poniższy wykres.

Wykres 47. Częstotliwość modlitwy

Źródło: Opracowanie własne.

¹³ Zob. S. Głaz, *Wychowanie młodego człowieka do życia modlitwy*, „Teologia Praktyczna” t. 11/2010, s. 153.

¹⁴ Zob. DWCh, 1.

Kafeteria odpowiedzi zawierała kilka możliwości określających stopień częstotliwości modlitwy w życiu licealistów. Najczęściej wybieraną odpowiedzią było stwierdzenie „modłę się rzadko” (26,58%), co w połączeniu z danymi prezentującymi całkowity brak modlitwy wśród respondentów (21,62%) wskazuje, że blisko połowa ankietowanych (48,20%) nie angażuje się w osobistą relację z Bogiem poprzez praktyki modlitewne. Z kolei doświadczenie życia modlitwą zadeklarowało 41,20% badanych. Niektórzy z tej grupy praktykują codzienną modlitwę (24,02%), a inni „co kilka dni” (17,18%). Co dziesiąty respondent nie potrafił wskazać, w jakim stopniu można określić częstotliwość jego własnych praktyk modlitewnych. Szczegółowe wyniki dla tego pytania ukazuje poniższa tabela.

Tabela 46. Częstotliwość modlitwy

Jak często się modlisz?	n	%
Codziennie	281	24,02%
Co kilka dni	201	17,18%
Rzadko	311	26,58%
Wcale	253	21,62%
Trudno określić	124	10,60%

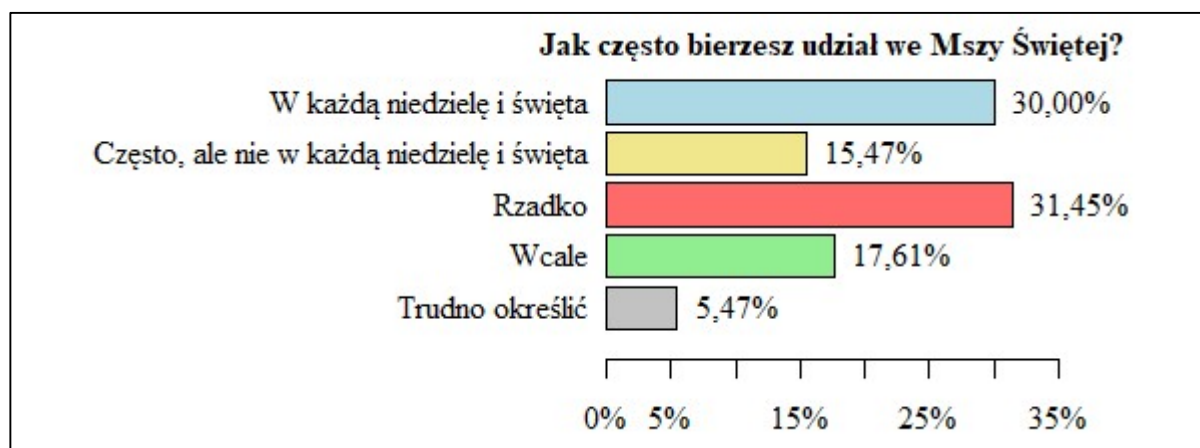
Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie powyższych danych, można wnioskować, że w grupie badawczej 482 licealistów posiada w swoim życiu doświadczenie relacji z Bogiem, wynikające z osobistej modlitwy. Niektórzy respondenci (311 osób) zaznaczyli odpowiedź wskazującą, że modlitwa jest bardzo rzadką praktyką w ich codzienności. Natomiast 253 ankietowanych przyznało, że w ogóle nie praktykuje tego rodzaju formy pogłębienia własnego życia duchowego. Z kolei na pytanie „Jak często się modlisz?” grupa 124 młodych osób odpowiedziała „trudno określić”, co może sugerować, że nie umacniają oni swojej relacji z Bogiem poprzez praktyki modlitewne i jednocześnie nie stanowią one fundamentu ich życia religijnego.

Drugim pytaniem ankietowym badającym udział młodych osób w przystępowaniu do sakramentów Kościoła było pytanie o częstotliwość uczęszczania na Mszę Świętą. Dla dobrze uformowanego i dojrzałego katolika przynajmniej niedzielna i świąteczna Eucharystia powinna być nie tylko obowiązkiem wynikającym z posłuszeństwa wierze, ale przede wszystkim osobistym

pragnieniem spotkania się ze swoim Zbawicielem i chęcią doświadczenia tajemnicy paschalnej¹⁵. W zamieszczonym poniżej wykresie przedstawiono odpowiedzi licealistów diecezji świdnickiej ukazujące ich udział we Mszach Świętych.

Wykres 48. Częstotliwość uczestnictwa we Mszy Świętej

Źródło: Opracowanie własne.

Dzięki zestawionym wynikom można stwierdzić, że blisko 80% respondentów bierze udział w Eucharystii. Częstotliwość uczestnictwa licealistów we Mszach Świętych w tej grupie badawczej jest jednak mocno zróżnicowana. Udział w coniedzielnym i świątecznym Mszach Świętych zadeklarował co trzeci respondent (30%). Podobny wynik (31,45%) uzyskano w przypadku osób, które są obecne na Eucharystii, ale „rzadko”. Z kolei na częste uczestnictwo w Mszach Świętych, ale „nie w każdą niedzielę i święta”, wskazuje grupa 15,47% ankietowanych. Wśród badanej młodzieży licealnej na Eucharystię nigdy nie uczęszcza 17,61% a 5,47% respondentów nie było w stanie określić jak często bierze udział we Mszy Świętej.

W tabeli nr 12 zaprezentowano poszczególne dane uzyskane w tym pytaniu ankietowym.

¹⁵ Zob. KPK, kan. 1246.

Tabela 47. Częstotliwość uczestnictwa we Mszy Świętej

Jak często bierzesz udział we Mszy Świętej?	n	%
W każdą niedzielę i święta	351	30,00%
Często, ale nie w każdą niedzielę i święta	181	15,47%
Rzadko	368	31,45%
Wcale	206	17,61%
Trudno określić	64	5,47%

Źródło: opracowanie własne

Najwyższy wynik udziału licealistów we Mszach Świętych osiągnęło stwierdzenie „rzadko”, które wskazało 368 badanych. Drugą z kolei najczęściej wybieraną przez młodzież odpowiedzią (351 osób) było wskazanie, że uczestniczą w każdej Eucharystii niedzielnej oraz świątecznej. Zbliżone wartości liczbowe pozyskano dla stwierdzeń „wcale” oraz „często, ale nie w każdą niedzielę i święta”, które zostały zadeklarowane przez kolejno 206 i 181 respondentów. Ankietowana młodzież w liczbie 64 nie potrafiła określić, jak często bierze udział we Mszy Świętej.

Kolejne z pytań dotyczyło przystępowania przez młodzież do Komunii Świętej. Celem tego pytania było zbadanie częstotliwości pełnego uczestnictwa licealistów we Mszy Świętej, które zakłada nie tylko obecność na Eucharystii, ale również Jej przyjęcie, tworzące ścisłą więź z Bogiem¹⁶. Odpowiedzi uczniów ukazują poniższe dane zestawione w formie tabelarycznej i graficznej.

Tabela 48. Częstotliwość przystępowania do Komunii Świętej

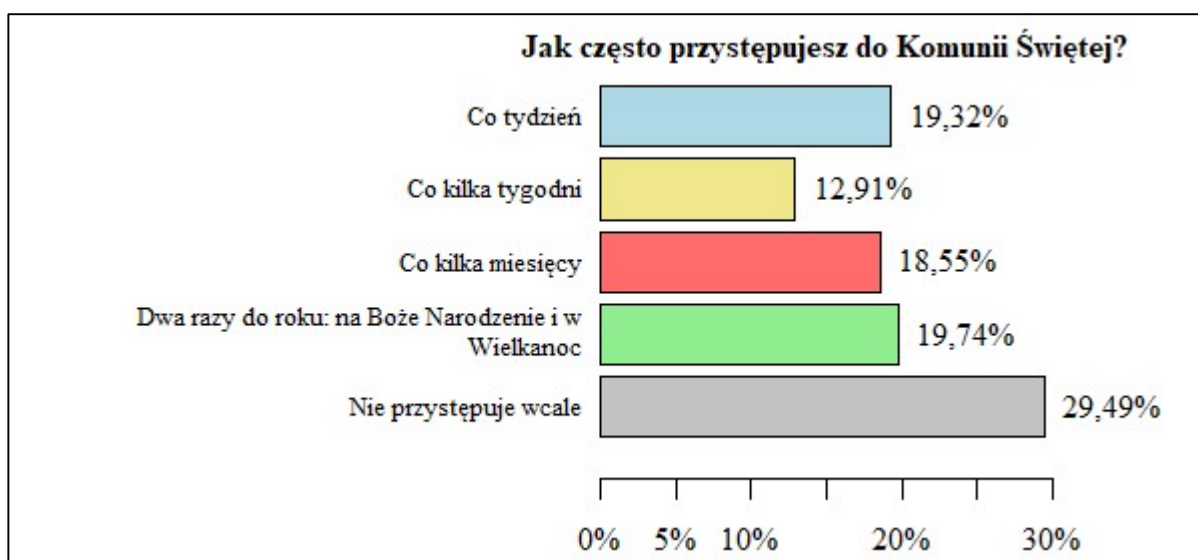
Jak często przystępujesz do Komunii Świętej?	n	%
Co tydzień	226	19,32%
Co kilka tygodni	151	12,91%
Co kilka miesięcy	217	18,55%
Dwa razy do roku: na Boże Narodzenie i w Wielkanoc	231	19,74%
Nie przystępuje wcale	345	29,49%

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁶ Por. J. Możejko, *Komunia Święta i jej wspólnototwórczy wymiar w życiu Kościoła*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” t. 36 nr 1/2015, s. 106.

Analizując powyższe wyniki można stwierdzić, że wśród uczestników badania (1170 respondentów) występuje duże zróżnicowanie dotyczące częstotliwości przyjmowania przez nich Komunii Świętej. Niektórzy licealiści (226 osób) wskazali, że regularnie korzystają z przyjmowania Eucharystii, podczas gdy inni (231 osób) przystępują do Komunii Świętej tylko w ważnych dla katolików momentach w ciągu roku (okres Narodzenia Pańskiego, Wielkanoc). Jeszcze inni karmią się Ciałem Chrystusa w różnych odstępach czasowych tj. „co kilka tygodni” (151 osób) lub „co kilka miesięcy” (217 osób). Na podstawie tabeli nr 48 można również stwierdzić, że co trzeci licealista z diecezji świdnickiej całkowicie zrezygnował z przyjmowania Komunii Świętej. Poniższy wykres przedstawia zebrane dane w formie graficznej.

Wykres 49. Częstotliwość przystępowania do Komunii Świętej

Źródło: Opracowanie własne.

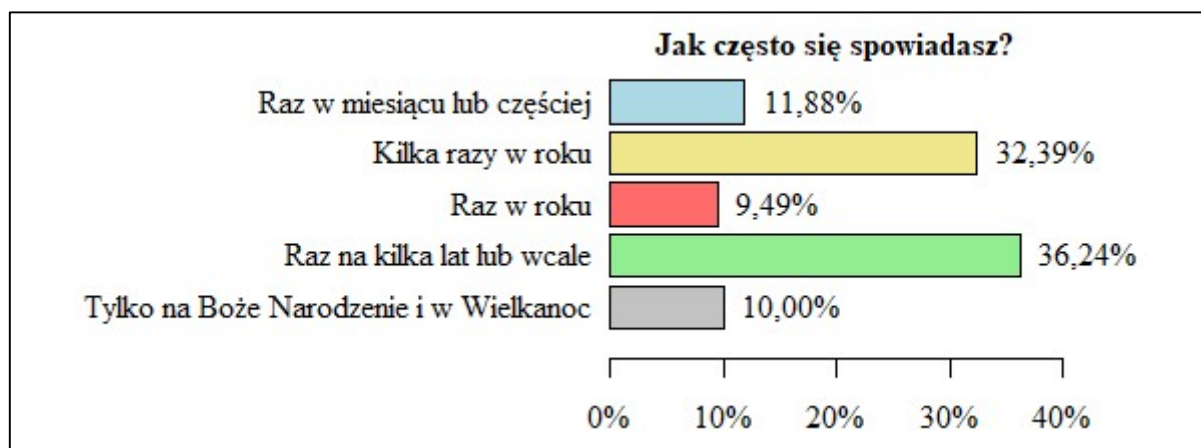
W omawianej grupie badawczej 70% respondentów zadeklarowało, że przystępuje do Komunii Świętej, choć robią to z różną częstotliwością. Na pytanie „Jak często przystępujesz do Komunii Świętej?” zbliżone wyniki osiągnięto dla odpowiedzi „dwa razy do roku: na Boże Narodzenie i w Wielkanoc” (19,74%), „co tydzień” (19,32%) oraz „co kilka miesięcy” (18,55%). Najwyższy wskaźnik procentowy w tym pytaniu ankietowym uzyskano dla stwierdzenia „nie przystępuję wcale”, które zaznaczyło 29,49% licealistów.

W dążeniu do osobistego rozwoju duchowego ważną praktyką religijną jest przystępowanie do sakramentu pojednania. Dla wielu katolików, w tym także dla młodzieży, ma on różne znaczenie. Przez niektóre osoby bywa niezrozumiany i niedoceniany, czego skutkiem jest całkowite odejście od tej praktyki sakramentalnej. Z kolei inni, wyznający zasadę

relatywizmu, pomniejszając wagę popełnionych grzechów odrzucając przy tym sens spotkania z Bogiem w tym sakramencie¹⁷.

Podczas badania młodzieży diecezji świdnickiej pochyłono się nad tym problem. W celu zweryfikowania częstotliwości przystępowania licealistów do Sakramentu Pokuty kwestionariusz ankiety zawierał pytanie następującej treści: „Jak często się spowiadasz?”. Uzyskane od respondentów odpowiedzi zilustrowano poniżej.

Wykres 50. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres nr 50 wskazuje, że spośród ankietowanej młodzieży tylko 11,88% regularnie („raz w miesiącu lub częściej”) przystępuje do spowiedzi. Najczęstszą odpowiedzią zaznaczaną przez młode osoby było stwierdzenie, że do sakramentu pokuty i pojednania przystępują „raz na kilka lat lub wcale” (36,24%). Zbliżony wynik osiągnięto również przy odpowiedzi „kilka razy w roku” (32,39%). Co dziesiąty respondent zadeklarował, że częstotliwość przystępowania do spowiedzi związana jest z praktyką przygotowania do najważniejszych świąt katolickich (Boże Narodzenie i Wielkanoc), a więc dwa razy w roku. Podobny wynik (9,49%) uzyskano przy odpowiedzi zakładającej spowiedź „raz w roku”. W poniższej tabeli umieszczono szczegółowe dane liczbowe z odpowiedziami uczniów.

¹⁷ Zob. M. Z. Stepulak, *Postawy młodzieży wobec Sakramentu Pokuty i Pojednania. Badania empiryczne maturzystów z diecezji siedleckiej*, „Teologia Praktyczna” t. 10/2009, s. 129.

Tabela 49. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty

Jak często się spowiadasz?	n	%
Raz w miesiącu lub częściej	139	11,88%
Kilka razy w roku	379	32,39%
Raz w roku	111	9,49%
Raz na kilka lat lub wcale	424	36,24%
Tylko na Boże Narodzenie i w Wielkanoc	117	10,00%

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie ankietowej liczącej 1170 licealistów 746 osób (63,76%) wypełnia obowiązek przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania „przynajmniej raz w roku”¹⁸. Niektóre młode osoby czynią to w sposób regularny (139), a inne tylko raz w roku (111) lub z okazji świąt Bożego Narodzenia lub Wielkanocy (117). Częstotliwość przystępowania do spowiedzi dla co trzeciego respondenta wynosi „kilka razy w roku” (379). Na podstawie powyższych danych można wnioskować, że sakrament pokuty i pojednania nie jest istotną praktyką religijną dla 424 osób (36,24%), które korzystają z niego „raz na kilka lat lub wcale”.

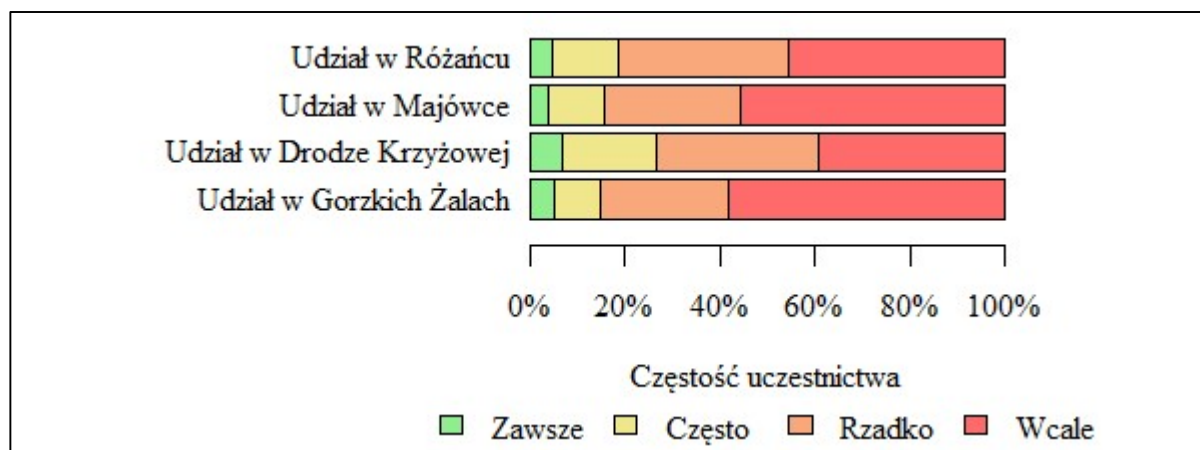
W tradycji katolickiej ważne miejsce zajmują organizowane w ciągu roku liturgicznego nabożeństwa. Po Soborze Watykańskim II, nowego znaczenia (zwłaszcza w Kościołach partykularnych) nabrały nabożeństwa „tradycyjne i nowe, adresowane do konkretnych grup wiernych, które często stanowią źródło inspiracji dla pobożności indywidualnej”¹⁹. Niektóre z nich, tj. Droga krzyżowa, Gorzkie Żale są związane z przeżywanym w Kościele okresem przygotowującym wiernych do ważnych wydarzeń, np. świąt wielkanocnych. Inne nabożeństwa nawiązują do tradycji i pobożności ludowej, czego przykładem mogą być nabożeństwa majowe czy różańcowe.

Młodzież Kościoła świdnickiego została poproszona o zaznaczenie w kwestionariuszu ankiety odpowiedzi, które najlepiej oddają ich zaangażowanie i uczestnictwo w wybranych nabożeństwach. Zebrane dane przedstawia poniższy wykres.

¹⁸ Por. KPK, kan. 989.

¹⁹ Zob. A. Rutkowski, *Nabożeństwa maryjne w życiu Kościoła partykularnego*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” nr 20 z. 1-2/2013, s. 236.

Wykres 51. Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach

Źródło: Opracowanie własne.

Przeprowadzone badania ukazują jednoznacznie, że udział młodych osób w tradycyjnych nabożeństwach jest niewielki. Najmniejsza frekwencja występuje w przypadku Gorzkich Żali i Majówki, gdzie ponad połowa ankietowanych w ogóle nie uczestniczy w tych praktykach religijnych. Nieco wyższą frekwencję odnotowywano w przypadku udziału młodzieży w nabożeństwach Drogi Krzyżowej oraz październikowym różańcu. Szczegółowe wyniki dla tego pytania ankietowego prezentuje tabela nr 50.

Tabela 50. Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach

Nabożeństwo	Częstość uczestnictwa			
	Zawsze	Często	Rzadko	Wcale
Udział w różańcu	54 (4,62%)	162 (13,85%)	423 (36,15%)	531 (45,38%)
Udział w majówce	46 (3,93%)	139 (11,88%)	334 (28,55%)	651 (55,64%)
Udział w Drodze Krzyżowej	79 (6,75%)	235 (20,09%)	395 (33,76%)	461 (39,40%)
Udział w Gorzkich Żalach	60 (5,13%)	114 (9,74%)	313 (26,75%)	683 (58,38%)

Źródło: Opracowanie własne.

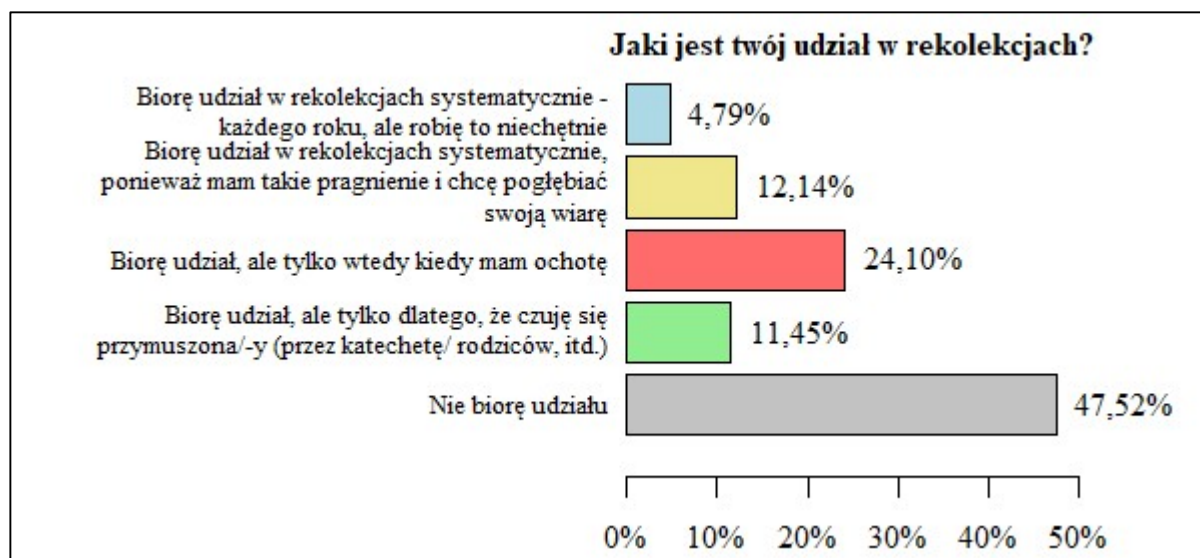
Analiza zebranych odpowiedzi wskazuje, że udział w katolickich nabożeństwach nie jest popularną praktyką wśród respondentów (1170). Najwyższe wyniki dla pytania ankietowego „jaki jest twój udział w poszczególnych nabożeństwach?” odnotowano dla stwierdzeń „wcale” lub „rzadko” (liczonych wspólnie). Dotyczyło to udziału młodych osób w Gorzkich Żalach (996), w różańcu (954) oraz w majówce (856), co w każdym przypadku przekroczyło liczbę 80%

ankietowanych. W porównaniu z innymi praktykami religijnymi jedynie nabożeństwo Drogi Krzyżowej osiągnęło nieco wyższy wynik. Dla ukazania kontrastu, odpowiedzi „zawsze” i „często” (liczone wspólnie), wskazujące na systematyczny udział młodzieży w tym nabożeństwie, zostały zaznaczone przez grupę 314 respondentów (26,84%). Ponadto, przeprowadzona analiza danych wskazuje, że regularne praktykowanie pozostałych nabożeństw przez młodzież Kościoła świdnickiego wynosi około 16% ankietowanych.

Do praktyk religijnych można również zaliczyć udział w rekolekcjach, które stanowią pomoc w rozwoju duchowym człowieka, a także przestrzeganie wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki, jako formę wyrzeczenia i kształtowania w sobie postawy ascezy.

Licealiści diecezji świdnickiej zostali zapytani o częstotliwość wypełniania w swoim życiu wspomnianych praktyk religijnych. Ich odpowiedzi prezentują poniższe wykresy i tabele.

Wykres 52. Częstotliwość uczestnictwa w rekolekcjach

Źródło: Opracowanie własne.

Dane umieszczone w wykresie nr 52 wskazują, że ponad połowa respondentów (52,48%) bierze udział w tzw. ćwiczeń duchowych, jednak z różną częstotliwością. Warto zauważyć, że procentowa liczba młodzieży, która uczęszcza na rekolekcje ze względu na własne pragnienia oraz dla pogłębiania wiary jest blisko trzy razy mniejsza (12,14%) wobec liczby osób, które w ogóle nie uczestniczą w rekolekcjach (47,52%). Szczegółowe wyniki odnotowano w tabeli nr 51.

Tabela 51. Częstotliwość uczestnictwa w rekolekcjach

Jaki jest twój udział w rekolekcjach?	n	%
Biorę udział w rekolekcjach systematycznie - każdego roku, ale robię to niechętnie	56	4,79%
Biorę udział w rekolekcjach systematycznie, ponieważ mam takie pragnienie i chcę pogłębiać swoją wiarę	142	12,14%
Biorę udział, ale tylko wtedy, kiedy mam ochotę	282	24,10%
Biorę udział, ale tylko dlatego, że czuję się przymuszona/-y (przez katechetę/rodziców, itd.)	134	11,45%
Nie biorę udziału	556	47,52%

Źródło: Opracowanie własne.

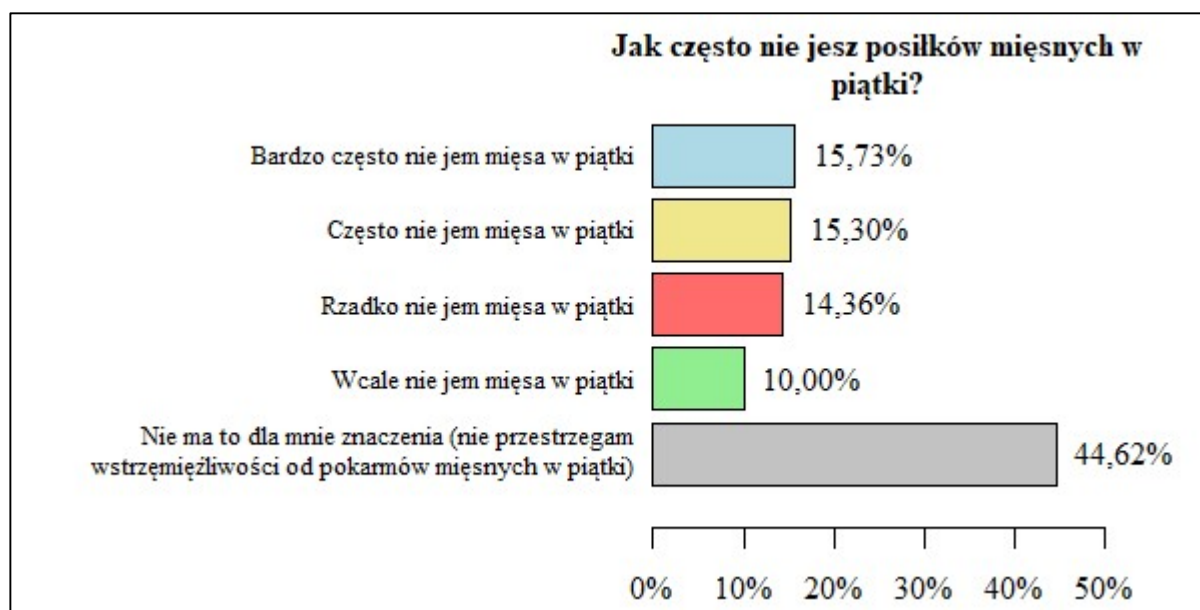
Na podstawie powyższych danych można zauważyć, że najwięcej respondentów (556) nie bierze udziału w rekolekcjach. Należy również podkreślić, że wynik ten stanowi blisko połowę wszystkich ankietowanych. Z kolei dobrowolnymi uczestnikami rekolekcji, którzy decyzyje o udziale w tych wydarzeniach opierają na własnych przekonaniach religijnych jest 142 licealistów. Udział w ćwiczeniach duchowych biorą także inni licealiści, którzy uczestniczą w nich systematycznie, tzn. przynajmniej raz w roku, ale nie są w pełni przekonani do tej praktyki i „robią to niechętnie” (56).

W pytaniu o częstotliwość udziału w rekolekcjach, drugą, najczęściej wybieraną przez młode osoby odpowiedzią było stwierdzenie „biorę udział, ale tylko wtedy, kiedy mam ochotę”. Takiego wyboru spośród dostępnej kafeterii dokonało 282 licealistów, co stanowi 24,10%. Inni ankietowani w liczbie 134 osób (11,45%) wskazali, że uczestniczą w ćwiczeniach duchowych, ale nie robią tego z własnej chęci, lecz czują się przymuszeni przez innych do realizowania tego rodzaju praktyki religijnej.

Podczas weryfikacji udziału młodzieży diecezji świdnickiej w życiu sakramentalnym i życiu modlitwy ostatnią kwestią poruszoną w tej części ankiety było zapytanie „Jak często nie jesz posiłków mięsnych w piątki?”. Przed omówieniem danych dla tego pytania warto wyjaśnić, że Kościół zobowiązuje swoich wiernych do tzw. dni pokuty, do których należą m.in. wszystkie piątki w ciągu roku (ze względu na dzień śmierci Jezusa Chrystusa), w ramach których katolicy „powinni modlić się w sposób szczególny, wykonywać uczynki pobożności i miłości, a także podejmować

akty umartwienia siebie (...)”²⁰. W nauczaniu Kościoła katolickiego w Polsce praktyką religijną powiązaną z piątkiem, jako dniem pokuty, jest wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych. Obowiązkiem tym są związani wszyscy wierni, którzy ukończyli czternasty rok życia²¹. Odpowiedzi ankietowanej młodzieży w tej kwestii umieszczono poniżej w formie graficznej i tabelarycznej.

Wykres 53. Częstotliwość wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki

Źródło: Opracowanie własne.

Zebrane dane wskazują, że dla młodzieży diecezji świdnickiej powstrzymywanie się od pokarmów mięsnych w piątki, nie stanowi istotnej praktyki religijnej. Biorąc pod uwagę najczęściej zaznaczaną przez uczniów odpowiedź, tj. „nie ma to dla mnie znaczenia (...)” oraz stwierdzenie „rzadko nie jem mięsa w piątki” można zauważyć, że ponad połowa ankietowanych (58,98%) nie zachowuje przepisu prawa związanego z ograniczeniem potraw mięsnych w piątki. Co trzeci respondent stara się powstrzymywać od spożywania mięsa w ten dzień, jednak z różną częstotliwością. Tylko co dziesiąty ankietowany praktykuje zgodnie ze wskazaniem Kościoła wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych w piątki. W tabeli nr 52 zebrano szczegółowe wyniki dla tego pytania ankietowego.

²⁰ Zob. KPK, kan. 1249-1250.

²¹ Por. KPK, kan. 1251-1252.

Tabela 52. Częstotliwość wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki

Jak często nie jesz posiłków mięsnych w piątki?	n	%
Bardzo często nie jem mięsa w piątki	184	15,73%
Często nie jem mięsa w piątki	179	15,30%
Rzadko nie jem mięsa w piątki	168	14,36%
Wcale nie jem mięsa w piątki	117	10,00%
Nie ma to dla mnie znaczenia (nie przestrzegam wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki)	522	44,62%

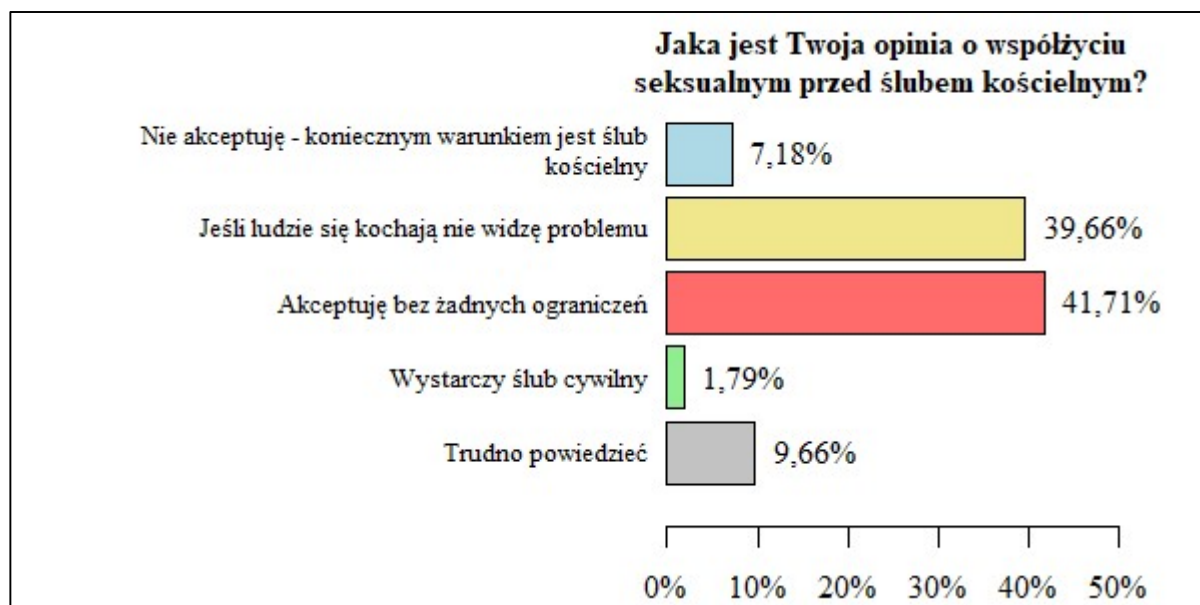
Źródło: Opracowanie własne.

Dane umieszczone w tabeli odzwierciedlają nastawienie młodzieży z terenu diecezji świdnickiej do praktyki powstrzymywania się od posiłków mięsnych w piątki. Największa ilość osób (522) stanowczo wskazała, że nie akceptuje tej praktyki religijnej w swoim życiu i nie ma ona dla nich żadnego znaczenia. Podobnego zdania było 168 respondentów, którzy zaznaczyli odpowiedź, że „rzadko nie jedzą mięsa w piątki”. Całkowicie odmienne stanowisko w tej kwestii wyraziła grupa 117 ankietowanych, którzy w ogóle nie spożywają pokarmów mięsnych w piątki. Prezentowane wyniki ukazują również, że dla znacznej liczby ankietowanych (363) wstrzemięźliwość od posiłków mięsnych w piątkowe dni w ciągu roku jest znaną praktyką, jednak nie wypełnianą przez nich w sposób regularny, na co wskazują zaznaczone odpowiedzi: „bardzo często/często nie jem mięsa w piątki”.

4.3. Akceptacja norm moralnych

Ostatnia część kwestionariusza ankiety miała na celu zbadanie poziomu akceptacji dla katolickich zasad moralnych wśród młodzieży diecezji świdnickiej. Pierwszą kwestią, o którą zostali poproszeni licealiści była prośba o wyrażenie opinii na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym. Odpowiedzi ankietowanych uczniów dotyczące poruszanej kwestii zostały zebrane i przedstawione poniżej za pomocą wykresu i tabeli.

Wykres 54. *Opinia o współżyciu seksualnym przed zawarciem sakramentu małżeństwa*

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe dane wyraźnie wskazują, że młodzież licealna nie akceptuje treści głoszonych i nauczanych w Kościele katolickim, odnośnie do współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym (83,16%). Najwyższą wartość procentową odnotowano przy stwierdzeniu „akceptuję (współżycie) bez żadnych ograniczeń” (41,71%). Blisko co dziesiąty ankietowany nie potrafił określić, jaka jest jego własna opinia na ten temat. Natomiast zgodność z katolicką nauką moralną w kwestii współżycia seksualnego wskazało jedynie 7,18% ankietowanych, którzy uznają, że dopiero zawarcie małżeństwa sakramentalnego daje możliwość współżycia. Szczegółowe dane dla tego pytania umieszczono poniżej.

Tabela 53. *Opinia o współżyciu seksualnym przed zawarciem sakramentu małżeństwa*

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym?	n	%
Nie akceptuję - koniecznym warunkiem jest ślub kościelny	84	7,18%
Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu	464	39,66%
Akceptuję bez żadnych ograniczeń	488	41,71%
Wystarczy ślub cywilny	21	1,79%
Trudno powiedzieć	113	9,66%

Źródło: Opracowanie własne.

Zbliżone wyniki wskazujące na brak akceptacji w środowisku młodzieżowym zasad moralnych opartych na nauczaniu Kościoła, uzyskano dla dwóch odpowiedzi, umieszczonych w kafeterii. Należą do nich akceptacja współżycia seksualnego „bez żadnych ograniczeń” (488 osób) oraz stwierdzenie, że „jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu” (464 osoby). Ponadto niektórzy licealiści są przekonani, że do nawiązania relacji intymnej „wystarczy ślub cywilny” (21 osób). Z kolei inni przedstawiciele młodzieży nie umieją wskazać, jaki jest ich osobisty stosunek do omawianej kwestii. W grupie respondentów liczącej 1170 osób, tylko 84 ankietowanych uważa, że współżycie seksualne przed zawarciem sakramentalnego związku małżeńskiego jest nieakceptowalne.

Inną kwestią weryfikującą akceptację katolickich zasad moralnych wśród licealistów diecezji świdnickiej była prośba o wyrażenie przez młodzież poglądu na temat antykoncepcji. Uzyskane w trakcie badania odpowiedzi uczniów przedstawiono poniżej w formie tabelarycznej i graficznej.

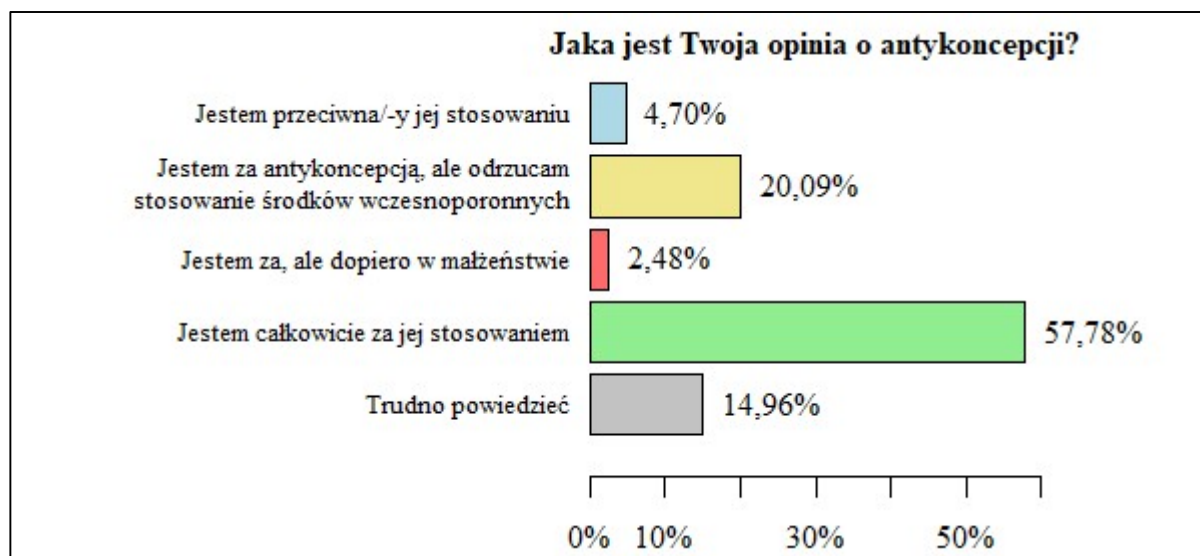
Tabela 54. Opinia o stosowaniu antykoncepcji

Jaka jest Twoja opinia o antykoncepcji?	n	%
Jestem przeciwna/-y jej stosowaniu	55	4,70%
Jestem za antykoncepcją, ale odrzucam stosowanie środków wczesnoporonnych	235	20,09%
Jestem za, ale dopiero w małżeństwie	29	2,48%
Jestem całkowicie za jej stosowaniem	676	57,78%
Trudno powiedzieć	175	14,96%

Źródło: Opracowanie własne.

Największa ilość osób (676) przy wyrażaniu własnego zdania na temat antykoncepcji zaznaczyła odpowiedź „jestem całkowicie za jej stosowaniem”. Drugi w kolejności wynik liczbowy (235) uzyskano dla stwierdzenia „jestem za antykoncepcją, ale odrzucam stosowanie środków wczesnoporonnych”. Najmniejsza liczba ankietowanych (29) wskazała, że nie jest przeciwko używaniu antykoncepcji, ale jeśli metoda ta jest stosowana przez związki małżeńskie. Podobnie, jak w poprzednim pytaniu w grupie respondentów znalazły się osoby (175), które nie wyraziły własnej opinii na ten temat. Jednoznacznej odpowiedzi wskazującej na postawę akceptacji nauczania katolickiego o antykoncepcji udzieliło tylko 55 respondentów. Uzyskane wyniki procentowe przedstawia poniższy wykres.

Wykres 55. *Opinia o stosowaniu antykoncepcji*

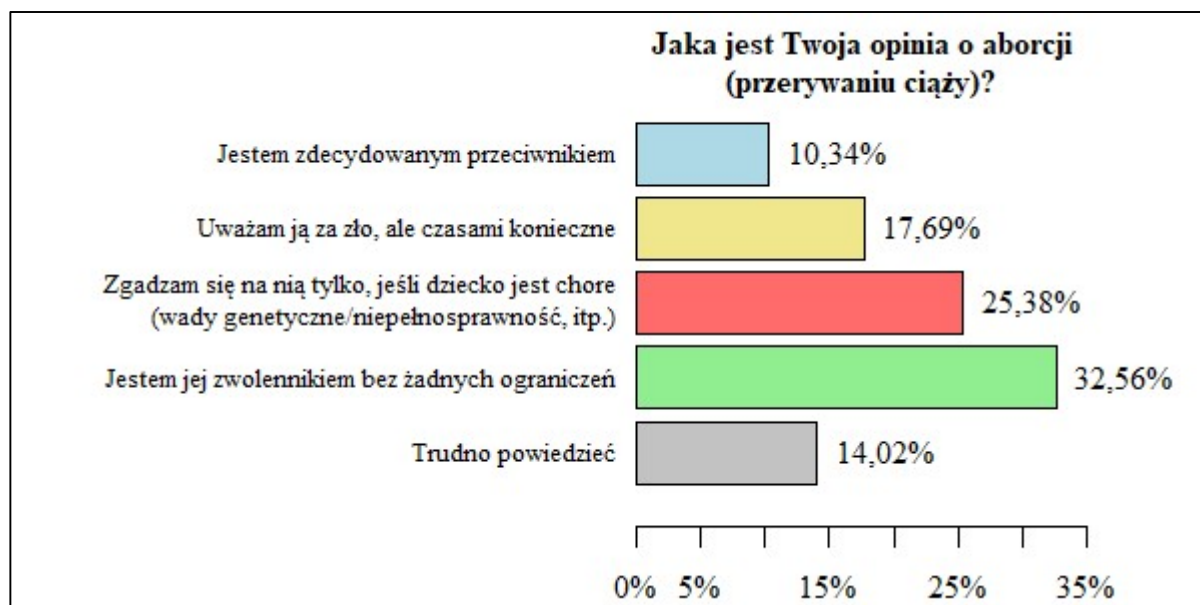

Źródło: *Opracowanie własne.*

Na podstawie przedstawionych danych, można stwierdzić, że ponad 80% młodzieży licealnej z terenów diecezji świdnickiej nie przyjmuje nauczania Kościoła w kwestii antykoncepcji. Ponad połowa z nich popiera jej całkowite stosowanie (57,78%), a co piąty ankietowany mimo deklarowanego sprzeciwu wobec stosowania środków wczesnoporonnych, wyraża uznanie dla metod antykoncepcyjnych. W badanej grupie młodzieży prawie 15% respondentów nie jest przekonanych co do słuszności lub zanegowania antykoncepcji albo nie ma jeszcze wyrobionego zdania w tej kwestii. Z podanych danych wynika, że tylko 4,70% ankietowanych akceptuje naukę Kościoła odnośnie do metod antykoncepcyjnych.

Kolejne pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety, miało na celu weryfikację poziomu akceptacji nauczania katolickiego odnośnie do aborcji. Odpowiedzi uczniów na ten temat przedstawia wykres nr 56 oraz tabela nr 55.

Wykres 56. *Opinia na temat aborcji*

Źródło: Opracowanie własne.

Uwzględniając zebrane dane można stwierdzić, że wśród młodzieży diecezji świdnickiej występują liczne różnice w opiniach na temat aborcji. Całkowitą akceptację dla jej stosowania deklaruje 32,56% ankietowanych. Takie działania popiera również co czwarty respondent (25,38%) zaznaczając jednak, że dotyczy to tylko przypadków, w których u dziecka w okresie prenatalnym rozpoznano wady rozwojowe. Podobnego zdania jest grupa licząca 17,69% przekonana, że aborcja jest „złem, ale czasami koniecznym”. Powyższe badania ukazują również, że wśród ankietowanych znajduje się grupa licealistów (14,02%), którzy nie chcą lub nie potrafią zadeklarować, jakie jest ich zdanie na temat przerywania ciąży. Z powyższej analizy wynika również, że tylko co dziesiąty licealista akceptuje naukę Kościoła katolickiego o aborcji i stanowczo sprzeciwia się tego rodzaju zabiegom. Jest to bardzo niepokojące, ponieważ dotyczy kwestii fundamentalnej, jaką jest niewątpliwie ochrona ludzkiego życia. Szczegółowe dane w tej kwestii prezentuje poniższa tabela.

Tabela 55. *Opinia respondentów na temat aborcji*

Jaka jest Twoja opinia o aborcji (przerywaniu ciąży)?	n	%
Jestem zdecydowanym przeciwnikiem	121	10,34%
Uważam ją za zło, ale czasami konieczne	207	17,69%
Zgadzam się na nią tylko, jeśli dziecko jest chore (wady genetyczne/niepełnosprawność, itp.)	297	25,38%
Jestem jej zwolennikiem bez żadnych ograniczeń	381	32,56%
Trudno powiedzieć	164	14,02%

Źródło: Opracowanie własne

Wyniki przedstawione w tabeli, wyraźnie wskazują, że wśród ankietowanej młodzieży licealnej większość jest zwolennikami aborcji. Do takiej opinii przyznało się 885 respondentów. Warto zauważyć, że 504 respondentów ma świadomość, że dokonywanie aborcji jest złem, jednak usprawiedliwia ją kontekst (np. stwierdzenie u dziecka niepełnosprawności). Liczba osób będących przeciwnikami aborcji i tym samym akceptujących nauczanie moralne Kościoła w kwestii usuwania ciąży była najniższa (121).

Nauczanie moralne Kościoła katolickiego obejmuje również tematykę związaną z eutanazją. Kwestia ta w porównaniu z antykoncepcją czy aborcją nie jest jednak tak powszechna w polskim społeczeństwie, niemniej jednak, dyskusje na temat „dobrej śmierci” budzą coraz większe kontrowersje zarówno w debacie politycznej jak i społecznej²². W jednym z pytań ankietowych, młodzież diecezji świdnickiej, została poproszona o własną opinię w kwestii eutanazji. Odpowiedzi uczniów zebrano i przedstawiono poniżej.

²² Zob. J. Grabowska, A. Chodorowska, „Dobra śmierć” na tle regulacji prawnych w Polsce, „Studia Prawnoustrojowe” nr 42/2018, s. 173.

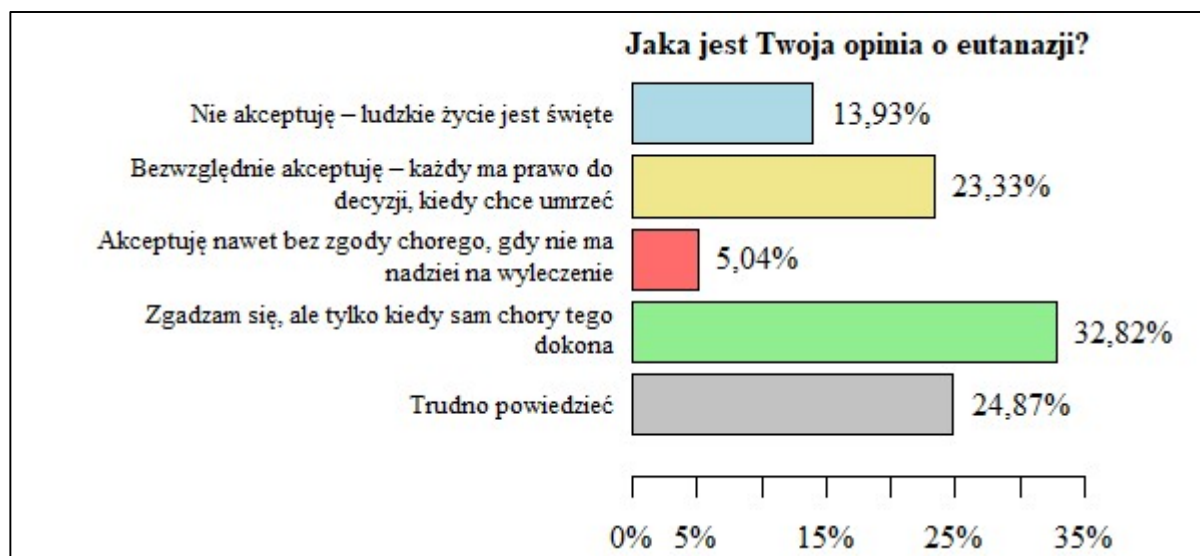
Tabela 56. *Opinia na temat eutanazji*

Jaka jest Twoja opinia o eutanazji?	n	%
Nie akceptuję – ludzkie życie jest święte	163	13,93%
Bezwzględnie akceptuję – każdy ma prawo do decyzji, kiedy chce umrzeć	273	23,33%
Akceptuję nawet bez zgody chorego, gdy nie ma nadziei na wyleczenie	59	5,04%
Zgadzam się, ale tylko kiedy sam chory tego dokona	384	32,82%
Trudno powiedzieć	291	24,87%

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskane dane, podobnie jak w przypadku wypowiedzi młodzieży na temat aborcji, wskazują na duże rozbieżności wśród licealistów, co do ich stanowiska na temat eutanazji. Największa liczba ankietowanych (384) popiera eutanazję, ale pod warunkiem, że jest to decyzja osoby chorej. Podobnego zdania jest inna grupa badanych uczniów (273), którzy uznają, że „prawo do decyzji człowieka” o zakończeniu własnego życia jest najistotniejsze. Co ciekawe, w sytuacji, gdy nie ma nadziei na wyleczenie, 59 osób, akceptuje eutanazję nawet wbrew woli chorego. Analizując dane, warto zwrócić uwagę na znaczną liczbę uczniów (291), którzy na temat eutanazji wybrali odpowiedź „trudno powiedzieć” wskazując przy tym, że ich stanowisko w tej kwestii nie jest jednoznaczne. Zgodność z nauką katolicką w kwestii eutanazji wykazała grupa licealistów (163), dla których „ludzkie życie jest święte”, a śmierć człowieka przez eutanazję jest czynem całkowicie nieakceptowalnym. Wyniki badania dla tego pytania ankietowego w sposób graficzny przedstawia poniższy wykres.

Wykres 57. *Opinia na temat eutanazji*

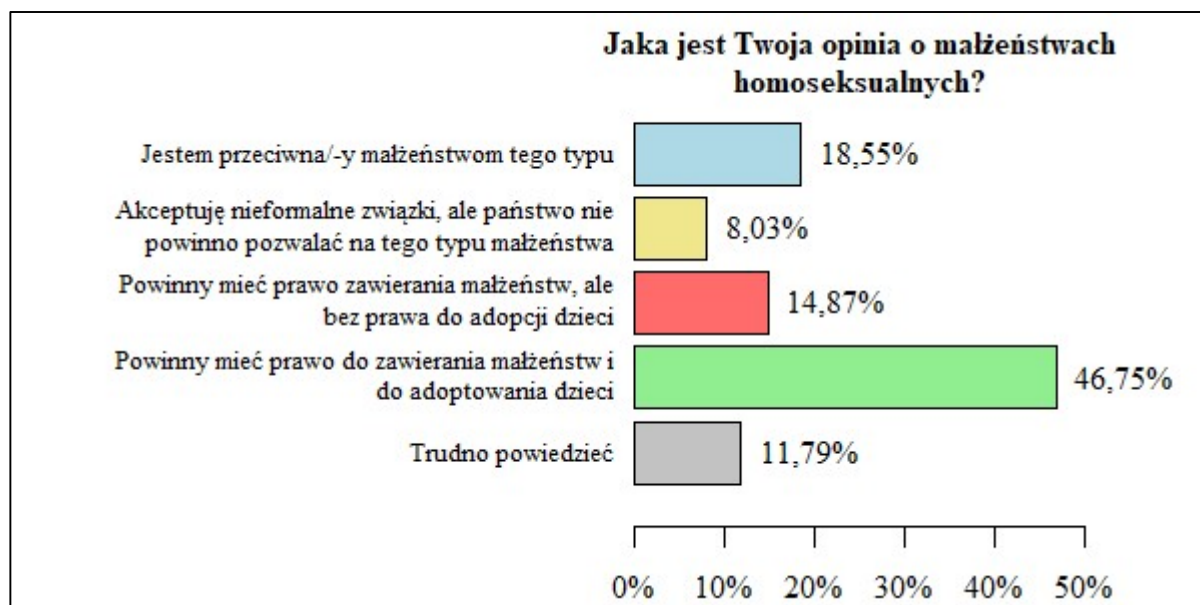

Źródło: *Opracowanie własne.*

Na podstawie zebranych w wykresie danych można wnioskować, że co trzeci ankietowany licealista (61,19%) popiera eutanazję, przy czym poziom akceptacji wśród młodzieży diecezji świdnickiej dla tego rodzaju czynów jest zależny od konkretnej sytuacji (np. brak szans na wyleczenie, samodzielne podjęcie decyzji przez osobę chorą). Blisko co czwarty respondent (24,87%) nie wykazuje wystarczającej pewności, co do własnej oceny w kwestii eutanazji. Do świadomych i zdecydowanych przeciwników eutanazji można zaliczyć 13,93% licealistów, dla których życie każdego człowieka stanowi najwyższą wartość.

W części ankietowej dotyczącej akceptacji zasad moralnych Kościoła katolickiego ostatnim elementem badania było wyrażenie opinii na temat tzw. małżeństw homoseksualnych. Wyniki ankietowe pozyskane dla tego pytania prezentuje wykres nr 58 oraz tabela nr 57.

Wykres 58. Opinia na temat „małżeństw homoseksualnych

Źródło: Opracowanie własne.

Przeprowadzone badania ukazują, że 61,6% badanych licealistów diecezji świdnickiej popiera prawo do zawierania małżeństw przez osoby o skłonnościach homoseksualnych. Niektórzy z tej grupy uważają jednak, że takim parom nie może przysługiwać prawo do adopcji dzieci (14,87%). Inna grupa ankietowanych (8,03%) akceptuje „nieformalne związki” osób o tendencjach homoseksualnych, ale wyraża stanowisko, że takie relacje nie powinny być usankcjonowane prawnie jako małżeństwo. Analiza wyników wykazuje również, że zdecydowanych przeciwników, co do zawierania małżeństw homoseksualnych jest 18,55% respondentów, a 11,79% nie ma zdecydowanej opinii w tej kwestii. Szczegółowe dane zawarto w poniższej tabeli.

Tabela 57. *Opinia na temat „małżeństw homoseksualnych”*

Jaka jest Twoja opinia o małżeństwach homoseksualnych?	n	%
Jestem przeciwna/-y małżeństwom tego typu	217	18,55%
Akceptuję nieformalne związki, ale państwo nie powinno pozwalać na tego typu małżeństwa	94	8,03%
Powinny mieć prawo zawierania małżeństw, ale bez prawa do adopcji dzieci	174	14,87%
Powinny mieć prawo do zawierania małżeństw i do adoptowania dzieci	547	46,75%
Trudno powiedzieć	138	11,79%

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród 1170 uczestników badania 277 osób odrzuca możliwość zawierania małżeństw homoseksualnych. Można wnioskować, że grupa ta akceptuje nauczanie Kościoła katolickiego o małżeństwie jako związku kobiety i mężczyzny, odrzucając przy tym nowe formy tworzenia i definiowania małżeństwa. Jednocześnie znacząca liczba młodzieży (721) uznaje, że prawo do zawierania związków małżeńskich powinno przysługiwać osobom homoseksualnym, choć niektórzy z nich nie akceptują np. prawa do adopcji dzieci przez tego typu pary (174). Inni z kolei (94) wyrażają aprobatę dla związków homoseksualnych, jednak uznają, że osoby o podobnych tendencjach nie mogą tworzyć małżeństwa, a strażnikiem tej instytucji jest państwo. Przeprowadzone badania ukazują, że w grupie ankietowanych licealistów znajdują się także osoby (138), które nie posiadają sprecyzowanego stanowiska wobec kwestii zawierania małżeństw homoseksualnych.

4.4. Poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych a wybrane zmienne

Na potrzeby niniejszej dysertacji dokonano szczegółowej analizy statystycznej i dokonano korelacji zmiennych w celu zweryfikowania hipotez. W dalszej części tego opracowania zamieszczone dane, wraz ze współczynnikami korelacji, mogą one pomóc w uchwyceniu najważniejszych zależności, a następnie w wypracowaniu propozycji formacyjnych.

4.4.1. Akceptacja wybranych prawd wiary i norm moralnych a życie sakramentalne młodzieży

Jedna z hipotez dysertacji stanowi, że poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych jest wprost proporcjonalny do częstotliwości praktyk religijnych. W celu weryfikacji tej hipotezy, skorelowano dane świadczące o poziomie akceptacji omawianych wartości wraz z

danymi ukazującymi udział młodzieży Kościoła świdnickiego w życiu sakramentalnym. Wyniki tej analizy przedstawiono poniżej.

Tabela 58. Opinia na temat Kościoła katolickiego a częstotliwość udziału we Mszy Świętej

Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?	Msza Św.					p
	W każdą niedzielę i święta (N=351)	Często, ale nie w każdą niedzielę i święta (N=181)	Rzadko (N=368)	Wcale (N=206)	Trudno określić (N=64)	
Instytucją strzegącą tradycji i obyczajów	72 (20,51%)	50 (27,62%)	121 (32,88%)	55 (26,70%)	9 (14,06%)	p<0,001
Wspólnotą wiary i miłości	218 (62,11%)	90 (49,72%)	105 (28,53%)	15 (7,28%)	22 (34,38%)	
Organizacją społeczną i charytatywną	13 (3,70%)	11 (6,08%)	30 (8,15%)	35 (16,99%)	6 (9,38%)	
Trudno powiedzieć	48 (13,68%)	30 (16,57%)	112 (30,43%)	101 (49,03%)	27 (42,19%)	

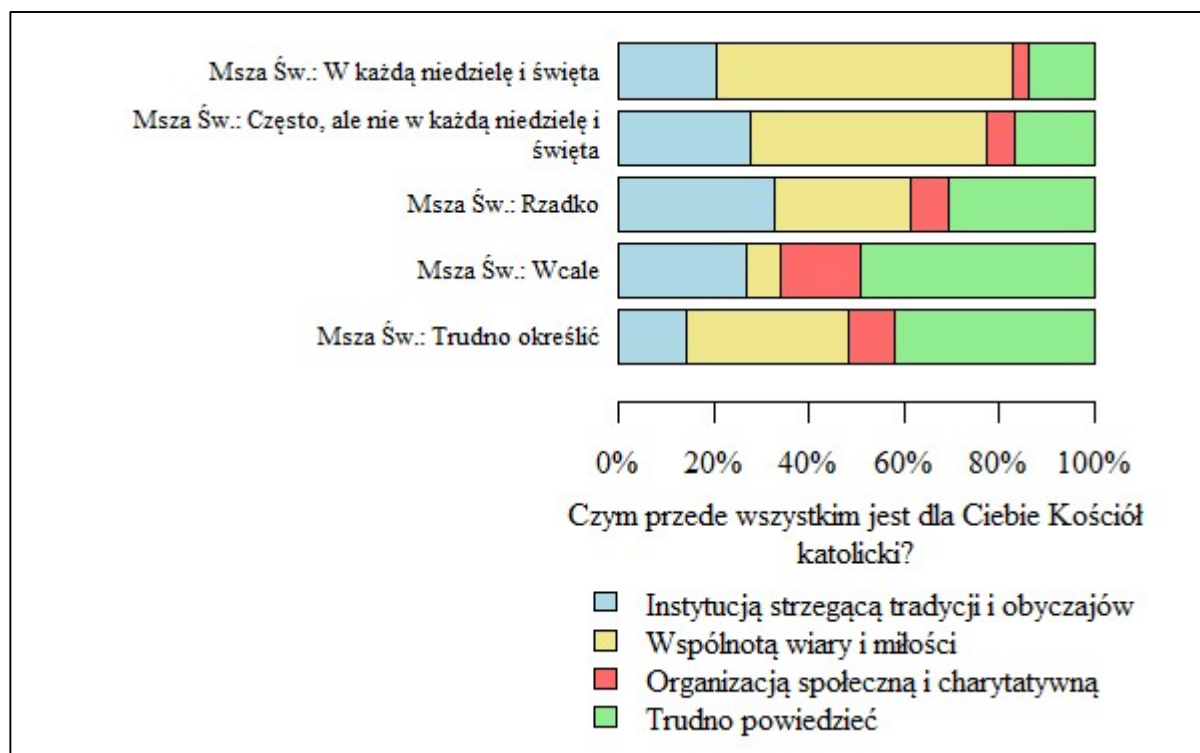
p - test chi-kwadrat

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Przy zastosowaniu testu chi-kwadrat, służącemu do zbadania zależności między dwoma zmiennymi, wykryto istotną statystycznie różnicę pomiędzy postrzeganiem Kościoła katolickiego a częstotliwością udziału młodzieży diecezji świdnickiej we Mszach Świętych. Uzyskane dane dowodzą, że odsetek ankietowanych uczniów, dla których Kościół katolicki jest wspólnotą wiary i miłości jest największy wśród młodzieży uczęszczającej na Eucharystię w każdą niedzielę i święta, a najmniejszy wśród młodzieży, która deklaruje, że wcale nie bierze udziału we Mszach Św. Wyniki w sposób graficzny przedstawia poniższy wykres.

Wykres 59. Opinia na temat Kościoła katolickiego a częstotliwość udziału we Mszy Świętej

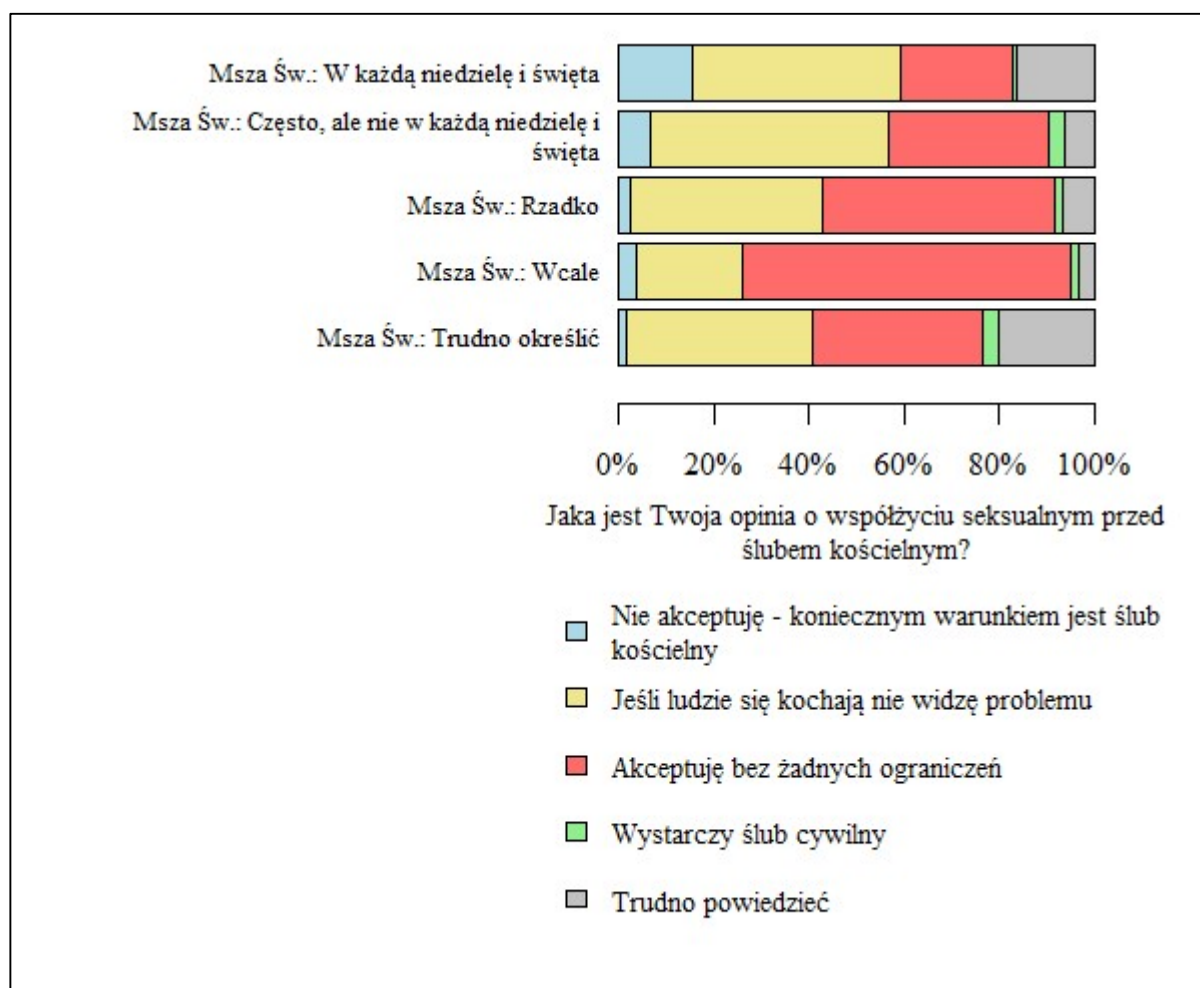

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie 1170 respondentów znalazło się grono młodych osób (351), które regularnie uczęszczają na Msze Święte niedzielne i świąteczne. Wśród nich, 218 ankietowanych (62,11%) wskazało na Kościół katolicki jako „wspólnotę wiary i miłości”. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na pewną tendencję, a mianowicie: im bardziej nieregularne uczestnictwo w Eucharystii, tym coraz słabsze postrzeganie Kościoła katolickiego jako przestrzeni odnoszącej się do wiary, miłości i wspólnoty. Młodzież diecezji świdnickiej, która deklaruje, że zupełnie nie uczęszcza na Msze Święte (206 osób), w najmniejszym stopniu akceptuje Kościół katolicki jako „wspólnotę wiary i miłości” (7,28%). Należy również dostrzec, iż to również w tej grupie (niebiorącej udziału w Eucharystiach) największy odsetek młodzieży (49,03%) nie potrafi określić, jaką rolę pełni Kościół katolicki.

Kolejne zagadnienie związane z poziomem akceptacji wartości katolickich wśród młodzieży świdnickiej dotyczyło życia moralnego (opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem). Odpowiedzi respondentów w tej kwestii skorelowano z danymi świadczącymi o ich udziale we Mszach Świętych. Uzyskane wyniki prezentuje poniższy wykres.

Wykres 60. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a częstotliwość udziału we Mszach Świętych

Źródło: Opracowanie własne.

Dane przedstawione w sposób graficzny ukazują, że odsetek ankietowanych osób, które nie akceptują współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym jest największy wśród młodzieży biorącej udział we Mszy Św. w każdą niedzielę i święta, a najmniejszy wśród młodzieży nieumiejącej ocenić, jak często biorą udział we Mszy Św. Szczegółową analizę prezentuje poniższa tabela.

Tabela 59. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a udział we Mszach Świętych

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym?	Msza Św.					p
	W każdą niedzielę i święta (N=351)	Często, ale nie w każdą niedzielę i święta (N=181)	Rzadko (N=368)	Wcale (N=206)	Trudno określić (N=64)	
Nie akceptuję - koniecznym warunkiem jest ślub kościelny	54 (15,38%)	12 (6,63%)	9 (2,45%)	8 (3,88%)	1 (1,56%)	p<0,001
Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu	154 (43,87%)	91 (50,28%)	148 (40,22%)	46 (22,33%)	25 (39,06%)	
Akceptuję bez żadnych ograniczeń	82 (23,36%)	61 (33,70%)	180 (48,91%)	142 (68,93%)	23 (35,94%)	
Wystarczy ślub cywilny	3 (0,85%)	6 (3,31%)	7 (1,90%)	3 (1,46%)	2 (3,12%)	
Trudno powiedzieć	58 (16,52%)	11 (6,08%)	24 (6,52%)	7 (3,40%)	13 (20,31%)	

p - dokładny test Fishera

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystany w tej korelacji dokładny test Fishera, wskazał na zależność istotną statystycznie (p<0,001), między częstotliwością uczestnictwa w sakramencie Eucharystii, a opiniami na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym wśród młodzieży diecezji świdnickiej. Ankietowani, którzy uczestniczą we Mszach Świętych regularnie (co tydzień i w święta) są bardziej skłonni do przestrzegania nauki Kościoła i uznają sakrament małżeństwa za warunek konieczny dla współżycia (15,38%). Z kolei osoby, które akceptują kontakty seksualne bez jakichkolwiek ograniczeń nie uczestniczą w Eucharystiach niedzielnych i świątecznych wcale (68,93%) lub są na nich rzadko obecne (48,91%).

Ostatnią kwestią poddaną analizie i warunkującą poziom akceptacji wartości religijno-moralnych wśród licealistów diecezji świdnickiej, były motywacje związane z udziałem w lekcjach religii. Odpowiedzi uczniów dla tego pytania skorelowano z ich udziałem we Mszach Świętych. Uzyskane dane przedstawiono poniżej.

Tabela 60. Motywacje do uczestnictwa w lekcjach religii a udział we Mszach Świętych

Dlaczego chodzisz na lekcje religii?	Msza Św.					p
	W każdą niedzielę i święta (N=351)	Często, ale nie w każdą niedzielę i święta (N=181)	Rzadko (N=368)	Wcale (N=206)	Trudno określić (N=64)	
Z wewnętrznego przekonania	254 (72,36%)	96 (53,04%)	129 (35,05%)	35 (16,99%)	28 (43,75%)	p<0,001
Bo rodzice nalegają	57 (16,24%)	31 (17,13%)	69 (18,75%)	50 (24,27%)	8 (12,50%)	
Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie	28 (7,98%)	43 (23,76%)	125 (33,97%)	53 (25,73%)	16 (25,00%)	
Bo nie ma alternatywy	6 (1,71%)	5 (2,76%)	20 (5,43%)	22 (10,68%)	2 (3,12%)	
Nie uczęszczam na lekcje religii	6 (1,71%)	6 (3,31%)	25 (6,79%)	46 (22,33%)	10 (15,62%)	

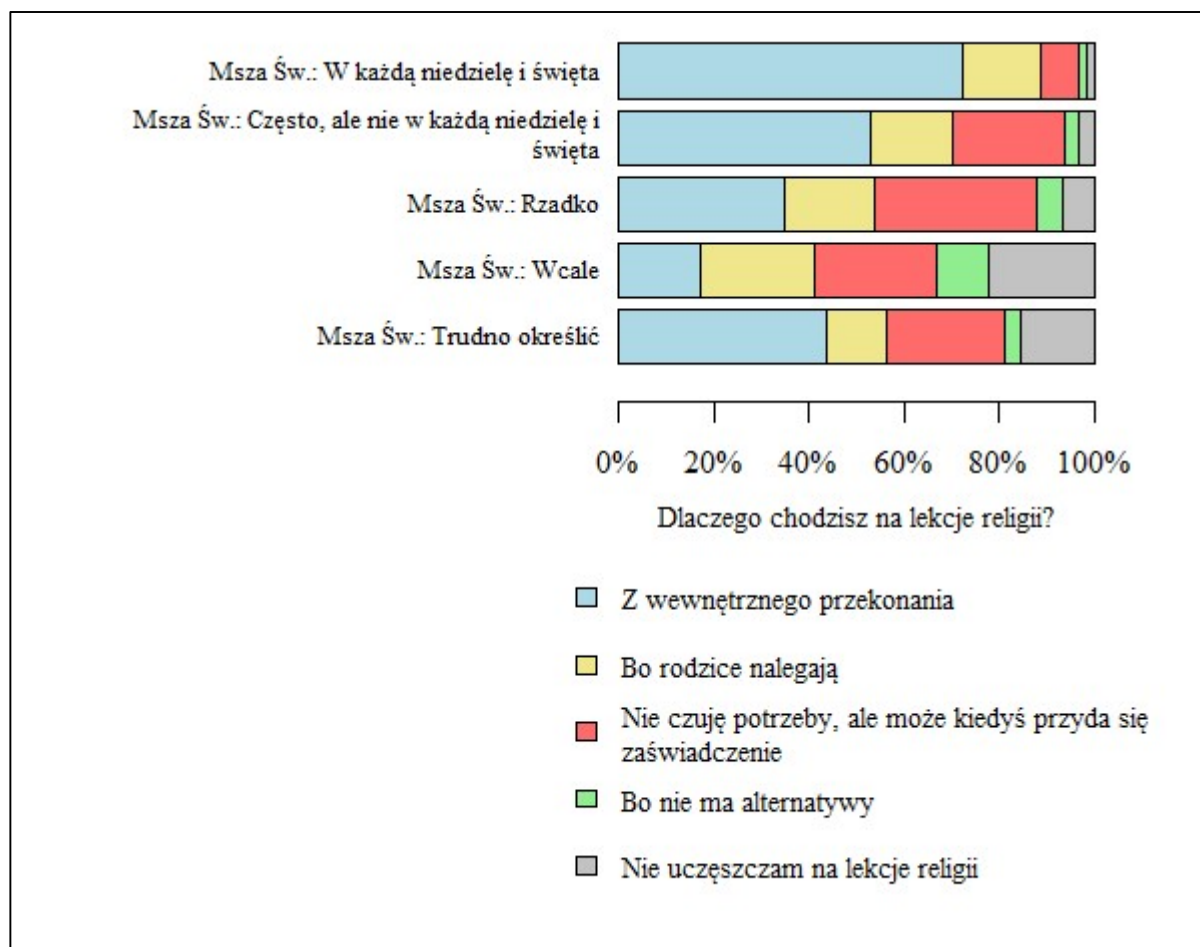
p - dokładny test Fishera

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Zgodnie z wynikiem dokładnego testu Fishera zależność pomiędzy częstotliwością uczęszczania przez młodzież na niedzielne i świąteczne Eucharystie, a powodami chodzenia na lekcje religii, jest statystycznie istotna (p<0,001). Odsetek osób chodzących na lekcje religii z wewnętrznego przekonania był największy wśród młodzieży biorącej udział we Mszy Świętej w każdą niedzielę i święta (72,36%), a najmniejszy wśród młodzieży, która wskazała, że nigdy nie uczęszcza na Msze Święte (16,99%). Poniżej umieszczono dane w formie graficznej.

Wykres 61. Motywacje uczestnictwa w lekcjach religii a udział we Mszach Świętych

Źródło: Opracowanie własne.

Przeprowadzenie analizy statystycznej dowiodło, że udział we Mszach Świętych wpływa na powody, dla których licealiści diecezji świdnickiej chodzą na lekcje religii. Należy stwierdzić, że osoby o wyższym zaangażowaniu religijnym i chodzące na Mszę św. regularnie, częściej wskazują na „wewnętrzne przekonanie”, jako powód realizowania nauki religii, podczas gdy inne, młode osoby, nieobecne na niedzielnej i świątecznej Eucharystii traktują lekcje religii bardziej pragmatycznie („może kiedyś przyda się zaświadczenie” lub brak alternatywy dla lekcji religii).

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na liczbę 93 respondentów (7,95% ogółu ankietowanych), którzy wskazali, że są wypisani z lekcji religii, jednak wzięli udział w badaniu ankietowym. W grupie tej największy odsetek osób (22,33%) nie tylko nie realizuje nauki i formacji katechetycznej w szkole, ale również deklaruje, że w ogóle nie uczestniczy w Mszach Świętych. Z punktu widzenia Kościoła głos uczniów, którzy nie uczęszczają na lekcje religii jest niezwykle cenny dla uzyskania całości obrazu znajomości i akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych przez młodzież diecezji świdnickiej.

W kolejnym etapie, skorelowano odpowiedzi uczniów na poszczególne pytania dotyczące poziomu akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych, z danymi ukazującymi przystępowanie młodzieży Kościoła świdnickiego do Komunii świętej.

Tabela 61. Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie przez do Komunii Świętej

Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?	Komunia Św.					p
	Co tydzień (N=226)	Co kilka tygodni (N=151)	Co kilka miesięcy (N=217)	Dwa razy do roku: na Boże Narodzenie i w Wielkanoc (N=231)	Nie przystępuje wcale (N=345)	
Instytucją strzegącą tradycji i obyczajów	43 (19,03%)	34 (22,52%)	58 (26,73%)	68 (29,44%)	104 (30,14%)	p<0,001
Wspólnotą wiary i miłości	151 (66,81%)	88 (58,28%)	103 (47,47%)	75 (32,47%)	33 (9,57%)	
Organizacją społeczną i charytatywną	4 (1,77%)	8 (5,30%)	12 (5,53%)	27 (11,69%)	44 (12,75%)	
Trudno powiedzieć	28 (12,39%)	21 (13,91%)	44 (20,28%)	61 (26,41%)	164 (47,54%)	

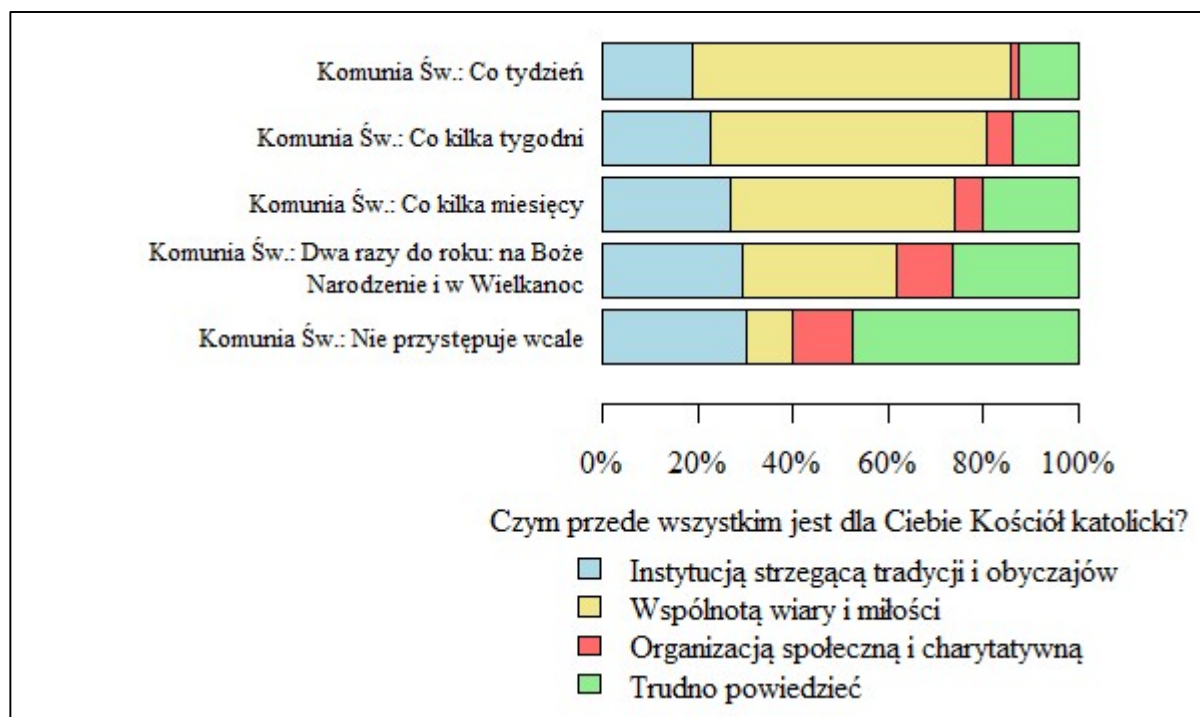
p - test chi-kwadrat

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

W grupie ankietowej (1170), młodzież w liczbie 226 osób, zadeklarowała, że przystępuje do Komunii św. co tydzień. Dla większości młodych katolików z tej grupy Kościół katolicki jest „wspólnotą wiary i miłości” (151 osób). Prezentowane dane ukazują, że wraz z mniejszą częstotliwością przyjmowania Eucharystii przez młodzież, maleje również poziom postrzegania Kościoła jako „wspólnoty wiary i miłości” na rzecz zwiększającego się niezrozumienia Kościoła katolickiego. Blisko co drugi respondent (47,54%), który nie przystępuje do Komunii św. nie potrafi również wskazać, czym jest dla niego Kościół. Poniżej zamieszczono wyniki tej korelacji w sposób graficzny.

Wykres 62. *Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie przez do Komunii Świętej*

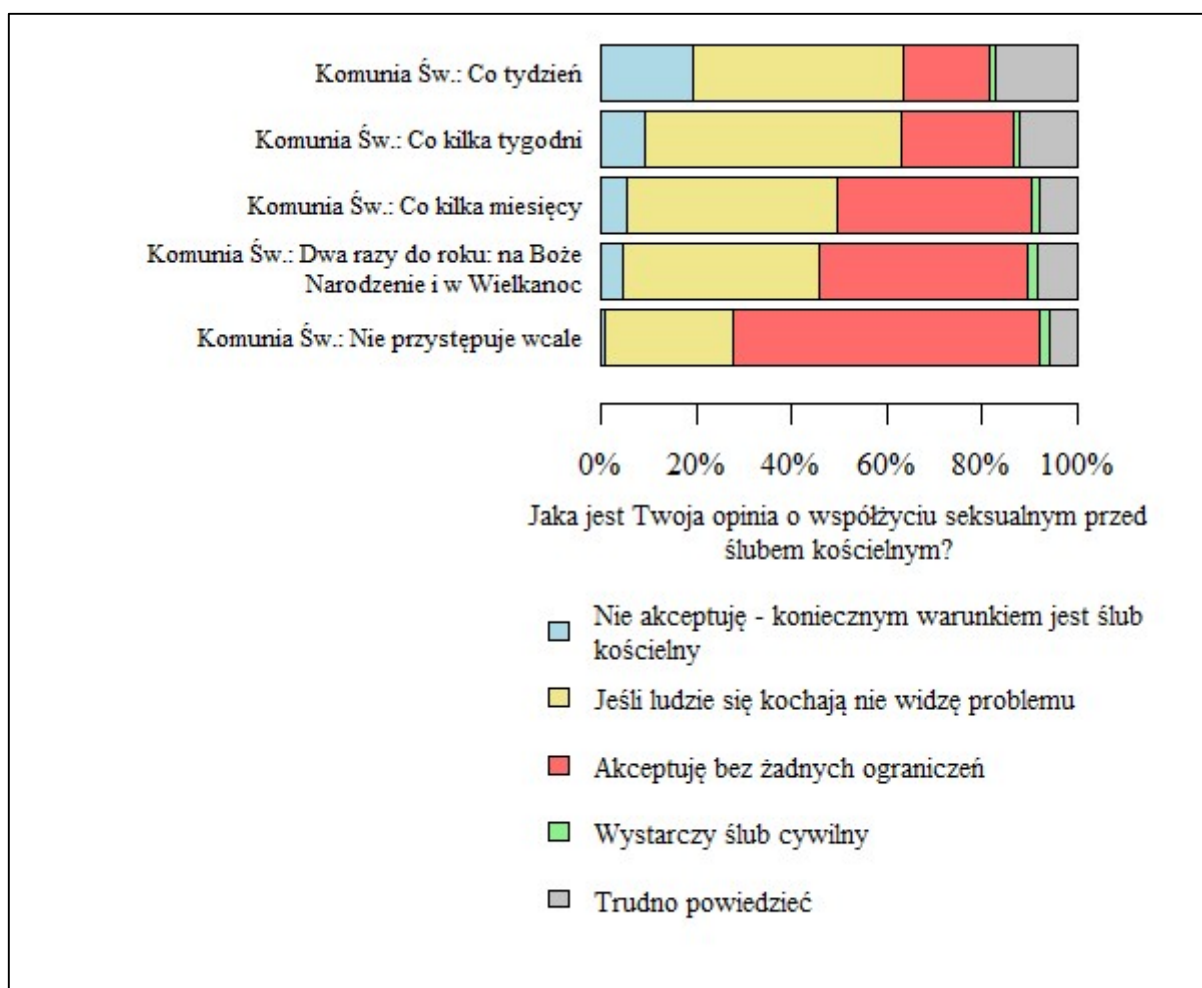

Źródło: Opracowanie własne.

Zastosowany w analizie statystycznej test chi-kwadrat wykazał, że odsetek osób, dla których Kościół katolicki jest „wspólnotą wiary i miłości” jest największy wśród przystępujących do Komunii Św. co tydzień (66,81%), a najmniejszy wśród tych osób, które nie przyjmują Eucharystii (9,57%).

Poziom akceptacji wartości katolickich wśród uczniów był badany także przez jedno z pytań odnoszących się do kwestii moralnych, które zostało skorelowane z wynikami na temat częstotliwości przystępowania licealistów Kościoła świdnickiego do Komunii św. Otrzymane dane ukazuje poniższy wykres i tabela.

Wykres 63. *Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie przez do Komunii Świętej*

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres nr 63 w sposób graficzny ukazuje zależności związane z przyjmowaniem przez młodzież sakramentu Eucharystii, a opinią dotyczącą zawarcia ślubu kościelnego jako warunku dla współżycia seksualnego. Na podstawie wykresu można zauważyć, że procent osób, które akceptują nauczanie Kościoła katolickiego w kwestii współżycia jest najwyższy w grupie licealistów, którzy regularnie przystępują do Komunii św. Szczegółowe dane prezentuje poniższa tabela.

Tabela 62. *Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie do Komunii Świętej*

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym?	Komunia Św.					p
	Co tydzień (N=226)	Co kilka tygodni (N=151)	Co kilka miesięcy (N=217)	Dwa razy do roku: na Boże Narodzenie i w Wielkanoc (N=231)	Nie przystępuję wcale (N=345)	
Nie akceptuję - koniecznym warunkiem jest ślub kościelny	44 (19,47%)	14 (9,27%)	12 (5,53%)	11 (4,76%)	3 (0,87%)	p<0,001
Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu	99 (43,81%)	81 (53,64%)	96 (44,24%)	95 (41,13%)	93 (26,96%)	
Akceptuję bez żadnych ograniczeń	41 (18,14%)	36 (23,84%)	88 (40,55%)	101 (43,72%)	222 (64,35%)	
Wystarczy ślub cywilny	3 (1,33%)	2 (1,32%)	4 (1,84%)	5 (2,16%)	7 (2,03%)	
Trudno powiedzieć	39 (17,26%)	18 (11,92%)	17 (7,83%)	19 (8,23%)	20 (5,80%)	

p - dokładny test Fishera

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Użycie w analizie danych dokładnego testu Fishera wykazało różnicę istotną statystycznie (p<0,001), co oznacza, że przyjmowanie przez młodzież licealną Komunii św. wpływa na ich opinię odnośnie do relacji intymnych przed zawarciem sakramentu małżeństwa. Badania ukazują, że odsetek osób akceptujących nauczanie Kościoła katolickiego w tej materii był największy wśród przystępujących do Komunii Św. „co tydzień” (19,47%), a najmniejszy wśród osób, które „wcale” nie przyjmują Eucharystii (0,87%). Warto również zwrócić uwagę na najwyższy, uzyskany dla tej korelacji wynik (64,35%). Osiągnięto go w przypadku grupy młodych osób (222), akceptujących współżycie seksualne „bez żadnych ograniczeń” przy jednoczesnej, całkowitej rezygnacji z przyjmowania Komunii Św.

Czynnikami wpływającym na poziom akceptacji wartości religijno-moralnych są także motywy uczestnictwa w lekcjach religii. Poniżej umieszczano wyniki skorelowanych odpowiedzi uczniów wraz z danymi wskazującymi na częstotliwość przystępowania przez nich do Komunii Św.

Tabela 63. Motywacje udziału w lekcjach religii a przystępowanie do Komunii Świętej

Dlaczego chodzisz na lekcje religii?	Komunia Św.					p
	Co tydzień (N=226)	Co kilka tygodni (N=151)	Co kilka miesięcy (N=217)	Dwa razy do roku: na Boże Narodzenie i w Wielkanoc (N=231)	Nie przystępuję wcale (N=345)	
Z wewnętrznego przekonania	176 (77,88%)	104 (68,87%)	112 (51,61%)	84 (36,36%)	66 (19,13%)	p<0,001
Bo rodzice nalegają	26 (11,50%)	19 (12,58%)	36 (16,59%)	42 (18,18%)	92 (26,67%)	
Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie	18 (7,96%)	19 (12,58%)	53 (24,42%)	78 (33,77%)	97 (28,12%)	
Bo nie ma alternatywy	3 (1,33%)	4 (2,65%)	6 (2,76%)	11 (4,76%)	31 (8,99%)	
Nie uczęszczam na lekcje religii	3 (1,33%)	5 (3,31%)	10 (4,61%)	16 (6,93%)	59 (17,10%)	

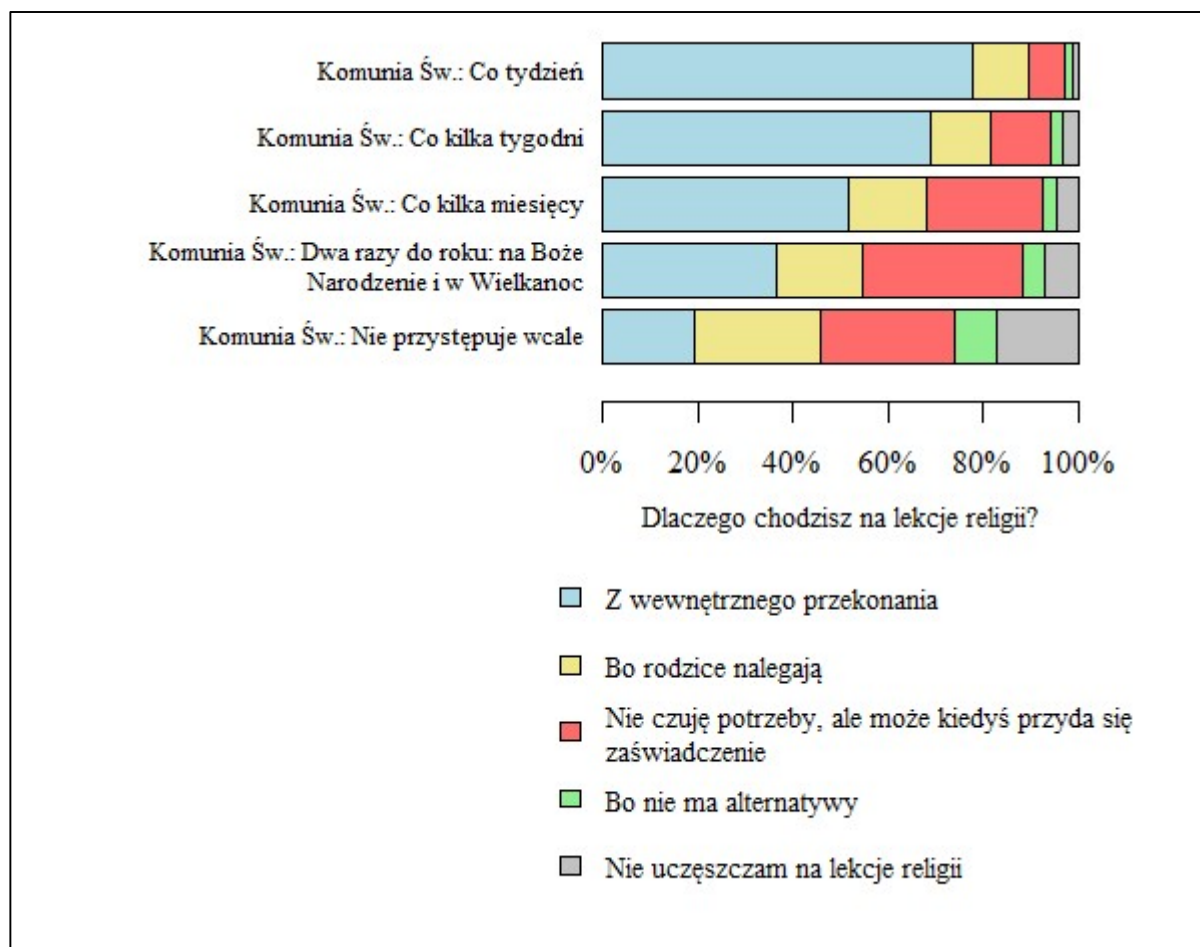
p - test chi-kwadrat

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Przyjęty do analizy, test Personna uwidoczniał zależność istotną statystycznie (p<0,05) w odniesieniu do dwóch zmiennych: powodów uczęszczania na lekcje religii i częstotliwości przyjmowania przez nich Eucharystii. Wśród ankietowanych licealistów grupa 226 osób deklaruje, że regularnie przystępuje do Komunii św. W gronie tym 176 respondentów wskazało, że uczęszcza na lekcje religii „z wewnętrznego przekonania”. Można zauważyć, że wraz z mniejszą regularnością przyjmowania Eucharystii, spada również odsetek osób, dla których lekcje religii stanowią wartość. Poniższy wykres przedstawia dane w sposób graficzny.

Wykres 64. Motywacje udziału w lekcjach religii a przystępowanie do Komunii Świętej

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres nr 64 wskazuje, że odsetek osób chodzących na lekcje religii z wewnętrznego przekonania jest największy wśród przystępujących do Komunii Św. „co tydzień” (77,88%), a najmniejszy wśród młodych osób nieprzyjmujących Eucharystii (19,13%). Wyniki, na które również warto zwrócić uwagę, dotyczą licealistów, którzy nie kierują się wewnętrzną potrzebą uczęszczania na lekcje religii, ale czynią to ze względów praktycznych. Wśród osób z takim nastawieniem najmniejszy odsetek występuje w grupie, która przyjmuje Komunię Św. „co tydzień” (7,96%), a największy wśród licealistów, którzy przystępują do Eucharystii tylko w czasie świąt Bożego Narodzenia oraz Wielkanocy (33,77%).

Ostatnim elementem sprawdzającym zależność między poziomem akceptacji a częstotliwością praktyk młodzieży Kościoła świdnickiego, było skorelowanie odpowiedzi uczniów na poszczególne pytania wraz z danymi odzwierciedlającymi przystępowanie licealistów do sakramentu spowiedzi.

Tabela 64. *Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie do spowiedzi*

Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?	Spowiedź					p
	Raz w miesiącu lub częściej (N=139)	Kilka razy w roku (N=379)	Raz w roku (N=111)	Raz na kilka lat lub wcale (N=424)	Tylko na Boże Narodzenie i w Wielkanoc (N=117)	
Instytucją strzegącą tradycji i obyczajów	19 (13,67%)	92 (24,27%)	32 (28,83%)	128 (30,19%)	36 (30,77%)	p<0,001
Wspólnotą wiary i miłości	103 (74,10%)	205 (54,09%)	46 (41,44%)	63 (14,86%)	33 (28,21%)	
Organizacją społeczną i charytatywną	5 (3,60%)	19 (5,01%)	9 (8,11%)	48 (11,32%)	14 (11,97%)	
Trudno powiedzieć	12 (8,63%)	63 (16,62%)	24 (21,62%)	185 (43,63%)	34 (29,06%)	

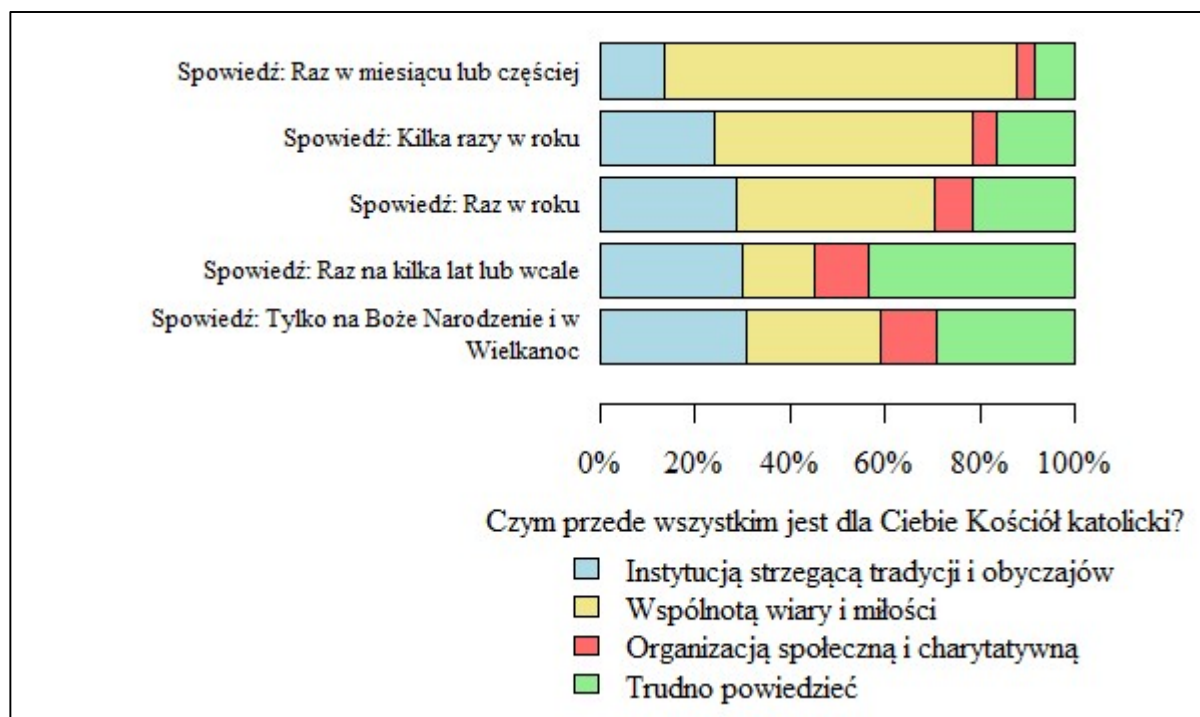
p - test chi-kwadrat

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: *Opracowanie własne.*

W pierwszej kolejności sprawdzono zależność pomiędzy postrzeganiem Kościoła katolickiego a praktykowaniem sakramentu pojednania wśród młodzieży licealnej. Użyty w analizie statystycznej test chi-kwadrat ujawnił istotną zależność (p<0,001) między tymi zmiennymi. Najwyższe wyniki osiągnięto w przypadku osób, które spowiadają się regularnie (raz w miesiącu lub częściej – 139; kilka razy w roku – 379) i dla których Kościół katolicki oznacza wspólnotę wiary i miłości. Poniżej umieszczono dane w formie wykresu.

Wykres 65. *Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie do spowiedzi*

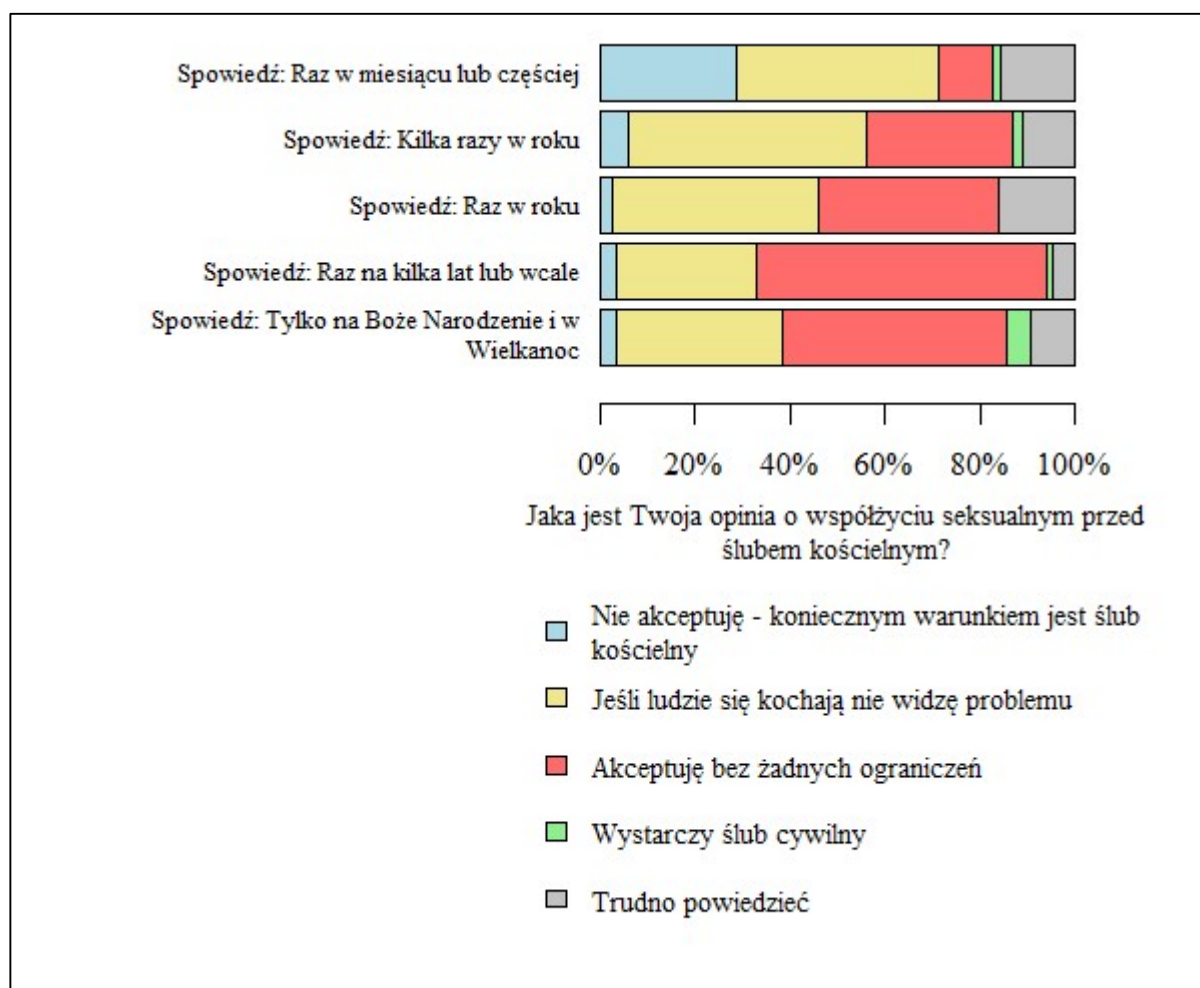

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres nr 65 ukazuje, że odsetek osób, dla których Kościół katolicki jest wspólnotą wiary i miłości jest największy wśród spowiadających się raz w miesiącu lub częściej (74,10%), a najmniejszy wśród młodzieży przystępującej do sakramentu pokuty raz na kilka lat lub wcale (14,86%). W tym miejscu nie można nie zwrócić uwagi na najliczniejszą grupę respondentów (424 ankietowanych z 1170), którzy zadeklarowali, że ich częstotliwość spowiadania się wynosi raz na kilka lat lub wcale. Licealiści ci w największym stopniu nie potrafili określić, jaką rolę wypełnia w ich życiu Kościół katolicki (odpowiedzi „trudno powiedzieć” udzieliło 43,63%) lub traktują go tylko jako „instytucję strzegącą tradycji i obyczajów” (30,19%).

Poziom akceptacji wartości katolickich wśród młodzieży diecezji świdnickiej był mierzony m.in. przy pomocy pytania o opinię na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym. W poniższej tabeli oraz wykresie przedstawiono odpowiedzi licealistów w tej kwestii wraz z porównaniem danych o częstotliwości praktykowania przez nich sakramentu pokuty.

Wykres 66. *Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie do spowiedzi*

Źródło: Opracowanie własne.

Prezentowane w wykresie dane wskazują wyraźnie, że odsetek osób nieakceptujących współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym, był największy wśród młodzieży spowiadającej się raz w miesiącu lub częściej (28,78%). Dzięki zebrany danym można również dostrzec tendencję spadkową wobec młodzieży, która korzystając coraz rzadziej z sakramentu pokuty, w coraz mniejszy sposób akceptuje naukę Kościoła o sakramencie małżeństwa, jako warunku koniecznym dla współżycia seksualnego. Szczegółowe dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 65. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie do spowiedzi

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym?	Spowiedź					p
	Raz w miesiącu lub częściej (N=139)	Kilka razy w roku (N=379)	Raz w roku (N=111)	Raz na kilka lat lub wcale (N=424)	Tylko na Boże Narodzenie i w Wielkanoc (N=117)	
Nie akceptuję - koniecznym warunkiem jest ślub kościelny	40 (28,78%)	23 (6,07%)	3 (2,70%)	14 (3,30%)	4 (3,42%)	p<0,001
Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu	59 (42,45%)	190 (50,13%)	48 (43,24%)	126 (29,72%)	41 (35,04%)	
Akceptuję bez żadnych ograniczeń	16 (11,51%)	116 (30,61%)	42 (37,84%)	259 (61,08%)	55 (47,01%)	
Wystarczy ślub cywilny	2 (1,44%)	8 (2,11%)	0 (0,00%)	5 (1,18%)	6 (5,13%)	
Trudno powiedzieć	22 (15,83%)	42 (11,08%)	18 (16,22%)	20 (4,72%)	11 (9,40%)	

p - dokładny test Fishera

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Dokładny test Fishera zastosowany w omawianej korelacji wykazał różnice istotne statystycznie między opinią młodzieży o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym, a ich udziałem w sakramencie pokuty i pojednania. Warto jednak zauważyć, że na 139 osób, które regularnie przystępują do spowiedzi (raz w miesiącu lub częściej) 40 ankietowanych nie akceptuje relacji seksualnej przed zawarciem sakramentu małżeństwa, co stanowi 28,78% ogółu. Warto również zwrócić uwagę na osiągnięte w analizowanej korelacji dwa, najwyższe wyniki, które wyniosły kolejno 61,08% oraz 50,13%. Pierwszy z nich uzyskano dla grupy 259 młodych osób, które spowiadają się w sposób nieregularny (raz na kilka lat) lub wcale i jednocześnie akceptują współżycie seksualne przed ślubem kościelnym „bez żadnych ograniczeń”. Drugi wynik (50,13%) dotyczył licealistów w liczbie 190 osób, którzy deklarują, że korzystają ze spowiedzi kilka razy w roku, ale nie widzą problemu we współżyciu seksualnym przed zawarciem katolickiego związku małżeńskiego, pod warunkiem, że ludzie obdarzają się miłością.

W ostatnim etapie skorelowano odpowiedzi respondentów odnośnie ich motywów uczęszczania na lekcje religii wraz z danymi dotyczącymi przystępowania przez nich do sakramentu spowiedzi. Poniżej w formie tabelarycznej i graficznej przedstawiono zebrane wyniki.

Tabela 66. Motywacje do udziału w lekcjach religii a przystępowanie do spowiedzi

Dlaczego chodzisz na lekcje religii?	Spowiedź					p
	Raz w miesiącu lub częściej (N=139)	Kilka razy w roku (N=379)	Raz w roku (N=111)	Raz na kilka lat lub wcale (N=424)	Tylko na Boże Narodzenie i w Wielkanoc (N=117)	
Z wewnętrznego przekonania	115 (82,73%)	243 (64,12%)	47 (42,34%)	98 (23,11%)	39 (33,33%)	p<0,001
Bo rodzice nalegają	11 (7,91%)	57 (15,04%)	20 (18,02%)	107 (25,24%)	20 (17,09%)	
Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie	10 (7,19%)	61 (16,09%)	31 (27,93%)	123 (29,01%)	40 (34,19%)	
Bo nie ma alternatywy	3 (2,16%)	7 (1,85%)	6 (5,41%)	37 (8,73%)	2 (1,71%)	
Nie uczęszczam na lekcje religii	0 (0,00%)	11 (2,90%)	7 (6,31%)	59 (13,92%)	16 (13,68%)	

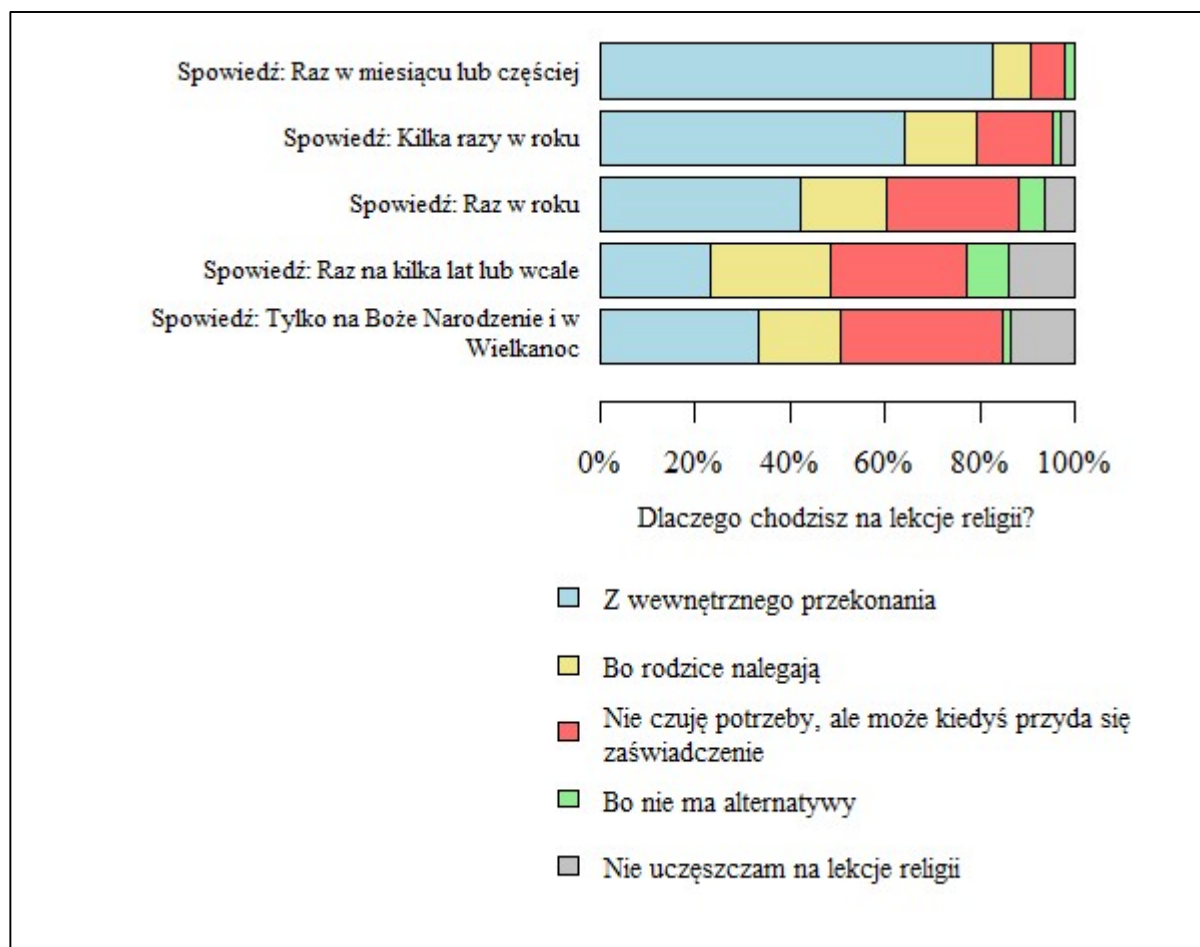
p - test chi-kwadrat

*zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Do analizy danych użyto testu Persony, który wykazał zależność istotną statystycznie (p<0,001) między zmiennymi. Można stwierdzić, że wśród ankietowanej młodzieży (1170) odsetek osób chodzących na lekcje religii „z wewnętrznego przekonania” jest największy wśród spowiadających się raz w miesiącu lub częściej (115 osób), a najmniejszy wśród licealistów przystępujących do sakramentu pojednania „raz na kilka lat lub wcale” (98 osób). Poniżej w formie wykresu zobrazowano zebrane dane.

Wykres 67. Motywacje do udziału w lekcjach religii a przystępowanie do spowiedzi

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższy wykres uwidacznia, że odsetek osób, które korzystają ze spowiedzi sakramentalnej w sposób regularny i jednocześnie deklarują, że ich udział w lekcjach religii wpływa z wewnętrznych przekonań wynosi 82,73%. Wysokie wyniki osiągnięto także w przypadku grup licealistów, którzy spowiadają się „kilka razy w roku” (64,12%) lub tylko „raz w roku” i również biorą udział w katechezie szkolnej na podstawie własnych, wewnętrznych przekonań.

4.4.2. Akceptacja wartości katolickich a poziom wiedzy religijnej młodzieży

Podczas analizy statystycznej, przeprowadzono także korelacje pomiędzy poziomem akceptacji wybranych wartości religijno-moralnych, a ogólnym poziomem wiedzy religijnej. Dzięki takiemu zestawieniu dokonano próby zbadania czy poziom wiedzy badanej młodzieży ma wpływ na akceptowanie przez nich katolickich wartości. Analogicznie jak w poprzednim paragrafie, analizie poddano postrzeganie przez młodzież Kościoła katolickiego, opinie na temat

współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym oraz osobistych motywów uczęszczania na lekcje religii. Uzyskane wyniki umieszczono poniżej w formie tabelarycznej i graficznej.

Tabela 67. Opinia o Kościele katolickim a ogólny poziom wiedzy religijnej

Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
Instytucją strzegącą tradycji i obyczajów - A	307	19,42	4,13	p<0,001 *
Wspólnotą wiary i miłości - B	450	20,24	3,68	B>A>D>C
Organizacją społeczną i charytatywną - C	95	17,35	5,06	
Trudno powiedzieć - D	318	18,62	4,42	

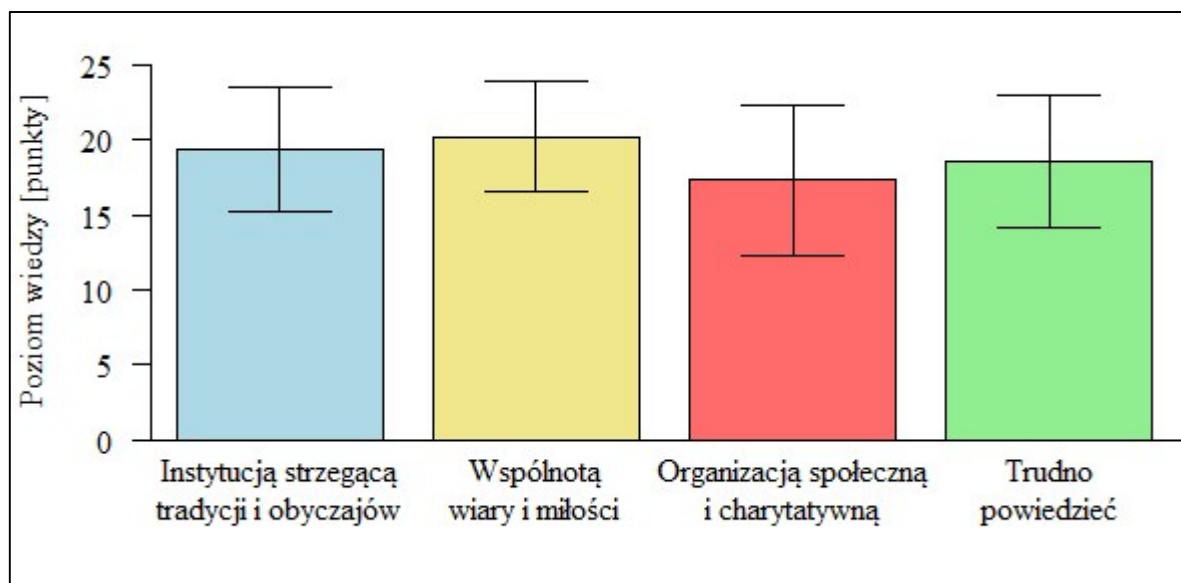
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Użyty podczas analizy danych test ANOVA – stosowany dla porównania więcej niż dwóch grup – wykazał zależność istotną statystycznie między postrzeganiem Kościoła katolickiego, a poziomem wiedzy religijnej licealistów diecezji świdnickiej. W następnym kroku użyto szczegółowego testu LSD Fishera, który pozwolił na dokładniejsze określenie różnic pomiędzy poszczególnymi grupami respondentów. Przedstawione w tabeli wyniki pozwalają stwierdzić, że średni poziom wiedzy o wartościach religijno-moralnych (20,24) jest istotnie wyższy w grupie młodzieży (450 osób), która wskazała, że Kościół katolicki jest dla niej wspólnotą wiary i miłości. Z kolei najmniejszy średni poziom wiedzy religijnej (17,35) wykazują licealiści (95 osób), którzy uznają Kościół tylko za organizację społeczną i charytatywną. Poniżej zaprezentowano dane w formie wykresu.

Wykres 68. Opinia o Kościele katolickim a poziom wiedzy religijnej

Źródło: Opracowanie własne.

Odchylenie standardowe (SD) ukazujące wahania w analizie statystycznej wskazuje, że w grupie młodzieży, która ma najwyższy średni poziom wiedzy (20,24) i akceptuje Kościół katolicki jako wspólnotę wiary i miłości znajomość wartości religijno-moralnych jest najbardziej spójna (SD 3,68). Z kolei u osób, które mają najniższy poziom wiedzy religijno-moralnej (17,35) i jednocześnie uważają Kościół katolicki tylko za instytucję strzegącą tradycji i obyczajów, można zauważyć najwyższą, istotną rozbieżność w posiadanym poziomie wiedzy (SD 5,06).

W celu zbadania zależności między akceptacją katolickich wartości, a poziomem ich znajomości przez młodzież Kościoła świdnickiego skorelowano wyniki wskazujące na poosiadaną przez licealistów wiedzę oraz ich odpowiedzi na temat jednej z kwestii moralnych. Uzyskane dane zaprezentowano poniżej.

Tabela 68. *Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a poziom wiedzy religijnej*

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym?	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średni a	SD	
Nie akceptuję - koniecznym warunkiem jest ślub kościelny - A	84	19,42	5,90	p<0,001 *
Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu - B	464	20,12	3,43	B>E,C,D A,E,C>D
Akceptuję bez żadnych ograniczeń - C	488	18,74	4,30	
Wystarczy ślub cywilny - D	21	16,71	4,35	
Trudno powiedzieć - E	113	19,25	4,67	

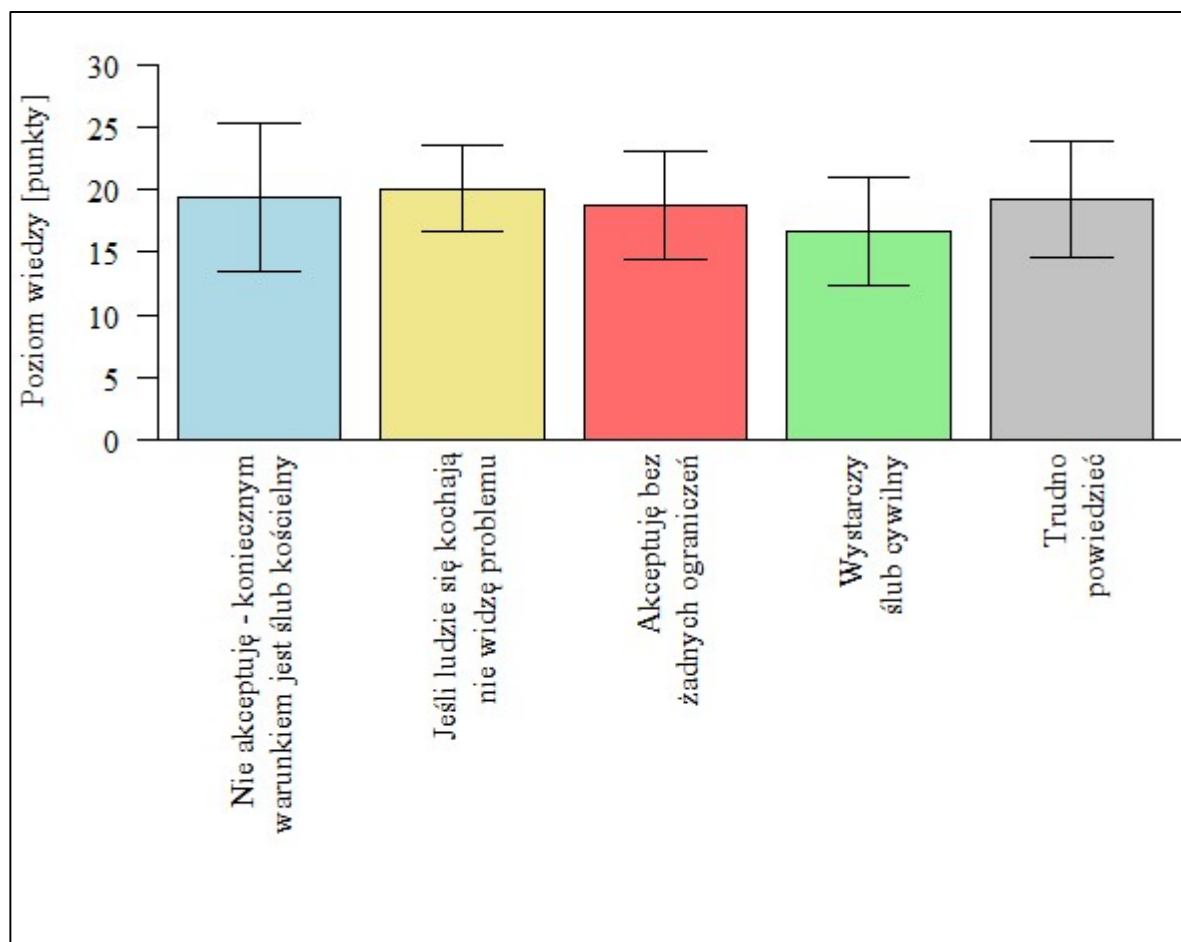
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: *Opracowanie własne.*

Użyty w korelacji test ANOVA oraz dokładny test LSD Fishera wskazał, że w grupie ankietowej (1170 osób) największy średni wynik związany z poziomem wiedzy (20,12) odnosi się do młodzieży (466 osób), która uważa, że jeśli pomiędzy dwojgiem osób istnieje uczucie, ślub kościelny nie jest koniecznym warunkiem do współżycia seksualnego. Z kolei, największa liczba respondentów (488 osób) cechująca się dostatecznym poziomem wiedzy (18,74) popiera – bez żadnych ograniczeń – współżycie seksualne, co również oznacza brak akceptacji nauczania moralnego Kościoła w tej kwestii.

Wykres 69. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a poziom wiedzy religijnej

Źródło: Opracowanie własne.

Warto zwrócić uwagę na powyższy wykres, który ukazuje, że największa rozbieżność w posiadanej wiedzy (SD 5,90) występuje u młodzieży, która całkowicie akceptuje nauczanie Kościoła na temat moralności seksualnej. Zachodzi tu ciekawe zjawisko, gdyż w tej grupie młodych (84), którzy całkowicie odrzucają zbliżenia intymne przed ślubem kościelnym są osoby, które posiadają znaczną wiedzę religijną, ale również tacy, których znajomość nauki katolickiej jest niewielka. Z kolei najliczniejsza grupa licealistów (464), która uzyskała również najwyższy średni wynik dotyczący znajomości katolickich prawd religijno-moralnych (20,12), wbrew posiadanej wiedzy stoi na stanowisku niezgodnym z nauczaniem Kościoła. Jest to swoisty paradoks, ponieważ młodzież ta (mimo znajomości katolickiego nauczania) uważa, że sakrament małżeństwa nie jest koniecznym warunkiem dla rozpoczęcia współżycia seksualnego. Ich zdaniem wystarczającym argumentem jest niezobowiązująca deklaracja miłosna („jeśli ludzie się kochają

nie widzę problemu”). W tej grupie młodych odnotowano również najbardziej spójny zakres wiedzy na temat katolickiego nauczania o wartościach religijno-moralnych (SD 3,43).

Ostatnim etapem w zbadaniu zależności między znajomością katolickich wartości a ich akceptacją było skorelowanie odpowiedzi uczniów na temat motywów uczęszczania na lekcje religii wraz z poziomem ich wiedzy religijnej.

Tabela 69. Motywacje udziału w lekcjach religii a poziom wiedzy religijnej

Dlaczego chodzisz na lekcje religii?	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
Z wewnętrznego przekonania - A	542	20,43	3,60	p<0,001 *
Bo rodzice nalegają - B	215	18,72	4,38	A>C,B,D>E
Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie - C	265	18,79	4,30	
Bo nie ma alternatywy - D	55	18,45	4,59	
Nie uczęszczam na lekcje religii - E	93	16,65	4,81	

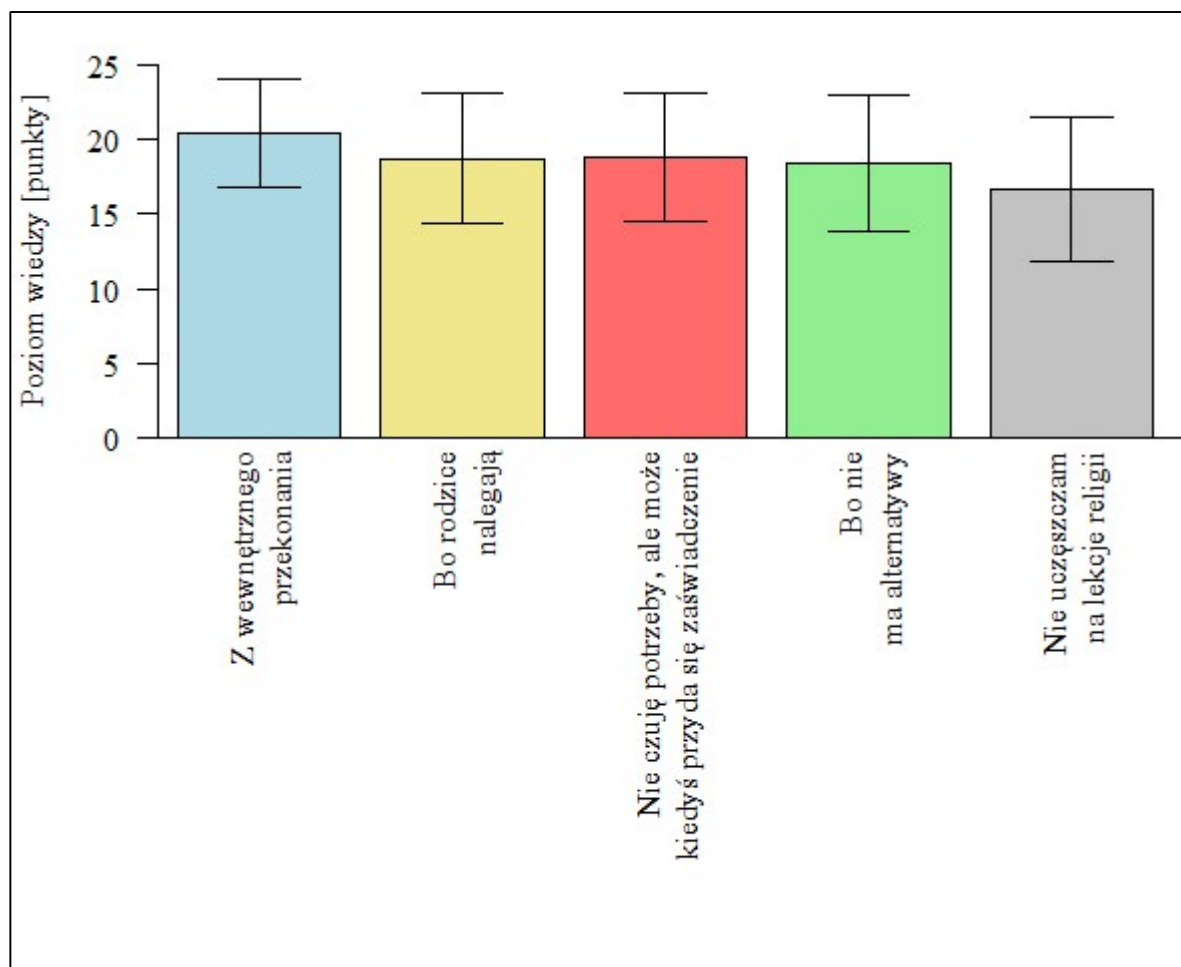
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Dokonana za pomocą narzędzi statystycznych analiza danych dowiodła, że najwyższy poziom wiedzy (20,43) posiadają uczniowie (542), którzy jednocześnie deklarują, że uczęszczają na lekcje religii „z wewnętrznego przekonania”. Warto zwrócić uwagę, że najniższy średni poziom znajomości nauki katolickiej (16,65) uzyskała grupa młodzieży (93), która nie uczestniczy w katechezie szkolnej. Wyniki pozostałych grup badawczych oscylują wokół podobnego poziomu (18,45-18,79), który graniczy między wiedzą dostateczną i dobrą. Uczniowie ci, pomimo powodów wskazujących na małe zainteresowanie sprawami wiary i religii katolickiej, uczestniczą w szkolnym nauczaniu religii.

Wykres 70. Motywacje udziału w lekcjach religii a poziom wiedzy religijnej

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższy wykres potwierdza, że licealiści diecezji świdnickiej, którzy uczestniczą w lekcjach religii z powodu osobistych przekonań (542), mają najwyższy poziom wiedzy religijnej. Ponadto w grupie tej poziom wiedzy jest najbardziej spójny (SD 3,60). Z kolei młodzież, która uczestniczy w katechezie, ale robi to niechętnie lub ma pewne zastrzeżenia do udziału w lekcjach religii (535) wykazuje mniejszy poziom wiedzy (blisko o dwa punkty) w porównaniu z pierwszą grupą. Uczniowie, którzy nie biorą udziału w lekcjach religii (93) osiągnęli poziom wiedzy religijnej blisko o cztery punkty mniejszy niż młodzież biorąca udział w katechezie z własnych przekonań oraz o dwa punkty mniejszy niż pozostała grupa licealistów, która uczęszcza na lekcje religii, ale ma wątpliwości, co do własnego udziału w tych zajęciach. Z wykresu można również wnioskować, że wraz ze spadkiem wiedzy wprost proporcjonalnie zwiększa się wskaźnik rozbieżności poziomu ich wiedzy i osiąga swój szczyt w grupie młodzieży deklarującej, że nie uczęszcza na lekcje religii (SD 4,81).

4.4.3. Częstotliwość praktyk religijnych a poziom wiedzy religijnej

Jednym z założeń dysertacji było sprawdzenie czy znajomość wartości religijno-moralnych wśród badanej młodzieży z diecezji świdnickiej jest powiązana z częstotliwością ich praktyk religijnych (jako elementu akceptacji katolickich wartości). W tym celu skorelowano poziom wiedzy licealistów wraz z ich deklaracją o uczestnictwie we Mszach Świętych, przystępowaniu do sakramentu spowiedzi oraz przyjmowaniu Komunii Świętej. Otrzymane wyniki zaprezentowano poniżej.

Tabela 70. *Udział we Mszach Świętych a poziom wiedzy religijnej*

Msza Św.	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
W każdą niedzielę i święta - A	351	21,11	3,34	p<0,001 *
Często, ale nie w każdą niedzielę i święta - B	181	19,52	3,81	A>B,C>E,D
Rzadko - C	368	19,12	3,99	
Wcale - D	206	17,14	4,92	
Trudno określić - E	64	17,67	4,30	

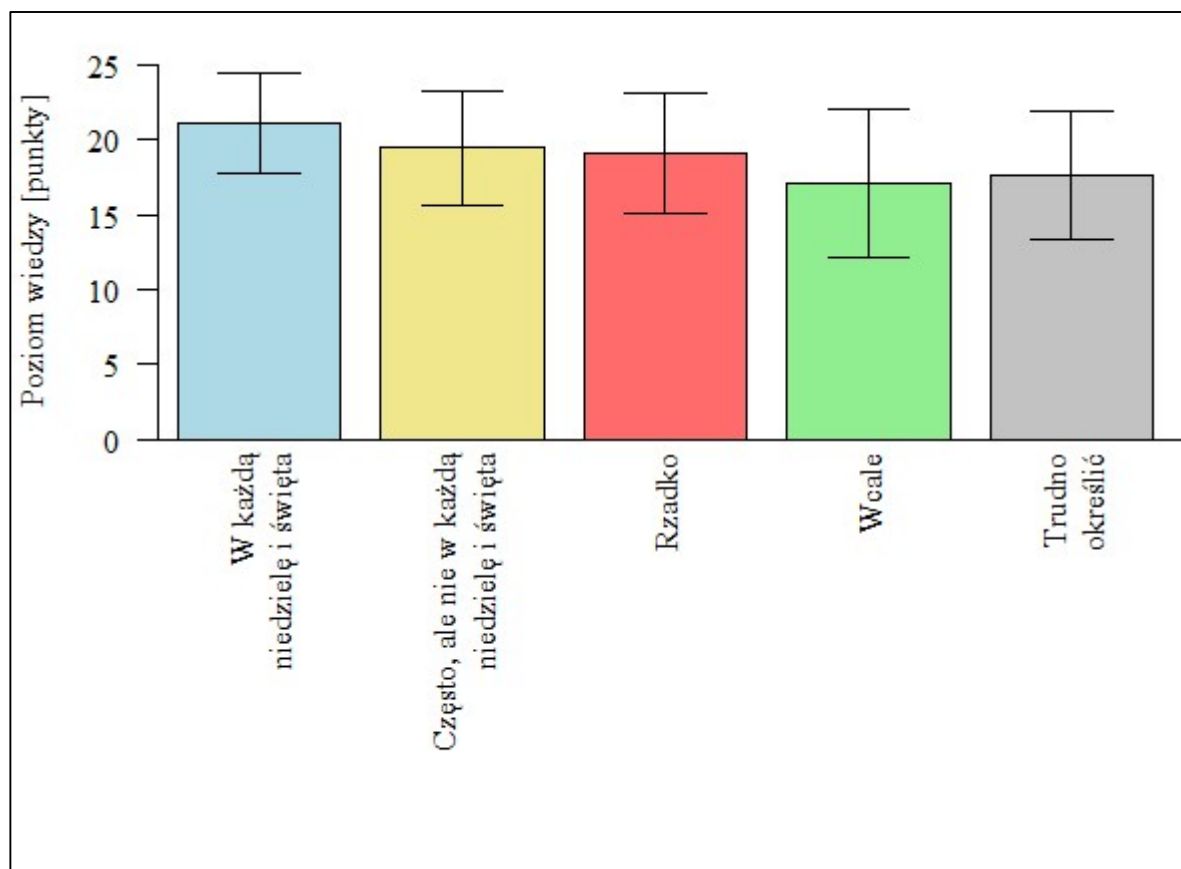
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Narzędzia do analizy statystycznej (test ANOVA, test LSD Fishera) wykazały istotną zależność (p<0,001) między znajomością nauki katolickiej a uczestnictwem we Mszach Świętych wśród badanej młodzieży Kościoła świdnickiego. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na dwie największe grupy licealistów. Dotyczy to osób, które „rzadko” uczestniczą we Mszach Świętych niedzielnych i świątecznych (368), a ich średni poziom wiedzy wynosi 19,12. Druga z najbardziej licznych grup odnosi się do młodych, którzy deklarują, że chodzą na Eucharystię w niedziele i święta a dodatkowo wykazują najwyższy poziom znajomości o nauczania katolickiego, tj. 21,11. Z kolei najniższy poziom wiedzy (17,14) posiadają uczniowie klas licealnych (206), którzy w trakcie badania wskazali, że nigdy nie biorą udziału we Mszach Świętych.

Wykres 71. Udział we Mszach Świętych a poziom wiedzy religijnej

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie powyższego wykresu można wnioskować, że ankietowana młodzież, która regularnie uczestniczy w Eucharystii posiada nie tylko największy, ale również najbardziej zbliżony i spójny zasób wiedzy religijno-moralnej (SD 3,34). Ponadto, wartym zauważenia jest fakt, że wraz z coraz mniejszą częstotliwością uczęszczania przez licealistów na Msze Święte zmniejsza się ich poziom znajomości katolickich prawd wiary i zasad moralnych. W przypadku osób, które chodzą na Msze Święte „często, ale nie w każdą niedzielę i święta” lub „rzadko” można zauważyć mniejszy poziom znajomości katolickiej nauki o blisko dwa punkty (uśredniony wynik: 19,32), w porównaniu z wiedzą młodzieży biorącej regularny udział w Eucharystii oraz o kolejne dwa punkty wśród młodych, którzy deklarują, że nie chodzą na Msze Święte wcale lub nie potrafią określić częstotliwości takiego udziału (uśredniony wynik: 17,40). Podobna sytuacja dotyczy spójności wiedzy religijnej w poszczególnych grupach. Wraz z mniejszą regularnością udziału w Eucharystii występuje coraz większa rozbieżność w posiadanej wiedzy uczniów, która osiąga szczyt wśród ankietowanych licealistów deklarujących całkowitą absencję na Mszach Świętych (SD 4,92).

Przy sprawdzeniu zależności między znajomością wartości katolickich a częstotliwością praktyk religijnych (jako komponentu akceptacji wartości religijno-moralnych) skorelowano

zebrane dane świadczące o poziomie wiedzy respondentów wraz z ich deklaracjami na temat przystępowania do Komunii Świętej. Wyniki przedstawiono poniżej w formie tabelarycznej i graficznej.

Tabela 71. Przystępowanie do Komunii Świętej a poziom wiedzy religijnej

Komunia Św.	N	Poziom wiedzy		p
		[punkty]		
		Średnia	SD	
Co tydzień - A	226	21,43	3,22	p<0,001 *
Co kilka tygodni - B	151	20,26	3,94	A>B>C,D>E
Co kilka miesięcy - C	217	19,38	3,87	
Dwa razy do roku: na Boże Narodzenie i w Wielkanoc - D	231	18,77	4,14	
Nie przystępuje wcale - E	345	17,96	4,54	

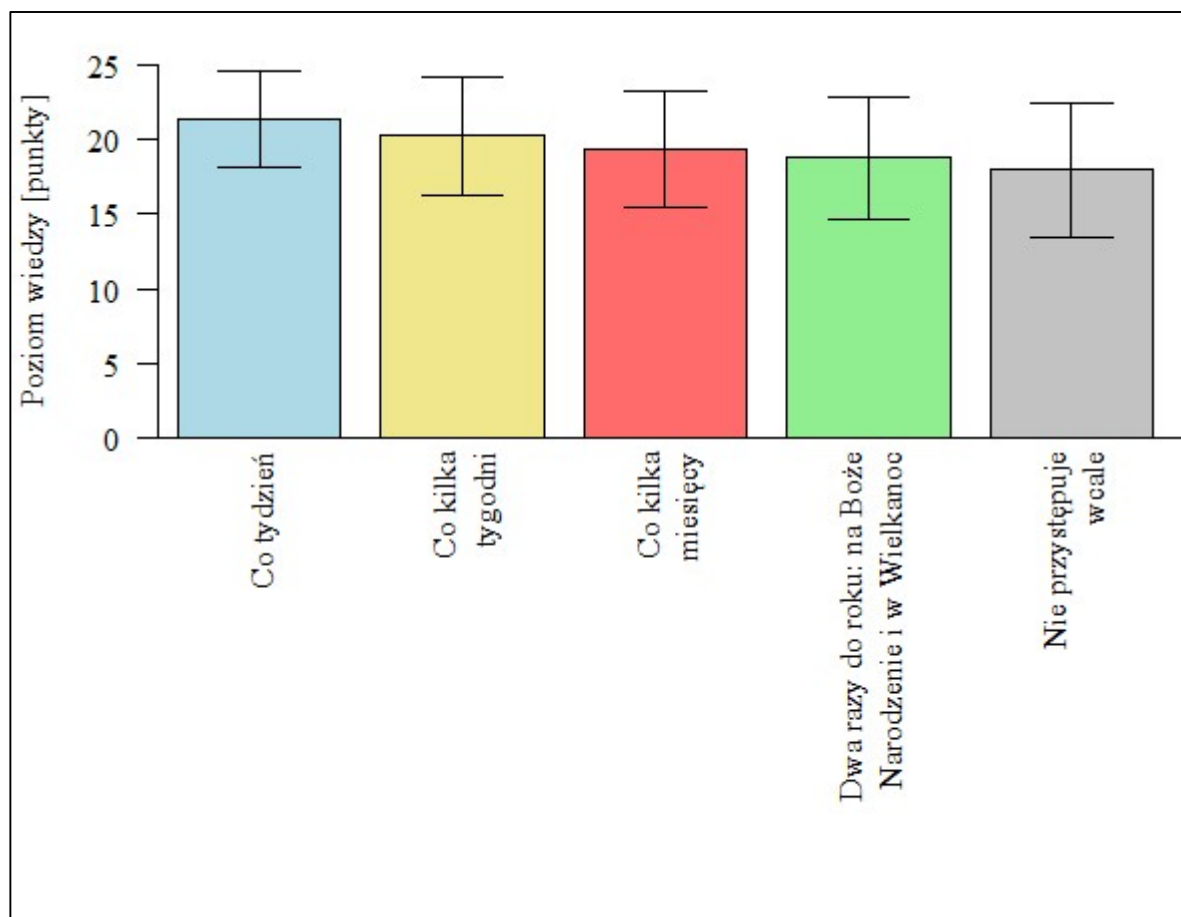
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Dokonana analiza statystyczna dla skorelowanych danych związanych z wiedzą młodzieży i częstotliwością przystępowania do Komunii Świętej wskazuje, że najwyższy poziom znajomości katolickich wartości (21,43) – który można określić jako dobry – posiadają ankietowani uczniowie (265) deklarujący jednocześnie, że przyjmują Eucharystię każdego tygodnia. Respondenci stanowiący w tym przypadku największą grupę badanych (345) wykazują najniższy średni poziom wiedzy o nauczaniu katolickim (17,96) przy jednoczesnym wskazaniu, że całkowicie zrezygnowali oni z przystępowania do Komunii Świętej.

Wykres 72. Przystępowanie do Komunii Świętej a poziom wiedzy religijnej

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres nr 72 ukazuje istotną zależność między przystępowaniem do Komunii Świętej a wiedzą ankietowanych uczniów. Wraz ze zmniejszającą się częstotliwością przyjmowania Najświętszego Sakramentu przez młodzież spada również poziom ich wiedzy religijnej (blisko o jeden punkt dla każdej kolejnej grupy). Ponadto, znajomość katolickich zasad jest najbardziej spójna wśród młodzieży przystępującej do Komunii Świętej „co tydzień” (SD 3,22). Z kolei najwyższy wskaźnik rozbieżności na temat nauczania Kościoła katolickiego w kwestiach religijno-moralnych oraz związanej z tym wiedzy występuje w grupie licealistów, którzy nigdy nie przyjmują sakramentu Eucharystii (SD 4,54).

Ostatnim etapem w sprawdzeniu zależności między znajomością katolickich wartości a częstotliwością praktyk religijnych młodzieży było skorelowanie osiągniętego przez ankietowanych licealistów poziomu wiedzy wraz z ich autodeklaracją dotyczącą korzystania z sakramentu pokuty i pojednania. Uzyskane wyniki przedstawiono poniżej.

Tabela 72. Przystępowanie do spowiedzi a poziom wiedzy religijnej

Spowiedź	N	Poziom wiedzy [punkty]		p
		Średnia	SD	
Raz w miesiącu lub częściej - A	139	21,49	3,57	p<0,001 *
Kilka razy w roku - B	379	20,21	3,50	A>B>C,E,D
Raz w roku - C	111	18,69	4,62	
Raz na kilka lat lub wcale - D	424	18,26	4,43	
Tylko na Boże Narodzenie i w Wielkanoc - E	117	18,58	4,39	

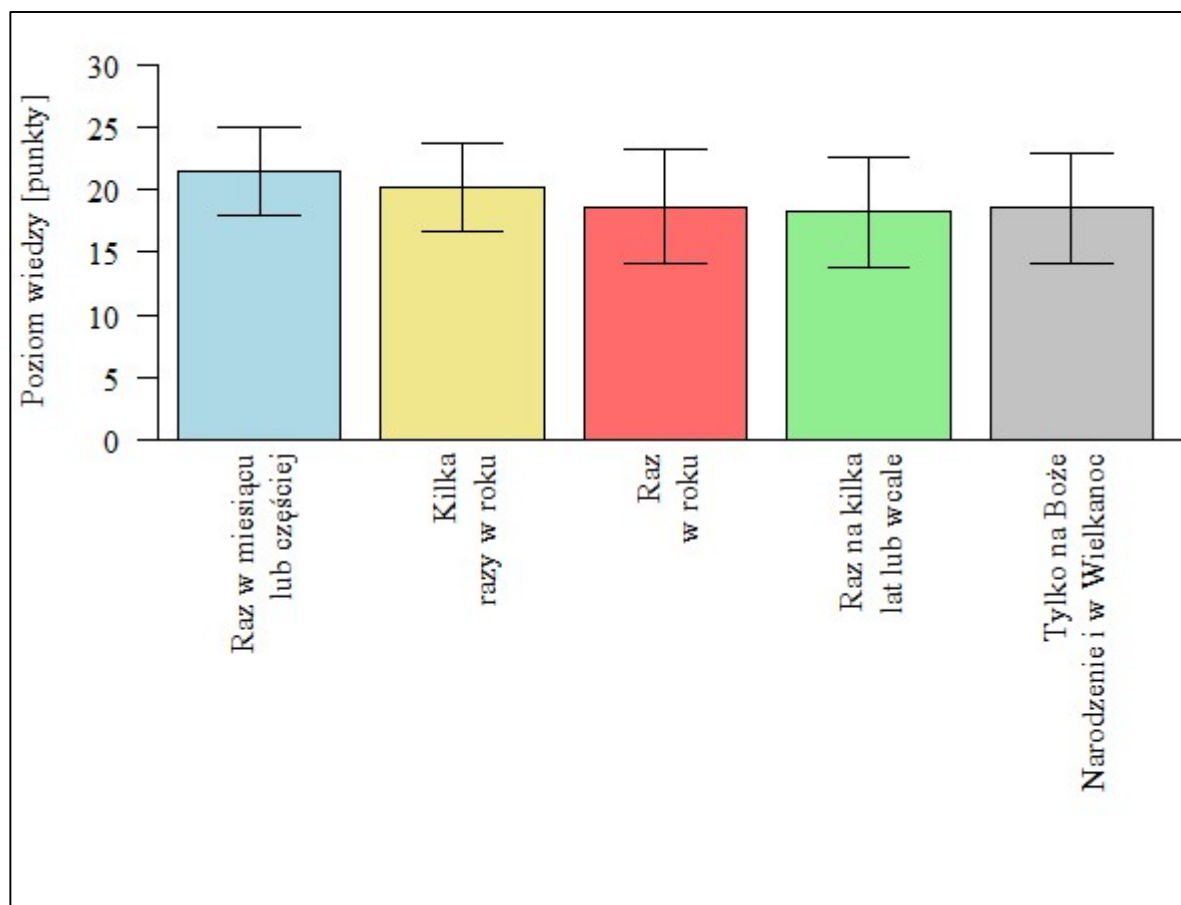
p - ANOVA + analiza post-hoc (test LSD Fishera), SD - odchylenie standardowe

* zależność istotna statystycznie (p<0,05)

Źródło: Opracowanie własne.

Użyty w analizie statystycznej test ANOVA, a następnie test LSD Fishera wykazały zależność istotną statycznie (p<0,001) dla korelowanych zmiennych. Z tabeli nr 72 można wnioskować, że respondenci (139 osób), którzy spowiadają się regularnie – „raz w miesiącu lub częściej” – posiadają najwyższy poziom znajomości nauczania katolickiego (21,49). Z kolei największa grupa ankietowanych (424 osoby), to uczniowie, którzy przyznają, że przystępują do sakramentu pokuty „raz na kilka lat lub wcale”. W tym przypadku osiągnięty przez nich średni wynik związany z wiedzą o katolickich wartościach religijno-moralnych jest najniższy (18,26).

Wykres 73. Przystępowanie do spowiedzi a poziom wiedzy religijnej

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie wykresu, opracowanego dla omawianej korelacji, można zauważyć, że wraz ze spadającą częstotliwością przyjmowania Komunii Świętej wśród młodych Kościoła świdnickiego, dostrzegalny jest również obniżający się poziom wiedzy religijnej. Ponadto, należy zwrócić uwagę na dokonaną analizę rozkładu uzyskanych wartości, na co wskazuje miara rozproszenia danych (SD). Zdobyta przez uczniów klas licealnych znajomość katolickich zasad religijno-moralnych, jest najbardziej jednorodna w przypadku młodzieży, która przystępuje do spowiedzi regularnie „raz w miesiącu lub częściej” lub „kilka razy w roku” (wartość SD wynosi kolejno 3,57 i 3,50). Wraz z deklaracją licealistów o coraz rzadszym korzystaniu przez nich z sakramentu pokuty i pojednania, jednocześnie wzrasta wskaźnik „odchylenia standardowego” (SD). W trakcie analizy korelowanych danych, wskaźnik ten osiągnął szczyt w przypadku grupy młodzieży, która spowiada się raz w roku (SD 4,62), co wskazuje na wysoki poziom rozbieżności między poszczególnymi wynikami uzyskanymi przez ankietowaną młodzież, a osiągniętym w grupie średnim poziomem wiedzy.

Celem powyższego rozdziału było omówienie danych, uzyskanych w trakcie badań empirycznych, istotnych dla określenia poziomu akceptacji katolickich wartości religijno-

moralnych wśród licealistów diecezji świdnickiej. Analiza udzielonych odpowiedzi upoważnia do stwierdzenia, że poziom tej akceptacji nie jest zbyt wysoki wśród badanej młodzieży.

Najwyższe wskaźniki akceptowalności wśród ankietowanych pozyskano w przypadku pytań o prawdy wiary nauczane w Kościele katolickim. Regularność prowadzanego przez młodzież licealną życia sakramentalnego oraz praktykowanie przez nich modlitwy jest mocno zróżnicowane. Dla potwierdzenia tego można wskazać, że 30% ankietowanych zadeklarowała uczestnictwo w niedzielnych i świątecznych Mszach Świętych, jednak przystępowanie do cotygodniowej Komunii świętej wskazało już tylko 20% badanych. Korzystających regularnie z sakramentu pokuty i pojednania (co miesiąc lub częściej) jest z kolei około 12%. Natomiast, nauka Kościoła katolickiego odnosząca się do kwestii moralnych jest całkowicie akceptowana przez około 15-20% badanych.

Wyniki przeprowadzonego badania w tej części dysertacji nie są satysfakcjonujące mimo iż, uzyskane dane – odnoszące się do młodzieży licealnej z terenów diecezji świdnickiej – są nieco wyższe niż dane przekazane w raporcie Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego z roku 2023, a odnoszące się do Kościoła świdnickiego, gdzie wskaźniki „dominantes” i „communicantes” wyniosły kolejno: 21,93% i 11,17% dla ogółu diecezjan²³. Bez wątpienia jednak dzięki analizie danych przedstawionych w tej części dysertacji uzyskano integralny obraz poziomu akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych przez badaną młodzież diecezji świdnickiej. W perspektywie eklezjalnej stanowi on niewątpliwie wyzwanie dla pastoralnej i katechetycznej działalności Kościoła.

²³ Zob. ISKK, *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia. Kościół w liczbach 2023*, Warszawa 2024, tab. 16 [online], https://iskk.pl/wp-content/uploads/2024/12/Annuario_Statisticum_2023.pdf [dostęp: 21.01.2025].

ROZDZIAŁ V

POSTULATY KATECHETYCZNO-PASTORALNE

Życie każdego katolika powinno być oparte o fundamentalne zasady, które można określić jako wartości religijno-moralne. Stanowią one pewnego rodzaju wskazówki dla rozwoju i postępu na drodze chrześcijańskiego życia i osobistej formacji. Przeprowadzona w rozdziale III i IV analiza danych empirycznych ukazała poziom znajomości i akceptacji tychże wartości wśród młodzieży diecezji świdnickiej.

Kościół katolicki nieustannie troszczy się, aby Dobra Nowina mogła docierać do serc Ludu Bożego, którego ważną częścią są młodzi ludzie, od których to – jak mawiał św. Jan Paweł II – zależy przyszłość Kościoła. Warto zwrócić uwagę na fakt, że młodzież chrześcijańska żyje dziś w zglobalizowanym, pełnym dynamizmu oraz mocno zsekularyzowanym świecie. Młode pokolenie katolików z jednej strony posiada ogromny potencjał związany z możliwością rozwoju, edukacji czy komunikacji, z drugiej zaś strony zauważa się, że coraz częściej wielu przedstawicieli młodzieży czuje się osamotniona, przeżywa różnego rodzaju presje i lęki, a także zмага się chociażby z doświadczeniami duchowej pustki, czy całkowitego zagubienia życiowych wartości. Tego typu wyzwania mogą powodować trudności w rozwijaniu wiary i autentycznym spotkaniu z Bogiem.

Mając na uwadze powyższe racje w ostatnim rozdziale niniejszej dysertacji, zostaną przedstawione postulaty na przyszłość, których realizacja, zdaniem autora rozprawy, może przyczynić się nie tylko do zwiększenia poziomu wiedzy oraz stopnia akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych wśród młodych Kościoła świdnickiego, ale nade wszystko może pomóc w pogłębieniu ich relacji z Bogiem tak, aby była ona dla młodego człowieka bardziej zrozumiała, żywa i osobista.

5.1. Działalność preewangelizacyjna

Pierwszym a zarazem kluczowym etapem formacji, mającej docelowo podnieść poziom wiedzy religijnej oraz zwiększyć zakres interioryzacji katolickich wartości religijno-moralnych wśród młodzieży diecezji świdnickiej jest preewangelizacja¹. Proces ten odnosi się do różnego rodzaju działań podejmowanych przez Kościół i w Kościele, które stanowią ważny etap poprzedzający właściwe głoszenie Dobrej Nowiny – kerygmatu – człowiekowi.

¹ Por. P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem formacji chrześcijańskiej*, „Katecheta” t. 54 nr 7-8/2010, s. 25.

5.1.1. Istota preewangelizacji

Pojęcie *preewangelizacja* zaczęło pojawiać się w języku kościelnym i naukowym w drugiej połowie XX wieku. Papież Paweł VI użył go po raz pierwszy w jednym ze swoich dokumentów apostolskich „na określenie ewangelizacji początkującej i niepełnej”². Ponadto, ówczesni teologowie, zauważając zmiany dokonujące się w życiu religijnym – zwłaszcza na kontynencie europejskim, – doszli do wniosku, że wielu współczesnych im ludzi nie posiada odpowiednich predyspozycji, aby móc usłyszeć i przyjąć Dobrą Nowinę. Z tego powodu podjęto refleksję teologiczną zmierzającą do wypracowania konkretnych działań, których ostatecznym celem byłoby doprowadzenie człowieka do usłyszenia i zaakceptowania głoszonego przez Kościół kerygmatu chrześcijańskiego, czyli orędzia o zbawieniu dokonany przez Stwórcę i wypełnionym w Jezusie³.

Termin *preewangelizacja* został zdefiniowany w roku 1962 w Bangkoku podczas Międzynarodowego Kongresu Katechetycznego. Najważniejszym osiągnięciem, które dokonało się w trakcie tego wydarzenia było scharakteryzowanie poszczególnych cech procesu preewangelizacji wraz z dodatkowym uwzględnieniem innych etapów szeroko pojętego dzieła ewangelizacji⁴. Wśród rozmaitych celów działalności preewangelizacyjnej należy wskazać dwa zasadnicze, którymi są: „zwrócenie uwagi konkretnego człowieka na wartości religijne”, a także „doprowadzenie go do uznania w swoim życiu wiarygodności religii chrześcijańskiej i Kościoła katolickiego”⁵.

Odnosząc się do pierwszego celu preewangelizacji, a więc dostrzeżenia człowieka w jego aktualnej sytuacji oraz ukierunkowaniu go ku wartościom religijnym warto zaznaczyć, że współcześnie dostrzega się wielość narastających problemów egzystencjalnych, a także kryzys wartości, nawet tych fundamentalnych. Współczesny człowiek — zwłaszcza młody — często nie potrafi odnaleźć się w tej sytuacji i samodzielnie znaleźć odpowiedzi na pytania dotyczące m.in. genezy, sensu i ostatecznego celu własnego istnienia, obecności zła w świecie, cierpienia, samotności. Ponadto młodym ludziom w okresie dojrzewania – w kontekście do wymienionych wyżej przeżyć – dosyć często towarzyszy głębokie pragnienie szczęścia, miłości i trwałej przyjaźni. Kościół katolicki nie może ignorować tego rodzaju doświadczeń przeżywanych przez

² Zob. W. Przygoda, *Preewangelizacja-ekstrawagancja czy pastoralna konieczność?*, w: *Peryferie wiary wyzwaniem dla Kościoła*, red. W. Przygoda, M. Fijałkowski OFMConv., Lublin 2015, s. 17 za: EN, 51.

³ Zob. S. Dyk, *Preewangelizacja „otwarcie drzwi” dla Ewangelii*, „Kieleckie Studia Teologiczne” t. 2/2003, s. 102-103

⁴ Por. D. Broda, *Preewangelizacja odpowiedzią na współczesne wyzwania kulturowe. Studium katechetyczne*, Lublin 2020, s. 29.

⁵ M. Zajac, *Kompetencje preewangelizacyjne nauczycieli religii rzymskokatolickiej w świetle nauczania Kościoła*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok XXIII nr 2 z. 45/2024, s. 140 za: P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem (...)*, dz. cyt., s. 26.

młodzież, a zawartych w konkretnych sygnałach wysłanych przez nich do świata. Wręcz przeciwnie, rolą Kościoła jest poszukiwanie rozmaitych sposobów, aby móc nie tylko towarzyszyć młodym na tym etapie ich życia, ale również wspomagać ich w znalezieniu odpowiedzi na nurtujące ich pytania.

Drugim, przedstawionym wcześniej i niemniej ważnym celem preewangelizacji jest doprowadzenie człowieka do podjęcia osobistej decyzji o akceptacji religii i nauki chrześcijańskiej jako autentycznej i wiarygodnej oraz uznaniu Kościoła katolickiego jako drogi, która prowadzi wierzących do zbawienia⁶. W opinii P. Mąkosy ten apologetyczny wymiar preewangelizacji poparty odpowiednimi, racjonalnymi argumentami może przynieść dobre rezultaty w postaci otwarcia się młodzieży na Dobrą Nowinę⁷. Jest to szczególnie związane z okresem dorastania i pewnymi charakterystycznymi dla tego okresu cechami rozwojowymi. W czasie dojrzewania młode osoby – jak zaznaczono w rozdziale II rozprawy – są zdolne do logicznego myślenia i dyskusowania, a także w dobie powszechnie dostępnej informacji są w stanie poszukiwać rozwiązań i odpowiedzi na kwestie, które ich nurtują⁸.

Można zatem stwierdzić, że proces preewangelizacji zawsze zmierza ku odpowiedniemu przygotowaniu ludzkich serc do przyjęcia Ewangelii. W tym miejscu należy także zaznaczyć, że każde dzieło Kościoła związane z preewangelizacją skupia się przede wszystkim na osobach, które jeszcze nie usłyszały, nie poznały i nie przyjęły wiary w Jezusa lub będąc chrześcijanami „utraciły żywy sens wiary albo wprost nie uważają się za członków Kościoła, prowadząc życie dalekie od Chrystusa”⁹.

Mając na uwadze młodzież w Polsce oraz tę, która zamieszkuje tereny diecezji świdnickiej, wydaje się, że obecnie adresatami preewangelizacji w dużej mierze są osoby, które pomimo przyjęcia sakramentu chrztu i włączenia ich do Ludu Bożego, a także przyjęcia pozostałych sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, nie wykazują zainteresowania wiarą, a ich osobista relacja z Bogiem i Jego Kościołem jest martwa.

5.1.2. Sposoby realizowania preewangelizacji

Aby móc zrealizować cele preewangelizacji i doprowadzić człowieka do usłyszenia zbawienego orędzia Ewangelii, a następnie podjęcia przez niego świadomej i dojrzałej decyzji o przyjęciu Jezusa Chrystusa jako Pana swojego życia, niezbędne jest wypełnienie konkretnych zadań, które Kościół wyznacza jako istotne elementy na drodze ewangelizacji.

⁶ Zob. M. Zajac, *Kompetencje preewangelizacyjne (...)*, dz. cyt., s. 142.

⁷ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009, s. 435.

⁸ Tamże, s. 436.

⁹ RM, 33.

W zarysowanym wcześniej aktualnym kontekście życia młodzieży oraz w odniesieniu do pierwszego celu preewangelizacji, a więc dostrzeżenia człowieka w jego aktualnej sytuacji egzystencjalnej i ukierunkowaniu go ku wartościom religijnym, należy w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na budowanie relacji. Niewątpliwie istotną rolę w tym dziele pełni osoba preewangelizatora. Życiowa postawa wszystkich zaangażowanych w formację młodzieży, dzielenie się osobistym świadectwem wiary i relacji z Bogiem, mogą odegrać kluczową rolę już na początku procesu, zmierzającego ostatecznie do przyjęcia przez człowieka Dobrej Nowiny o zbawieniu¹⁰. Na etapie preewangelizacji szczególnie istotne jest, aby osoba ewangelizowana doświadczyła choćby namiastki Bożej miłości przez kontakt z drugim człowiekiem. Młodzi ludzie przechodzący proces dorastania potrzebują w tym skomplikowanym czasie mieć obok siebie osobę dojrzałą, która będzie dla nich nie tylko autorytetem, ale także towarzyszem w okresie dojrzewania i przewodnikiem na drodze wiary¹¹. Przede wszystkim chodzi tu o stworzenie pewnej atmosfery, dzięki której „(...) każdy człowiek będzie się czuł dowartościowany, potrzebny i kochany”¹², a nade wszystko zauważony i rozumiany. Tego rodzaju doświadczenia – dla osób niewierzących – mogą stać się impulsem do poszukiwań religijnych oraz zainicjować pozytywne nastawienie do wiary i Kościoła katolickiego¹³. Zdaniem niektórych teologów wytworzenie takiego „klimatu” może być punktem zwrotnym dla dalszej formacji człowieka, a więc dla następnych etapów procesu ewangelizacji i pogłębionej katechezy¹⁴. Młodzi ludzie potrzebują dziś autentyczności oraz świadectwa, dlatego etap preewangelizacji dzięki odpowiednio przygotowanym formatorom może ukazać Dobrą Nowinę, wiarę i naukę katolicką nie jako zbiór obowiązków, ale jako szansę na wejście w prawdziwą relację z Bogiem, która nadaje sens życiu¹⁵.

Całościowe dzieło Kościoła związane z procesem preewangelizacji z perspektywy pastoralnej wymaga różnorodnych działań, które odnoszą się do tzw. kultury spotkania¹⁶. Zgodnie z nauczaniem papieża Franciszka, tego rodzaju aktywność, może pomóc młodym ludziom „(...) odkryć i przekazać mistykę życia razem (...), spotkania, wzięcia za rękę, wzajemnego oparcia, uczestnictwa w tej chaotycznej masie, która może zamienić się w prawdziwe doświadczenie

¹⁰ Zob. M. Fiałkowski, *Świadectwo życia chrześcijańskiego osób świeckich w służbie ewangelizacji*, w: *Świadectwo w służbie ewangelizacji*, red. W. Przygoda, Lublin 2012, s. 129-145.

¹¹ Por. M. Zając, *Kompetencje preewangelizacyjne (...)*, dz. cyt., s. 140-141.

¹² P. Mąkosa, *Kompetencje ewangelizatorów fundamentem nowej ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. P. Mąkosa, Rzeszów 2013, s. 196.

¹³ Por. DOK, 56.

¹⁴ Zob. D. Broda, *Preewangelizacja odpowiedzią na współczesne wyzwania (...)*, dz. cyt., s. 31.

¹⁵ Zob. A. Kiciński, *Źródła formacji katechetów w świetle Dyrektorium o katechizacji. Cz. I. Słowo Boże w Piśmie Świętym i w Tradycji*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 81 nr 1/2021, s. 67-78.

¹⁶ Por. D. Broda, *Preewangelizacja odpowiedzią na współczesne wyzwania (...)*, dz. cyt., s. 30.

braterstwa (...). W ten sposób większe możliwości komunikacji zamienia się w większe możliwości spotkania i solidarności między wszystkimi”¹⁷.

Osoby odpowiedzialne za chrześcijańską formację młodych ludzi, muszą dziś wychodzić z konkretnymi propozycjami i tworzyć takie przestrzenie, które będą miejscami spotkań młodzieży¹⁸. Do działań tych można zaliczyć rozmaite wydarzenia, np. o charakterze kulturalnym czy społecznym, tj. koncerty chrześcijańskie, warsztaty artystyczne (muzyczne, fotograficzne, teatralne) jako elementy „odbicia piękna ukrytego w Bogu”¹⁹, spotkania z ciekawymi osobami, pokazy filmowe z wartościowym przesłaniem i dyskusją, wspólne wyjścia, wyjazdy, rekreacje, itp. Jest to tylko zarys propozycji, których liczba i jakość w dużej mierze zależą od zaangażowania i kreatywności ewangelizatorów. W każdym z tego rodzaju przedsięwzięć najważniejsze jest stworzenie przestrzeni do bycia razem, a więc wspólnej obecności i próbie budowania relacji pomiędzy duszpasterzami, animatorami parafialnymi czy katechetami a młodzieżą.

Istotnym elementem procesu preewangelizacji jest także działalność charytatywna. Jednym z podstawowych zadań Kościoła jest dostrzeganie różnego rodzaju problemów, solidarność, a nade wszystko niesienie pomocy osobom potrzebującym²⁰. Udział młodzieży w tego rodzaju aktywnościach oraz służba wolontariacka może skłaniać ich do osobistej refleksji „nad źródłami okazywanej miłości” oraz „prawdziwości chrześcijańskiej miłości bliźniego”²¹.

Przy omawianiu zadań preewangelizacji nie można nie wspomnieć o współczesnym kontekście kulturowym związanym z dynamizmem i globalizacją świata, w którym obecnie funkcjonuje młodzież²². Jest ona otoczona nieustannym przepływem informacji, sprzecznych idei oraz wielością otrzymywanych bodźców. Kościół, dostrzegając ten problem powinien dokładać wszelkich starań, aby formacja osób zaangażowanych w proces ewangelizacji obejmowała także obszar tzw. kompetencji medialnych²³.

W dobie powszechności Internetu wydaje się uzasadnionym, aby wychodzić na nieznane dotąd Kościołowi peryferie, które są „zamieszkowane” przez młodzież. Proces ewangelizacji domaga się nie tylko umiejętności posługiwania się nowymi technologiami, w celu dotarcia do

¹⁷ EG, 87.

¹⁸ Zob. P. Sroczyński, *Katecheta przewodnikiem katechizowanych*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 21 nr 1/2013, s. 109-118.

¹⁹ R. Hajduk, *Preewangelizacja i współczesne możliwości jej urzeczywistnienia*, „Forum Teologiczne” t. 16/2015, s. 176.

²⁰ Zob. W. Przygoda, *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologicznopastoralne*, Lublin 2004, s. 329, 461.

²¹ Por. P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem (...)*, dz. cyt., s. 27.

²² Zob. W. Czupryński, *Spoleczno-kulturowy i religijny wymiar globalizacji w życiu współczesnej rodziny*, „Teologia Praktyczna” t. 18/2017, s. 147 nn.

²³ Zob. A. Szajda, *Formacja medialna w nauczaniu Kościoła katolickiego*, w: *Kompetencje medialne nauczycieli religii*, red. A. Kiciński, M. Chmielewski, Kraków 2021, s.72-73.

człowieka z orędziem Ewangelii, ale przede wszystkim tego, aby „stać się ewangelizującą obecnością na cyfrowym kontynencie”²⁴. Chodzi więc o to, aby współcześni formatorzy byli obecni np. w mediach społecznościowych, które jak wskazują dane statystyczne należą do integralnej części życia młodych osób. Według badań aż 98% nastolatków korzysta z różnego rodzaju mediów społecznościowych, a do najczęściej odwiedzanych platform należą Facebook, Instagram, TikTok, Snapchat oraz YouTube²⁵.

W procesie ewangelizacji należy szukać sposobów, aby móc efektywnie wykorzystywać wymienione wyżej przestrzenie na odnalezienie i zainteresowanie wiarą młodych ludzi. Tworzenie atrakcyjnych i autentycznych treści religijnych zawartych np. w memach, shorts social video, vlogach czy podcastach może być sposobem na zbudowanie pozytywnego obrazu Kościoła i wiary katolickiej, a przede wszystkim szansą wejścia w świat i życie młodzieży z Dobrą Nowiną²⁶.

W tym miejscu warto wskazać na jeszcze inne zadanie preewangelizacji, którym jest „uwrażliwienie na słuchanie”. Misją ewangelizatorów jest doprowadzenie młodych osób do takiego momentu, kiedy – po raz pierwszy lub na nowo – usłyszą oni zbawienne orędzie, a więc kerygmat chrześcijański. Papież Benedykt XVI zachęcał, aby „czasy współczesne (...) były coraz bardziej czasami słuchania na nowo słowa Bożego oraz nowej ewangelizacji (...) zwłaszcza w tych krajach, gdzie Ewangelia została zapomniana albo spotyka się z rozpowszechnioną obojętnością z powodu szerzącego się sekularyzmu”²⁷.

Wspomniany już drugi cel procesu preewangelizacji, a więc wykazanie „wiarygodności oraz autentyzmu (...) chrześcijaństwa i Kościoła katolickiego jako drogi prowadzącej do zbawienia”²⁸ wymaga realizacji nie mniej ważnych zadań. Na tym etapie chodzi szczególnie o dostarczenie ewangelizowanej młodzieży racjonalnych argumentów, które w następstwie będą służyły im jako pomoc w przyjęciu kerygmatu. Można więc stwierdzić, że jednym z zadań preewangelizacji jest apologia wiary katolickiej²⁹.

Realizacja tego zadania wymaga przedstawienia solidnych argumentów, które nie tylko pomogą rozwiązać istniejące wątpliwości, lecz przede wszystkim ukażą prawdę zawartą w chrześcijańskim Objawieniu. Takie podejście ma na celu wywołanie refleksji i wewnętrznej konfrontacji u osób pozostających poza wspólnotą wiary. Kluczowe jest w tym kontekście

²⁴ Zob. DK, 371.

²⁵ E. Domańska, *Jaki wpływ na samopoczucie nastolatków mogą mieć media społecznościowe?* [online], https://cyberprofilaktyka.pl/blog/0/jaki-wplyw-na-samopoczucie-nastolatkow-moga-miec-media-spolesnosciove_i36.html [dostęp: 16.04.2025 r.].

²⁶ Zob. M. Chmielewski, *Media społecznościowe jako narzędzia nowej ewangelizacji*, „Świat i Słowo”, t. 12 nr 1(22)/2014, s. 213-229.

²⁷ VD, 122.

²⁸ Zob. M. Zając, *Kompetencje preewangelizacyjne (...)*, dz. cyt., s. 142 za: P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem (...)*, dz. cyt., s. 32.

²⁹ Por. R. Hajduk, *Preewangelizacja i współczesne możliwości (...)*, dz. cyt., s. 175.

prezentowanie faktów dotyczących osoby Jezusa Chrystusa – zarówno w aspekcie historycznym, jak i teologicznym – jako postaci rzeczywiście żyjącej, a zarazem wcielonego Syna Bożego. Ważne jest również ukazanie Kościoła jako wspólnoty założonej przez samego Chrystusa, która nieprzerwanie trwa od ponad dwóch tysięcy lat, co stanowi istotny dowód jego wiarygodności³⁰. Na tym etapie preewangelizacji niezbędne jest posługiwanie się argumentami ukazującymi zarówno historyczność Jezusa, jak i Jego Boskość – ponieważ ich zrozumienie często staje się punktem wyjścia do podjęcia decyzji o otwarciu się na wiarę. Tym samym konieczne jest, by preewangelizator posiadał kompetencje w zakresie znajomości i umiejętności prezentacji faktów dotyczących życia, śmierci oraz zmartwychwstania Jezusa Chrystusa – czerpanych zarówno z tradycji chrześcijańskiej, jak i z niezależnych źródeł historycznych³¹.

Istotnym elementem preewangelizacji, posiadającym charakter apologetyczny, jest także ukazanie wiarygodności i nadprzyrodzonego pochodzenia Kościoła katolickiego. Wymaga to przede wszystkim wykazania, że Kościół nieprzerwanie, od czasów apostołskich, zachowuje depozyt wiary, przekazywany poprzez sukcesję apostolską, oraz że pełni funkcję strażnika objawionej prawdy. Kluczową rolę w tym procesie pełni Urząd Nauczycielski Kościoła (Magisterium), który nie tylko chroni integralność doktryny, lecz także nieustannie nadzoruje i koryguje ewentualne błędy teologiczne. Tego rodzaju argumentacja ma na celu podkreślenie ciągłości istnienia Kościoła na przestrzeni dziejów oraz jego wyjątkowego miejsca w historii zbawienia³².

Na tym etapie preewangelizacji, równie ważne staje się przewyciężenie uprzedzeń, niechęci lub negatywnych doświadczeń, które często są udziałem osób niewierzących bądź religijnie obojętnych, a które skutkują odrzuceniem Boga lub instytucji Kościoła. Celem tych działań jest zatem rekonstrukcja autentycznego wizerunku zarówno Boga, jak i wspólnoty Kościoła, szczególnie wobec tych, którzy swoje poglądy kształtowali na podstawie niepełnych, zniekształconych lub błędnych informacji³³. Tego rodzaju zadanie nosi znamiona apologii, czyli obrony wiary i poszukiwania racjonalnych argumentów na jej rzecz, ale też może stanowić przygotowanie młodzieży do ogłoszenia im kerygmatu i zaproszenia do osobistego spotkania z Chrystusem.

Dotarcie do człowieka (zwłaszcza młodego) z przesłaniem Dobrej Nowiny stanowi obecnie wyzwanie dla Kościoła katolickiego w Polsce, ale również dla Kościoła powszechnego. Jednym z elementów dzieła ewangelizacji jest omówiony wyżej proces preewangelizacji, który

³⁰ Zob. P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem (...)*, dz. cyt., s. 27.

³¹ Por. Tamże za: Cz. S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, Lublin 1999, s. 545-549.

³² Zob. P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem (...)*, dz. cyt., s. 33.

³³ Por. R. Hajduk, *Preewangelizacja i współczesne możliwości (...)*, dz. cyt., s. 175-176.

wyduje się dziś koniecznym wstępem dla dalszych etapów wzrastania człowieka w wierze. Mając na względzie dzieło katechizacji warto, aby odpowiedzialni za formację katolicką młodego pokolenia, a więc duszpasterze, rodzice, katecheci czy chociażby animatorzy parafialni lub katechiści zaczęli traktować preewangelizację jako podstawowe narzędzie katechetyczno-duszpasterskie³⁴. Proces ten jest o tyle istotny, gdyż może być okazją do przygotowania ludzkiego serca na przyjęcie pełnego orędzia Ewangelii, a także stanowić początek autentycznej relacji każdego człowieka z Bogiem.

Zastosowanie preewangelizacji we współczesnej działalności Kościoła może stać się metodą dla pozyskania kolejnych pokoleń, które będą nie tylko posiadać pogłębianą wiedzę o wierze i religii katolickiej, ale przede wszystkim będą ją akceptowały, przyjmowały za własną i żyły nią na co dzień jako prawdziwi świadkowie Jezusa Chrystusa.

5.2. Ewangelizacja przez głoszenie kerygmatu

Towarzyszenie młodemu człowiekowi w tym jakże ważnym etapie jego życia wymaga od wszystkich odpowiedzialnych za proces formacji religijnej kompetencji kerygmatycznych, po to, aby – jak zauważył kardynał Joseph Ratzinger – w możliwie najlepszy sposób móc „ewangelizować, czyli wskazywać drogę – uczyć sztuki życia”³⁵. Jednak, aby tak się stało każdy formator młodzieży nigdy nie powinien zapomnieć, że „może ją przekazać tylko ten, kto ma życie, kto jest uosobioną Ewangelią”³⁶. Umiejętności związane z głoszeniem kerygmatu są konieczne nie tyle do zwiększenia poziomu wiedzy na temat katolickich wartości religijno-moralnych, ale przede wszystkim do akceptacji tychże wartości przez młodzież.

5.2.1. Istota kerygmatu chrześcijańskiego

Słowo *kerygmat* pochodzi z języka greckiego (*kerygma*, *keryssein*) i oznacza „pełnić urząd herolda, proklamować, obwieszczać przez publicznego posłańca, ogłaszać, przepowiadać”³⁷. Jako pierwszy termin „kerygma” zdefiniował i wprowadził do nauk teologicznych J. A. Jungmann w 1936 r. Rozumiał on „kerygmę”, jako głoszenie Ewangelii, przepowiadanie Dobrej Nowiny o

³⁴ Zob. M. Mendyk, *Katecheta-nauczyciel, wychowawca, świadek. Jego misja w warunkach Nowej Ewangelizacji*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok VI nr 1 z. 10/2007, s. 105-119.

³⁵ J. Ratzinger, *Nowa ewangelizacja. Przemówienie prefekta Kongregacji Nauki Wiary do katechetów i nauczycieli religii*, Rzym 2000 [online], <https://nowaewangelizacja.org/8806-2/> [dostęp: 27.11.2021].

³⁶ Tamże.

³⁷ Por. P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Kielce 2022, s. 361.

zbawieniu. Jungmann zachęcał, aby rozwój teologii siedł w parze z „upraktycznieniem” zawartych w niej treści „na wzór głoszenia Ewangelii w czasach apostoelskich”³⁸.

W Starym Testamencie słowo *kerygmat* pojawia się w kontekście misji, do których powoływani byli prorocy. Z kolei w Nowym Testamencie, zwłaszcza w Ewangeliach synoptycznych i listach św. Pawła, termin *kerygmat* używany jest w odniesieniu do Apostołów oraz ich uczniów na określenie podejmowanego przez nich dzieła proklamowania Dobrej Nowiny (zob. Mt 12, 4; Łk 11, 32; Rz 16, 25; 1 Kor 1, 21; 2, 4; 15, 14; 2 Tym 4, 17; Tt 1, 3)³⁹. Wszystkie dzieła, które dokonały się przez Jezusa Chrystusa i zarazem w Nim są fundamentem kerygmatu, którego głoszenie zapoczątkowali Apostołowie. Ten etap przepowiadania nazywany jest w literaturze „ewangelizacją pierwotną”⁴⁰. Uczniowie Jezusa głosząc Dobrą Nowinę skupieni byli na przekazie dwóch szczególnych faktów dotyczących ich Mistrza, a mianowicie Jego śmierci i zmartwychwstania, jako wydarzeń mistagogicznych⁴¹.

Przepowiadanie apostoelskie zawierające „orędzie o Jezusie Chrystusie”⁴² uznawane jest za początek oraz moment „narodzin” Ewangelii⁴³. Takie głoszenie miało na celu, oprócz przekazu Dobrej Nowiny, także ożywienie wiary oraz ugruntowanie życia moralnego ówczesnych chrześcijan⁴⁴.

Ważną postacią w podjętym przez uczniów Jezusa dziele ewangelizacji był św. Paweł, nazywany w teologii Apostołem Narodów, który osobiście spotkał się ze zmartwychwstałym Chrystusem w drodze do Damaszku⁴⁵. To doświadczenie wywarło ogromny wpływ na jego późniejsze życie. Wcześniej znany jako bezwzględny prześladowca chrześcijan⁴⁶ od tego momentu będzie przedstawiany w Tradycji jako obrońca i świadek Ewangelii, dla którego osoba Jezusa z Nazaretu, jak również prawda o Jego Zmartwychwstaniu będzie już nie tylko teorią, ale rzeczywistym doświadczeniem egzystencjalnym, które przeżył w sposób realny⁴⁷.

Kerygmat głoszony w czasach apostoelskich zawierał przede wszystkim argument biblijny, który można odnaleźć m.in. w przemówieniach kierowanych w stronę Żydów jako wypełnienie słów Starego Testamentu, które dokonało się w osobie Jezusa Chrystusa, Mesjasza Bożego⁴⁸.

³⁸ Por. P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański (...)*, dz. cyt., s. 362.

³⁹ Zob. W. Lechów, *Kerygmat w katechezie jako językowy postulat teologii soborowej*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie” nr 20 z. 1-2/2013, s. 117 za: A. Jankowski, *Kerygmat w Kościele apostoelskim. Nowotestamentowa teologia głoszenia słowa Bożego*, Częstochowa 1989.

⁴⁰ Por. P. Mąkosza, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 447.

⁴¹ Zob. P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański (...)*, dz. cyt., s. 361.

⁴² Zob. Rz 16, 25; P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański (...)*, dz. cyt., s. 361.

⁴³ Por. W. Lechów, *Kerygmat w katechezie (...)*, dz. cyt., s. 118.

⁴⁴ Zob. P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański (...)*, dz. cyt., s. 362.

⁴⁵ Por. Dz 9, 3-7; 22, 6-8; 26, 13-18.

⁴⁶ Zob. Dz 7, 51 - 8, 1a.

⁴⁷ Por. P. Mąkosza, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 449.

⁴⁸ Zob. Dz 2, 14-36.

Poprzez analizę biblijno-teologiczną słowo *kerygmat* można zdefiniować jako uroczyste i głoszone w sposób publiczny orędzie zbawienia, które zostało objawione i wypełnione przez Boga w osobie Jezusa Chrystusa, który umarł na drzewie krzyża i zmartwychwstał; to orędzie jest także połączone z wezwaniem do osobistego nawrócenia i przyjęcia chrztu⁴⁹.

Niezwykle ważnym zagadnieniem odnośnie do analizy kerygmatu jest jego treść⁵⁰. W elementarnym znaczeniu kerygmat odnosi się do działania Boga, który kierując się miłością do człowieka wyzwolił/ odkupił go z grzechu przez swojego syna Jezusa, obdarzył szczególną łaską dziecięstwa oraz darami Ducha, który działa w Kościele⁵¹. W znaczeniu ścisłym kerygmat jest więc „prawdą o zbawieniu dokonanym w pełni czasu przez Jezusa Chrystusa (to, co Bóg uczynił) i uobecnianym mocą Ducha Świętego w Kościele (to, co Bóg czyni) dla ludzi wszystkich miejsc i czasów”⁵².

Polski teolog, Stanisław Dyk redefiniując pojęcie *kerygmatu*, wyjaśnia jego treść w następujący sposób: „Jezus Chrystus z Nazaretu jest naprawdę oczekiwanym Mesjaszem, Bóg Go wskrzesił z martwych, w Nim wszyscy mogą mieć życie wieczne i być włączeni w Boży plan zbawienia”⁵³. Z kolei Paweł Mąkosa w swoich badaniach nad kerygmatem przywołuje myśli Charlesa H. Dodda oraz Jamesa D.G. Dunna, którzy „klasyczny kerygmat” (wywodzący się z treści biblijnych) umiejscawiają w kontekście historii zbawiania⁵⁴.

Według Charlesa H. Dodda kerygmat powinien zawierać następujące treści: 1) nadeszła pełnia czasów, która była ogłaszana przez proroków (ujęcie historyczne); 2) spełnienie się proroctw poprzez narodziny Jezusa, życie i działalność, ukrzyżowanie i śmierć oraz Jego zmartwychwstanie (wyjątkowy charakter zbawczego misterium Chrystusa); 3) wyszczególnienie zmartwychwstania Jezusa jako znaku posiadanej przez Niego mocy i dowód wiarygodności; 4) Osoba Ducha Świętego jest znakiem ciągle żywej obecności i działania (w Kościele) Chrystusa jako „Głowy nowego Ludu Bożego”; 5) zapowiedź wypełnienia się czasu obecnego w momencie paruzji (ujęcie eschatologiczne); 6) powszechne wezwanie do bycia uczestnikiem dzieła zbawienia, które dokonało się przez Chrystusa oraz osobista odpowiedź na nie. Jeżeli chodzi o Jamesa D.G. Dunna odnośnie do treści kerygmatu podaje on następujące elementy, które powinny

⁴⁹ Zob. P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański (...)*, dz. cyt., s. 362.

⁵⁰ Zob. P. Sroczyński, *Kerygmatic Catechesis in the History of the Church*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 28 nr 1/2020, s. 223-235.

⁵¹ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 452-453 za: J. Kudasiewicz, A. Zuberbier, *Kerygmat*, w: *Słownik Teologiczny. Tom I*, red. A. Zuberbier, Katowice 1985, s. 246-247.

⁵² Tamże, s. 453 za: B. Brzuszek, *Kerygmat w teologii dogmatycznej*, w: *Encyklopedia katolicka. Tom 8*, kol. 1363-1364, Lublin 2000.

⁵³ Zob. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja-konkretnie wezwanie!*, Gubin 2015, s. 115.

⁵⁴ Por. Ł. Simiński, *Tożsamość i kompetencje katechetów*, Pelplin 2021, s. 84.

być w nim zawarte⁵⁵. Są to: Przybliżanie się Królestwa Bożego⁵⁶; Wypełnienie się czasu⁵⁷; Apel o nawrócenie i wiarę w Ewangelię⁵⁸; Zaproszenie do uczestnictwa w dziele zbawienia; Etyczne i moralne następstwa przyjęcia Ewangelii⁵⁹.

Przy współczesnym ogłaszaniu Dobrej Nowiny wydaje się konieczne, aby w samym centrum przepowiadania zawsze stawiać Chrystusa. Katecheza kerygmatyczna powinna być chrystocentryczna, co będzie również prowadziło do ukazania w niej szeroko pojętego teocentryzmu. Z kolei przedstawienie więzi łączącej Oblubieńca z Oblubienicą, to jest Jezusa Chrystusa z Kościołem oraz wszystkimi wiernymi będzie wskazywało na charakter eklezjocentryczny oraz na chrześcijański personalizm katechezy⁶⁰. Takie głoszenie kerygmatu, zwłaszcza osobom młodym jest szczególnie potrzebne w kontekście odkrycia i doświadczenia w Jezusie, kogoś żywego, z kim można się „spotkać”, z kim można razem przeżywać każdy kolejny dzień⁶¹.

5.2.2. Treści i formy kerygmatu adresowanego do młodzieży

Współczesne działania ewangelizacyjne ukierunkowane na młodych ludzi domagają się działania na wielu płaszczyznach, które w sposób bezpośredni będą odnosić się do ich codzienności, a więc do tych przestrzeni, w których dziś egzystuje młody człowiek.

Wiedza na temat istoty i treści kerygmatu oraz osobiste doświadczenie przyjęcia tego zbawczego orędzia należą do umiejętności, które przynajmniej w podstawowym stopniu powinni posiadać wychowawcy i formatorzy młodych ludzi, aby móc skutecznie ewangelizować.

Plan Boga względem każdego człowieka⁶², ludzka skłonność do zła, która sprzeciwia się Bożej miłości, a także dzieło Odkupienia, które wypełniło się w Osobie Jezusa Chrystusa i Jego nieustanna obecność w świecie poprzez działanie swojego Ducha, to trzon kerygmatu, który można ująć w następujących tematach: „miłość Boga, który poszukuje naszego szczęścia; grzech, który uniemożliwia objawienie się tej miłości; zbawienie Jezusa, przez Jego śmierć i zmartwychwstanie; wiara i nawrócenie potrzebne do zbawienia; dar Ducha, który aktualizuje i

⁵⁵ Zob. P. Mąkosa, *Kompetencje ewangelizatorów (...)*, dz. cyt., s. 198.

⁵⁶ Zob. Mk 1, 15; Mt 10, 7; Łk 21, 31.

⁵⁷ Zob. Mt 11, 5; Łk 7, 22.

⁵⁸ Por. Mt 11, 21; Łk 10, 13.

⁵⁹ Zob. Mt 5, 21-32; Łk 7, 1-23.

⁶⁰ Por. I. Kosmana, *Katecheta XXI wieku – nauczyciel religii czy ewangelizator?*, „Roczniki Teologiczne” t. 67 nr 12/2020, s. 49 za: PDK, 21.

⁶¹ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 454 za: P. Skiba, *Katecheza ewangelizacyjna w nowych ruchach i wspólnotach kościelnych*, Lublin 2006, s. 77; Z. Marek, *Jezus Chrystus w katechezie ewangelizacyjnej*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 90-96.

⁶² Zob. 1 Tm 2, 4.

czyni skutecznym zbawienie; wspólnota, w której żyje się królestwem”⁶³. Tę podstawową wiedzę, stanowiącą fundament działalności kerygmatycznej powinny posiadać wszystkie osoby zaangażowane w proces ewangelizacji, którego odbiorcą jest współczesna młodzież.

Zakładając, że kerygmat chrześcijański nie jest tylko teorią - „historyczną opowieścią o misterium paschalnym Jezusa” – ale prawdziwym wiązaniem tego faktu z teraźniejszością, w której Bóg realizuje pełne miłości dzieło zbawienia ludzi⁶⁴ - wydaje się konieczne, aby odpowiedzialni za formację młodego pokolenia posiadali nie tylko wiedzę na temat podstawowych zagadnień związanych z kerygmatem, ale również wykazywali się umiejętnościami wygłaszania go. Nabycie takich zdolności może pomóc w dotarciu do młodych osób i w skuteczniejszym przekazaniu im Orędzia Zbawienia⁶⁵, które dokonuje się także dzisiaj na płaszczyźnie ich własnej egzystencji⁶⁶. Ewangelizatorzy powinni więc umieć wyjaśniać konkretne zagadnienia związane z kerygmatem oraz wykazywać się znajomością i swobodą posługiwania się cytatami biblijnymi będącymi poparciem tych treści. Mowa tu o następujących tematach:

1) Bogu, który jest (bezwzględnie) kochającym Ojcem (Iz 43, 1; Iz 49, 15; Iz 50, 10; Jr 31, 3; 1 J 4, 8b; 1 J 4, 19);

2) Człowieku, który ze swej natury jest grzeszny i dlatego potrzebuje zbawienia/ łaski, gdyż sam nie jest w stanie przezwyciężyć zła, grzechu, który w konsekwencji uniemożliwia doświadczenie Bożej Miłości (Ps 51, 7; Rz 3, 23; Rz 6, 23; Rz 11, 32; J 8, 34; J 9, 41);

3) Zbawieniu, które dokonało się w Osobie Jezusa Chrystusa, który to odkupił ludzkość, a przez swoje życie, śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie dał człowiekowi nowe życie - dziecka Bożego (Mi 7, 19; J 3, 16-17; Dz 4, 12; Rz 4, 24-25; Rz 5, 1-2; Rz 5, 8; Kol 2, 13-14; Ef 2, 8);

4) Osobistym nawróceniu – procesie, który prowadzi człowieka do wiary wraz ze zmianą myślenia, działania/ zerwania z grzesznymi schematami (Jr 31, 18; J 3, 3; J 10, 10; Dz 2, 38; Dz 3, 19; Rz 10, 9-10; Ap 3, 20);

5) Duchu Świętym, który jest zapowiedzianym darem, który pozwala doświadczyć Boga, przychodzi, gdy człowiek wzywa Go i przemienia ludzkie serca (Ez 36, 26; J 7, 37-39; Dz 1, 5; Dz 2, 39; Ga 3, 14; Ap 22, 17);

⁶³ Ł. Simiński, *Tożsamość i kompetencje katechetów (...)*, dz. cyt., s. 85 za: J. H. Prado Flores, *Jak ewangelizować ochrzczonych*, Poznań 2017, s. 112-119.

⁶⁴ P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański (...)*, dz. cyt., s. 363.

⁶⁵ Por. M. Borda, *Inspiracje katechezy kerygmatycznej w Evangelii Gaudium i w literaturze przedmiotu*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne” t. 12, Sosnowiec 2015, s. 20.

⁶⁶ Zob. P. Goliszek, *Kerygmat chrześcijański (...)*, dz. cyt., s. 363.

6) Kościele (wspólnocie; wszystkich członkach ciała Jezusa Chrystusa), który pomaga wzrastać „nowemu człowiekowi” i prowadzi go do pełnego rozwoju (Dz 2, 42; Rz 12, 5; Ef 2, 20; Kol 2, 19; 1Tm 3, 15; 1 P 2, 9-10)⁶⁷.

Osoby odpowiedzialne za ewangelizację młodzieży, oprócz znajomości opisanych wyżej tematów i zagadnień, które są podstawą tzw. kompetencji kerygmatycznych powinni także na co dzień szukać sposobów, aby dotrzeć z orędziem Dobrej Nowiny do młodych ludzi. Celem takich działań ma być doprowadzenie tych odbiorców „do spotkania z Jezusem Chrystusem, nawiązania z Nim osobowej więzi oraz przyłgnięcia do Niego, nawrócenia serca, ożywienia ducha wiary, odkrycia sensu życia i swojego miejsca we wspólnocie Kościoła oraz wywołania nowej gorliwości apostołskiej”⁶⁸. Potrzeba zatem zaangażowania i kreatywności ze strony formatorów, którzy poprzez różne inicjatywy związane z życiem parafii czy szkoły⁶⁹ będą odważnie poszukiwać nowych sposobów dotarcia z Ewangelią do młodego człowieka.

A. Zellma analizując „działania ewangelizacyjne w środowisku szkolnym” zwraca uwagę, że warto powracać, szczególnie w dzisiejszych czasach do „misyjnego głoszenia Ewangelii”⁷⁰, którego celem jest wzbudzenie lub ożywienie wiary. Nie bez znaczenia są więc takie przestrzenie i momenty w ciągu roku szkolnego, w czasie których można docierać z kerygmatem do młodych serc. Jako przykład można tu podać chociażby szkolne rekolekcje wielkopostne, projekty edukacyjne, inicjatywy związane z pracą charytatywną (np. Szkolne Koła „Caritas”), działalność w ramach redakcji gazetki szkolnej, tworzenia strony internetowej szkoły/ radiowęzła, a także zajęć dodatkowych (koła misyjne, zajęcia teatralne, koła teologiczne i inne), uroczystości szkolne, których koordynatorami mogą być nauczyciele religii oraz udział lub organizacja koncertów/ festiwali ewangelizacyjnych, wycieczek szkolnych czy pielgrzymek⁷¹.

Poszukiwanie i odkrywanie nowych metod, form i środków, dzięki którym można na nowo zaszczerpić w ludzkim sercu ziarno wiary przynależy do umiejętności kerygmatycznych, których Kościół katolicki oczekuje od wszystkich zaangażowanych w ewangelizację.

⁶⁷ Por. Ł. Simiński, *Tożsamość i kompetencje katechetów (...)*, dz. cyt., s. 85-86.

⁶⁸ A. Zellma, *Formy Nowej Ewangelizacji w realiach polskiej szkoły. Możliwości i ograniczenia*, w: *Nowa Ewangelizacja w nowej katechezie*, Rzeszów 2013, s. 43 za: P. Tomasik, *Lekcja religii katolickiej: wybór między dwiema skrajnościami*, „Katecheta” t. 43 nr 7-8/ 1999, s. 94.

⁶⁹ Zob. S. Kulpaczyński, *Elementy ewangelizacyjne wspierające katechezę*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, s. 189-191; H. Słotwińska, *Ewangelizacyjna działalność parafii*, w: *Katecheza ewangelizacyjna (...)*, dz. cyt., s. 195-212.

⁷⁰ DOK, 75.

⁷¹ Por. A. Zellma, *Formy Nowej Ewangelizacji (...)*, dz. cyt., s. 47-51; Więcej na temat poszczególnych działań ewangelizacyjnych: W. Janiga, *Rekolekcje szkolne w wymiarze duszpastersko-wychowawczym*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 41 nr 1/2011, s. 71-85; Tenże, *Rekolekcje szkolne a program katechez*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” nr 1, Lublin 2013, s. 48-61; P. Sroczyński, *Pielgrzymka jako pozalekcyjna forma katechez*, „Polonia Sacra” t. 28 nr 1/2024, s. 139-150.

Sposobów na dotarcie do człowieka z Ewangelią jest wiele. Coraz bardziej popularne w Kościele w Polsce stają się *Szkoły Nowej Ewangelizacji*, których działalność mogłaby stać się inspiracją również dla środowisk parafialnych odpowiedzialnych za formację młodzieży. Szkoły te w swoich programach często wykorzystują tzw. metodę aktywno – uczestniczącą, której szczególną specyfiką jest zaangażowanie ewangelizowanej osoby poprzez wykorzystanie konkretnych dynamik. Metoda ta opiera się na sześciu zasadach pedagogicznych: 1) zasada teologiczna Pawła z Tarsu: „Ja siałem, Apollos podlewał, lecz Bóg dał wzrost” (1 Kor 3,6); 2) zasada ewangeliczna Jezusa: „Uczcie się ode mnie” (Mt 11,29). Jezus jest zarówno Nauczycielem, jak i Nauką; 3) zasada filozoficzna (epistemologiczna): Nie ma niczego w umyśle, czego najpierw nie było by w zmysłach; 4) zasada prorocka Jeremiasza: Nie będą musieli wzajemnie się pouczać, bo wszyscy Mnie poznają (Jr 31,34); 5) zasada pragmatyczna: Nowe wino do nowych bukłaków (por. Mt 9,17) – nowa mentalność; 6) zasada pedagogiczna: Edukować⁷². Do metody „aktywno – uczestniczącej” w przekazie kerygmatu można dodać także inne sposoby, dobrze znane i sprawdzone w ramach dydaktyki procesu katechetycznego. Są to m.in.: świadectwo, opowiadanie, drama, piosenka, modlitwa, medytacja nad tekstem biblijnym, celebrowanie liturgiczne, taniec i wiele innych, których „nowa jakość” oraz odpowiednie zastosowanie mogłoby nie tylko wzmocnić przekaz treści, ale przysłużyć się także całemu dziełu ewangelizacji.

Należy podkreślić, że w dzisiejszych czasach w sposób szczególny, przy głoszeniu kerygmatu, a także przy osobistej decyzji o uznaniu Jezusa jako Pana i Króla swojego życia dużą rolę odgrywają metody, formy i środki związane z wyrazem artystycznym, do których należy na przykład słowo, ruch, obraz, muzyka, które to wspomagają przeżycia emocjonalne, skłaniają do refleksji/ dyskusji i są pomocne w wyrażaniu własnych opinii⁷³.

Dla szeroko pojętej działalności ewangelizacyjnej uzasadnionym wydaje się także postulat związany z „pilną potrzebą edukacji medialnej w służbie pedagogii właściwej wierze”⁷⁴, który również jest kierowany w stronę odpowiedzialnych za katolicką formację młodych. Umiejętności związane z poznaniem i stosowaniem dzisiejszej technologii (zwłaszcza informatycznej) mogłyby znacząco pomóc w głoszeniu kerygmatu i wpłynąć na efektywność oraz efektywność przekazu orędzia ewangelicznego młodzieży na przykład poprzez tworzenie nowych pomocy/ środków dydaktycznych, takich jak: grafiki, prezentacje multimedialne, plakaty, bilbordy, filmy i inne, które to korespondowałyby z życiem i mentalnością współczesnego, młodego człowieka⁷⁵. Ważne jest więc, aby ludzie Kościoła posługujący na rzecz młodych (w parafii, w szkole) starali się

⁷² *Szkola Ewangelizacji* [online], <https://sursumcordamissio.com/szkola-nowej-ewangelizacji/> [odczyt: 01.03.2025].

⁷³ Por. A. Zellma, *Formy Nowej Ewangelizacji (...)*, dz. cyt., s. 52.

⁷⁴ J. Kochel, *Język kerygmacyjny w przekazie wiary*, „Biuletyn Edukacji Medialnej”, nr 1/2014, s. 56.

⁷⁵ Por. A. Zellma, *Formy Nowej Ewangelizacji (...)*, dz. cyt., s. 54.

wykorzystywać różne okazje do działań związanych z głoszeniem kerygmatu i posiadali wiedzę: jakimi metodami, przez jakie formy i środki⁷⁶ są w stanie dotrzeć dziś z Orędziem Zbawienia do młodego pokolenia. Jest to olbrzymia (czasami jedyna) szansa na prowadzenie szeroko pojętej ewangelizacji rodzinno-parafialnej oraz w kontekście szkolnym, zwłaszcza jeśli ma się na uwadze nie tylko bezpośrednich adresatów tego procesu, czyli młodzież, ale także inne osoby, tj. rodziców czy grono pedagogiczne⁷⁷.

Nie wolno zapominać, że osoby zajmujące się głoszeniem kerygmatu nie mogą być tylko teoretykami, którzy chociażby od strony historycznej lub metodologicznej byłiby w stanie wyjaśnić, czym jest i skąd pochodzi kerygmat, ale muszą to być przede wszystkim świadkowie Chrystusa, którzy głosząc Orędzie Zbawienia wyróżnialiby się „radością zwiastowania wzniosłych propozycji”⁷⁸. A zatem, Ci którzy chcą przekazywać wiarę, sami „muszą ją poznać, rozumieć, a przede wszystkim według niej żyć”⁷⁹. Osobiste usłyszenie kerygmatu i przyjęcie do swojego serca Jezusa Chrystusa jako Pana całego życia powinno stanowić fundament formacyjny każdej osoby, która pragnie uczestniczyć w procesie ewangelizacji młodzieży. Dzięki temu te same treści będą mogły być ogłoszone i przekazane młodym przez autentycznych świadków Jezusa Zmartwychwstałego, którzy spotkali Go i doświadczyli Jego mocy osobiście we własnym życiu.

5.3. Mistagogiczny wymiar formacji młodzieży

Dla zwiększenia poziomu wiedzy, a zwłaszcza akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych przez młodzież diecezji świdnickiej dostrzegalna jest potrzeba równie ważnego – po procesie preewangelizacji i głoszeniu kerygmatu – elementu formacyjnego, którym jest katecheza mistagogiczna⁸⁰. Papież Benedykt XVI wskazywał, że to właśnie dzięki niej „wierni są uzdalniani do osobistego przeżywania tego, co się celebryje”⁸¹.

⁷⁶ Zob. J. Kochel, *Wymiar ewangelizacyjny katechezy szkolnej*, w: *Katecheza ewangelizacyjna (...)*, dz. cyt., s. 48-50; P. Tomasik, *Ewangelizacyjne formy katechezy w kontekście wezwania do nawrócenia*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” t. 52 nr 2/2014, s. 103-115; H. Wrońska, *Możliwości ewangelizacyjne w szkolnym nauczaniu religii*, w: *Katecheza ewangelizacyjna (...)*, dz. cyt., s. 51-61.

⁷⁷ Por. A. Zellma, *Formy Nowej Ewangelizacji (...)*, dz. cyt., s. 53.

⁷⁸ EG, 168.

⁷⁹ D. Adamczyk, *Konieczność formacji katechety jako ucznia Chrystusa*, „*Kieleckie Studia Teologiczne*” t. 7/2008, s. 134.

⁸⁰ Zob. KKK, 1075.

⁸¹ SC, 64.

5.3.1. Istota mistagogii

Chcąc opisać sens mistagogii, która w Tradycji katolickiej określana jest również jako „katecheza liturgiczna” należy cofnąć się do początków chrześcijaństwa, a zwłaszcza do instytucji katechumenatu. To właśnie tam, należy szukać źródeł mistagogii, która stanowiła wówczas punkt kulminacyjny całościowego procesu inicjacji chrześcijańskiej⁸².

Dla głębszego zrozumienia pojęcia „mistagogia” niezbędne jest wyjaśnienie dwóch innych terminów, tj. „symbol” i „misterium”, na których oparta jest mistagogia chrześcijańska. Pierwsze z tych pojęć, „symbol” wywodzi się z greckiego słowa *symballein*, oznaczającego „łączyć” lub „zestawiać”, a także *symbolon*, które oznaczało znak identyfikacyjny⁸³. Charakterystyczną cechą symbolu jest jego głęboka relacja z tajemnicą. Jak zauważa W. Stróżewski, symbol znajduje się „na granicy pomiędzy tym, co znane, a tym, co niepoznane, między wyrażonym słowem a ciszą”⁸⁴. Działa on jako pośrednik poznawczy między człowiekiem a tajemnicą, która go przerasta. Umożliwia częściowe jej uchwycenie, lecz nigdy nie będzie jej pełnym objaśnieniem. Można stwierdzić, że symbol nie tyle wyjaśnia daną rzeczywistość, ile na nią wskazuje i ją przybliża. Jako znak o wymiarze ponadczasowym, przekracza ramy historyczne i przestrzenne, ukierunkowując człowieka ku życiu wiecznemu i otwierając go na niezmiennie prawdy, będące fundamentem jego obecnej egzystencji⁸⁵.

W kontekście teologii katolickiej symbol pełni funkcję pośrednika, która szczególnie wyraziście realizuje się w celebracji sakramentów. To właśnie poprzez symbol, człowiek zyskuje możliwość wejścia w relację z osobą Jezusa Chrystusa i tajemnicą Jego zbawczego działania. Symbol nie tylko wskazuje na rzeczywistość duchową, ale także umożliwia jej doświadczenie, stając się pomostem i narzędziem prowadzącym ku spotkaniu z tajemnicą wiary⁸⁶.

Innym pojęciem niezbędnym do pełnego zrozumienia mistagogii jest termin „misterium”, którego etymologia sięga do greckiego słowa *mysterion* oznaczającego „czynność zamykania”, pewnego rodzaju tajemnicę⁸⁷. Z kolei fundamenty teologicznego rozumienia tego wyrażenia stworzył św. Paweł, który w kontekście tajemnic zbawczych posługiwał się tym terminem (*mysterion*) prawdopodobnie zapożyczonym z tradycji religijnych obrzędów hellenistycznych⁸⁸. Jednakże charakterystyczne dla Pawłowej interpretacji jest przesunięcie znaczenia z ukrytości i

⁸² Por. K. Porosło, *Mistagogia liturgiczna i Nowa Ewangelizacja*, „Roczniki Teologiczne” t. 68 nr 8/2021, s. 96.

⁸³ Por. *Symbol*, w: *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN. Tom 6*, Warszawa 2004, s. 140.

⁸⁴ Zob. W. Stróżewski, *Istnienie i sens*. Kraków 1994, s. 438 nn.

⁸⁵ Por. P. Mąkosa, *Terminologiczne podstawy katechezy mistagogicznej*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” t. 4 nr 59/2012, s. 184.

⁸⁶ Por. Tamże za: P. Ricoeur, *Egzystencja i hermeneutyka: rozprawy o metodzie*, Warszawa 2003, s. 61-66.

⁸⁷ Por. W. Wołyniec, *Misteria chrześcijańskie jako przedmiot teologii*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 10 nr 1/2002, s. 164.

⁸⁸ Por. P. Mąkosa, *Terminologiczne podstawy katechezy (...)*, dz. cyt., s. 186.

ezoteryki – jak miało to miejsce w kulcie pogańskim – na treść objawioną, która dzięki łasce Bożej staje się dostępna dla osoby wierzącej⁸⁹. Apostoł nie pojmuje tajemnicy jako ukrytej wiedzy do poznania intelektualnego, ale raczej jako egzystencjalną rzeczywistość, wyrażającą się w pełni życia osiąganą poprzez tworzenie wspólnoty z Bogiem⁹⁰.

W starożytnym Kościele zadaniem mistagogii było wprowadzenie chrześcijan w misterium Chrystusa poprzez „świadome uczestnictwo w liturgii”, które następnie miało przekładać się na codzienne życie oparte na praktykowaniu dzieł miłości, aby w ten sposób wierzący byli dla innych znakiem i świadczymi o przynależności do Jezusa Chrystusa⁹¹. Z tego względu można stwierdzić, iż klasyczna mistagogia w okresie patrystycznym była adresowana przede wszystkim do neofitów, czyli nowo ochrzczonych, którym starano się przybliżyć duchowe znaczenie wydarzeń liturgicznych, szczególnie tych przeżywanych podczas Triduum Paschalnego. Ponadto starano się nauczyć ich łączenia przeżycia liturgicznego z praktyką życia chrześcijańskiego. Ojcowie Kościoła kierowali się przy tym zasadą stopniowego wprowadzania w tajemnice wiary oraz pewnego rodzaju zasadą pedagogiczną polegającą w pierwszej kolejności na doświadczeniu, a następnie wyjaśnieniu konkretnych obrzędów czy znaków liturgicznych⁹². Tego typu podejście ukazywało istotną perspektywę w procesie wtajemniczania chrześcijańskiego – mianowicie, że fundamentalne znaczenie ma najpierw żywe doświadczenie liturgii oraz codzienne życie wypływające z wiary, a dopiero w dalszej kolejności powinno następować intelektualne poznanie „nowych” treści. Można więc uznać, że zrozumienie doktryny katolickiej miało w tym ujęciu przede wszystkim służyć pogłębieniu tego, co wcześniej zostało przyjęte dzięki wierze i przeżyte w sposób osobisty, na poziomie serca⁹³.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż cechą charakterystyczną starożytnej mistagogii a zarazem jednym z najważniejszych celów ówczesnego procesu wtajemniczenia chrześcijańskiego było uwolnienie człowieka od powierzchownego, rytualistycznego i magicznego pojmowania liturgii, a także ukazanie jej jako rzeczywistości pełnej egzystencjalnej dynamiki. Liturgia, rozumiana w ten sposób daje człowiekowi możliwość doświadczenia spotkania z ciągle żywym i Zmartwychwstałym Chrystusem, który realnie działa i wewnętrznie przemienia ludzkie życie⁹⁴.

⁸⁹ Zob. GeE, 36-37.

⁹⁰ Por. P. Mąkosa, *Terminologiczne podstawy katechezy (...)*, dz. cyt., s. 186.

⁹¹ Zob. D. Ostrowski, *Mistagogia końca IV wieku jako teologia w ujęciu Enrico Mazzy*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne” t. 3 (59)/2012, s. 115.

⁹² Tamże, s. 115-116.

⁹³ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 472.

⁹⁴ Zob. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię*. „Liturgia Sacra” Rok II nr 3-4/1996, s. 27; S. Araszczyk, *Świętowanie–mistagogia liturgiczna*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok III nr 2/2002, s. 133-134.

Według D. Sartorego wczesnochrześcijańska mistagogia może być ujęta w kilku zasadniczych etapach:

1. Wyjaśnianie przebiegu obrzędu liturgicznego, obejmujące interpretację gestów, symboli, działań oraz tekstów używanych w celebracji.
2. Ukazanie powiązania danego obrzędu z wydarzeniem zbawczym, które jest w nim celebrowane i aktualizowane, a które znajduje swoje źródło w biblijnym przekazie.
3. Teologiczne opracowanie znaczenia tego wydarzenia, poprzez odniesienia do innych fragmentów Pisma Świętego oraz osadzenie go w szerszym kontekście historii zbawienia.
4. Uświadomienie, że wyjaśnione wcześniej treści znajdują w liturgii swój wyraz poprzez konkretne znaki i symbole, będące nośnikami głębszego sensu duchowego.
5. Kształtowanie precyzyjnego języka teologiczno-sakramentalnego, który umożliwia pełniejsze zrozumienie całokształtu celebracji lub jej poszczególnych elementów⁹⁵.

Nawiązując do powyższej – teoretycznej – analizy o istocie katechezy liturgicznej wysoce zasadny wydaje się postulat P. Mąkosy dotyczący „transpozycji” starożytnej mistagogii do czasów współczesnych przy jednoczesnym uwzględnieniu obecnego kontekstu kulturowego⁹⁶.

Dla poparcia tego postulatu należy wskazać na rozmaite działania związane z tzw. odnową liturgiczną, która została zapoczątkowana przez Sobór Watykański II⁹⁷. Jej głównym celem było i jest nadal prowadzenie człowieka ku głębszemu zakorzenieniu w rzeczywistości liturgicznej, m. in. poprzez rozwijanie jego świadomości o uczestnictwie „w Paschalnym Misterium Chrystusa, które na nowo uobecnia zbawienie, przekazuje oraz zespala osobę ludzką z Trójosobowym Bogiem” w czasie każdej liturgii⁹⁸.

Konsekwencją takich działań ma być ożywienie życia duchowego wiernych. Jednym z kluczowych postulatów tego procesu jest również potrzeba przeniesienia doświadczenia liturgii z poziomu formalnego na egzystencjalny, co oznaczałoby powrót do patrystycznego rozumienia liturgii. Tę ideę rozwijał m.in. Odo Casel⁹⁹, który wskazywał, że mistagogia jest formą pedagogii ukazującą wzajemne zależności pomiędzy fundamentalnymi wymiarami chrześcijańskiego życia: Pismem Świętym, liturgią i codziennym doświadczeniem wiary¹⁰⁰. Zdaniem Casela mistagogia nie sprowadza się tylko do teoretycznej analizy obrzędów, ale ma przede wszystkim prowadzić do autentycznego spotkania z Chrystusem obecnym i działającym w Kościele. Jej celem jest objęcie

⁹⁵ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży* (...), dz. cyt., s. 473 za: D. Sartore, *Mistagogia*, w: *Liturgia. I dizionari San Paolo*, red. C. Cibien, D. Sartore, A.M. Triacca, Cinisello Balsamo (Milano) 2001, s. 1208–1211.

⁹⁶ Zob. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży* (...), dz. cyt., s. 473.

⁹⁷ Zob. KL 7.

⁹⁸ Por. P. Goliszek, *Liturgia żywą katechezą*, „Roczniki Liturgiczne” nr 56 z. 1, Lublin 2009, s. 117.

⁹⁹ Zob. O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, tłum. M. Wolicki, Kraków 2000.

¹⁰⁰ Por. W. Świerzawski, *Odo Casel OSB – mystagog Kościoła współczesnego – o misterium i mystagogii*, „Anamnesis” Rok V nr 1(16)/1998-99, s. 67.

całościowej wizji chrześcijaństwa, a zarazem pomoc w odkrywaniu najgłębszego sensu ludzkiego życia w świetle misterium zbawienia¹⁰¹.

Wartą dostrzeżenia – w kontekście pastoralnym – jest koncepcja katechezy mistagogicznej w ujęciu A. Sielepin. Według tej teorii formacja mistagogiczna powinna opierać się na kilku kluczowych cechach, do których należą:

- a) pedagogia Jezusa – katecheza mistagogiczna nawiązuje do stylu nauczania Chrystusa, który stopniowo odsłaniał prawdy Boże. Kluczowe jest tu miłosierne podejście Boga, wychodzącego naprzeciw człowiekowi w sposób dostosowany do jego możliwości poznawczych;
- b) połączenie wymiaru nadprzyrodzonego i doczesnego – Boże działanie zawsze osadzone jest w ludzkim doświadczeniu, które jednocześnie prowadzi ku wymiarowi nadprzyrodzonemu. Obie płaszczyzny wzajemnie się przenikają i dopełniają;
- c) personalistyczny wymiar – mistagogia ma prowadzić do spotkania osoby wierzącej z Chrystusem obecnym i działającym w liturgii. Polega to na budowaniu głębokiej, osobowej relacji z Bogiem, a nie tylko na przekazie wiedzy religijnej;
- d) zrozumiałość i prostota – skuteczna katecheza posługuje się przykładami zaczerpniętymi z codzienności słuchaczy oraz ukazuje działanie Boga w sposób przystępny i zrozumiały dla zwykłego człowieka;
- e) dialogiczny charakter przekazu – w mistagogii ważny jest dialog, który podkreśla indywidualne potrzeby i wyjątkowość każdego człowieka, respektując jego prywatność i osobistą drogę wiary. Jest to odzwierciedlenie Bożego podejścia pełnego szacunku i troski do każdej osoby;
- f) kształtowanie poczucia wspólnoty kościelnej – katecheza liturgiczna ma na celu formowanie wiernych do życia w Kościele jako wspólnocie. Każda liturgia wyraża wspólnotowy wymiar wiary, który powinien iść w parze z indywidualnym aspektem relacji z Bogiem;
- g) wpisanie w cykl liturgiczny – mistagogia sakramentalna korzysta z rytmu roku liturgicznego, w który się wpisuje, objaśniając misteria Chrystusa w świetle Tradycji Kościoła, która rozplanowała ich celebrowanie w ciągu roku¹⁰².

Uwzględniając przedstawione wyżej cechy, można stwierdzić, że wprowadzenie mistagogii do katechezy młodzieży stanowi obiecującą i skuteczną drogę formowania do głębszego przeżywania

¹⁰¹ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 474 za: E. Mazza, *La Mistagogia. Le catechesi liturgiche della fine del quarto secolo e il loro metodo*, Roma 1996, s. 15.

¹⁰² Zob. A. Sielepin, *Mistagogia jako metoda*, w: *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, s. 156–161.

wiary oraz zwiększenia poziomu wiedzy i akceptacji katolickiej doktryny przez młodych. Trafność tego podejścia potwierdza spostrzeżenie K. Misiaszka, który zauważa, że mistagogia nie jest czymś obcym w procesie katechezy – wręcz przeciwnie, wyraża jej istotę i tożsamość¹⁰³.

5.3.2. Zadania mistagogii w perspektywie katechetycznej

Zadaniem katechezy mistagogicznej w kontekście formacji młodzieży jest łączenie dwóch ważnych kierunków: celebracyjnego oraz wychowawczego dla wprowadzania młodych osób w autentyczne życie chrześcijańskie¹⁰⁴. Chodzi tu o stworzenie koniecznej przestrzeni, w której spotykają się zarówno liturgia jak i katecheza. Taka integracja jest niezbędna, by uniknąć dwóch skrajności: pustego rytualizmu (gdy liturgia pozbawiona jest zaplecza katechetycznego) oraz suchego intelektualizmu (gdy katecheza nie ma odniesienia do życia liturgicznego)¹⁰⁵. Konsekwencje tych błędów widoczne są we współczesnym duszpasterstwie młodzieży, co potwierdziły też badania licealistów diecezji świdnickiej – wielu młodych uczestniczy w obrzędach jedynie powierzchownie, nie rozumiejąc ich znaczenia, lub też posiada wyłącznie teoretyczną wiedzę religijną, nie uczestnicząc w liturgii¹⁰⁶.

W opinii P. Mąkosa mistagogiczne podejście w katechezie ma na celu wprowadzanie młodzieży w tajemnicę liturgii w sposób stopniowy i wielowymiarowy. Chodzi o właściwie przybliżenie młodym ludziom znaczenia poszczególnych elementów liturgii oraz o ukształtowanie w nich odpowiednich postaw, które z kolei umożliwią świadome i aktywne uczestnictwo w kulcie. Sam udział w obrzędach jednak nie wystarczy – istnieje ryzyko, że bez głębszego zrozumienia doprowadzi on do pustego rytualizmu. Dlatego każdy moment celebracji powinien być traktowany jako wprowadzenie do właściwej mistagogii, czyli katechezy sakramentalnej, której celem jest wejście w misterium Chrystusa i zrozumienie sensu działania sakramentów. Nacisk należy położyć nie tyle na poszczególne części obrzędu czy pojedyncze sakramenty, ale na całościowe spojrzenie na misterium – na obecność i działanie samego Chrystusa poprzez znaki liturgiczne¹⁰⁷.

Powyższe uwagi dotyczące mistagogii uświadamiają, iż katecheza liturgiczna ma na celu przygotowanie młodzieży do pełnego udziału w życiu sakramentalnym Kościoła. Z tego względu powinna ona obejmować trzy zasadnicze wymiary: celebracyjny, misteryjny oraz egzystencjalny. Kościół katolicki wskazuje na potrzebę takiego podejścia, o czym przypominano chociażby w

¹⁰³ Por. K. Misiaszek, *Mistagogia w katechezie*, w: *Mistagogia a duchowość (...)*, dz. cyt., s. 81.

¹⁰⁴ Zob. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 476.

¹⁰⁵ Por. CT, 23.

¹⁰⁶ Zob. A. Kiciński, *Przygotowanie do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej*, „Ateneum Kapłańskie” t. 143 nr 2(573)/2004, s. 234–236.

¹⁰⁷ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 476–477 za: W. Głowa, *Znaki i symbole w liturgii*, Przemysł 1995.

jednej z posoborowych konstytucji (*Sacrosanctum Concilium*), w której podkreślono, że uczestnictwo w liturgii powinno opierać się na głębszym zrozumieniu: zewnętrznych form i znaków liturgicznych (wymiar celebracyjny), duchowej głębi i tajemnicy, którą one wyrażają (wymiar misteryjny/teologiczny), oraz na osobistym zaangażowaniu, które przekłada się na codzienne życie (wymiar egzystencjalny)¹⁰⁸.

Na trzy kluczowe elementy, które powinny stanowić fundament drogi mistagogicznej, wskazywał również papież Benedykt XVI. W *Adhortacji apostolskiej „Sacramentum caritatis”* Ojciec Święty podkreślił, że jednym z zasadniczych wyzwań współczesności – epoki zdominowanej przez technikę i zagrożonej utratą zdolności symbolicznego myślenia – jest konieczność odpowiedniego wyjaśniania znaków liturgicznych. Zwracał również uwagę na potrzebę ukazywania misterium Eucharystii w kontekście całej historii zbawienia, której centrum i ostatecznym celem pozostaje osoba Jezusa Chrystusa¹⁰⁹. Mistagogia, według papieża, nie może ograniczać się jedynie do intelektualnego przekazu, ale powinna angażować całą osobę – prowadząc do głębokiego spotkania z Chrystusem i przemiany życia.

Misterium przeżywane w liturgii powinno więc obejmować całego człowieka – wszystkie sfery jego życia i aktywności – oraz prowadzić do ich stopniowej przemiany. Aby mogło się to dokonać, samo przekazywanie treści nie wystarcza. Niezbędna jest mistagogia, która zintegrowałaby to, co zewnętrzne i widzialne, z tym, co wewnętrzne i duchowe, a dodatkowo łączyłaby oba te aspekty liturgii z codziennym doświadczeniem katechizowanej młodzieży¹¹⁰. Z tego względu wprowadzanie młodych osób w tajemnice wiary powinno być nierozzerwalnie związane z ich wspólnotowym uczestnictwem i celebrowaniem liturgii Kościoła¹¹¹.

W celebracyjnym etapie mistagogii istotne jest przybliżenie młodzieży znaczenia znaków, gestów i postaw obecnych w liturgii. Kluczowe w ich interpretacji jest ukazanie, że Bóg posługuje się językiem zrozumiałym dla człowieka – przemawia do niego poprzez znane z codziennego życia realia i kody, które stają się narzędziem przekazywania rzeczywistości duchowej¹¹². Katecheza adresowana do młodzieży w wymiarze liturgicznym ma więc konkretne zadania, do których można zaliczyć m.in. a) wyjaśnianie znaczenia gestów i symboli (np. znaku krzyża, postawy klęczenia, śpiewów, procesji, milczenia, użycia wody, ognia czy chleba i wina); b) tłumaczenie treści/ etapów liturgii (np. poszczególnych części Mszy Świętej, ich sensu duchowego i biblijnego); c) uświadamianie młodym, że liturgia Kościoła jest dialogiem między Bogiem a

¹⁰⁸ Zob. KL 11, 19.

¹⁰⁹ Por. SC, 64.

¹¹⁰ Zob. DK, 79:

¹¹¹ Zob. SC, 64.

¹¹² Por. A. Megger, *Mistagogia liturgiczna biskupa Jana Bernarda Szlagi. Aspekt biblijny*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” nr 15 z. 4/2022, s. 90.

ludem, w którym każdy znak i słowo nie są przypadkowe/ odgrywają ważną rolę a każde z nich ma znaczenie; d) zachęcanie do aktywnego, świadomego uczestnictwa, a nie tylko biernej obecności – celebrowanie ma angażować wszystkie sfery życia człowieka (ciało, umysł i serce); e) pomoc w przeżywaniu liturgii jako wydarzenia wspólnotowego, które jednoczy uczestników i prowadzi ich do spotkania z Bogiem¹¹³.

Z kolei wymiar misteryjny (teologiczny) w mistagogii polega na ukazywaniu głębi duchowej i nadprzyrodzonej rzeczywistości, która kryje się za widzialnymi znakami liturgii. Chodzi tu o to, aby nie zatrzymać się na zewnętrznych gestach czy symbolach, ale wprowadzać uczestników (młodych katolików) – w wewnętrzną treść misterium – czyli działanie Boga, obecność Chrystusa oraz działanie Ducha Świętego, które dokonuje się w sakramentach. W praktyce oznacza to, że zadaniem katechezy mistagogicznej adresowanej do młodzieży byłoby m.in. a) uświadamianie, że liturgia nie jest tylko upamiętnieniem, ale realnym uczestnictwem w Misterium Paschalnym Chrystusa, a więc w Jego męce, śmierci i zmartwychwstaniu; b) pomoc w dostrzeżeniu obecności Boga, który poprzez sakramenty działa w sposób rzeczywisty, choć niewidzialny; c) zachęcanie do postawy wiary i otwartości, która pozwala duchowo wejść w to, co liturgia uobecnia – nie tylko zrozumieć, ale przeżyć tajemnicę zbawienia; d) ukazywanie jedności misteriów wiary, czyli spójności sakramentów z całym planem zbawienia – od stworzenia przez wcielenie, aż po eschatologiczne wypełnienie¹¹⁴.

Liturgia katolicka posiada ogromny potencjał w kształtowaniu autentycznej postawy wiary, dlatego końcowym etapem mistagogii powinno być ukazanie jej znaczenia dla codziennego życia. Pełne i świadome uczestnictwo w celebrowanym misterium – możliwe dzięki zrozumieniu znaków liturgicznych oraz głębi teologicznej, którą one wyrażają – musi znaleźć odzwierciedlenie w konkretnym, chrześcijańskim stylu życia. Można zatem stwierdzić, że mistagogia osiągnie swój cel dopiero wtedy, gdy młodzież „wtajemniczana” w prawdy katolickie będzie potrafiła żyć nimi na co dzień. Dodatkowym potwierdzeniem osiągnięcia celu mistagogii powinno być regularne korzystanie przez młodych z sakramentów Kościoła, dzięki którym będą oni czerpać siłę do wewnętrznej przemiany i praktycznego realizowania miłości¹¹⁵.

¹¹³ Zob. A. Megger, *Mistagogia liturgiczna (...)*, dz. cyt., s. 89-91; P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 480 nn.; R. Buchta, *Katechetyczne wtajemniczenie i mistagogia w świetle "Verbum Domini"*, „Studia Katechetyczne” t. 8/2012, s. 113-135; J. Bagrowicz, *Inicjacja i katechumenat jako zasada i metoda edukacji religijnej młodzieży*, w: *Funkcja inicjacyjna katechezy w Kościele współczesnym*, red. K. Kantowski, Szczecin 2007, s. 193; H. Słotwińska, W. Głowa, *Przepowiadanie o sakramentach w katechezie i w homilii: (w oparciu o źródła liturgiczne)*, Lublin 2001, s. 190; B. Nadolski, *Mistagogia jako metoda w liturgii*, „Collectanea Theologica”, t. 65 nr 3/1995, s. 101-112.

¹¹⁴ Zob. R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce katechetyczno-duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim*, Katowice 2017; A. Hajduk, *Wychowanie liturgiczne w katechezie młodzieży*, w: *Abyśmy podtrzymywali nadzieję. Księga jubileuszowa ku czci ks. prof. Romana Murawskiego SDB*, red. P. Tomasik, Warszawa 2005, s. 109-118; H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2004.

¹¹⁵ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży (...)*, dz. cyt., s. 487.

Wymiar egzystencjalny w mistagogii polegałby zatem na powiązaniu przeżycia liturgii z codziennym życiem człowieka. Chodzi o to, by udział młodzieży w sakramentach czy celebracjach liturgicznych nie kończył się wraz z ich wyjściem z kościoła, ale aby przeżyte tam doświadczenie religijne przemieniało ich myślenie i kształtowało w nich konkretne, chrześcijańskie postawy życiowe. Z tego względu do najistotniejszych zadań mistagogii w wymiarze egzystencjalnym należy zaliczyć: a) chęć stosowania Misterium Chrystusa w życiu – młodzież powinna uczyć się, jak prawdy wiary i doświadczenia liturgiczne wprowadzać w codzienne relacje, obowiązki czy dokonywane wybory; b) trwałą przemianę osoby – uczestnictwo w liturgii ma zawsze prowadzić człowieka (również młodego) do myślenia o nawróceniu, do chęci wzrostu duchowego oraz większej wrażliwości na inne osoby, a także uczyć gotowości do służby innym; c) czerpanie siły z sakramentów – młodzież dzięki katechezie mistagogicznej powinna uznać, że sakramenty Kościoła są źródłem duchowej mocy do życia w zgodzie z Ewangelią i przezwyciężania codziennych wyzwań oraz pomocą w osobistej pracy nad samym sobą; d) spójność między wiarą a życiem – egzystencjalny wymiar mistagogii ma kłaść nacisk na autentyczność¹¹⁶.

Dzięki katechezie liturgicznej oraz osobom zaangażowanym w jej prowadzenie, młodzi ludzie powinni nie tylko posiąść wiedzę, ale przede wszystkim zaakceptować prawdę, że to, co dzieje się w czasie liturgii ma przede wszystkim wpływać na codzienne postępowania człowieka poza kościołem, aby ostatecznie mógł on autentycznie świadczyć o przynależności do Chrystusa¹¹⁷.

Chrześcijańska mistagogia pełni istotną funkcję w katechezie i procesie formacyjnym młodzieży, nie tylko wspierając poznanie treści wiary, lecz przede wszystkim prowadząc do jej pogłębionego i osobistego przeżywania. Współcześnie Kościół katolicki (również w Polsce) podejmuje wysiłki zmierzające do ponownego podkreślenia znaczenia katechezy parafialnej, co stanowi szansę na skuteczną implementację elementów mistagogicznych w przestrzeni lokalnych wspólnot. Parafia, jako jedno z kluczowych środowisk wzrastania w wierze i doświadczania wspólnotowego wymiaru Kościoła, stwarza dogodne warunki do realizacji tej formy katechezy¹¹⁸.

¹¹⁶ Zob. R. Buchta, *Mistagogia w katechezie*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Kielce 2022, s. 433-436; A. Żurek, *Inicjacja w Kościele starożytnym*, Kraków 2019, s. 247 nn.; M. Polak, *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*, Poznań 2012; B. Nadolski, *Mistagogia*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 938-944; B. Margański, *Wychowanie liturgiczne we wspólnotie Kościoła. Wychowanie w liturgii i przez liturgię*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” t. 19/2003, s. 31-47.

¹¹⁷ Por. Z. Głowacki, *Katechista, katecheta czy mistagog liturgiczny? Perspektywa teologiczna Listu Apostolskiego Antiquum Ministerium*, „Roczniki Teologiczne” t. 71 nr 3/2024, s. 80 za: Franciszek, *List Apostolski w formie motu proprio „Antiquum ministerium”*, nr 6 [online], https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210510_antiquum-ministerium.html [dostęp: 23.03.2025].

¹¹⁸ Zob. A. Zellma, *Aktualne wyzwania dla formacji katechetów w środowisku parafialnym*, „Roczniki Teologiczne” t. 71 nr 3/2024, s. 13-14 za: PDK, 139-140; zob. także: A. Zellma, W. Czupryński, *Korelacja nauczania religii z*

W kontekście wyzwań współczesnej formacji chrześcijańskiej osób młodych, zasadne wydaje się zatem odwołanie do tradycyjnej mądrości mistagogicznej, jej ożywienie oraz włączenie w całościowy program wychowania do wiary, zgodnie z wytycznymi Magisterium Kościoła¹¹⁹.

katechezą parafialną we współczesnym dyskursie polskich katechetów, „Teologia i Człowiek” t. 49 nr 1/2020, s. 87-107.

¹¹⁹ Por. KKK, 1075.

ZAKOŃCZENIE

Współczesna rzeczywistość, w której dorasta młode pokolenie, charakteryzuje się intensywną dynamiką przemian społeczno-kulturowych. Procesy takie jak globalizacja, sekularyzacja czy szybki rozwój technologii, w tym sztucznej inteligencji, stanowią nie tylko trwałe elementy pejzażu współczesnego świata, ale również czynniki istotnie wpływające na sposób myślenia, system wartości oraz formy relacji międzyludzkich, zwłaszcza współczesnej młodzieży. Szczególnie dotyczy to uczniów szkół ponadpodstawowych, przedstawicieli tzw. generacji Z, pokolenia cyfrowego, wychowywanego od najmłodszych lat w środowisku nasyconym technologiami, mediami społecznościowymi i nieograniczonym dostępem do informacji. Ponadto, dla tej grupy wiekowej Internet pełni funkcję nie tylko narzędzia komunikacyjnego, lecz także zasadniczego źródła wiedzy, rozrywki, a nierzadko również autorytetu w zakresie kształtowania światopoglądu.

W tym kontekście, zauważalny staje się kryzys wartości, który dotyka fundamentalnych zasad współżycia społecznego, tj. rodziny, tradycji, uczciwości, szlachetności czy wiary. Te uniwersalne wartości, przekazywane przez pokolenia jako trwałe fundament aksjologiczny nie są dziś doceniane przez młodzież. Szczególne zaniepokojenie budzi osłabienie przekazu wartości religijno-moralnych, które coraz częściej tracą swoją doniosłość w świadomości młodych ludzi, także w społeczeństwach o tradycyjnie silnej tożsamości chrześcijańskiej, jak Polska. Proces ten, będący częścią szerszego zjawiska laicyzacji, prowadzi do zdewaluowania norm wywodzących się z nauki Kościoła katolickiego i skutkuje rosnącą relatywizacją w podejściu młodzieży do kwestii wiary czy moralności.

Mimo wielości badań potwierdzających, że znaczna część uczniów liceów posiada deklaratywną znajomość zasad wiary katolickiej, nabywaną w toku wieloletniej edukacji religijnej i wczesnoszkolnego wychowania, to nie zawsze przekłada się ona na głębsze utożsamienie z tymi wartościami. Wiedza religijna, obejmująca m.in. znajomość podstawowych prawd wiary i pojęć teologicznych, przykazań czy znaczenia sakramentów, często nie znajduje odzwierciedlenia w osobistej akceptacji tych treści jako fundamentu chrześcijańskiego życia. Współczesna młodzież wykazuje tendencję do selektywnego podejścia np. do zasad moralnych nauczanych przez Kościół, uznając niektóre z nich za nieaktualne lub niedostosowane do współczesnych realiów społecznych. Dystans ten manifestuje się także w zmniejszającym się udziale młodych ludzi w praktykach religijnych oraz w krytycznym stosunku do instytucjonalnych form wyrażania wiary. Religia katolicka, zamiast być postrzegana jako odpowiedź na egzystencjalne pytania o sens życia, cierpienie czy moralność, bywa często traktowana wyłącznie jako element kulturowego dziedzictwa lub rytuału rodzinnego.

Uwzględniając opisany powyżej kontekst społeczno-kulturowy, a przede wszystkim troskę Kościoła o wychowanie i formację człowieka, podjęto decyzję o realizacji niniejszego studium, którego celem było udzielenie odpowiedzi na problem badawczy wyrażony pytaniem: jaka jest wiedza o katolickich wartościach religijno-moralnych wśród młodzieży licealnej diecezji świdnickiej a także na jakim poziomie wartości te są przez nią akceptowane? Takie sformułowanie problemu badawczego podyktowane było chęcią uzyskania ogólnego profilu młodzieży należącej do Kościoła świdnickiego. Należy przy tym zaznaczyć, iż diecezja świdnicka jest jednym z najmłodszych Kościołów lokalnych w Polsce, gdyż została ustanowiona w roku 2004 przez ówczesnego papieża Jana Pawła II. Z tego powodu praca ma charakter pionierski, gdyż nigdy wcześniej nie prowadzono takich badań wśród młodych z diecezji świdnickiej.

Biorąc pod uwagę obecność nauczania religii w szkołach publicznych oraz bogactwo literatury naukowej poświęconej religijności młodzieży, w niniejszym opracowaniu sformułowano hipotezę główną, zgodnie z którą poziom znajomości wartości religijno-moralnych wśród uczniów szkół ponadpodstawowych diecezji świdnickiej przewyższa stopień ich akceptacji. Zważywszy ponadto, iż analiza problematyki badawczej była oparta m.in. na podejściach właściwych dla nauk socjologicznych, uznano za zasadne uzupełnienie hipotezy głównej o zestaw hipotez szczegółowych, umożliwiających bardziej wnikliwą eksplorację badanego zjawiska. W związku z tym, przyjęły one następującą formę:

1. Młodzież licealna posiada znaczną wiedzę na temat katolickich prawd wiary i zasad moralnych.
2. Poziom wiedzy religijnej zwiększa się w kolejnych klasach.
3. Młodzież licealna w większości akceptuje prawdy katolickiej wiary.
4. Duży odsetek młodzieży nie bierze udziału w liturgii i życiu Kościoła.
5. Znaczny odsetek młodzieży nie akceptuje katolickiego nauczania moralnego, zwłaszcza dotyczącego seksualności.
6. Poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych jest wprost proporcjonalny do częstotliwości praktyk religijnych.
7. Poziom akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych jest wyższy wśród licealistów mieszkających na wsi niż w mieście.

W celu rozwiązania problemu badawczego oraz weryfikacji hipotez, autor rozprawy, dokonał analizy źródeł dotyczących problematyki aksjologii oraz nauczania Kościoła katolickiego przy szczególnym uwzględnieniu dokumentów katechetycznych odnoszących się do przekazu wiedzy religijnej i kształtowania w młodych ludziach postaw świadczących o interioryzacji poznanej nauki. Praca nad niniejszą monografią wymagała również opracowania narzędzia (kwestionariusza ankiety) do pomiaru znajomości i akceptacji katolickich wartości religijno-

moralnych oraz przeprowadzenia badań. Poszczególne etapy studium zostały zawarte w kolejnych częściach rozprawy.

W rozdziale pierwszym niniejszej dysertacji, inspirowanym etapem kariologicznym właściwym metodzie teologii pastoralnej, podjęto analizę oraz interpretację katolickich wartości religijno-moralnych. Zostały one zaczerpnięte zarówno z treści Katechizmu Kościoła Katolickiego, jak i z dokumentów programowych odnoszących się do nauczania religii w szkołach ponadpodstawowych, ze szczególnym uwzględnieniem liceów ogólnokształcących. Na podstawie struktury katechizmowej dokonano analizy treści programowych w odniesieniu do prawd wiary, sakramentów Kościoła, liturgii oraz modlitwy a także norm moralnych. Uwzględniono także cele oczekiwane dla tego etapu edukacyjnego przeznaczonego dla młodzieży szkół ponadpodstawowych i uczęszczających na lekcje religii, tj. zasób wiedzy religijnej oraz kształtowanie postaw katolickich.

Prezentowana rozprawa ma charakter zarówno teoretyczny, jak i empiryczny, co wynika z zastosowania badań socjologicznych osadzonych w kontekście kariologicznego etapu trójetapowej metody analizy teologicznopastoralnej. Drugi rozdział pracy stanowi wprowadzenie do części empirycznej, opartej na analizie danych uzyskanych z 1170 kwestionariuszy wypełnionych przez uczniów szkół średnich z terenu diecezji świdnickiej. Na wstępie rozdziału przedstawiono specyfikę okresu adolescencji jako kluczowej fazy rozwoju człowieka, z uwzględnieniem cech charakterystycznych dla generacji Z, do której należała młodzież (grupa respondentów) w czasie realizacji badań. Następnie omówiono strukturę i treść zastosowanego narzędzia badawczego – kwestionariusza ankiety – oraz metody socjologiczne wykorzystane w analizie zgromadzonych danych. W końcowej części rozdziału zaprezentowano procedurę badawczą oraz dokonano charakterystyki próby respondentów.

Niniejsza rozprawa posiada charakter teoretyczno-empiryczny, gdyż oparta jest na badaniach socjologicznych, co można powiązać z etapem kariologicznym metody trzech etapów analizy teologicznopastoralnej. Rozdział drugi dysertacji stanowi zatem preludium do kolejnych części pracy opartych o 1170 ankiet wypełnionych przez młodzież licealną diecezji świdnickiej. W rozdziale tym w pierwszej kolejności opisano okres adolescencji jako jeden z etapów życia człowieka uwzględniając przy tym cechy charakterystyczne dla generacji Z, do której (w momencie prowadzenia badań) przynależała młodzież. Omówiono również kwestionariusz ankiety stanowiący główne narzędzie badawcze pracy wraz z zastosowanymi w późniejszych etapach metodami socjologicznymi uszczegóławiającymi pozyskane wyniki. Na ostatnim etapie tego rozdziału opisano procedurę przeprowadzonych badań a także zaprezentowano grupę badawczą.

Rdzeniem rozprawy są rozdziały trzeci i czwarty, które opierają się na zebranych w trakcie badania danych empirycznych. Rozdział trzeci ukazuje poziom wiedzy licealistów w odniesieniu do przekazywanych im w ramach lekcji religii katolickich wartości religijno-moralnych. Mowa tu o wiedzy dotyczącej prawd wiary, sakramentów, liturgii, modlitwy oraz zasadach moralnych. Natomiast kolejny (czwarty) rozdział prezentuje poziom akceptacji tychże wartości wśród badanej młodzieży. Weryfikacja ta odbyła się za pomocą pytań i udzielonych przez licealistów odpowiedzi dotyczących m.in. osobistych przekonań na temat katolickich dogmatów, ustosunkowania się do nauczanych przez Kościół norm moralnych czy wskazania częstotliwości uczestnictwa w życiu sakramentalnym i modlitewnym.

Ostatni rozdział dysertacji stanowi podsumowanie przeprowadzonych badań. Na ich podstawie a także uwzględniając nauczanie Kościoła oraz treści programowe nauczania religii dokonano próby sformułowania konkretnych postulatów, które zdaniem autora rozprawy mogą z jednej strony przyczynić się do zwiększenia poziomu wiedzy o katolickich wartościach religijno-moralnych wśród młodzieży diecezji świdnickiej, z drugiej strony mogłyby pomóc młodym osobom w zaakceptowaniu poznanych wartości i włączeniu ich do osobistego światopoglądu i systemu wyznawanych wartości. W opinii autora kluczem do wypełnienia tego zadania jest szeroko rozumiany proces ewangelizacji, do którego należy zaliczyć okres preewangelizacji, doświadczenie związane z usłyszeniem zbawczego orędzia (kerygmatu) oraz mistagogię, jako szczyt osobistego przeżywania relacji z Bogiem w ramach liturgii Kościoła.

Mając na uwadze całość rozprawy można stwierdzić, że postawiony w początkowych etapach pracy problem badawczy został rozwiązany. Ponadto, dzięki analizie danych udało się odpowiedzieć również na inne (szczegółowe) hipotezy badawcze związane zarówno z wiedzą licealistów o katolickich wartościach jak także z poziomom ich akceptacji.

Przed zaprezentowaniem najważniejszych wniosków uzyskanych na podstawie badań należy potwierdzić prawdziwość hipotezy głównej a mianowicie, iż znajomość katolickich wartości religijno-moralnych wśród licealistów diecezji świdnickiej jest zdecydowanie większa niż ich akceptacja. Zjawisko to potwierdza inną tendencję zauważalną w ostatnich latach w Kościele w Polsce a dotyczącą religijności młodych osób. Otóż, wielość prowadzonych badań wskazuje, iż młodzież chrześcijańska mimo posiadania zadowalającej wiedzy religijnej w większości nie uznaje nauki Kościoła.

Najważniejsze wnioski z przeprowadzonych badań można przedstawić w następujący sposób:

- 1) Ponad połowa licealistów diecezji świdnickiej (59,97%) wykazuje się znajomością podstawowych prawd wiary katolickiej. Poziom wiedzy młodzieży na ten temat jest jednak zróżnicowany, np. 93,08% respondentów zaznaczyło poprawną odpowiedź odnośnie do

nauki o Trójcy Świętej, ale na pytanie szczegółowe dotyczące Osoby Ducha Świętego prawidłową odpowiedź wskazało już tylko 64,62%.

- 2) Znajomość nauczania katolickiego w odniesieniu do sakramentów i formuł modlitewnych wykazuje 78,32% młodzieży z diecezji świdnickiej. Poziom wiedzy w niniejszym obszarze wydaje się satysfakcjonujący, biorąc pod uwagę fakt, że najwyższy wskaźnik poprawnych odpowiedzi dotyczył sakramentu chrztu św. i wyniósł 95,13%. Jednocześnie znaczny odsetek młodych ludzi nie zna podstawowych formuł modlitewnych, treści poszczególnych przykazań *Dekalogu* czy chociażby katolickiego *Wyznania wiary*.
- 3) Około 65% wszystkich ankietowanych deklaruje znajomość nauki katolickiej w odniesieniu do zasad moralnych. Najniższy poziom wiedzy w tym obszarze dotyczy takich problemów moralnych, jak stosowanie antykoncepcji czy praktyki prowadzące do eutanazji.
- 4) Analizy dotyczące poziomu wiedzy religijnej licealistów diecezji świdnickiej wykazują zatem, że ponad połowa z nich (57,87%) prezentuje co najmniej dobry jej poziom. Jednocześnie przeprowadzone badania dowodzą, że poziom tej wiedzy zwiększa się wraz z kolejnym etapem edukacyjnym. Należy także zauważyć, że najmniejszy poziom wiedzy religijnej wykazuje młodzież, która na co dzień mieszka poza domem rodzinnym.
- 5) Poziom akceptacji katolickich prawd wiary przez badanych licealistów jest zróżnicowany. Niektóre z elementów nauczania Kościoła są przyjmowane przez większość młodzieży, jak np. wiara w Jezusa Chrystusa (57,69%). Inne z kolei, jak np. wiara w zmartwychwstanie ciała jest negowana przez ponad 60% badanych.
- 6) Blisko połowa badanej młodzieży licealnej nie ma związku z Kościołem katolickim i nie bierze żadnego udziału w życiu parafialnym mimo iż ok. 45 % należało w przeszłości do stowarzyszeń lub grup religijnych. Tylko co piąty respondent (21,53%) deklaruje silny związek z Kościołem.
- 7) Duży odsetek badanej młodzieży nie bierze udziału w liturgii i życiu Kościoła. Obecność na niedzielnej Eucharystii deklaruje bowiem tylko 30% respondentów a odsetek przyjmujących Komunię św. i regularnie korzystających ze spowiedzi waha się między 30% a 40% ogółu badanych. Z kolei codzienną modlitwę praktykuje 24 % ankietowanej młodzieży.
- 8) Większość badanej młodzieży nie akceptuje katolickich zasad moralnych, zwłaszcza tych, które dotyczą seksualności. Warto podkreślić, iż blisko 80% respondentów nie dostrzega zła moralnego we współżyciu przed zawarciem sakramentu małżeństwa. Z kolei 60% ankietowanych nie akceptuje nauczania Kościoła na temat antykoncepcji. Jednocześnie prawie 50% respondentów popiera tzw. małżeństwa homoseksualne oraz adopcję dzieci

przez takie pary. Należy także zauważyć, że co trzeci licealista diecezji świdnickiej akceptuje działania pozbawiające życia nienarodzonych bez żadnych ograniczeń.

Zaprezentowane powyżej wnioski domagają się również opracowania konkretnych postulatów w celu zwiększenia poziomu wiedzy i akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych wśród młodzieży diecezji świdnickiej.

1. Podstawowym postulatem odnoszącym się do pastoralnych i katechetycznych działań adresowanych do młodzieży jest preewangelizacja, która powinna pełnić określone niżej zadania:
 - a) budowanie przestrzeni, które będą miejscem spotkania i dialogu z młodymi osobami, zwłaszcza z tymi, którzy deklarują słaby związek z Kościołem katolickim lub jego całkowity brak. Ważnym miejscem dla tego rodzaju działań jest szkoła, ale również parafia. Środowiska te mogą stanowić pomost w dotarciu do młodzieży oraz do ich rodzin. Duszpasterze i inne osoby odpowiedzialne za formację młodego pokolenia powinni zapoczątkować tworzenie interesujących przestrzeni do spotkań np. w szkołach, w kawiarenkach parafialnych czy chociażby poprzez organizację eventów, których adresatami będą młodzi ludzie. Głównym celem tego typu spotkań byłoby nawiązanie relacji, a także uwrażliwianie na duchowy i religijny wymiar życia przez dialog, naukę, sztukę, kulturę, sport, itp.,
 - b) rozpoznawanie i uwzględnianie potrzeb komunikowanych przez młodzież, zwłaszcza w kontekście ich oczekiwań co do Kościoła. Chodzi tu szczególnie o towarzyszenie młodym osobom w okresie dojrzewania oraz wsłuchiwanie się w ich pytania,
 - c) dowartościowanie współczesnych narzędzi internetowych, tj. social media, które umożliwiają tworzenie przestrzeni przeznaczonej dla ludzi młodych i pomagają w dotarciu do ich świata. Można tego dokonać, np. przez prowadzenie kont na TikToku, Instagramie czy YouTube, które mogłyby stać się przestrzeniami m.in. świadectwa chrześcijańskiego czy rozmów o problemach egzystencjalnych,
 - d) kształtowanie kompetencji preewangelizacyjnych u osób duchownych i liderów świeckich, których zadaniem jest troska o wychowanie młodego pokolenia. Warto zwracać uwagę i podkreślać m. in. znaczenie obecności, relacji, świadectwa czy komunikacji.
2. Działaniem następującym po skutecznej preewangelizacji jest głoszenie kerygmatu chrześcijańskiego, które adresowane do młodzieży powinno posiadać następujące cechy:
 - a) odpowiedni język, metody i środki głoszenia Dobrej Nowiny. Zamiast formalnego, często niezrozumiałego i abstrakcyjnego dla młodzieży, języka teologicznego należy głosić Boga, który kocha, zbawia i daje nowe życie, w sposób prosty i przystępny. Warto

wykorzystywać takie formy ewangelizacji, jak rekolekcje ewangelizacyjne, dni młodych, w których akcent pada zwłaszcza na świadectwo życia, dialog, indywidualne towarzyszenia wraz z elementami przeżyciowymi,

- b) warto rozważyć wejście we współpracę ze szkołami ewangelizacyjnymi, które oferują kursy ewangelizacyjne dla młodych ludzi (np. Alfa, Nowe Życie, itd.). Szkoły te mają w ofertach także propozycję formacji przyszłych ewangelizatorów, którzy w późniejszych etapach mogliby sami zadbać o rozwój lokalnych wspólnot poprzez stałą formację,
 - c) ważnym postulatem wydaje się stworzenie w parafiach zespołów młodzieżowych ewangelizatorów, w których prowadzone byłyby szkolenia młodych liderów, którzy następnie mogliby dzielić się wiarą ze swoimi rówieśnikami oraz pomagać w organizacji spotkań i wydarzeń o charakterze religijnym, patriotycznym, charytatywnym, itp.
3. Kolejnym postulatem wynikającym z przeprowadzonych badań jest zwrócenie szczególnej uwagi na mistagogię czyli wprowadzenie młodego człowieka w głębię życia sakramentalnego:
- a) wartościową inicjatywą adresowaną do współczesnej młodzieży byłyby różnego rodzaju warsztaty liturgiczne, które z jednej strony pomagałyby poznać i zrozumieć znaki, symbole, gesty, formuły stosowane w liturgii, a z drugiej strony mogłyby pogłębić mentalność symboliczną, której brakuje dzisiejszym młodym ludziom. Równolegle tego typu warsztaty pomogłyby zrozumieć teologiczne znaczenie liturgii jako takiej oraz poszczególnych sakramentów, a także ich egzystencjalne znaczenie. Okazją dla organizacji tego typu spotkań mogłaby być formacja przygotowująca do sakramentu bierzmowania,
 - b) cenne byłyby także wypracowanie form towarzyszenia młodym ludziom po przyjęciu sakramentu bierzmowania. Chodziłoby tutaj na przykład o tworzenie małych wspólnot formacyjnych, które stanowiłyby pomoc w rozumieniu i prowadzeniu życia sakramentalnego; ważną kwestią byłoby również doradzenie młodych ludzi do aktywnego udziału w liturgii. Można próbować dokonać tego przez zaangażowanie ich w śpiewy, czytania, komentarze, itd.,
 - c) niezwykle istotną kwestią jest kształtowanie ducha i praktyki codziennej modlitwy. Chodzi tu o podjęcie próby wypracowania takich sposobów, które zachęcałyby młode osoby do codziennych, prostych form modlitwy osobistej. Narzędziami, które mogłyby wesprzeć ten proces są np. aplikacje do modlitwy, tworzenie grup modlitewnych w mediach społecznościowych, powiadomienia o nowych inicjatywach, wspólnotowe spotkania modlitewne. Nie można także zapominać o ustalaniu stałych terminów spowiedzi, kierownictwie duchowym, a także promocji form modlitewnych uwzględniających

potrzeby i wrażliwość młodzieży, np. spotkania w duchu Taizé, prowadzone modlitwy uwielbienia czy wspólne adoracje Najświętszego Sakramentu.

Reasumując, w niniejszej rozprawie dokonano wieloaspektowej analizy poziomu znajomości oraz akceptacji katolickich wartości religijno-moralnych wśród młodzieży licealnej diecezji świdnickiej. Wyniki badań wyraźnie ukazują rozwarstwienie pomiędzy wiedzą deklaracyjną a rzeczywistą internalizacją wartości u młodych osób. Z tego względu cennymi dla Kościoła, teologii pastoralnej i katechetyki mogłyby okazać się kolejne kierunki badań naukowych dotyczące m.in.:

1. Badania porównawczego, gdzie wyniki badań z diecezji świdnickiej zostałyby skonfrontowane z innymi diecezjami w Polsce, co z kolei pozwoliłoby na identyfikację regionalnych różnicowań w recepcji wartości katolickich;
2. Badania jakościowego, które uwzględniałoby analizę motywacji, przekonań i procesów decyzyjnych młodzieży w odniesieniu do akceptacji lub odrzucenia określonych wartości religijno-moralnych;
3. Roli mediów cyfrowych i influencerów katolickich w kształtowaniu tożsamości religijnej młodzieży wraz z uwzględnieniem przekazywanych w mediach treści religijnych oraz ich wpływem na postawy młodych ludzi wobec Kościoła i wiary;
4. Wpływu formacji rodzinnej i środowiska domowego na jakość przekazu katolickich wartości oraz poziomu ich akceptacji przez młodzież;
5. Badania zależności między religijnością a dobrostanem psychicznym młodzieży w celu sprawdzenia, czy i w jaki sposób Kościół katolicki pełni funkcję wspierającą w okresie dorastania;
6. Badania postaw młodzieży świdnickiej wobec Kościoła jako instytucji, a więc w odniesieniu do jego struktury, hierarchii i pełnionej roli społecznej.

Przeprowadzone studium wraz z wnioskami i postulatami, może być uznane za cenne źródło refleksji dla duszpasterzy, katechetów i innych osób zaangażowanych w formację młodzieży. Opracowanie to zwraca uwagę na konieczność gruntownej rewizji dotychczasowych modeli ewangelizacji, sposobów formacji religijnej, zarówno w kontekście edukacji szkolnej jak i działalności parafialnej. Zasadniczym celem tych działań powinno być dostosowanie przekazu i metod duszpasterskich Kościoła katolickiego do współczesnych wyzwań kulturowych, społecznych i egzystencjalnych, z jakimi mierzy się młode pokolenie.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

1. Źródła biblijne

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Wydanie piąte na nowo opracowane i poprawione, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 2003.

2. Źródła wytworzone

1170 kwestionariuszy ankiety wypełnionych przez licealistów diecezji świdnickiej.

3. Dokumenty Kościoła

Sobór Konstantynopolitański I, 381 r., w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 2007, s. 38-41.

Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”* (Watykan, 4 grudnia 1963), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 48-78.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”* (Watykan, 21 listopada 1964), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 104-166.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei verbum”* (Watykan, 18 listopada 1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 350-363.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (Watykan, 7 grudnia 1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002, s. 526-606.

- Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”* (Watykan, 28 października 1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Tekst polski nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002 s. 314-324.
- Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła „Ad gentes divinitus”* (Watykan, 7 grudnia 1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Tekst polski nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002 s. 433-471.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Formuła Wyznania wiary (...)*, AAS 59, s. 1058, Rzym 1967 [online], AAS-59-1967-ocr.pdf (vatican.va) [dostęp: 07.12.2023 r.].
- Kodeks prawa kanonicznego (25 stycznia 1983). Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Poznań 2008.
- Katechizm Kościoła Katolickiego (11 października 1992). II wydanie poprawione*, Poznań 2002.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany dnia 28 lipca 1993 r.* (Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318) [online], https://lexlege.pl/konkordat-miedzy-stolica-apostolska-i-rzeczpospolita-polska/#google_vignette [dostęp: 02.12.2023 r.].
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (Watykan, 15 sierpnia 1997), Poznań 1998.
- Papieska Komisja Biblijna, *Biblia a moralność. Biblijne korzenie postępowania chrześcijańskiego*, tłum. R. Rubinkiewicz, Kielce 2009.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji* (23 marca 2020), Kielce 2020.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce (20 czerwca 2001)*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce (8 czerwca 2018)*, Częstochowa 2018.
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach (19 września 2018)*, Częstochowa 2019.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzęd przyjęcia sakramentu bierzmowania*, w: *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2019.

4. Nauczenie papieży

- Pius XII, *Sumienie chrześcijańskie jako przedmiot wychowania. Przemówienie radiowe z 23 marca 1952 roku*, w: *Sumienie. Głos Boga w duszy. Wybór tekstów*, oprac. M. Czeakański, Kraków 2002, s. 79–88.
- Paweł VI, *Encyklika „Humanae vitae” o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego (25 lipca 1968)*, Wrocław 1994.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi” o ewangelizacji w świecie współczesnym (8 grudnia 1975)*, Wrocław 2001.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Catechesi tradendae” o katechizacji w naszych czasach (16 października 1979)*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II. Tom I*, Kraków 1996, s. 1-64.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym (22 listopada 1981)*, Kraków 2008.
- Jan Paweł II, *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, Rzym 1987.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici” o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II (30 grudnia 1988)*, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane. Tom 2*, Kraków 2006, s. 269-377.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptoris missio” o stałej aktualności posłania misyjnego (7 grudnia 1990)*, w: *Encykliki Ojca świętego Jana Pawła II*, Kraków 2009, s. 323-392.
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis” o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła (Watykan, 22 lutego 2007)*, Poznań 2007.
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska „Verbum Domini” o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła (Watykan, 30 września 2010)*, Kraków 2010.
- Benedykt XVI, *Liturgia uczy otwartości na Boga i powszechność Kościoła* [online], <https://papiez.wiara.pl/doc/1306354.Liturgia-uczy-otwartosci-na-Boga-i-powszechnosc-Kosciola> [dostęp: 05.02.2024 r.].
- Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei” o wierze (Watykan, 29 czerwca 2013)*, Kraków 2013.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium” o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie (Watykan, 24 listopada 2013)*, Poznań 2014.

- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exultate” o powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (Watykan, 19 marca 2018), Częstochowa 2018.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit” do młodych i całego Ludu Bożego* (Loreto, 25 marca 2019), Kraków 2019.
- Franciszek, *List apostolski w formie motu proprio „Antiquum ministerium” ustanawiający posługę katechety* (Rzym, 10 maja 2021) [online], https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210510_antiquum-ministerium.html [dostęp: 23.03.2025].
- Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego do Braci ze Szkół Chrześcijańskich* (Rzym, 15 maja 2025) [online], <https://www.vatican.va/content/leon-xiv/pl/speeches/2025/may/documents/20250515-fratelli-scuole-cristiane.html> [dostęp: 29.05.2025 r.].

II. LITERATURA PRZEDMIOTU

- Adamczyk D., *Konieczność formacji katechety jako ucznia Chrystusa*, „Kieleckie Studia Teologiczne” t. 7/2008, s. 133-158.
- Alberich E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechezy fundamentalnej*, Warszawa 2003.
- Araszczyk S., *Świętowanie–mistagogia liturgiczna*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok III nr 2/2002, s. 132-144.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, red. A. Kloskowska-Dudzińska, Warszawa 2004.
- Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2008.
- Bagrowicz J., *Inicjacja i katechumenat jako zasada i metoda edukacji religijnej młodzieży*, w: *Funkcja inicjacyjna katechezy w Kościele współczesnym*, red. K. Kantowski, Szczecin 2007, s. 177-197.
- Balthasar H. U., *Duch chrześcijański*, tłum. Z. Włodkowa, Paryż 1976
- Bartnik Cz. S., *Dogmatyka katolicka*, Lublin 1999.
- Batorski D., Olcoń-Kubicka M., *Prowadzenie badań przez Internet – podstawowe zagadnienia metodologiczne*, „Studia Socjologiczne” nr 3 (182)/2006, s. 99-132.
- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, przekład T. Kunz, Kraków 2006.

- Becelewska D., *Repetytorium z rozwoju człowieka*, Jelenia Góra 2006.
- Bielas Z., *Podstawowe zadania katechezy w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce na podstawie podręczników do szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2015.
- Blachowska-Szmigiel M., *Pokolenie Z w przestrzeni edukacji formalnej: potrzeby i wyzwania*, „Studia Edukacyjne” nr 70/2023, s. 167-184.
- Borda M., *Inspiracje katechezy kerygmatycznej w Evangelii Gaudium i w literaturze przedmiotu*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne” t. 12/2015, s. 11-24.
- Braun-Gałkowska M., *Którzy bez wiosny rok by mieć chcieli*, w: *Nauki społeczne o młodzi*, red. T. Ożóg, Lublin 1994, s. 139-146.
- Broda D., *Preewangelizacja odpowiedzią na współczesne wyzwania kulturowe. Studium katechetyczne*, Lublin 2020.
- Brzezińska A. I., Appelt K., Ziółkowska B., *Psychologia rozwoju człowieka*, Sopot 2016.
- Brzezińska A., *Spoleczna psychologia rozwoju*, red. J. Brzeziński, M. Bigaj, Warszawa 2004.
- Brzuszek B., *Kerygmat w teologii dogmatycznej*, w: *Encyklopedia katolicka. Tom 8*, kol. 1363-1364, Lublin 2000.
- Buchta R., *Katechetyczne wtajemniczenie i mistagogia w świetle "Verbum Domini"*, „Studia Katechetyczne” t. 8/2012, s. 113-135.
- Buchta R., *Mistagogia w katechezie*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Kielce 2022, s. 433-436.
- Buchta R., *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce katechetyczno-duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim*, Katowice 2017.
- Całek A., *Pokolenie Z – próba diagnozy*, „Zeszyty Prasoznawcze” t. 64 nr 1(245)/2021, s. 105 – 108.
- Casel O., *Chrześcijańskie misterium kultu*, tłum. M. Wolicki, Kraków 2000.
- CBOS, *„Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa”*, oprac. M. Grabowska, Warszawa 2021 [online], https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_144_21.PDF [dostęp: 13.04.2024 r.].
- Celary I., *Liturgiczny wymiar katechezy*, „Studia Warmińskie” nr 40/2003, s. 159-172.
- Chmielewski M., *Media społecznościowe jako narzędzia nowej ewangelizacji*, „Świat i Słowo” t. 12 nr 1(22)/2014, s. 213-229.

- Co to jest Pokolenie Z? Charakterystyka nowej generacji pracowników i konsumentów* [online], https://www.ey.com/pl_pl/workforce/pokolenie-z-co-to-jest [dostęp: 11.10.2023 r.].
- Czekalski R., *Biblijna inspiracja chrześcijańskiej moralności*, „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża” t. 29/2011, s. 293-310.
- Czerski W., *Narzędzia informatyczne wspomagające pracę nowoczesnego naukowca*, „Edukacja-Technika-Informatyka” z. 1 (19)/2017, s. 199-204.
- Czerwik S., *Liturgia wyznaniem wiary i środowiskiem jej formacji według Vaticanum II i dokumentów posoborowych*, „Kieleckie Studia Teologiczne” t. 11/2012, s. 41-62.
- Czerwińska-Jasiewicz M., *Psychologia rozwoju młodzieży w kontekście biegu ludzkiego życia*, red. J. Siemińska, Warszawa 2015.
- Czupryński W., *Antropologiczne podstawy chrześcijańskiej koncepcji wychowania*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” t. 18/2023, s. 153-166.
- Czupryński W., *Společno-kulturowy i religijny wymiar globalizacji w życiu współczesnej rodziny*, „Teologia Praktyczna” t. 18/2017, s. 147-162.
- Dacka M., Kopiczko T., *Katechetyczne i psychologiczne aspekty przynależności do wspólnoty Kościoła w okresie wczesnej adolescencji*, „Verbum Vitae” t. 42 nr 1/2024, s. 207-227.
- Domańska E., *Jaki wpływ na samopoczucie nastolatków mogą mieć media społecznościowe?* [online], https://cyberprofilaktyka.pl/blog/0/jaki-wplyw-na-samopoczucie-nastolatkow-moga-miec-media-spolecznosciowe_i36.html [dostęp: 16.04.2025 r.].
- Drogowskazy wychowania*, red. S. Wilk, A. Kiciński i in., Lublin 2012.
- Dudziak U., *Dojrzałość moralna fundamentem właściwych wyborów*, „Forum Teologiczne” t. 15/2014, s. 121-132.
- Dyk S., *Nowa ewangelizacja-konkretnie wezwanie!*, Gubin 2015.
- Dyk S., *Preewangelizacja „otwarcie drzwi” dla Ewangelii*, „Kieleckie Studia Teologiczne” t. 2/2003, s. 102-111.
- Dziewiecki M., *Formacja sumienia*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 90 nr 2/2023, s. 15-24.
- Ferdek B., *Pustostany w niebie, tłok w piekle? Teologia o wiecznych losach człowieka*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 9 nr 2/2001, s. 45-54.

- Fiałkowski M., *Świadectwo życia chrześcijańskiego osób świeckich w służbie ewangelizacji*, w: *Świadectwo w służbie ewangelizacji*, red. W. Przygoda, Lublin 2012, s. 129-145.
- Filipczuk M., *Budowanie domu na skale – o chrześcijańskiej wizji procesu wychowania*, „Teologia i Człowiek” t. 43 nr 3/2018, s. 99-122.
- Giddens A., Sutton P., *Socjologia*, Warszawa 2012.
- Głaz S., *Wychowanie młodego człowieka do życia modlitwy*, „Teologia Praktyczna” t. 11/2010, s. 153-166.
- Głowa W., *Znaki i symbole w liturgii*, Przemyśl 1995.
- Głowacki Z., *Katechista, katecheta czy mistagog liturgiczny? Perspektywa teologiczna Listu Apostolskiego Antiquum Ministerium*, „Roczniki Teologiczne” t. 71 nr 3/2024, s. 77-88
- Głowacki Z., *Paralelizm liturgii i katechezy*, „Roczniki Teologiczne” t. 56 nr 8/ 2014, s. 19-31.
- Głód F., *Psychologiczna analiza kryzysów religijnych u ludzi dorosłych*, w: *Rozwój człowieka w rodzinie*, red. K. Majdański, Warszawa 1982.
- Goliszek P., *Kerygmat chrześcijański*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Kielce 2022.
- Goliszek P., *Liturgia żywą katechezą*, „Roczniki Liturgiczne” nr 56 z. 1, Lublin 2009, s. 117-131.
- Goliszek, *Teologalne wychowanie w katechezie*, „Roczniki Teologiczne” t. 63, nr 11/2016, s. 129-139.
- Góralski W., *Małżeństwo w prawie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” t. 54 z. 1-2/2011, s. 127-143.
- Grabowska J., Chodorowska A., *„Dobra śmierć” na tle regulacji prawnych w Polsce*, „Studia Prawnoustrojowe” nr 42/2018, s. 173-188.
- Griese H. M., *Socjologiczne teorie młodzieży. Wprowadzenie*, red. J. Piekarski, Kraków 1996.
- Grzeszkiewicz-Radulska K., *Metody badań pilotażowych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica” nr 42/2012, s. 113-141.
- Hajduk A., *Wychowanie liturgiczne w katechezie młodzieży*, w: *Abyśmy podtrzymywali nadzieję. Księga jubileuszowa ku czci ks. prof. Romana Murawskiego SDB*, red. P. Tomasik, Warszawa 2005, s. 109-118;

- Hajduk R., *Preewangelizacja i współczesne możliwości jej urzeczywistnienia*, „Forum Teologiczne” t. 16/2015, s. 165-179.
- Hansen A., *Wyloguj swój mózg. Jak zadbać o swój mózg w dobie nowych technologii*, Kraków 2020.
- Hysa B., *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie”, z. 97/2016, s. 385-398.
- Instytut Badań i Analiz Łukasza Kuźmińskiego, *Badania CAWI* [online], <https://www.inbia.pl/techniki-badawcze/badania-cawi/#zalety-i-wady-techniki-cawi> [dostęp: 09.10.2024 r.].
- ISKK, *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia. Kościół w liczbach 2023*, Warszawa 2024, tab. 16 [online], https://iskk.pl/wp-content/uploads/2024/12/Annuario_Statisticum_2023.pdf [dostęp: 21.01.2025].
- ISKK, *Ilu było katolików w Polsce w roku Narodowego Spisu Powszechnego 2021*, oprac. K. Koseła, M. Grabowska, Warszawa 2024 [online], https://iskk.pl/wp-content/uploads/2024/06/NSP-2021_EBOOK_WYDANI-1_STUDYJNE.pdf [dostęp: 11.01.2025 r.].
- Janczewska M., *Moralność i wiara to dwie różne sprawy* [online], <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/142094,moralnosc-i-wiara-to-dwie-rozne-sprawy.html> [dostęp: 19.04.2024 r.].
- Janiga W., *Funkcje wartości w kształtowaniu osobowości*, „Studia Warmińskie” nr 43/2006, s. 225-236.
- Janiga W., *Rekolekcje szkolne a program katechezy*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” nr 1, Lublin 2013, s. 48-61.
- Janiga W., *Rekolekcje szkolne w wymiarze duszpastersko-wychowawczym*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 41 nr 1/2011, s. 71-85.
- Jankowski A., *Kerygmat w Kościele apostoelskim. Nowotestamentowa teologia głoszenia słowa Bożego*, Częstochowa 1989.
- Juroszek W., *Psychologiczne konsekwencje przedmałżeńskiego współżycia seksualnego*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” t. 7 nr 3/2011, s. 17-27.

- Kaczmarczyk S., *Klasyfikacja metod zbierania danych ze źródeł pierwotnych w badaniach marketingowych*, „Studia Ekonomiczne” nr 195/2014, s. 55-64.
- Kamiński R., *Tożsamość metodologiczna teologii pastoralnej*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011, s. 37-55.
- Kiciński A., *Katecheza i liturgia*, „Roczniki Teologiczne” t. 54 nr 6/2007, s. 117-128.
- Kiciński A., *Przygotowanie do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej*, „Ateneum Kapłańskie” t. 143 nr 2(573)/2004, s. 227-237.
- Kiciński A., *Siedem sakramentów Kościoła w ujęciu Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*, red. H. Słotwińska, Lublin 2007.
- Kiciński A., *Źródła formacji katechetów w świetle Dyrektorium o katechizacji. Cz. I. Słowo Boże w Piśmie Świętym i w Tradycji*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 81 nr 1/2021, s. 67-78.
- Kluz M., *Problem wychowania moralnego wyzwaniem dla współczesnej rodziny*, w: *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, red. J. Stala, Kraków 2014, s. 335-351.
- Kochel J., *Język kerygmaticzny w przekazie wiary*, „Biuletyn Edukacji Medialnej”, nr 1/2014, s. 55-70.
- Kochel J., *Wymiar ewangelizacyjny katechezy szkolnej*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, s. 41-50.
- Kokociński M., *Rola grupy rówieśniczej w procesie socjalizacji młodzieży*, Poznań 2011.
- Komorowska-Pudło M., *Wychowanie seksualne w ujęciu holistycznym*, „Roczniki Pedagogiczne” t. 7(43) nr 3/2015, s. 67-91.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) [online], <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> [dostęp: 01.12.2023 r.].
- Kopeć J., *Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię*, „Liturgia Sacra” Rok II nr 3-4/1996, s. 23-38.
- Kopiczko T., *Co proponuje Chrystus na płaszczyźnie moralności współczesnemu młodemu człowiekowi*, „Studia Katechetyczne” t. 18/2022, s. 203-215.
- Kosmana I., *Katecheta XXI wieku – nauczyciel religii czy ewangelizator?*, „Roczniki Teologiczne” t. 67 nr 12/2020, s. 47-67.

- Kostorz J., *Wychowanie liturgiczne dzieci i młodzieży w nowej Podstawie Programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, „Liturgia Sacra” Rok XVII nr 2 (38)/2011, s. 241-255.
- Kostorz J., *Zasada chrystocentryzmu w katechezie w świetle książki Benedykta XVI Jezus z Nazaretu, cz. I i II*, „Studia Warmińskie” nr 48/2011, s. 137-148.
- Kowalczyk M., *Katecheza i liturgia: w kierunku odnowy*, „Teologia i Człowiek” t. 11/2008, s. 125-137.
- Kowalczyk S., *Filozoficzne koncepcje wartości*, „Collectanea Theologica” t. 56 nr 1/1986, s. 37-51.
- Krok D., *System wartości a poznawcze i społeczne wymiary religijności*, „Roczniki Psychologiczne” t. 13 z. 2/2010, s. 161-182.
- Krok E., *Budowa kwestionariusza ankietowego a wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica” t. 37 nr 874/2015, s. 55-73.
- Królczyk M., *Rola katechety w formacji moralnej ucznia*, „Teologia i Moralność” t. 9 nr 2 (16)/2014, s. 95-113.
- Królikowski J., *Trójca Święta i doświadczenie mistyczne*, „Teologia w Polsce” t. 14 nr 2/2020, s. 7-28.
- Kuberska-Przekwas K., *Samobójstwa wśród dzieci i młodzieży jako choroba społeczna*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” nr 1/2014, s. 51-70.
- Kubik W., *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990.
- Kudasiewicz J., Zuberbier A., *Kerygmat*, w: *Słownik Teologiczny. Tom I*, red. A. Zuberbier, Katowice 1985.
- Kukla D., Nowacka M., *Charakterystyka podejścia do pracy przedstawicieli pokolenia Z – praca w systemie wartości młodych. Cz. I*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” z. 3/2019, s. 120-130.
- Kulpaczyński S., *Elementy ewangelizacyjne wspierające katechezę*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, s. 181-194.
- Kulpaczyński S., Tatala M., *Zarys modelu wychowania do modlitwy w wybranych materiałach katechetycznych (cz. I)*, „Seminare Poszukiwania naukowe” t. 16/2000, s. 289-299.
- Lechów W., *Kerygmat w katechezie jako językowy postulat teologii soborowej*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” nr 20 z. 1-2/2013, s. 117-126.

- Lemańczyk R., *Psychoprofilaktyka zachowań ryzykowanych u młodzieży*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” t. 32 nr 3/2019 s. 151-168.
- Lewandowski P., Co to jest liturgia [online], <http://www.lso.archidiecezja.wroc.pl/index.php/materialy-formacyjne/liturgika/msza-swieta/co-to-jest-liturgia> [dostęp: 06.03.2024 r.].
- Liberska H., *Klasyczne" i współczesne podejścia do wartości w psychologii*, w: *Tradycja a nowoczesność. Wartości współczesnego człowieka - przedmiot, źródła, obszary i konflikty*, red. H. Liberska, A. Malina, D. Suwalska-Barancewicz, Bydgoszcz 2017, s. 20-32.
- List Cyryla Aleksandryjskiego do Nestoriusza. Wcielenie Syna Bożego*, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 2007, s. 60.
- Łapińska R., Żebrowska M., *Wiek dorastania*, w: *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa 1977, s. 664-796.
- Ławińska O., Korombel A., *Pokolenie Z jako wyzwanie współczesnego zarządzania przedsiębiorstwem. Relacje, media społecznościowe i crowdsourcing*, Częstochowa 2023.
- Machinek M., *Wiara i moralność. Współczesne przemiany i wezwania w perspektywie polskiej*, w: *Pytając o prawdę rzeczywistości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Prof. dr. hab. Stanisława Bafii CSsR*, red. M. Pawliszyn, Tuchów 2015, s. 311-326.
- Majewski M., *Moralny wymiar katechezy*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” t. 2/1977, s. 121-136.
- Mangione T. W., *Ankietowanie pocztowe w badaniach marketingowych i socjologicznych*, Warszawa 1999.
- Marek Z., *Jezus Chrystus w katechezie ewangelizacyjnej*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. St. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 90-96.
- Marek Z., Walulik A., *Pedagogika Dobrej Nowiny. Perspektywa katolicka*, Kraków 2020.
- Margański B., *Wychowanie liturgiczne we wspólnocie Kościoła. Wychowanie w liturgii i przez liturgię*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” t. 19/2003, s. 31-47.
- Mariański J., *Kościół katolicki w Polsce jako siła moralna*, „Roczniki Nauk Społecznych” t. 22-23 nr 1/1994-1995, s. 287-301.
- Mariański J., *Religia i moralność w społeczeństwie polskim: współzależność czy autonomia?*, „Forum Teologiczne” t. 3/2002, s. 45-63.

- Mariański J., *Religijność młodzieży szkolnej w procesie przemian (1988–2017)*, „Edukacja Międzykulturowa” t. 10 nr 1/2019, s. 19-37.
- Mariański J., *Rodzina środowiskiem wychowania moralnego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika” t. 39 nr 1/2020, s. 141-170.
- Mariański J., *Sekularyzacja a nowe formy religijności*, „Roczniki Nauk Społecznych” t. 37 nr 1/2009, s. 33-68.
- Mariański J., *Wartości moralne w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, „Edukacja Humanistyczna” t. 24 nr 1/2011, s. 7-24.
- Mazurek M., *Konieczność dziejowa kryzysu autorytetów i (związanej z nim) kultury niedojrzałości*, „Kultura-Media-Teologia” nr 24/2016, s. 40-55.
- Mazurek-Łopacińska K., *Generacja Z – cele, wartości życiowe i wyzwania dla współczesnych przedsiębiorstw*, „Konsumpcja i Rozwój” nr 4 (25)/2018, s. 62-75.
- Mazza E., *La Mistagogia. Le catechesi liturgiche della fine del quarto secolo e il loro metodo*, Roma 1996.
- Mącik R., *Ankiety internetowe w percepcji osób korzystających i niekorzystających z nich w pracy zawodowej*, „Studia Ekonomiczne” nr 195/2014, s. 125-139.
- Mącik R., *Wykorzystanie Internetu w badaniach marketingowych*, Lublin 2005.
- Mąkosa P., *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009.
- Mąkosa P., *Kompetencje ewangelizatorów fundamentem nowej ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. P. Mąkosa. Rzeszów 2013.
- Mąkosa P., *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem formacji chrześcijańskiej*, „Katecheta” t. 54 nr 7-8/2010, s. 25-34.
- Mąkosa P., Słotwińska H., Mariański J., Buk-Cegiełka M., Rybarski R., *Wpływ nauczania religii na religijną wiedzę i wiarę uczniów. Analiza opinii młodzieży*, „Collectanea Theologica” t. 94 nr 2/2024, s. 113-138.
- Mąkosa P., *Terminologiczne podstawy katechezy mistagogicznej*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” t. 4 nr 59/2012, s. 181-190.
- Mąkosa P., *The Religious Education of Polish Youth in the Face of Changes in Religiosity*, „Roczniki Teologii Katolickiej”, t. 17 nr 2/2018, s. 87-100.

- Mąkosa P., *Współczesne ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” t. 3 nr 58/2011, s. 123-136.
- Mąkosa P., *Znaki czasu dla katechezy w Polsce*, „Verbum Vitae” t. 35/2019, s. 459-475.
- Megger A., *Mistagogia liturgiczna biskupa Jana Bernarda Szlagi. Aspekt biblijny*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” nr 15 z. 4/2022, s. 87-99.
- Mendyk M., *Katecheta-nauczyciel, wychowawca, świadek. Jego misja w warunkach Nowej Ewangelizacji*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok VI nr 1 z. 10/2007, s. 105-119.
- Miażek J., *Liturgia jako uprzywilejowana przestrzeń Słowa Bożego według adhortacji apostolskiej Verbum Domini Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” t. 23 nr 1/2010, s. 269-279.
- Mider D. D., *Sztuka i nauka formułowania pytań w badaniach ilościowych. Nowa rzeczywistość, nowe wzywania*, „Kultura i Edukacja” nr 3 (133)/2021, s. 243-258.
- Misiaszek K., *Mistagogia w katechezie*, w: *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, s. 81-90.
- Miziak J., *Formacja sumienia w rozwoju religijnym dzieci i młodzieży*, „Zeszyty Formacji Katechetów” t. 86 nr 2/2022, s. 55-66.
- Moir A., Jessel D., *Płeć mózgu. O prawdziwej różnicy między mężczyzną a kobietą*, Warszawa 2010.
- Molenda T. M., *Statystyka i analiza danych pomiarowych. Podstawowe pojęcia statystyki. Cz. I* [online], https://dydfiz.univ.szczecin.pl/plik/Elem_Statystyki_cz1.pdf [dostęp: 21.07.2024 r.].
- Morawski P., *Internet w metodykach badań ilościowych*, w: *Metody badań ilościowych w zarządzaniu*, red. Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolasińska – Morawska, Łódź 2021, s. 195-226.
- Możejko J., *Komunia Święta i jej wspólnototwórczy wymiar w życiu Kościoła*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” t. 36 nr 1/2015, s. 105-115.
- Müller G. L., *Chrystologia – nauka o Jezusie Chrystusie. Podręcznik teologii dogmatycznej*, tłum. W. Szymona, Kraków 1998.

- Musiał D., *Kształtowanie się tożsamości w adolescencji*, „Studia z psychologii w KUL” t. 14/2007, s. 73-92
- Nadolski B., *Mistagogia jako metoda w liturgii*, „Collectanea Theologica”, t. 65 nr 3/1995, s. 101-112.
- Nadolski B., *Mistagogia*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 938-944.
- Napiórkowski A., *Współczesny sekualryzm a teologia sekularyzacji jako wyzwania dla wiary*, „Teologia Praktyczna” t. 14/2013, s. 16-39.
- Nęcka E., J. Orzechowski J., B. Szymura B., *Psychologia poznawcza*, Warszawa 2006.
- Nikiel Ł., Żołądkowska S., Bukowska J., *Nieśmiałość dzieci i młodzieży. Metody diagnostyczne*, „Psychologia Wychowawcza” nr 27/2023, s. 78-94.
- Obuchowska I., *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 163-201.
- Ogólnopolski Panel Badawczy Ariadna, *Badania CAWI* [online], https://panelariadna.pl/wiedza/badaniacawi?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwkZm_BhDrARIsAAEbX1GAYWCyxRZlw9hd7nJxoP0kr3gIlhvSqJl0ktgnNPnkJwmy-xCKtGQaAhyqEALw_wcB [dostęp: 10.10.2024 r.].
- Oleś P., *Kryzys wartości u współczesnej młodzieży*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” nr 2/1993, s. 32-42.
- Oleś P., *Z badań nad wartościami i wartościowaniem: niektóre kwestie metodologiczne*, „Roczniki Psychologiczne” t. 5/2002, s. 53-75.
- Opielak G., Nadulska A., Piotrkowicz J., Szeszko Ł., *Komputer i Internet w życiu młodzieży szkolnej*, „Człowiek i Zdrowie” t. 7 z. 4/2013, s. 3-7.
- Opozda D., *Wychowawcza funkcja rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży*, „Przegląd Pedagogiczny” nr 1/2007, s. 49-56.
- Orzeszyna J., *Czy wiara decyduje o normach moralnych?*, „Polonia Sacra” t. 17 nr 2/2013, s. 71-83.
- Osiał W., *Katechizm narzędziem katechezy – bogactwo tradycji wobec wyzwań współczesności*, „Collectanea Theologica” t. 87 nr 2/2017, s. 95-114.
- Osiał W., *Przekaz doktrynalnych prawd nauki wiary w katechezie – rys historyczny i wyzwania współczesności*, „Studia katechetyczne” t. 10/2014, s. 52-69.

- Ostafińska-Molik B., *Postrzeganie siebie i własnego zachowania w kontekście zaburzeń adaptacyjnych młodzieży*, Kraków 2014.
- Ostrowski D., *Mistagogia końca IV wieku jako teologia w ujęciu Enrico Mazzy*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne” t. 3 (59)/2012, s. 115-126.
- Peret-Drażewska P., *Specyfika rozwojowa okresu adolescencji dla praktyki wychowawczej*, „Roczniki Pedagogiczne” t. 13(49) nr 4/2021, s. 73-90.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
- Piotrowski K., Ziółkowska B., Wojciechowska J., *Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania t. 5*, w: *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*, red. A. I. Brzezińska, Warszawa 2014.
- Polak M., *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*, Poznań 2012.
- Porosło K., *Mistagogia liturgiczna i Nowa Ewangelizacja*, „Roczniki Teologiczne” t. 68 nr 8/2021, s. 95-111.
- Potocki A., *Katechetyczna formacja sumienia w warunkach sekularyzacji moralności*, „Colloquia Theologica Ottoniana” nr 2/ 2016, s. 111-141.
- Prado Flores J. H., *Jak ewangelizować ochrzczonych*, Poznań 2017.
- Praszek W., Wojtkowiak M., *Zmienni, biegli, zagubieni... Kilka słów o samotności młodych ludzi w e-rzeczywistości*, w: *Wyzwania współczesnego świata t. 5*, red. J. Kawa, Łódź 2020, s. 65-79.
- Przybył P., *Czy zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest faktem naukowym?*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” t. 36 nr 2/2017, s. 43-60.
- Przygoda W., *Paradygmaty postępowania badawczego w teologii praktycznej*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011, s. 97-113.
- Przygoda W., *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce. Studium teologicznopastoralne*, Lublin 2004.
- Przygoda W., *Preewangelizacja-ekstrawagancja czy pastoralna konieczność?*, w: *Peryferie wiary wyzwaniem dla Kościoła*, red. W. Przygoda, M. Fijałkowski OFMConv., Lublin 2015, s. 17-40.
- R Core Team (2023). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>.

- Rahner K., *Podstawowy wykład wiary. Wprowadzenie do pojęcia chrześcijaństwa*, tłum. T. Mieszkowski, Warszawa 1987.
- Ratzinger J., *Nowa ewangelizacja. Przemówienie prefekta Kongregacji Nauki Wiary do katechetów i nauczycieli religii*, Rzym 2000 [online], <https://nowaewangelizacja.org/8806-2/> [dostęp: 27.11.2021].
- Reber A. S., Reber E. S., *Adolescencja*, w: *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Warszawa 2008.
- Ricoeur P., *Egzystencja i hermeneutyka: rozprawy o metodzie*, Warszawa 2003.
- Rojewska E., *Rodzice wobec wychowania seksualnego młodzieży. Raport z badań*, „Studia Paedagogica Ignatiana” t. 22 nr 2/2019, s. 161-188.
- Rutkowski A., *Nabożeństwa maryjne w życiu Kościoła partykularnego*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” nr 20 z. 1-2/2013, s. 219-237.
- Rydz E., *Tendencje rozwojowe religijności młodych dorosłych*, red. E. Struś, Lublin 2012.
- Rynio A., *Autorytet osób znaczących w kształtowaniu osobowości dojrzałej*, „Ethos”, nr 1(37)/1997, s. 122–129.
- Scheffczyk L., *Maryja-Matka i Towarzyszka Chrystusa*, Kraków 2004.
- Sielepin A., *Mistagogia jako metoda*, w: *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, s. 146-161.
- Simiński Ł., *Tożsamość i kompetencje katechetów*, Pelplin 2021.
- Skiba P., *Katecheza ewangelizacyjna w nowych ruchach i wspólnotach kościelnych*, Lublin 2006.
- Skoczylas K., *Wartości młodych katolików regionu konińskiego: studium katechetyczno-pastoralne na przykładzie wybranych szkół ponadgimnazjalnych regionu konińskiego*, Toruń 2011.
- Słotwińska H., *Ewangelizacyjna działalność parafii*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, s. 195-212.
- Słotwińska H., Głowa W., *Przepowiadanie o sakramentach w katechezie i w homilii: (w oparciu o źródła liturgiczne)*, Lublin 2001.
- Słotwińska H., *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2004.

- Słotwińska H., *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka. Studium z pedagogiki religii*, Kraków 2019.
- Słowińska M., *Wykorzystanie testu chi-kwadrat w badaniach preferencji żywieniowych konsumentów*, „Nauki inżynierskie i technologie” nr 1 (32)/2019, s. 24-38.
- Sołoma L., *Metody i techniki badań socjologicznych*, Olsztyn 2005.
- Sroczyńska M., *Wartości religijne i orientacje rytualne współczesnej młodzieży w refleksji socjologicznej*, „Konteksty społeczne” t. 3 nr 1/2015, s. 55-71.
- Sroczyński P., *Katecheta przewodnikiem katechizowanych*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 21 nr 1/2013, s. 109-118.
- Sroczyński P., *Kerygmatic Catechesis in the History of the Church*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 28 nr 1/2020, s. 223-235.
- Sroczyński P., *Pielgrzymka jako pozalekcyjna forma katechezy*, „Polonia Sacra” t. 28 nr 1/2024, s. 139-150.
- Stańczyk-Hugiet E., *Cele i problemy badawcze w badaniach naukowych*, w: *Metody badań ilościowych w zarządzaniu*, red. Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolasińska – Morawska, Łódź 2021, s. 49-72.
- Stein E., *Welt und Person*, Louvain-Freiburg 1962.
- Stepulak M. Z., *Postawy młodzieży wobec Sakramentu Pokuty i Pojednania. Badania empiryczne maturzystów z diecezji siedleckiej*, „Teologia Praktyczna” t. 10/2009, s. 125-146.
- Stepulak M., Z., *Duchowość chrześcijańska współczesnego człowieka*, Płock 2020.
- Stróżewski W., *Istnienie i sens*. Kraków 1994.
- Symbol*, w: *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN. Tom 6*, Warszawa 2004.
- Szajda A., *Formacja medialna w nauczaniu Kościoła katolickiego*, w: *Kompetencje medialne nauczycieli religii*, red. A. Kiciński, M. Chmielewski, Kraków 2021.
- Szałanda T., *Duch Święty. Dotyk Boga w codzienności*, Kraków 2023.
- Szczodry M., *Młodzież w świecie uprzedmiotowionej seksualności. Wyzwanie moralno-duszpasterskie dla Kościoła*, „Teologia i Moralność” t. 15 nr 1 (27)/2020, s. 51-64.
- Szkola Ewangelizacji* [online], <https://sursumcordamissio.com/szkola-nowej-ewangelizacji/> [odczyt: 01.03.2025].

- Szpet J., *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999.
- Sztuka K., *Wyobrażenia a rozwój duchowy*, red. M. Majczyna, Kraków 2010.
- Sztychmiller R., *Eutanazja w nauczaniu i prawie Kościoła katolickiego oraz w prawie polskim*, „Studia Prawnoustrojowe” nr 13/2011, s. 399-413.
- Szymczak W., Adamczyk T., *Młodzież w kontekstach współczesnych. Rodzina. Czas. Szkoła. Kościół i katecheza*, Lublin 2022.
- Świerżawski W., *Odo Casel OSB – mystagog Kościoła współczesnego – o misterium i mystagogii*, „Anamnesis” Rok V nr 1(16)/1998-99, s. 55–69.
- Temat 35. *Modlitwa w życiu chrześcijańskim* [online], <https://opusdei.org/pl-pl/article/temat-35-modlitwa-w-zyciu-chrzescijanskim/> [dostęp: 27.03.2024 r.].
- Tomasik P., *Ewangelizacyjne formy katechezy w kontekście wezwania do nawrócenia*, „Studia Theologica Varsaviensia” t. 52 nr 2/2014, s. 103-129.
- Tomasik P., *Katecheza maryjna dzieci i młodzieży szkolnej. Źródła, zakresy tematyczne, zasady*, „Collectanea Theologica” t. 89 nr 2/2019, s. 159-182.
- Tomasik P., *Lekcja religii katolickiej: wybór między dwiema skrajnościami*, „Katecheta” t. 43 nr 7-8/ 1999, s. 92-95.
- Trojanowska M., *Poziom rozwoju moralnego adolescentów a sposoby spostrzegania zagrożeń i reagowanie na zagrożenia*, „Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne” nr 1/2014, s. 41-52.
- Turner J. S., Helms D. B., *Rozwój człowieka*, red. S. Lis, Warszawa 1999.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r., poz. 59) [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/O/D20170059.pdf> [dostęp: 10.03.2023 r.].
- Wadsworth B. J., *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, tłum. M. Babiuch, Warszawa 1998.
- Werbiński I., *Modlitwa-dialog człowieka z Bogiem*, „Paedagogia Christiana” t. 26 nr 2/2010, s. 135-142.
- Wesoła B., *Rośnie liczba nastolatków uzależnionych od Internetu oraz mających myśli samobójcze. To trzeba wiedzieć*, „Strefa edukacji” 2022 [online], <https://strefaedukacji.pl/rosnie-liczba-nastolatkow-uzaleznionych-od-internetu-oraz-majacych-mysli-samobojcze-to-trzeba-wiedziec/ar/c5-16855895> [dostęp: 13.10.2023 r.].

- Wiktorowicz J., Grzelak M. M., Grzeszkiewicz-Radulska K., *Analiza statystyczna z IBM SPSS Statistics*, red. M. Poradecka, Łódź 2020.
- Witczyk H., *Biblia a moralność chrześcijańska*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” t. 4/2009, s. 89-99.
- Witko K., *Katecheza i liturgia według katechez Cyryla Jerozolimskiego (+387)*, „Studia Pastoralne” t. 13/2017, s. 203-220.
- Wolicki M., *Relacje osoby a jej samorealizacja*, Przemyśl 1999.
- Wołyniec W., *Misteria chrześcijańskie jako przedmiot teologii*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” t. 10 nr 1/2002, s. 163-175.
- Wrońska H., *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne*, Lublin 2007.
- Wrońska H., *Możliwości ewangelizacyjne w szkolnym nauczaniu religii*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, s. 51-61.
- Wrońska H., *Rola liturgii w katechezie*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” t. 2 nr 57/2010, s. 121-132.
- Wskazania dotyczące misji i zadań katechety. Posługa katechety w środowisku szkolnym*, Świdnica 2017, nr 1 [online], <https://katecheza.diecezja.swidnica.pl/index.php/katecheci/posluga-katechety-w-parafii-i-szkole> [dostęp: 04.12.2023].
- Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, Opole 2001.
- Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.
- Zadykowicz T., *Chrzest bramą chrześcijańskiej moralności. Inspiracje dokumentu Międzynarodowej Komisji Teologicznej „Wiara i Sakramenty”*, „Roczniki Teologiczne” t. 67 nr 3/2020, s. 43-56.
- Zagańczyk A., *Zasady konstruowania kwestionariusza ankiety*, „Safety & Fire Technology”, z. 1/2014, s. 37-43.
- Zajac M., *Kompetencje preewangelizacyjne nauczycieli religii rzymskokatolickiej w świetle nauczania Kościoła*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok XXIII nr 2 z. 45/2024, s. 136-147.
- Zajac M., *Educational Possibilities in Contemporary Schools*, „Roczniki Teologii Katolickiej” t. 17 nr 2/2018, s. 101-114.

- Zajac M., *The Biblical Dimension of Religious Instruction in Poland*, "Verbum Vitae" t. 39 nr 4/2021, s. 1295-1309.
- Zajac M., *Wychowanie maryjne w katechezie*, „Katecheta” t. 51 nr 5/2007, s. 11-21.
- Zareba S. H., *Wiara religijna wśród wartości nadających sens życiu ludzkiemu w świetle badań socjologicznych nad młodzieżą szkolną i akademicką*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne” nr 4/2010, s. 4-19.
- Zareba S., Mariański J., *Religia jako wartość w czasie pandemii. Analizy socjologiczne*, „Journal of modern science” t. 46 nr 1/2021, s. 13-40.
- Zellma A., *Aktualne wyzwania dla formacji katechetów w środowisku parafialnym*, „Roczniki Teologiczne” t. 71 nr 3/2024, s. 11-24.
- Zellma A., Czupryński W., *Korelacja nauczania religii z katechezą parafialną we współczesnym dyskursie polskich katechetyków*, „Teologia i Człowiek” t. 49 nr 1/2020, s. 87-107.
- Zellma A., Czupryński W., *Wychowanie młodzieży do życia w rodzinie w kontekście ponowoczesności*, w: *Septuaginta Pedagogiczno-Katechetyczna. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi dr. hab. Zbigniewowi Markowi SJ w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Walulik, J. Mółka, Kraków 2017, s. 555-567.
- Zellma A., *Formacja sumienia uczestników lekcji religii w czasach „płynnej nowoczesności”*, „Forum Teologiczne” t. 15/2014, s. 109-120.
- Zellma A., *Formy Nowej Ewangelizacji w realiach polskiej szkoły. Możliwości i ograniczenia*, w: *Nowa Ewangelizacja w nowej katechezie*, Rzeszów 2013, s. 41-56.
- Zellma A., *Kształtowanie wrażliwości sumienia katechizowanej młodzieży w kontekście współczesnej aksjologii*, „Colloquia Theologica Ottoniana” nr 2/2016, s. 201-215.
- Zellma A., *Nauczanie religii w kontekście reformy systemu edukacji*, „Studia Pastoralne” nr 13/2017, s. 98-108.
- Zellma A., *Zajęcia z wychowania do życia w rodzinie jako miejsce uczenia się przez odkrywanie i przeżywanie wartości*, „Teologia Praktyczna” nr 18/2017, s. 135-146.
- Zieja P., *Natura piekła*, „Studia Sandomierskie” t. 26/2019, s. 257-272.
- Ziółkowska B., *Okres dorastania. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?*, w: *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, red. A. I. Brzezińska, Gdańsk 2016, s. 379-422.

Ziółkowska B., *Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać potencjał młodych dorosłych?*, w: *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, red. A. I. Brzezińska, Gdańsk 2016, s. 423–468.

Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła, red. K. Porosło, R. J. Woźniak, Kraków 2018.

Żarczyńska-Dobiesz A., Chomątowska B., *Pokolenie „Z” na rynku pracy – wyzwania dla zarządzania zasobami ludzkimi*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” nr 350/2014, s. 405-415.

Żurek A., *Inicjacja w Kościele starożytnym*, Kraków 2019.

III. LITERATURA POMOCNICZA

Bagrowicz J., *Edukacja religijna współczesnej młodzieży: źródła i cele*, Toruń 2000.

Bagrowicz J., *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006.

Baniak J., *Między buntem a potrzebą akceptacji i zrozumienia. Świadomość moralna a kryzys tożsamości osobowej młodzieży gimnazjalnej. Studium socjologiczne*, Kraków 2008.

Baniak J., *Religia katolicka i Kościół rzymskokatolicki w opiniach polskiej młodzieży. Od akceptacji do kontestacji*, Kraków 2015.

Bee H., *Psychologia rozwojowa człowieka*, tłum. A. Wojciechowski, Poznań 2004.

Blachnicki F., *Pisma katechetyczne, T. 2: Katechetyka fundamentalna*, red. M. Marczewski, R. Murawski, K. Misiaszek, Warszawa 2006.

Borowik I., Doktor T., *Pluralizm religijny i moralny w Polsce. Raport z badań*, Kraków 2001.

Buchta R., Cichosz W., Zellma A., *Religious Education in Poland during the COVID -19 Pandemic from the Perspective of Religion Teachers of the Silesian Voivodeship*, „Religions” t. 12 z. 8 nr 650/2021, s. 1-13.

Bulkowski K., Nowotny S., Sadłoń W., *Statystyczny obraz religijności społeczeństwa polskiego i szkolnej edukacji religijnej*, w: *Nauczanie religii w szkole w latach 1990-2015 wobec zadań katechezy*, red. A. Rayzacher-Majewska, Warszawa 2016, s. 171-215.

CBOS, KBPN, *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2019.

- Czerski W. M., *Piętno technologii – nomofobia i FoMO jako przykłady lęków współczesnej młodzieży* „The stigma of technology – nomophobia and FoMO as examples of contemporary youth anxiety”, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” nr 2 (22)/2022, s. 133-144.
- Dacka M., *Potrzeba wsparcia pokolenia Z w szkole i na rynku pracy w sytuacji pandemii covid19*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika” t. 44, nr 2/2023, s. 175–198.
- Drozdowicz J., *W co wierzy pokolenie Z? Transformacje religijności cyfrowej młodzieży*, „Przegląd Religioznawczy” nr 1(283)/2022, s. 91-109.
- Dziekoński S., *Korelacja wychowania w rodzinie, parafii, szkole – potrzeba i możliwości*, w: *Rodzina – szkoła – Kościół. Korelacja i dialog*, red. P. Tomasik, Warszawa 2003, s. 27-46.
- Erikson E. H., *Tożsamość a cykl życia*, tłum M. Żywiecki, Poznań 2004.
- Gevaert J., *Prima evangelizzazione. Aspetti catechistici*, Torino 1990.
- Głowacki A., *Religijność młodzieży i uczestnictwo w lekcjach religii w szkołach*, w: *Młodzież 2018*, Warszawa 2019, s. 153-169.
- Goliszek P., *Katecheza a osoba. Wybrane zagadnienia z metodologii personalistycznej w katechezie*, Lublin 2010.
- Goliszek P., *Personalistyczny wymiar katechezy*, Lublin 2016.
- ISKK, *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011*, red. P. Ciesieląg i in., Warszawa 2014.
- Janiga W., *Formy ewangelizacji środowiska szkolnego*, w: *Miejsca katechezy. Rodzina, parafia*, Kamiński R., *Metody teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna T. I*, red. Tenże, Lublin 2000.
- Kamiński R., *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*, Siedlce 2017.
- Kiciński A., *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. tenże, Poznań 2007.
- Kiciński A., *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną*, red. tenże, Lublin 2011.
- Korgul M., *Dydaktyka dla katechetów. Wyd. IV*, Świdnica 2014.
- Kowalczyk J., Korgul M., *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie w kontekście nowej Podstawy programowej katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, w: *Wokół podstawy programowej i programu nauczania religii*, red. A. Bałoniak, Częstochowa 2020, s. 35-48.
- Łabendowicz S., *Dydaktyka katechezy*, Radom 2019.

- Majewski M., *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Lublin 1974.
- Majewski M., *Spotkanie katechezy z teologią*, Kraków 1995.
- Mąkosa P., *Między katechetyczną rzeczywistością a ewangelizacyjnym oczekiwaniem*, w: *XXV lat nauczania religii w Polskiej szkole*, Lublin 2015, s. 113-124.
- Mąkosa P., *Przyszłość ewangelizacji i katechezy wobec przemian kulturowych*, w: *Wychowanie i katecheza w służbie Polakom w kraju i na emigracji*, red. Tenże, Lublin 2018, s. 8-19.
- Mąkosa P., *Systematyczna katecheza parafialna dzieci i młodzieży. Motywacja i realizacja*, w: *Miejsca katechezy. Rodzina, parafia, szkoła*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2005, s. 273-312.
- Mąkosa P., *The Catholic Identity of Polish Youth at the Beginning of the 21st Century*, w: *A Glance in the Mirror: Dutch and Polish Religious Cultures*, red. M. Kalsky, P. Nissen, Münster – Berlin – Vienna – London 2012, s. 79-90.
- Mendyk M., *Katechetyka jako nauka*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga pamiątkowa dedykowana ks. biskupowi Gerardowi Kuszowi*, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Spyra, Opole 2004, s. 141-143.
- Myszka L., *Autoidentyfikacje współczesnej młodzieży – przyczynek do dyskusji na temat: Młodzież, czyli kto?*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, nr 2 (4)/2013, s. 141-163.
- Offmański A., *Pojęcie i natura katechezy*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji*, red. A. Hajduk, Kraków 1999, s. 79-92.
- Oleniacz M., *Przeżywanie młodości. Obraz fenomenu w badaniach biograficznych*, Kraków 2005.
- Oliwa R., „Pokolenie Z” – cyfrowe podejście do nauki języków obcych, „Kwartalnik Edukacyjny” nr 4/2015, s. 38-49.
- Panuś T., *Duszpasterstwo katechetyczne w parafii dla młodzieży przygotowującej się do przyjęcia bierzmowania*, w: *Abyśmy podtrzymywali nadzieję*, red. P. Tomasik, Kraków 2007, s. 259-284.
- Panuś T., *Obraz polskiej młodzieży po piętnastu latach nauczania religii w szkole. Wnioski socjologiczno-pastoralne*, w: *Polska katecheza wobec pluralizmu jednoczącej się Europy*, Szczecin 2004, s. 83-102.

- Panuś T., *Parafia uprzywilejowanym miejscem dla katechezy przygotowującej do sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej. Doświadczenie krakowskie*, w: *Dojrzały bierzmowany. Problemy i wyzwania*, red J. Stala, Kielce 2005, s. 257-294.
- Pązik T., *Zaufanie młodzieży wobec kościoła na podstawie badania maturzystów z terenu diecezji legnickiej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok XXIII nr 1 z. 44/2023, s.77-92.
- Piwowarski W., *Socjologia religii*, Lublin 2000.
- Przygoda W., *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” t. 10/2009, s. 31-43.
- Rubacha K., *Pełnienie roli nauczyciela a realizacja zadań rozwojowych w okresie wczesnej dorosłości*, Toruń 2000.
- Skoczylas K., *Wartości religijno-moralne młodzieży ponadgimnazjalnej Kujaw Wschodnich*, Włocławek 2016.
- szkoła*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2005, s. 313-333.
- Szpet J., *Formacja katechetów w Polsce*, „Katecheta” t. 54 nr 10/2010, s. 3-15.
- Sztabiński F., *Ankieta Internetowa (CAWI): czy rzeczywiście idealna technika?*, w: *Ewaluacja wobec wyzwań stojących przed sektorem finansów publicznych*, red. A. Haber, M. Szałaj, Warszawa 2009, s. 149-172.
- Święś K., *Aktualny kontekst społeczno-kulturowy jako zagrożenie dla wiary*, w: *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*, red. W. Przygoda, K. Święś, Lublin 2013, s. 57–78.
- Szymczak W., *Absencja na lekcjach religii w szkole z perspektywy doświadczeń młodzieży. Analiza socjologiczna*, Lublin 2025.
- Szymczak W., *Interdisciplinarity in Pastoral Theology. An Example of Socio-theological Research*, „Verbum Vitae” t. 38 nr 2/2020, s. 503-527.
- Turner A., *Gen Z: The culture, beliefs and motivations shaping the next generation*, Lisle 2022.
- Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży. Przewodnik dla samorządowców i praktyków oparty na wynikach badań naukowych*, red. S. Grzelak [online], vademecum_skutecznej_profilaktyki_problemov_mlodziemy.pdf [dostęp: 10.03.2024 r].
- Walesa Cz., *Doświadczenie religijne młodzieży*, w: *Nauki społeczne o młodzieży*, red. T. Ożóg, Lublin 1994, s. 107-138.

- Walesa Cz., *Kształtowanie się religijności u młodzieży*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, s. 141-154.
- Wyrostkiewicz M., Petro M., Weiseł W., Rebizant G., *The Catholic Church in the Digital Age: Theory – Practice – Perspectives*, „Journal for the Study of Religions and Ideologies” t. 23 z. 67/2024, s. 44-58.
- Wysocka E., *Młode pokolenie wobec wartości: bunt aksjologiczny czy egocentryczny w procesie „stawania się” w ponowoczesnym świecie*, w: *Wartości w pedagogice, Młodzi Polacy wobec wartości*, red. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2016, s. 11–30.
- Wyżkiewicz D., Gospodarek D., *Ostatni dzwonek. Rozmowy o przyszłości lekcji religii*, Warszawa 2020.
- Zajac M., *Perspektywy ewangelizacji w epoce cyfrowej*, „Studia Teologii Dogmatycznej” t. 9/2023, s. 129-138.
- Zellma A., Kielian A., Czupryński W., Dijk-Groeneboer M., *Religiousness of Young People in Poland as a Challenge to Catholic Education: Analyses Based on a Survey*, „Religions” t. 13 z. 12 nr 1142/2022, s. 1-20.
- Zemło M., *Socjologiczny portret młodzieży szkolnej*, Białystok 2024.
- Żurek A., *Religijność polskich rodzin a proces modernizacji rodziny*, „Przegląd Religioznawczy” nr 1 (275)/2020, s. 83–96.

WYKAZ TABEL

Tabela 1. Operacjonalizacja problematyki badawczej	79
Tabela 2. Przynależność respondentów do klasy	83
Tabela 3. Stosunek respondentów do wiary katolickiej	85
Tabela 4. Znajomość nauczania katolickiego na temat Osób Trójcy Świętej	89
Tabela 5. Znajomość katolickiego nauczania na temat Opatrzności Bożej	90
Tabela 6. Znajomość katolickiego nauczania o Jezusie Chrystusie	91
Tabela 7. Znajomość katolickiego nauczania o Duchu Świętym	92
Tabela 8. Znajomość katolickiego nauczania na temat Maryi	94
Tabela 9. Znajomość katolickiego nauczania na temat zmartwychwstania	96
Tabela 10. Znajomość katolickiego nauczania o piekle	97
Tabela 11. Znajomość imion Ewangelistów	98
Tabela 12. Znajomość imion papieża i biskupa diecezjalnego	99
Tabela 13. Znajomość liczby sakramentów świętych	101
Tabela 14. Znajomość katolickiego nauczania na temat sakramentu chrztu	103
Tabela 15. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie bierzmowania	103
Tabela 16. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie Eucharystii	105
Tabela 17. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie pokuty i pojednania	105
Tabela 18. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie małżeństwa	107
Tabela 19. Znajomość formuł modlitewnych	108
Tabela 20. Znajomość III przykazania Dekalogu	109
Tabela 21. Znajomość VII przykazania Dekalogu	111
Tabela 22. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 1	112
Tabela 23. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 2	113
Tabela 24. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 3	114
Tabela 25. Znajomość katolickiego nauczania o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym	115
Tabela 26. Znajomość katolickiego nauczania na temat antykoncepcji	118
Tabela 27. Znajomość katolickiego nauczania na temat aborcji	118
Tabela 28. Znajomość katolickiego nauczania na temat eutanazji	120
Tabela 29. Znajomość katolickiego nauczania o tzw. małżeństwach homoseksualnych	121
Tabela 30. Poziom wiedzy religijnej respondentów	123
Tabela 31. Poziom wiedzy religijnej a płeć respondentów	124
Tabela 32. Poziom wiedzy a miejsce zamieszkania respondentów	125

Tabela 33. Poziom wiedzy religijnej a klasa licealna respondentów	127
Tabela 34. Poziom wiedzy religijnej a zamieszkiwanie respondentów	129
Tabela 35. Poziom wiedzy religijnej a liczba rodzeństwa.....	131
Tabela 36. Akceptacja nauczania katolickiego na temat Osób Trójcy Świętej	133
Tabela 37. Akceptacja nauczania katolickiego o stworzeniu świata	135
Tabela 38. Akceptacja nauczania katolickiego o Jezusie Chrystusie	136
Tabela 39. Akceptacja nauczania katolickiego o Duchu Świętym.....	138
Tabela 40. Akceptacja nauczania katolickiego o Maryi	140
Tabela 41. Akceptacja nauczania katolickiego o życiu wiecznym.....	141
Tabela 42. Akceptacja nauczania katolickiego o piekle	142
Tabela 43. Opinia respondentów o Kościele katolickim.....	143
Tabela 44. Stopień związku respondentów z Kościołem katolickim	145
Tabela 45. Uczestnictwo respondentów w grupach lub stowarzyszeniach religijnych.....	147
Tabela 46. Częstotliwość modlitwy.....	149
Tabela 47. Częstotliwość uczestnictwa we Mszy Świętej.....	150
Tabela 48. Częstotliwość przystępowania do Komunii Świętej	151
Tabela 49. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty	154
Tabela 50. Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach.....	155
Tabela 51. Częstotliwość uczestnictwa w rekolekcjach.....	157
Tabela 52. Częstotliwość wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki.....	159
Tabela 53. Opinia o współżyciu seksualnym przed zawarciem sakramentu małżeństwa.....	160
Tabela 54. Opinia o stosowaniu antykoncepcji	161
Tabela 55. Opinia respondentów na temat aborcji	164
Tabela 56. Opinia na temat eutanazji	164
Tabela 57. Opinia na temat „małżeństw homoseksualnych”	167
Tabela 58. Opinia na temat Kościoła katolickiego a częstotliwość udziału we Mszy Świętej ...	169
Tabela 59. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a udział we Mszach Świętych	172
Tabela 60. Motywacje do uczestnictwa w lekcjach religii a udział we Mszach Świętych	173
Tabela 61. Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie przez do Komunii Świętej.....	175
Tabela 62. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie do Komunii Świętej.....	178
Tabela 63. Motywacje udziału w lekcjach religii a przystępowanie do Komunii Świętej.....	179
Tabela 64. Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie do spowiedzi	181

Tabela 65. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie do spowiedzi.....	184
Tabela 66. Motywacje do udziału w lekcjach religii a przystępowanie do spowiedzi.....	185
Tabela 67. Opinia o Kościele katolickim a ogólny poziom wiedzy religijnej	187
Tabela 68. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a poziom wiedzy religijnej	189
Tabela 69. Motywacje udziału w lekcjach religii a poziom wiedzy religijnej	191
Tabela 70. Udział we Mszach Świętych a poziom wiedzy religijnej	193
Tabela 71. Przystępowanie do Komunii Świętej a poziom wiedzy religijnej	195
Tabela 72. Przystępowanie do spowiedzi a poziom wiedzy religijnej	197

WYKAZ WYKRESÓW

Wykres 1. Płeć respondentów	82
Wykres 2. Miejsce zamieszkania respondentów	83
Wykres 3. Zamieszkiwanie respondentów z innymi osobami	84
Wykres 4. Rodzeństwo respondentów	85
Wykres 5. Wpływ pandemii COVID-19 na religijność respondentów	86
Wykres 6. Znajomość nauczania katolickiego na temat Osób Trójcy Świętej.....	89
Wykres 7. Znajomość katolickiego nauczania na temat Opatrzności Bożej.....	90
Wykres 8. Znajomość katolickiego nauczania o Jezusie Chrystusie	91
Wykres 9. Znajomość nauczania katolickiego o Duchu Świętym	93
Wykres 10. Znajomość katolickiego nauczania na temat Maryi.....	94
Wykres 11. Znajomość katolickiego nauczania na temat zmartwychwstania.....	95
Wykres 12. Znajomość katolickiego nauczania o piekle	97
Wykres 13. Znajomość imion Ewangelistów	98
Wykres 14. Znajomość imion papieża i biskupa diecezjalnego	100
Wykres 15. Znajomość liczby sakramentów świętych.....	101
Wykres 16. Znajomość katolickiego nauczania na temat sakramentu chrztu	102
Wykres 17. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie bierzmowania.....	104
Wykres 18. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie Eucharystii	104
Wykres 19. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie pokuty i pojednania	106
Wykres 20. Znajomość katolickiego nauczania o sakramencie małżeństwa	107
Wykres 21. Znajomość formuł modlitewnych	108
Wykres 22. Znajomość III przykazania Dekalogu	110
Wykres 23. Znajomość VII przykazania Dekalogu.....	110
Wykres 24. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 1	112
Wykres 25. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 2.....	113
Wykres 26. Znajomość „Wyznania wiary” cz. 3.....	114
Wykres 27. Znajomość katolickiego nauczania o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym	116
Wykres 28. Znajomość katolickiego nauczania na temat antykoncepcji	117
Wykres 29. Znajomość katolickiego nauczania na temat aborcji	119
Wykres 30. Znajomość katolickiego nauczania na temat eutanazji	120
Wykres 31. Znajomość katolickiego nauczania o tzw. małżeństwach homoseksualnych	122
Wykres 32. Poziom wiedzy religijnej respondentów	123

Wykres 33. Poziom wiedzy religijnej a płeć respondentów.....	124
Wykres 34. Poziom wiedzy a miejsce zamieszkania respondentów	126
Wykres 35. Poziom wiedzy religijnej a klasa licealna respondentów.....	128
Wykres 36. Poziom wiedzy religijnej a zamieszkiwanie respondentów.....	130
Wykres 37. Akceptacja nauczania katolickiego na temat Trójcy Świętej	132
Wykres 38. Akceptacja nauczania katolickiego o stworzeniu świata	134
Wykres 39. Akceptacja unii hipostatycznej w Jezusie Chrystusie	136
Wykres 40. Akceptacja nauczania katolickiego o Duchu Świętym	137
Wykres 41. Akceptacja nauczania katolickiego o Maryi	139
Wykres 42. Akceptacja nauczania katolickiego o życiu wiecznym	140
Wykres 43. Akceptacja nauczania katolickiego o piekle	143
Wykres 44. Opinia respondentów o Kościele katolickim	144
Wykres 45. Stopień związku respondentów z Kościołem katolickim	145
Wykres 46. Udział respondentów w działalności parafii	146
Wykres 47. Częstotliwość modlitwy	148
Wykres 48. Częstotliwość uczestnictwa we Mszy Świętej	150
Wykres 49. Częstotliwość przystępowania do Komunii Świętej.....	152
Wykres 50. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty.....	153
Wykres 51. Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach	155
Wykres 52. Częstotliwość uczestnictwa w rekolekcjach	156
Wykres 53. Częstotliwość wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki	158
Wykres 54. Opinia o współżyciu seksualnym przed zawarciem sakramentu małżeństwa	160
Wykres 55. Opinia o stosowaniu antykoncepcji	162
Wykres 56. Opinia na temat aborcji	163
Wykres 57. Opinia na temat eutanazji.....	166
Wykres 58. Opinia na temat „małżeństw homoseksualnych.....	167
Wykres 59. Opinia na temat Kościoła katolickiego a częstotliwość udziału we Mszy Świętej .	170
Wykres 60. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a częstotliwość udziału we Mszach Świętych.....	171
Wykres 61. Motywacje uczestnictwa w lekcjach religii a udział we Mszach Świętych.....	174
Wykres 62. Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie przez do Komunii Świętej.....	176
Wykres 63. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie przez do Komunii Świętej.....	177
Wykres 64. Motywacje udziału w lekcjach religii a przystępowanie do Komunii Świętej	180
Wykres 65. Opinia o Kościele katolickim a przystępowanie do spowiedzi.....	182

Wykres 66. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a przystępowanie do spowiedzi.....	183
Wykres 67. Motywacje do udziału w lekcjach religii a przystępowanie do spowiedzi	186
Wykres 68. Opinia o Kościele katolickim a poziom wiedzy religijnej	188
Wykres 69. Opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym a poziom wiedzy religijnej	190
Wykres 70. Motywacje udziału w lekcjach religii a poziom wiedzy religijnej	192
Wykres 71. Udział we Mszach Świętych a poziom wiedzy religijnej	194
Wykres 72. Przystępowanie do Komunii Świętej a poziom wiedzy religijnej	196
Wykres 73. Przystępowanie do spowiedzi a poziom wiedzy religijnej	198

ANEKS

Kwestionariusz ankiety

Od wielu lat uczestniczysz (lub uczestniczyłaś/-eś) w lekcjach religii. Chcielibyśmy Cię prosić, abyś podzielił(a) się z nami swoim doświadczeniem i opiniami. Twoja wypowiedź jest zupełnie anonimowa, dlatego prosimy Cię o szczerłość i odpowiedź na wszystkie pytania. Posłużą one tylko do badań naukowych. Prosimy Cię najpierw o przeczytanie pytania i wszystkich odpowiedzi, a następnie zaznaczenie tylko jednej z nich, najbardziej odpowiadającej Twojej wiedzy i przekonaniu. Będziemy Ci bardzo wdzięczni za staranne wypełnienie tej ankiety.

Metryczka

1. Kim jesteś?:

- a) Jestem kobietą
- b) Jestem mężczyzną

2. Gdzie mieszkasz na stałe?

- a) Mieszkam w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców
- b) Mieszkam w mieście powyżej 50 tys. mieszkańców
- c) Mieszkam w mieście poniżej 50 tys.
- d) Mieszkam na wsi

3. W jakim mieście znajduje się Twoje Liceum?

- a) Bielawa
- b) Bystrzyca Kłodzka
- c) Kłodzko
- d) Nowa Ruda
- e) Strzegom
- f) Świdnica
- g) Wałbrzych
- h) Ząbkowice Śląskie

4. Do której klasy LO uczęszczasz?

- a) I
- b) II
- c) III

d) IV

5. Z kim mieszkasz?

- a) z obojgiem rodziców
- b) Tylko z mamą
- c) Tylko z tatą
- d) z dziadkami lub dalszą rodziną
- e) z kimś innym

6. Ile masz rodzeństwa (oprócz siebie)?

- a) jedno
- b) dwoje
- c) troje i więcej
- d) jestem jedynakiem/jedynaczką

7. Jak oceniasz swoją wiarę?

- a) Jestem głęboko wierząca/-y
- b) Jestem wierząca/-y
- c) Jestem niezdecydowana/-y, ale przywiązana/-y do tradycji i religii
- d) Jestem obojętna/-y
- e) Jestem niewierząca/-y

8. Jak pandemia wpłynęła na Twoje praktykowanie wiary?

- a) nie chodziłam/-em do kościoła, gdy obowiązywała dyspensa, ale modliłam/-em się w domu
- b) nie chodziłam/-em do kościoła, gdy obowiązywała dyspensa i nie modliłam/-em się w domu
- c) nic się nie zmieniło
- d) przestałam/-em chodzić do kościoła i modlić się

Znajomość prawd wiary

Odpowiedz teraz na pytania, które pozwolą ustalić jaki jest poziom Twojej podstawowej wiedzy religijnej. Pamiętaj, że wypowiedzi są anonimowe i nie podlegają żadnej ocenie. Chcemy tylko poznać Twoją wiedzę na temat nauki Kościoła Katolickiego.

9. Wymień Osoby Boskie we właściwej kolejności.

- a) Bóg, Maryja, Duch Święty

- b) Bóg Ojciec, Duch Święty, święty Józef
- c) Bóg Ojciec, Syn Boży, Duch Święty
- d) Jezus Chrystus, Maryja, Duch Święty

10. Kościół katolicki wierzy i uczy, że Bóg...

- a) stworzył świat, ale się nim nie interesuje
- b) nie stworzył świata, ale się nim opiekuje
- c) jest Stwórcą wszystkiego, co istnieje i opiekuje się stworzeniem przez całą historię
- d) nie stworzył niczego

11. Kościół katolicki wierzy i uczy, że Jezus Chrystus jest...

- a) prawdziwym Bogiem
- b) prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie
- c) zwykłym człowiekiem
- d) postacią mityczną

12. Kościół katolicki wierzy i uczy, że Duch Święty jest...

- a) Osobą Boską podporządkowaną Bogu Ojcu i Synowi
- b) bezosobową siłą
- c) jedną z Osób Boskich równą Ojcu i Synowi
- d) jednym ze świętych ludzi

13. Kościół katolicki wierzy i uczy, że Maryja jest...

- a) poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą
- b) Osobą Boską
- c) zwyczajnym człowiekiem
- d) jedną z wielu świętych kobiet

14. Kościół katolicki podaje jak będzie wyglądało życie po zmartwychwstaniu....

- a) na wieki żyć będzie dusza i ciało człowieka
- b) na wieki żyć będzie tylko dusza człowieka
- c) żyć będzie tylko uwielbione ciało
- d) nie będzie żyć ani dusza, ani ciało

15. Kościół katolicki wierzy i naucza, że piekło jest...

- a) stanem cierpienia, które się nigdy nie skończy
- b) przejściowym cierpieniem
- c) przedsionkiem czyśćca
- d) przerośniętą literacką

16. Imiona wszystkich Ewangelistów to :

- a) Tomasz, Łukasz, Jan, Marek
- b) Marek, Mateusz, Łukasz, Jan
- c) Mateusz, Paweł, Jan, Marek
- d) Jan, Jakub, Łukasz, Marek

17. Imię aktualnego papieża oraz imię i nazwisko biskupa Twojej diecezji to:

- a) papież Franciszek i biskup Ignacy Dec
- b) papież Benedykt XVI i biskup Marek Mendyk
- c) papież Franciszek i biskup Marek Mendyk
- d) papież Benedykt XVI i biskup Ignacy Dec

Znajomość istoty i liturgii sakramentów

Odpowiedzi na pytania poniżej sprawdzą twoją znajomość i istotę sakramentów świętych.

Ankieta jest anonimowa i nie podlega ocenie. Prosimy o szczerą odpowiedź.

18. Ile jest sakramentów w Kościele katolickim? (zakreśl właściwą liczbę)

- a) 5
- b) 6
- c) 10
- d) 7

19. Jak nazywa się sakrament, przez który zostajemy włączeni do Kościoła? (zaznacz jedną odpowiedź)

- a) chrzest
- b) bierzmowanie
- c) Eucharystia
- d) kapłaństwo

20. Jak nazywa się sakrament, w którym w sposób szczególny otrzymujemy Ducha Świętego?

- a) Eucharystia
- b) bierzmowanie
- c) namaszczenie chorych
- d) małżeństwo

21. Kościół naucza, że sakrament Eucharystii to:

- a) prawdziwe Ciało i Krew Chrystusa
- b) opłatek
- c) spotkanie wiernych
- d) wysłuchanie Słowa Bożego

22. Kościół naucza, że sakrament pokuty i pojednania to:

- a) odpuszczenie grzechów
- b) porada księdza
- c) pomoc psychologiczna
- d) nie wiem

23. Kościół na temat małżeństwa naucza, że:

- a) jest czasowe i można je w każdym czasie zerwać
- b) jest nierozdzielne aż do śmierci
- c) można wziąć rozwód pod pewnymi warunkami
- d) nie wiem

Znajomość formuł modlitewnych

24. Proszę o szczerą odpowiedź: Gdyby ktoś poprosił cię o powiedzenie modlitwy: Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu, to...?

- a) powiedziała bym/-bym je w całości
- b) powiedziała bym/-bym tylko w części
- c) nie znam ich dokładnie i pewnie bym się pomyliła/-ł
- d) nie powiedziała bym/-bym wcale
- e) w ogóle nie znam tych modlitw

25. Jak brzmi przykazanie III Dekalogu?

- a) Czczij ojca swego i matkę swoją
- b) Nie zabijaj
- c) Pamiętaj, abyś dzień święty święcił
- d) Nie kradnij

26. Jak brzmi przykazanie VII Dekalogu?

- a) Nie pożądaj żony bliźniego swego
- b) Nie kradnij
- c) Nie cudzołóż
- d) Nie zabijaj

27. Uzupełnij luki w „Wyznaniu wiary”: Wierzę w jednego Boga, Ojca...

- a) Wszechpotężnego
- b) Wszechwiedzącego
- c) Wszechmogącego
- d) Wszechstronnego

28. c.d. Zrodzony, a nie stworzony, (...) Ojcu

- a) wspólny
- b) współmierny
- c) wymierny
- d) współistotny

29. c.d. Wierzę w Ducha Świętego, Pana i ...

- a) Dawcę
- b) Ożywiciela
- c) Władcę
- d) Stwórcę

Znajomość zasad moralnych

Odpowiedz teraz na pytania, które pozwolą sprawdzić twoją wiedzę na temat nauki Kościoła pod względem moralności. Pamiętaj, że wypowiedzi są anonimowe i nie podlegają żadnej ocenie.

30. Jakie jest stanowisko Kościoła w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem? (zaznacz jedną odpowiedź)

- a) jest niedopuszczalne i jest grzechem
- b) jest dopuszczalne bez ograniczeń
- c) Kościół nie wypowiada się na ten temat
- d) jest dopuszczalne, jeśli ludzie się kochają
- e) nie wiem

31. Jakie jest stanowisko Kościoła w sprawie antykoncepcji? (zaznacz jedną odpowiedź)

- a) dopuszcza, jeśli oboje małżonków wyrażą na to zgodę
- b) całkowicie zabrania
- c) nie wypowiada się w tej kwestii
- d) zabrania jej stosowania, poza sytuacjami, w których działanie antykoncepcyjne jest ubocznym skutkiem leczenia
- e) nie wiem

32. Jaka jest nauka Kościoła o aborcji? (zaznacz jedną odpowiedź)

- a) Kościół dopuszcza w pewnych przypadkach, np. Z powodu pewnych wad genetycznych/ niepełnosprawności dziecka
- b) Kościół kategorycznie zabrania
- c) Kościół nie wypowiada się o aborcji
- d) Kościół dopuszcza, jeśli jest wynikiem gwałtu
- e) nie wiem

33. Jaka jest nauka Kościoła o eutanazji? (zaznacz jedną odpowiedź)

- a) Kościół dopuszcza w pewnych przypadkach
- b) Kościół zabrania w każdym przypadku
- c) Kościół dopuszcza
- d) Kościół zabrania, ale z jednym wyjątkiem (osoba chora/ starsza sama wyraża na to zgodę)
- e) nie wiem

34. Jaka jest nauka Kościoła o tzw. małżeństwach homoseksualnych?

- a) Kościół nie zgadza się na nie
- b) Kościół popiera takie związki
- c) Kościół nie wypowiada się na ten temat

- d) Kościół zgadza się na nie, ale bez możliwości adopcji
- e) nie wiem

Akceptacja prawd wiary

Teraz prosimy, abyś odpowiedziała/-ł o Twoich własnych przekonaniach, opiniach. Sposób prowadzenia tych badań zapewnia Ci całkowitą anonimowość. Zaznacz szczerze, jakie są Twoje osobiste poglądy. Wybierz jedną odpowiedź, która wyraża twoje przekonanie.

35. Wierzysz, że Pan Bóg...

- a) jest Trójcą Osób
- b) jest jedną Osobą
- c) jest bezosobowy/ nieokreśloną siłą
- d) nie wierzę w istnienie Boga
- e) trudno mi określić, kim jest

36. Wierzysz, że Pan Bóg...

- a) jest Stwórcą wszystkiego, co istnieje i opiekuje się stworzeniem przez całą historię
- b) stworzył świat, ale się nim nie interesuje
- c) nie stworzył świata, ale się nim teraz opiekuje
- d) nie stworzył niczego
- e) trudno powiedzieć

37. Za kogo uznajesz Jezusa Chrystusa?

- a) Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie
- b) Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem
- c) Jezus Chrystus jest zwyczajnym człowiekiem
- d) Jezus Chrystus jest postacią mityczną
- e) trudno powiedzieć

38. Wierzysz, że Duch Święty jest...

- a) jedną z Osób Boskich równą Ojcu i Synowi
- b) Osobą Boską podporządkowaną Bogu Ojcu i Synowi
- c) bezosobową siłą
- d) istotą mityczną, legendarną
- e) trudno powiedzieć

39. Jaka jest Twoja wiara odnośnie do Matki Bożej?

- a) Matka Boża jest poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą
- b) Matka Boża jest osobą Boską
- c) Matka Boża jest człowiekiem jak każdy
- d) Matka Boża jest jedną ze świętych kobiet
- e) trudno powiedzieć

40. Jak określiłbyś swoją osobistą wiarę dotyczącą duszy na końcu świata i zmartwychwstania?

- a) żyć będzie dusza i uwielbione ciało
- b) żyć będzie tylko dusza człowieka
- c) żyć będzie tylko uwielbione ciało
- d) nie wierzę w życie wieczne
- e) trudno powiedzieć

41. Jaka jest Twoja wiara odnośnie piekła?

- a) jest stanem wiecznego cierpienia, które się nigdy nie skończy
- b) jest przejściowym cierpieniem
- c) jest przedsionkiem czyśćca
- d) nie wierzę w istnienie piekła
- e) trudno powiedzieć

Związek z Kościołem

Teraz zaznacz, jaki jest Twój związek z Kościołem katolickim oraz z Twoją parafią.

42. Czy przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?

- a) instytucją strzegącą tradycji i obyczajów
- b) wspólnotą wiary i miłości
- c) organizacją społeczną i charytatywną
- d) trudno powiedzieć

43. Zaznacz w skali od 1 – 5 jak silny jest Twój związek z Kościołem.

- a) 1

- b) 2
- c) 3
- d) 4
- e) 5

44. Jaki jest Twój udział w życiu parafialnym? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)

- a) Jestem członkiem ruchu lub stowarzyszenia katolickiego działającego w parafii
- b) Biorę aktywny udział w liturgii (czytam, śpiewam, służę do Mszy św. itp.),
- c) Angażuję się w działalność organizowaną przez parafię (np. charytatywną),
- d) Nie biorę udziału w życiu parafialnym
- e) trudno to określić

45. Czy w przeszłości należałeś do grup lub stowarzyszeń religijnych?

- a) Tak
- b) Nie

Udział w życiu sakramentalnym i życiu modlitwy

Zaznacz teraz szczerze, jak praktykujesz swoją wiarę.

46. Jak często się modlisz?

- a) Codziennie
- b) Co kilka dni
- c) Rzadko
- d) Wcale
- e) Trudno określić

47. Jak często bierzesz udział we Mszy św.?

- a) w każdą niedzielę i święta
- b) Często, ale nie w każdą niedzielę i święto
- c) Rzadko
- d) Wcale
- e) Trudno określić

48. Jak często przystępujesz do Komunii świętej?

- a) Co tydzień

- b) Co kilka tygodni
- c) Co kilka miesięcy
- d) Dwa razy do roku: na Boże Narodzenie i Wielkanoc
- e) Nie przystępuje wcale

49. Jak często się spowiadasz?

- a) Raz w miesiącu lub częściej
- b) Kilka razy w roku
- c) Raz w roku
- d) Raz na kilka lat lub wcale
- e) Tylko na Boże Narodzenie i Wielkanoc

50. Zaznacz, jaki jest Twój udział w poszczególnych nabożeństwach?

Nabożeństwo	Zawsze	Często	Rzadko	Wcale
Różaniec				
Majówka				
Gorzkie Żale				
Droga Krzyżowa				

51. Jak określiłbyś swój udział w rekolekcjach?

- a) Biorę udział w rekolekcjach systematycznie - każdego roku, ale robię to niechętnie
- b) Biorę udział w rekolekcjach systematycznie, ponieważ mam takie pragnienie i chcę pogłębiać swoją wiarę
- c) Biorę udział, ale tylko wtedy kiedy mam ochotę
- d) Biorę udział, ale tylko dlatego, że czuję się przymuszona/-y (przez katechetę/ rodziców, itd.)
- c) Nie biorę udziału

52. Jak często nie jesz posiłków mięsnych w piątki?

- a) Bardzo często nie jem mięsa w piątki
- b) Często nie jem mięsa w piątki

- c) Rzadko nie jem mięsa w piątki
- d) Wcale nie jem mięsa w piątki
- e) Nie ma to dla mnie znaczenia (nie przestrzegam wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątki)

Moralność

Znasz nauczanie Kościoła odnośnie do podanych niżej kwestii moralnych. Zaznacz, jakie są Twoje własne opinie w tym względzie. Ankieta jest anonimowa!

53. Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przez ślubem kościelnym?

- a) Nie akceptuję - koniecznym warunkiem jest ślub kościelny
- b) Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu
- c) Akceptuję bez żadnych ograniczeń
- d) Wystarczy ślub cywilny
- e) Trudno powiedzieć

54. Jaka jest Twoja opinia o antykoncepcji?

- a) Jestem całkowicie przeciwna/-y jej stosowaniu
- b) Jestem za antykoncepcją, ale odrzucam stosowanie środków wczesnoporonnych
- c) Jestem za, ale dopiero w małżeństwie
- d) Jestem całkowicie za jej stosowaniem
- e) Trudno powiedzieć

55. Jaka jest Twoja opinia o aborcji (przerywaniu ciąży)?

- a) Jestem zdecydowanym przeciwnikiem
- b) Uważam ją za zło, ale czasami konieczne
- c) Zgadzam się na nią tylko, jeśli dziecko jest chore (wady genetyczne/ niepełnosprawność, itp.)
- d) Jestem jej zwolennikiem bez żadnych ograniczeń
- e) Trudno powiedzieć

56. Jaka jest Twoja opinia o eutanazji?

- a) Nie akceptuję – ludzkie życie jest święte
- b) Bezwzględnie akceptuję – każdy ma prawo do decyzji, kiedy umrzeć
- c) Akceptuję nawet bez zgody chorego, gdy nie ma nadziei na wyleczenie
- d) Zgadzam się, ale tylko kiedy sam chory tego dokona

e) Trudno powiedzieć

57. Jaka jest Twoja opinia o małżeństwach homoseksualnych?

- a) Jestem przeciwna/-y małżeństwom tego typu
- b) Akceptuję nieformalne związki, ale państwo nie powinno pozwalać na tego typu małżeństwa
- c) Powinny mieć prawo zawierania małżeństw, ale bez prawa do adopcji dzieci
- d) Powinny mieć prawo do zawierania małżeństw i do adoptowania dzieci
- e) Trudno powiedzieć

Nauczanie religii w szkole

Podziel się teraz Twoim doświadczeniem dotyczącym bezpośredniego nauczania religii, w którym bierzesz udział od wielu lat.

58. Dlaczego chodzisz na lekcje religii?

- a) z wewnętrznego przekonania
- b) Bo rodzicie nalegają
- c) Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie (np. do ślubu/ bycia rodzicem chrzestnym)
- d) Bo nie ma alternatywy (np. etyki)
- e) Nie uczęszczam na lekcje religii

Bardzo Ci dziękujemy! Szczęść Boże!